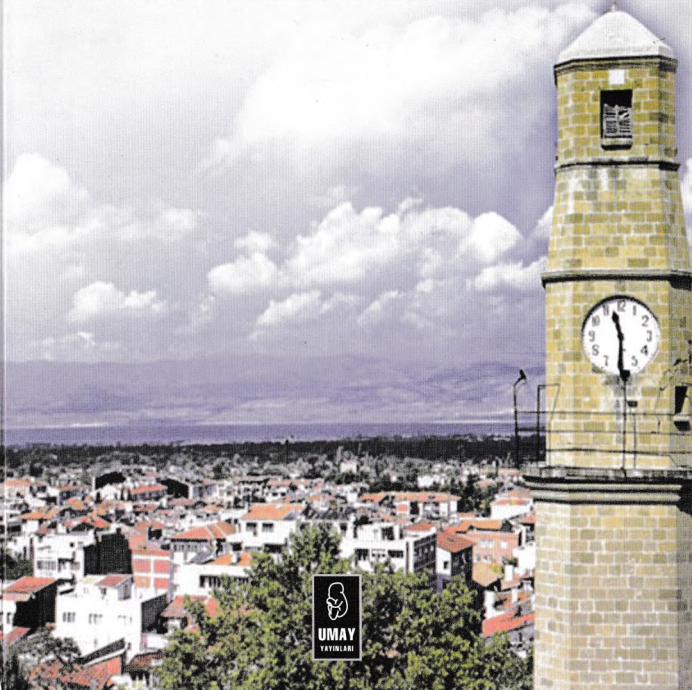

İLK ÇAĞLARDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA BURDUR TARİHİ

Prof.Dr. Metin Özata

Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata Prof.Dr. Metin Özata

PROF.DR.METİN ÖZATA

İLK ÇAĞLARDAN KURTULUŞ SAVAŞI'NA
BURDUR TARİHİ

Umay Yayınları

Prof.Dr.Metin ÖZATA

1958 yılında Burdur'da doğdu. İlk ve ortaokul eğitimini Burdur'da tamamladıktan sonra 1975 yılında Burdur Lisesi'nden birincilikle mezun oldu. 1976 yılında *Ege Tıp Fakültesi*'ne başladı. 1981 yılında Ankara'da yeni kurulan *GATA Tıp Fakültesi*'ne nakil oldu. 1982 yılında *GATA Askeri Tıp Fakültesi*'nden birincilikle mezun oldu.

1990 yılında iç hastalıkları uzmanı, 1992 yılında endokrinoloji ve metabolizma hastalıkları uzmanı oldu. 1994 Nisan ayında Yardımcı Doçent, 1994 Ekim ayında Doçent, 2003 yılında Profesör oldu. 1986 yılında Federal Almanya'nın Wiesbaden şehrinde *USAF Regional Medical Center*'de çalıştı. 1992-1993 yıllarında *Chicago Üniversitesi Tiroid Ünit*'inde araştırmalar yaptı.

1995-2000 yılları arasında *GATA Araştırma Merkezi Tıbbi Araştırma Bölüm Başkanlığı* ve *Gülhane Tıp Dergisi* yardımcı editörlük görevlerini yapan **Dr.Özata**, *Türk Diyabet Cemiyeti Prof.Celal Öker Bilim Ödülü* (1996), *TÜBİTAK Bilim Teşvik Ödülü* (1998), *Roche Tıp Ödülleri Yarışması Birincilik Ödülü* (2000), *TÜBİTAK "Türkiye Tıp Araştırma" Ödülü* (2001), *İstanbul Üniversitesi Bilim Ödülü* (2003) ve *Bayındır Tıp Merkezi Bilim Ödülü* (2003) gibi 16 bilim ödülünün sahibidir. **Dr.Özata** 2008 Ağustos ayında kendi isteği ile emekli oldu. Halen muayenehanesinde serbest hekimlik yapmaktadır.

Dr.Özata'nın Yurtdışı dergilerde yayınlanmış 98 araştırma makalesi, yurtdışı kongrelerde sunulmuş 94 tebliği, 11 kitabı ve yurtdışı kongrelerde davetli konuşmacı olarak verdiği konferansları vardır. Evli ve 2 çocuk babası olup İngilizce ve Almanca bilmektedir.

Prof.Dr.Metin Özata

İLK ÇAĞLARDAN
KURTULUŞ SAVAŞI'NA
BURDUR TARİHİ

Umay Yayınları

ARAşTIRMA

İLK ÇAĞLARDAN KURTULUş SAVAşI'NA
BURDUR TARİHİ

Prof.Dr.Metin ÖZATA
İSTANBUL

1.Basım / Eylül 2009

YAYINCI
Umay Yayınları

KAPAK TASARIMI
Yunus Karaaslan

MİZANPAJ
Aynur Abancı

BASKI

Tibyan Yayıncılık Basım Yayın Mat.San.Tic.Ltd.őti.
1145/1 Sokak No:64/A-1 Yenişehir-İzmir
Tel:0.232.459 77 78
e-posta:tibyan yayincilik@gmail.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No:0307-35-008363

Umay Yayınları
1437 Sokak No:17/7
Alsancak / İzmir

Tel : 0 232 422 31 14
Belgegeçer: 0 232 464 41 37

e - posta : umayyayinlari @ hotmail. com
e - posta : umayyayinlari @ yahoo. com
www.umayyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
1.BÖLÜM: BURDUR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	13
İlk Burdur: Polydoron.....	15
Burdur'un İlk Türkçe Adı: 'Tirkemiş'.....	15
Tirkemiş'ten Burdur'a.....	16
Burdur Kalesi.....	16
Hamitoğulları Sancağı Dönemi ve Ulu Cami'nin Yapımı.....	17
İbn-i-Batuta Burdur'da.....	19
Osmanlı Döneminde Burdur: 'Has Türkmen' ya da 'Türkmen Halis' Kazası.....	19
Senirkentlilerin Burdur'a Göçü.....	22
Burdur'un Sancak (mutasarrıflık), Liva ve Vilayet Olması.....	23
Burdur'u Ziyaret Eden Seyyahlar ve Gözlemleri.....	28
Kütüphaneler Şehri Burdur ve Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesi.....	28
Burdur'da Yaşam, Halkın Yapısı, Adetler, Zanaat ve Diğer Faaliyetler.....	29
1914 Burdur Depremi.....	31
Çekirge Afeti.....	32
Devlet Osmanlı Arşivlerinde Burdur İle İlgili Bilgiler.....	32
Çanakkale Savaşı'nda Burdurlu Şehitler ve Gazi İsmail Çavuş.....	36
Çanakkale Gazisi İsmail Çavuş'un Anıları.....	37
Cumhuriyet Döneminde Burdur.....	39
2.BÖLÜM: BURDUR ANILARI	45
Mehmet Gül'ün Anıları.....	47
Dr.Mehmet Şerif Korkut'un (1895-1957) Kitabı ve Anıları.....	48
Burdurlu Rumların Anıları.....	56
Rıza Erdem'in 'Burdur' Kitabı ve 1928 Yılına Ait Anı ve Bilgiler.....	60
Öğretmen Şevket Şener'in Anıları.....	66
Hasan Barlas'ın 'Çocukluğum' İsimli Kitabı.....	67
Tarihçi Osman Koçibay'ın Derlediği Şiirler.....	68
3.BÖLÜM: KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE BURDUR	73
A)-Kurtuluş Savaşı Neden ve Nasıl Başladı?.....	75
B)-1919 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar.....	76
Antalya'da İtalyan İşgalinin Başlaması.....	76
Kızılkaya (Bucak)-Bademağacı Cephanesinin Çeltikçi'ye Nakli.....	80
İşgal Öncesi İtalyan Heyetinin Burdur'a Gelmesi.....	80
Şehzade Abdürrahim'in Halka Nasihat İçin Burdur'a Gelmesi.....	84
İzmir'in İşgalinin Burdur'da Doğurduğu Tepki ve Bucak Fedaileri.....	85
Burdur Askerlik Daire Başkanı Albay İsmail Hakkı Bey'in Kuvayi Milliye Kurulması İçin Yaptığı Yazışmalar.....	86
Isparta Milli Heyet Başkanı Hafız İbrahim'in Burdur Askerlik Şube Başkanı ile Temasları.....	88
Burdur'un 28 Haziran 1919 Günü İşgal Edilmesi.....	89
Burdur Mutasarrıfının Milli Mücadele Aleyhtarlığı.....	95

Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey'in Zorla Mutasarrıflıktan İndirilmesi...	97
Mustafa Kemal Paşa'nın Burdur'a Mutasarrıf olarak Atanan	
Ali Ulvi İle İlgili Görüşleri	102
Burdur Gönüllülerinin Sarayköy Müfrezesi'ne Katılması.....	103
Burdur Cephesinin Nazilli'ye Nakli için Şükrü Saraçoğlu'nun	
Burdur'a Gelmesi	104
Milli Mücadeleci Burdur Telgraf Müdürü Suphi Bey	105
Bazı İngiliz Subaylarının Burdur'a Gelmesi	106
Ege'de Yunan İşgalleri ve Kuvayı Milliye'nin Mücadelesi.....	107
Dr.Cevdet Akın'ın Burdur'a Gelmesi	109
Yunan Zulmünden Kaçan Muhacirlerin Burdur'a Gelmesi	110
Burdur Heyet-i Milliye Teşkilatının Kurulması.....	111
Burdur'daki İtalyanların Isparta'da İşgal İçin Nabız Yoklamaları	111
İkinci Nazilli Kongresine Burdur Delegelerinin Katılması.....	112
Burdur'daki Nizamiye Bölüğünün Isparta'ya Gönderilmesi.....	113
Isparta Heyet-i Milli Reisi Hafız İbrahim'in Burdur Askerlik	
Daire Başkanı Albay İsmail Hakkı ile Yaptığı Görüşme.....	114
Demirci Mehmet Efe'nin Burdur'a Gelmesi	116
C-1920 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar	118
Heyet-i Temsiliye'nin Milli Mücadele Planı	118
Burdur Askerlik Şube Başkanı'nun Mustafa Kemal Paşa İle Yaptığı	
Yazışmalar.....	118
İngiliz Yüzbaşı P.Hadkinson'un Burdur'a Gelmesi ve Demirci	
Mehmet Efe ile Görüşmesi.....	120
İstanbul Meclisi Burdur Milletvekili Hüseyin Baki Bey'in	
Atatürk İle Yaptığı Yazışmalar.....	121
Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanların Burdur-Antalya Arasında	
Yolcu Taşınması Konusundaki Mesajı.....	123
İtalyan Temsilci Ferrante'nin Bucak'a Gelmesi	124
İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Burdur'dan Çekilmesi.....	124
Burdur Milli Alayı'Çelikalay'	124
İtalyan Siyasi Temsilci Marki Ferrante'nin Burdur'a	
Tekrar Gelmesi	126
Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay Vacib (Vahit) Bey'in	
Asker Gönderme Faaliyetleri	126
Burdur'un Milli Mücadele İçin Yaptığı Silah, Cephane ve	
Diğer Yardımları	127
Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurulması.....	127
Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti.....	134
Refet Albay'ın Burdur'a Gelmesi	137
Konya'daki İtalyan Birliğinin Bucak'a Gelmesi ve	
İngiltere Başbakanı'nın Protesto Edilmesi	138
Mehmet Akif Ersoy'un Burdur'a Gelmesi	138
Burdur'un İlk Dönem Milletvekillerinin Seçimi	141
TBMM 1.Dönem Burdur Milletvekilleri ve Özgeçmişleri.....	145
Yunan Taarruzu Nedeniyle Milli Kuvvetlerin Bozguna	
Uğraması Ve Burdur'a Göçmenlerin Gelmesi.....	153

Dr.Burhanettin Onat, Dr.Lüffi Kırdar ve Dr.Reşit Galip'in	
Burdur'da Hilal-i Ahmer (Kızılay) Çalışmaları	154
İtalyan Özel Temsilcisi Prof.Fago'nun Burdur'da Kalması	157
Burdur Hapishanesinden Mahkûmların Kaçması	157
Demiralay Kumandanı Hafız İbrahim Efendi'nin	
Burdur'dan Mustafa Kemal'e Mesaj Göndermesi	158
Fahrettin Altay Paşa'nın Burdur'a Gelişi	158
Düzenli Orduya Geçiş	159
D-1921 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar	159
Burdur Belediye Başkanı Fahrettin Çiloğlu'nun Faaliyetleri	159
İnönü Zaferi'nin Burdur'da Kutlanması	160
Fransız Gazeteci Berthe Georges Gaulis'in Burdur'u	
Ziyareti (14 Nisan 1921)	161
Hollandalı Gazeteci Jorj Bilyeli'nin Burdur'a Gelmesi	163
Burdur'da İtalyan Varlığının Sona Ermesi	163
Şair Mehmet Emin Yurdakul ve Samih Rifat'ın Burdur'a Gelmesi	164
Burdur Yönünden Gelen Bir Düşman Uçağının	
İsparta'yı Bombalaması	165
Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin'in Burdur'u Ziyareti	165
E-1922 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar	168
Halide Edip Adıvar'ın Burdur'a Gelişi	168
Burdur'da Ordu İşesi İçin Satın Alma Komisyonu Kurulması	169
Aydın Milletvekili Esat İleri Satın Alma Müfettişi	
Olarak Burdur'da	169
Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa'nın	
Burdur'u Ziyareti	170
İstiklal Mahkemesi'nin Burdur'a Gelmesi	171
İzmir'in İşgalinin 3.Yıldönümünde İşgalin Protesto Edilmesi	171
Burdur Menzil Hastanesi	171
Büyük Taarruz ve Zafer	172
F-1923 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar	172
Burdur'un II. Dönem Milletvekilleri	172
Lozan Konferansında Bir Burdurlu Mustafa Şeref Özkan	174
G-Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Eşkiya Faaliyetleri	174
Kaz Ahmet Çetesi	174
Diğer Eşkiya Faaliyetleri	177
4.BÖLÜM: ATATÜRK'ÜN BURDUR ZİYARETİ	179
Yazılı Kaynaklara Göre Atatürk'ün Burdur'a Gelişi	181
Atatürk'ün Burdur'a Gelişini Yaşayan Burdurlu	
Mehmet Gül'ün Anısı	183
Atatürk'ün Burdur'u Ziyaretine Ait İki Anı	184
Burdur Eski Mutasarrıfı Ali Ruhi'nin Atatürk'le Eşi Latife	
Hanım'a 'Anavatan' İsimli Tiyatro Eserini Armağan Etmesi	185
5.BÖLÜM:CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN	

BURDUR’U ZİYARETİ	187
6.BÖLÜM: BURDURLU MEHMET GÜL İLE YAPILAN RÖPORTAJ	193
SONUÇ	207
DİPNOTLAR.....	213
BİBLİYOGRAFYA.....	231
DİZİN	237
EKLER VE FOTOĞRAFLAR.....	247

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti, tamamen yok olmaya yüz tutmuş bir imparatorluktan **Mustafa Kemal Paşa**'nın önderliğinde *Türk Milleti*'nin ve *Türk Ordu*'sunun büyük yokluklara ve engellemelere rağmen ortaya koyduğu bir diriliş mucizesinin eseridir. *Mondros Mütarekesi* sonrası Antalya ve çevresinde gözü olan İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra güzel Burdurumuzu 28 Haziran 1919 tarihinde işgal etmiştir. İtalya askerlerini 28 Nisan 1920'de Burdur'dan çekmiş ve sadece İtalyan hastanesini bırakmış ve 1 Haziran 1921 tarihinde de hastaneyi tahliye etmiştir. İtalyanlar, işgal siyasetleri gereği halka iyi davranmış ve hatta kendilerinin istedikleri İzmir'i Yunanlıların işgal etmelerine kızarak *Kuvayi Milliye*'ye silah temin etmişlerdir.¹ Buna karşılık **Mustafa Kemal Paşa** İtalyanların Anadolu'da bulunmalarından duyulan rahatsızlığı görüştüğü İtalyan yetkililere her fırsatta söylemiştir. **Mustafa Kemal Paşa** İtalya ile iyi ilişkiler kurmaya ve İtalyanları diğer Bağlaşık Devletlerden koparıp kendi yanına çekmeye çalışan bir siyaset izlemiştir.²

Milli Mücadele döneminde İtalyan işgaline uğrayan Burdur'da işgale karşı direnişi başlatmak isteyen Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay **İsmail Hakkı** (Küçük) **Bey**, İstanbul Hükümeti yanlısı *Burdur Mutasarrıfının* akıl almaz engellemeleri yüzünden çok sıkıntı çekmiştir. Buna rağmen İzmir'in işgalinden iki gün sonra Aydın'da bulunan 57.Tümen Komutanı Albay **Şefik** (Aker) **Bey**'e telgraflar göndererek *Kuvayi Milliye* kurulmasını teklif etmiş ve üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiştir. Bu nedenle *Kuvayi Milliye* kurulması fikrinin öncülerinden birisi Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay **İsmail Hakkı** (Küçük) **Bey**'dir.

Fevzi Çakmak Paşa 9 Aralık 1920 günü TBMM'de yapılan gizli oturumda yaptığı konuşmada "*Efendiler, galeyana milli, muntazam çerçeveler ve usuller dahiline alınamazsa çarçabuk söner*" der.³ İşte Burdur'da Milli Mücadele zamanında görev yapan şehrin en büyük mülki amiri durumundaki *Mutasarrıflar* büyük bir şanssızlık örneği olarak İstanbul Hükümetinin adamıydı. Bu *Mutasarrıflar* *Kuvayi Milliye* aleyhinde çalışmakta ve Burdur'daki milli heyecanı devamlı bastırmaktaydılar. Bu nedenle Burdur'un Milli Mücadele'ye katkısı ilk zamanlar devamlı engel-

lenmiş, ancak Burdurlular tüm zorluklara karşın 'Çelikalay' isminde milli bir alay kurduğu gibi asker, silah, cephane, giysi ve iase yönünden de devamlı olarak hem **Demirci Mehmet Efe** kumandasındaki *Kuvayi Milliye* Kuvvetlerine hem de Isparta'da kurulan '*Demiralay*' kuvvetlerine destek olmuşlardır. *Kuvayi Milliye* yerine düzenli ordu kurulunca da bu desteklerini çoğaltarak devam ettirmişlerdir.

Burdurlu kadınlar da *Milli Mücadele*'ye en büyük desteği vermiştir. Antalya, Isparta ve Denizli bölgesinde sadece Burdur'da **Fıtnat Hanım** başkanlığında 110 kadını aşan üyesi olan '*Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*' kurulması Burdur için büyük bir övünç ve onur kaynağıdır. Burdurlular kadını erkeği aydın kişilerdir. Okumayı, tahsil yapmayı severler. OKS ve OSS sınavlarında Burdur'un Türkiye çapında birinci ya da ikinci olması bunun bir kanıtıdır. Bu nedenle **Celal Bayar** Cumhurbaşkanı olarak 1954 yılında Burdur'u ziyaret ettiğinde Burdur için "*Münevverler Yatağı Burdur*" diye hitap etmiştir.⁴

Burdur'da kurulan *Milli Müdafaa Cemiyeti*, *Milli Mücadeleyi* desteklemiş ve *İstiklal Marşımızın* şairi **Mehmet Akif Ersoy**, **İsmail Suphi Soysallıoğlu**, Prof.**Veli Saltıkgil**, **Halil Hulusi Ermiş** gibi çok değerli kişileri Birinci Dönem Burdur Milletvekili olarak seçip TBMM'ne göndermiştir. İkinci Dönem Burdur Milletvekili Burdurlu Profesör **Mustafa Şeref Özkan** ise *Lozan Antlaşması* için oluşturulan heyette yer almıştır.

Milli Mücadele'nin öğrenilmesinde vilayetlerimizde gelişen yerel olayları anlamak da büyük önem taşır. **Gürsel Göncü**'nün '*Siperin Ardı Vatan*' adlı kitabında çok güzel vurguladığı gibi, "*Kendi tarihlerine sahip çıkan milletler yenilseler de yok edilemezler. Kazananlarsa, eğer kendilerini kaydetmezlerse, kendilerini kaybedecek duruma gelebilirler.*"⁵ O nedenle olayları kaydetmek ve sonraki kuşaklara aktarmak önemli bir görevimizdir.

Burdur, Anadolu'nun güney-batı bölgesinde küçük ve şirin bir ilimizdir. Burdur'un *Milli Mücadele*'ye katkıları ve Burdur tarihi ne yazık ki yeterince incelenmemiştir. Burdur İl Halk Kütüphanesi'nde ve Burdur Müzesi'nde Burdur tarihiyle ilgili incelenmesi ve ortaya çıkarılması gereken Osmanlıca yazılmış kitap ve belgelerin çok olduğunu biliyoruz. Burdur eski Senatörü Sayın **Ekrem Kabay**'ın Burdur İl Halk Kütüphanesine kazandırdığı 32 *Şeriye Sicili* ve 2000 belgenin Türkçeleştirilmesi bile bir-

çok olayı açıklığa kavuşturacaktır (Bakınız Burdur Gazetesi, 9 Ekim 2000, sayı 15738, yıl 47). Burdur'un *Milli Mücadele*'ye katkıları ve o dönemde gelişen olaylar Prof.Dr.**Nuri Köstüklü**'nün '*Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*' ve **Mehmet Şefik Aker**'in '*57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi*' kitapları başta olmak üzere çeşitli kitap, röportaj ve arşiv kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Burdur'un o yıllardaki sosyal yaşantısı, kültür varlıkları, **Atatürk**'ün Burdur'a gelişi ve bazı tarihi şahsiyetler hakkında da bilgiler verilmiştir.

Bu kitabın hazırlanması sırasında Burdur'a ait belge, bilgi ve fotoğrafların sağlanmasında büyük fedakarlıkla uğraşan kayınpederim **Hilmi Pınarbaşı**'ya **Atatürk**'ün Burdur'a gelişinin daha iyi anlaşılmasında büyük katkıları olan sayın **Mahir Öztürk**'e, *Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* tarafından ilk dönem Burdur Milletvekillerinin seçilmesini gösteren orijinal belgeyi (mazbata belgesi) ortaya çıkaran Antalya Korkuteli Büyükköy İlköğretim Okulu Müdür Yardımcısı ve Tarih Öğretmeni Burdurlu Sayın **Osman Koçibay**'a, 99 yaşında olmasına rağmen olayları çok iyi hatırlayarak yaptığı röportaj sayesinde bize Burdur tarihi hakkında önemli bilgiler veren canlı tarih tanüğümüz Burdurlu Sayın **Mehmet Gül**'e, Burdur Belediyesi eski Başkanı **Rıza Erdem**'in başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanmış olan '*Burdur*' isimli yayınlanmamış eserin 1940 yılında Burdur Halkevi Reisi olan babası rahmetli Burdurlu Diş Hekimi **Fevzi Bayraktar**'dan dolayı kendisinde olduğu için bir fotokopisini bana lütfeden Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi saygıdeğer büyüğüm Sayın Prof.Dr.**Köksal Bayraktar**'a, Sayın Dr.**Ahmet Tetik**'e, Burdur'u ziyaret eden Mısırlı Prenses **Kadriye Hüseyin** ve **Halide Edip Adıvar** hakkında kaynak konusunda yardımcı olan Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Sayın Doç.Dr.**Muhammet Güçlü**'ye, Sayın Doç.Dr.**Mevlüt Çelebi**'ye, Burdur Valisi Sayın **İbrahim Özçimen**'e, Burdur Belediye Başkanı Sayın **Sabahattin Akkaya**'ya, Burdur Belediyesi Basın Merkezinden Sayın **Abdurrahman Kızılkaya**'ya, Burdur Belediyesi eski Başkanı Sayın **Çetin Bozcu**'ya, Prof.Dr.**Fethi Çelikbaş**'a, Burdur Milli Heyeti İlk Başkanı **Mahmut Bey**'in torunu Dr.**Mehmet Çelik**'e, **Fahri Kayaalp**'e, eniştem **Hüseyin Şık**'a, yeğenim **Nuri Şık**'a, babam **Nuri Öza-**

ta'ya, dayım Naci Şık'a, Gazi İsmail Çavuş hakkında bilgilerinden faydalandığım '*Burdur Hatırlamaları*' isimli çok güzel kitabın yazarı değerli büyüğüm Burdurlu Sayın Prof.Dr.İsa Kaya-can'a, fotoğraf, kitap ve belge konusunda yardımcı olan Sayın Zekai Piribaş'a, Sayın Ayhan Topateş'e, Burdur Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç.Dr.Şevkiye Kazan'a, Em.Albay Sıtkı Hamamcıoğlu ve babası Hüseyin Hamamcıoğlu'na, Sayın Münip Ermiş ve ailesine, Mükerrerem Savran'a, Sayın İzzet Çiloğlu'na, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğünden Sayın Orhan Çakmur'a, '*Emanet Çeyiz*' isimli kitabından Burdurlu Rumlara ait anıları alıntı yapmama izin veren yazar Sayın Kemal Yalçın'a, Burdurlu Dr.M.Şerif Korkut'un Burdur'u anlattığı '*Hayattan Çizgiler-Tanıdıklarım*' kitabından alıntı yapmama izin veren Ötüken Neşriyat'tan Sayın Erol Kılınç'a, kitabın basımına maddi destek veren *Burdur Ticaret ve Sanayi Odası* Yönetim Kuruluna, Başkanı Sayın Yusuf Keyik'e ve Genel Sekreter Ali Levend Baştüzel'e şükranlarımı arz ederim.

Prof.Dr.Metin Özata

BİRİNCİ BÖLÜM

BURDUR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

İlk Burdur: Polydoron

Burdur dünyanın en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Burdur merkez ilçeye yakın *Hacılar ve Kuruçay* höyüklerinde 10.000 yıl önceye ait yerleşim izleri vardır.¹ Burdur merkez ilçe demiryolu istasyonu civarındaki höyükte (Burdur Höyük ya da İstasyon Höyük) *Erken Bronz Çağı*'na ait prehistorik yerleşmeler saptanmıştır. *Polydoreion* yerleşmesinin bu höyüğün olduğu bölge olduğu sanılmaktadır.² İlk çağlarda Burdur gölü kıyısında *Limnombria* (göl şehri) adlı bir şehrin olduğu da bilinmektedir.³ M.Ö.3.yüzyıla kadar Burdur, Isparta, Antalya'nın kuzeyi ve Konya'nın batısını kapsayan bölgeye '*Pisidyâ bölgesi*' adı verilmekteydi.⁴ Bu bölge önce *Hitit* ve *Frigya* sonra *Lidya* egemenliklerine girdi. *Perslerin* Anadolu'yu işgal etmeleri sonucu *Pers* idaresi altına giren Burdur'un *Sağalassos*, *Kybra* ve *Kremna* gibi yerleşim yerleri daha sonra **Büyük İskender** tarafından ele geçirilmiştir. Bir süre Bergama krallığının sınırları içinde kalan Burdur, bu krallığın sona ermesi ile Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğunun da 395'te ikiye ayrılması üzerine Doğu Roma (Bizans) egemenliği oluşmuştur. Bizans döneminde Burdur bölgesine '*Polydoron*' adı veriliyordu.

Burdur'un İlk Türkçe Adı: 'Tirkemiş'

Selçuklular zamanında *Malazgirt Zaferinden* (1071) sonra *Türkmen* ve *Oğuz* kabileleri Anadolu'ya göç etmeye başladılar. 1071-1100 yıllarında *Türkmenlerin Kınalı aşireti* doğudan gelerek '*Polidoron*' adı ile anılmakta olan Burdur'da *Şekerpinar-Hamambendi* olarak bilinen dört ayaklı (dört ayetli) türbenin olduğu yere (Burdur'da eskiden *Hıdırellez* (*Hıdırilyas*) kutlamalarının yapıldığı yer) 200 kadar çadır kurarak yerleşti.⁵ Doğudan gelen başka aşiret ve oymaklar da bu bölgelerde köyler kurarak yerleştiler. Çadırların çok güzel sıralanmış olduğunu gören başka bir aşiret beyi "*Ne güzel Tirkemiş*" diye takdirlerini belirttiğinden buraya *Tirkemiş* adı verildi. *Tirkemiş*'teki evler derme çatma dam örtülüydü. Ancak *Hamambendi-Şekerpinar*'daki yerleşim yerinde sel baskınlarının sık

olması, çevrenin bataklık olması nedeniyle sivrisinek ve sıtma hastalığının artması yüzünden bu aşiret bugünkü Burdur çayının kenarına ve Ulu Caminin olduğu tepenin yamaçlarına yerleşti ve bugünkü *Ulu Cami*'nin olduğu tepeyi Alan-pazarı yaptı. Bu yerleşim yeri bugünkü *Ulu Cami* civarını içine alan Burdur kalesinin içini oluşturmaktaydı. Kınalı aşireti o sırada çevrede bulunan Rumlarla kaynaştı ve onlardan tica*ret, nakliye ve zanaatkarlık öğrendi.⁶

Tirkemiş'ten Burdur'a

Şekerpınarı-Hamambendi'ndeki Tirkemiş Alan-pazarı civarına yerleşirken aşiret reisi bu taşınma sırasında halkının aile reislerine "*sen burada dur*", "*sen de burada dur*" diyerek buraya yerleştirdi. '*Polidoryan*' yerine artık '*burada dur*' ya da kısaltılmış '*Burdur*' kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte '*Burdur*' isminin nereden geldiğine dair birçok rivayet vardır. Ancak bunları destekleyecek herhangi bir belge henüz saptanmamıştır.

Burdur Kalesi

Bugün hiçbir kalıntısı olmayan *Burdur Kalesi* erken Bizans döneminde M.S.1219 yıllarında mevcuttu. Çok sağlam olması nedeniyle bu kalede **Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev** kardeşleri **İzzettin** ve **Rüknettin**'i hapsedmişti. Bu kalenin üç kapısı vardı. **Keyhüsrev**'in 1246 tarihinde ölümü üzerine Burdur kalesinde hapis olan **İzzettin** Konya'ya giderek Padişah yapıldı.⁷ Eski Burdur Belediye Başkanı **Rıza Erdem** '*Burdur*' isimli kitabında; "*1924 yıllarında Burdur'da yanan Yukarı Çarşı'nın Uzun Çarşı mevkiinde ve Kazancızade Ziya Bey mağazası hizasında zeminden 3 metre aşağıda 2 metre genişliğinde kireçle yapılmış kalın kale duvarı çıktığını ve bu duvarın epeyce ilerlediğini, hafriyat yapılan o kısımdaki bütün mağazaların temellerinden çıkarılan ve kırılan taşların mağazaların yapımına tamamen yeterli geldiğini*" belirtmektedir.⁸

Hamitoğulları Sancağı Dönemi ve Ulu Cami'nin Yapımı

Anadolu Selçuklu sultanlığının yıkılmaya başladığı dönemde 13.yüzyılda Eğridir, Uluborlu, Isparta ve Burdur bölgesinde *Hamitoğulları Beyliği* kuruldu.⁹ *Hamitoğulları Beyliği* **Hamid Bey** (Ulu Bey) tarafından 1302-1303 yıllarından önce muhtemelen 1297'de Uluborlu merkez olmak üzere kuruldu.¹⁰ **Hamid Bey** *İlhanlılardan* korkusuna 699 Hicri (1300) tarihinde Burdur'da İlhan Beyi **Gazan Mahmud** adına sikke kestirmiştir.¹¹ **Hamid Bey** 1302 yılları civarında Uluborlu'da ölmüş ve yerine oğlu **İlyas Bey** geçmiştir. **İlyas Bey**, Uluborlu'da oturmakta ve Isparta tarafını idare ederken, **İlyas Bey**'in oğlu yani **Hamid Bey**'in torunu **Feleküddin Dünder Bey** de o yıllarda Burdur'da oturuyordu. **İlyas Bey** *Hamid Beyliği*ni 1307-1308 tarihine kadar idare etti.¹² *Hamitoğulları* döneminde şimdiki Ulu Caminin olduğu yerde bir mescit vardı. **Dünder Bey** Burdur'da emir olarak otururken Hicri 700/miladi 1300-1301 tarihinde Burdur'da *Ulu Camiyi* yaptırdı. Halen Burdur Müzesinde bulunan kitabesinde; "*Bu imaret-i şerife 700 H. Senesinde devletin ekmel ve Ulu'su olan Hamid oğlu İlyas oğlu Feleküddin Dünder tarafından bina olunmuştur*" yazmaktadır.¹³ *Ulu Cami*'ye o zamanlar *Cami-i Kebir* deniliyordu ve damı örtülü ve 3 kapılı idi. Bu cami **Çelik Mehmet Paşa** tarafından yeniden inşa edilmiştir. *Ulu Cami* 15 Ekim 1846 tarihinde çarşıda meydana gelen büyük yangın sonucu hasar görmüş ve 1851 yılında tamir edilmiştir.¹⁴ *Ulu Cami* ve Üç şerefeli zarif minaresi 1914 büyük depreminde tamamen yıkıldı. Depremden sonra yapımına başlanan *Ulu Cami* ancak 1919 yılında tekrar ibadete açıldı. Kısacası şimdiki *Ulu Cami* binası 89 yıllık bir binadır. Bu cami yapılırken ilginç bir olay olmuştur: Cami yapılırken doğu tarafına bir minare, batı tarafına da saat kulesi temeli atılmış ve her ikisi de şerefeye kadar yapılmış iken Burdur'u ziyaret eden *Evkaf* (Vakıflar) *Umum Müdürü* caminin batısında yapılan saat kulesini dini bakımdan lüzumsuz görmüş ve saat kulesi inşaatını men etmiştir. Yarıya kadar yapılmış olan minareler bu defa her ikisi de minare olarak hayır sevenler tarafından yapılmıştır. 1955 Burdur İl yılığına göre Doğu tarafındaki minareyi **Şükrü**

Hacı Nebizade Rıza ve oğulları **Şükrü** ve **Hüsnü Bayer** 1930 yılında yaptırmış; mimarı ise **Nuri Bey**'dir. Batıdaki minareyi ise **Mustafa** oğlu **Hasan Özşarı** 1941 yılında yaptırmıştır. Mimarı ise Burdurlu **Şaban** oğlu **Ali Şengel**'dir.¹⁵ Burdurlu **Mehmet Gül** ise yaptığımız röportajda şunları belirtti. "*Bu caminin bir minaresini Hacı Sarıoğlu yaptırdı. Eski Belediye taraftaki (Belediye Başkanı Çetin Bozcu zamanında yapılan şimdiki Halı Sarayı) minareyi ise Velicanların Şükrü Bey yaptırmıştır*" (Bakınız: Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Dündar Bey 1307 ya da 1308 yılında beyliğin hükümet merkezini Uluborlu'dan Eğirdir'e nakletti ve 1317 yıllarında Antalya'yı ele geçirerek kardeşi **Yunus Bey**'i buranın yönetimine getirdi.¹⁶ **Dündar Bey** 721 yılında Eğirdir'de (o zaman ki adı Felekabad) müstakil beylik sikkesi kestirdi.¹⁷ Bu arada İlhanlılar tarafından **Demirtaş Noyan** genel vali olarak Anadolu'ya gönderildi. **Demirtaş**, Anadolu'da İlhanlı egemenliğini kurmak ve Türkmen Beyliklerini ortadan kaldırmak amacıyla harekete geçerek önce Eğirdir'i kuşattı. Bunun üzerine **Dündar Bey** Eğirdir'i terk ederek Antalya'ya çekildi. Antalya'yı o sırada **Yunus Bey**'in oğlu **Mahmut Bey** idare etmekteydi. Ancak **Demirtaş** Antalya'yı da kuşatmış ve **Mahmut Bey** amcası **Dündar Bey**'i **Demirtaş**'a teslim etmiş, O da **Dündar Bey**'i 1323 yılında derhal öldürmüştür. Böylece *Hamidoğulları Beyliği* tamamen İlhanlıların eline geçmiştir.¹⁸ İlhanlıların Anadolu valisi **Demirtaş** (bazı yayınlarda **Demirbaş**) 1314'te **Burdur**'u, 1319'da **Göhlisar**'ı, 1321'de de **Antalya**'yı aldı. *Hamidoğulları Beyliğinin* başına ise **Demirtaş**'ın izniyle Mısır'da bulunan **İshak Bey**'in oğlu **Hızır Bey** geçti. 1328 yılında **Dündar Bey**'in oğullarından **Necmeddin İshak Bey** Mısır'dan dönerek Eğirdir'e geldi ve *Hamidoğulları Beyliğinin* yönetimini oğlu **Hızır**'dan teslim aldı.¹⁹ Bu sırada kardeşi **Mehmet Çelebi** **Göhlisar**'da, **Hızır Bey** ise Uluborlu'da hüküm sürüyordu. **İshak Bey** 1335 yılında ölmüştür.²⁰ Daha sonra *Hamidoğulları Beyliğinin* başına **İshak Bey**'in oğlu **Hızır Bey** ikinci defa gelmiş ve bu arada **Göhlisar**'da bulunan **İshak Bey**'in kardeşi **Mehmet Çelebi**'nin oğlu **Muzafferuddin Mustafa Bey** **Burdur** bölgesini idare etmiştir.²¹ Bu arada Mu-

zafferuddin Mustafa Bey zamanında 1344'te Ulucami civarında '*Muzafferiye Medresesi*' yapılmıştır. **Hızır Bey** ise Eğirdir'de **Ulu Bey** olarak hüküm sürmüştür. Daha sonra sırasıyla **Hüsamüddin İlyas Bey** ve **Kemalüddin Hüseyin Bey** başa geçmiştir. 1389-1390 yıllarında **Yıldırım Bayezid**'in *Hamid oğulları Beyliği*ni Osmanlı topraklarına katması ile Burdur Osmanlı idaresine girmiştir.^{22,23} 1402 yılında **Yıldırım Bayezid**'in *Ankara Savaşı*'nda yenilmesi ile **Timur**'un oğlu **Sultan Hüseyin**, *Karaman*, *Teke* ve *Hamid* ili üzerine gelmiştir. 1402-1415 tarihleri arasında ise *Teke* iline *Karamanoğlu Mehmet Bey* hakim oldu. Bu sırada *Hamidoğlu Osman Çelebi Karamanoğlu* tarafından desteklenmişti. 1423'de Osmanlı Sultanı **II.Murat** zamanında *Hamitoğlu Beyliği* tamamen ortadan kalktı ve bütün arazileri Osmanlıların eline geçti.²⁴

İbn-i-Batuta Burdur'da

Ünlü Arap seyyahı **İbn-i Batuta** 1331'de Burdur'a geldi. **İbn-i Batuta** anılarında Burdur için; "*Burdur, akarsuları bol, bağlık ve bostanlık küçük bir kasabadır. Kalesi yüksek bir tepenin üzerindedir. Buraya geldiğimizde hatibin evine misafir olduk Ahi-ler (Esnaf teşkilatı) toplanıp geldiler. Bizi misafir etmek istediklerini bildirdiler*" demektedir.^{25,26}

Osmanlı Döneminde Burdur: 'Has Türkmen' ya da 'Türkmen Halis' Kazası

Yukarıda belirttiğimiz gibi Burdur 1390, 1391 yıllarında Osmanlıların eline geçti ve Kütahya'da bulunan Anadolu Beylerbeyine bağlandı. Osmanlı zamanında Burdur'da hiçbir eser yapılmamıştır. Sadece '*Çeşmedamı*' adındaki çeşme binası 1501 yılında Osmanlı şehzadesi **Korkut**'un hekimi **Hamza oğlu Ali** tarafından yaptırılmıştır. Burdur Türkmenlerin ve *Sarıkeçili* aşiretinin yatağı olduğundan Osmanlı döneminde '*Has'ı Türkmen*' ya da '*Türkmen Halis*' diye anılırdı.

Burdur'da 1478 yılında yapılan Tahrir (nüfus sayımı)'de bir Hristiyan mahallesi ve üç Müslüman mahallesi olmak üzere dört mahalle yazılmıştır. Üç Müslüman mahallesi; *Cami*, *Burcu Mescidi* ve *Yeni Mescid* adını taşıyordu. O tarihte bu üç

mahallenin nüfusu sadece 126 neferden (erkek) oluşuyordu ve en kalabalık semt 70 neferle (erkek) Cami mahallesiydi. Hristiyanlar ise 40 neferdi. 1522 tarihli *Defter-i Mufasssal-ı Li-va-i Hamid'e* göre ise Burdur'da 216 hane Müslüman 22 hane Hristiyan yaşıyordu ve toplam nefer (erkek) sayısı 408'e çıkmıştı.²⁷ Müslüman mahalleleri sur içindeydi ve sur dışında 41 evlik Rum ve Ermenilere ait bir mahalle bulunuyordu. *Karasenir, Manastır* (Necati) ve *Yenice* mahalleleri de sur dışında Köy olarak geçmekteydi. Bunların en büyüğü *Cami Mahallesiydi*.²⁸

16.yüzyıl başında meydana gelen *Şahkulu Baba Tekeli* isyanında (1511 yılı) Burdur şehri de zarar gördü. İsyancılar şehrin kadısını ve bir kısım halkı katlettiler. Bu nedenle Burdur ve köylerinden başka yerlere sürgünler oldu ve bazı köyler boşaltıldı.²⁹ Bu isyandan sonra 1583'te oluşan *Suhte İsyanları* da Burdur'u etkiledi ve 1587'e kadar sürdü.³⁰ Arkadan oluşan *Celali İsyanları* da Burdur'a zarar verdi. 1596 tarihinde isyancılar 4-5 bin kişiyle Isparta, Burdur ve Denizli köylerinin soygun yapmıştı.³¹

1522 yılındaki bir deftere göre Burdur şehrinde 238 hane vardı ve bunların 113'ü *Cami* mahallesindeydi.³² 1568 tarihli bir deftere göre ise şehrin büyüdüğü ve hane sayısının 379'a, nefer sayısının 773'e çıktığı, (bunların 339'u Müslüman 40'ı Hristiyan) eski mahallelere ilave olarak *Debbaghane* (Tabak), *Mehmet Kethüda*, *Demir Mescidi*, *Karagöz Mescidi*, *Nurullah Çelebi Mescidi* isimli yeni mahalleler kurulduğu görülmektedir.³³ *Debbaghane* yani dericilikle uğraşılan yerin adı olan *Debbaghane* mahallesinin günümüzdeki *Tabakhane* ya da *Tabak* mahallesinin kökeni olduğu düşünülmektedir.³⁴ Burdur şehri Hristiyanların oturdukları mahalle ile birlikte 17 mahalleden oluşmaktaydı. Bu yeni mahallelerin çoğu 1522'den sonra kurulmuştur.³⁵

1700'lü yıllarda Burdur *Hamideli Valiliğine* (merkezi Isparta olan) bağlıydı. *Hamideli Valiliğinde* 1743-1745 yılları arasında bulunan **Çelik Mehmet Paşa** yılın belirli zamanlarında Burdur, Isparta ve Antalya'da otururdu ve kendisine bağlı kazalara bilgili Subaşı ve kaymakamlar gönderip iyi bir idare

göstermişti.³⁶ Kendisinden sonra evladı **Miriman Sait Paşa** 1780'de Vali oldu. 1781'de ise Burdur ve Isparta Kütahya'da bulunan Anadolu Genel Valiliği ve Seraskerliğine bağlandı. Sultan **III.Mustafa** döneminde (1757-1774) **Derviş Mehmet Paşa** Burdur'da bir kütüphane yaptırdı. **I.Abdülhamid** dönemi (1774-1789) sadrazamlarından Burdur doğumlu **Halil Hamid Paşa** da Burdur'a başka bir kütüphane yaptırdı. Sadrazam **Halil Hamit Paşa** Burdur'da 1736 yılında doğmuştur. Babası **Çelik Mehmet Paşa** kitapçısı **Mustafa Efendi**, annesi Ispartalıdır. Burdur'da tahsilini ve gençliğini geçirdikten sonra annesi ile Isparta'daki dedesinin yanına gitmiş, daha sonra İstanbul'da arzuhalcilik yapmaya başlamış, sonra saraya girmiş ve yükselmiştir. 1785'de Bozcaada'da katledilmiştir.³⁷

18.yüzyıl sonlarında Osmanlı idari teşkilatında değişiklik yapılarak yeni 'has' lar oluşturuldu ve yeni oluşturulan '*Terkemiş*' has'ı Burdur'u içine aldı. Bu has'a o zamanlar '*Has-ı Türkmen*' adı veriliyordu. Burdur, *Terkemiş has'*ının merkezi idi. Ağlasun, Gölhisar, İncili (Bucak) ilçeleri ve Erle (Yeşilova) nahiyesi ve Acıpayam nahiyesinin bazı köyleri Burdur'a bağlıydı *Terkemiş has'*ı ise *Hamid Sancağına* bağlıydı. *Hamid Sancağının* merkezi ise Isparta idi.³⁸ **II.Mahmut** döneminde (1808-1839) Burdur'da *Şeyh Mustafa Efendi Kütüphanesi* adıyla bir kütüphane daha açılmıştır.

17. ve 18. yüzyıllarda Burdur'da bey ve paşalarca konak, han ve hamamlar yapıldı. Taşoda, **Çelik Mehmet Paşanın** yaptığı ve sonra **Baki Bey**'lerin almasından dolayı bugün adı *Baki Bey Konağı* olarak bilinen *Baki Bey Konağı*, *Taş Camii*, *Şeyh Sinan Cami* gibi eserler bu dönemde yapıldı.³⁹

19.yüzyılda kurulan *Burdur Sancağı* Konya'ya bağlandıktan sonra Burdurlu olan Konya Valisi **Tevfik Paşa** 1830'da Burdur'da *Ulu Cami*'nin yakınına ve *Alaca Pazarı* olarak bilinen yere bir saat kulesi yaptırdı. Bu saat kulesinde (şimdiki saat kulesinin 20 metre batısında) büyük bir çalar saat vardı ve 25 metre yüksekliğindeydi.⁴⁰ Saat Kulesi 1914 depreminde tamamen yıkılmış ve yeniden 1936-1937 yıllarında *Azim Demir Ticarethanesinin* sahibi **Hacı Rıza** tarafından yap-

tırılmıştır. 1955 yılında saat kulesinin altında lastikçi dükkanı vardı.⁴¹ Burdur Kültür Envanteri 2007 kitabında Saat Kulesi'nin 1936 yılında **Hacı Ali Rıza Demir** tarafından yaptırıldığı, altında bir dükkan olduğu, saatlerin birkaç seneden beri çalışmadığı yazılıdır.⁴²

Böcüzade Süleyman Sami o tarihlerdeki (18 ve 19.yüzyıl) sosyal durumu şöyle anlatmaktadır: *"köylerin çoğu çiftlik haline getirilmiş, asıl toprağı işleyen ve buralarda oturanların hiç bir hakları olmamış, bunlar mutasarrıfların, Beylerin ve mensuplarının esiri ve eciri haline gelmiş; Beylerin, Mutasarrıfların ve Amirlerin yolu yolsuz her türlü emir ve isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır."*⁴³

19.yüzyıl sonlarında 1884'te Burdur'da büyük bir yangın çıkmış ve yukarı çarşının önemli kısmı ve 150 ev yanmıştır. 1305 hicri tarihli *Konya Vilayeti Salnamesinde* Burdur'da yedi adet gülyağı yağhanesi olduğu ayrıca şehirde 5213 ev, 648 dükkan, 6 değirmen, 34 deri işleme hanesi (debbağhane), 4 han, 6 hamam ve 24 cami olduğunu belirtilmiştir.⁴⁴

Senirkentlilerin Burdur'a Göçü

Burdur'a 1800-1827 yılları arasında eşkıya baskısı nedeniyle Uluborlu ilçesinin Senir köyü (Senirkent) halkından 100 hane (bazı kaynaklarda 200 hane) kaçarak Burdur'a göç etmiş ve Yenice mahallesine yerleşmiştir. Bu göç daha sonra da devam etmiştir. Dokumacılığı Burdur'a getiren ve yayan Senirkentliler bugün Burdur nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 1955 Burdur İl Yıllığına göre 1955 tarihinde Burdur'da 1300 hane Senirkentli vardı.⁴⁵ Bunların hemen hemen hepsinin evinde dokuma tezgahları vardı. (Rahmetli dedem ve babaannemin bu tezgahlarda saatlerce çalıştıklarını çocukluğumdan hatırlarım. Sonra bu tezgahlar kalktı ve bu kişiler halı dokumaya başladılar, y.n). Bu sırada Divanbaba (Değirmenler) mahallesinde ağaç işleri ile uğraşan ve halk arasında tahtacılar denen bir topluluk da vardı.⁴⁶

Rum ve Ermenilerin şimdiki *Zafer, Tepe ve Manastır* (Necatibey) mahalleleri civarında yerleştiği bilinmektedir. 1800'lü yıllarda Mısır'dan göç eden bir topluluğun önce Adana ve

Mersin'e yerleştiği sonra bunlardan bir kısmının Burdur'a geldiği; Üçdibek ve Sinan mahallelerinin olduğu yere yerleştikleri de bilinmektedir.⁴⁷

Burdur'un Sancak (Mutasarrıflık), Liva ve Vilayet Olması

1768-1837 yılları arasında Kütahya iline bağlı mutasarrıflık olan Burdur 1839 *Gülhane Hattı Hümayunu* ile Konya ili Isparta Kaymakamlığına bağlı *Muhasıllık* (idare amirliği-Nahiye) haline geldi. **Böcüzade Süleyman Sami** tarihine göre Burdur ve Isparta 1801'de ayrılarak *Mütesellimlik* olmuştur.⁴⁸ 1823'te Burdur tekrar Isparta'ya bağlanmıştır. 1832'de ise genel nüfus sayımı amacıyla o zaman '*Türkmeni Has*' denilen Burdur'a **Mustafa Bey** adında birisi görevlendirilmiş ve Burdur Isparta'dan ayrılmıştır.⁴⁹ Çok geçmeden aynı yıl (1832 yılında) Isparta'da veba salgını olduğundan Isparta'da Karantina Binası olarak yapılan bina onarılarak Kışla haline getirilmiş ve askeri birliklere verilmiştir. Askeri idarenin merkezi Isparta olduğundan, Burdur Mülki İdaresi tekrar Isparta'ya bağlanmıştır.⁵⁰ 1850'de Burdur Isparta'dan tekrar ayrılarak kaymakamlık (kaza) olmuş ve Konya'ya bağlanmıştır. *Muhassıl* olarak **Ahmet Bey** tayin edilmiştir.

1839 ya da 1840 yılında Burdur'da bir ayaklanma olmuştur. Bu dönemde Burdur *İdare Amiri* (Nahiye Müdürü) olarak **Hacı Ömer oğlu Çiloğlu Mustafa Ağa** görev yapmaktaydı. O yıllarda **Çiloğlu** ailesi ile **Çelik Paşa** oğulları arasında Nahiye müdürlüğü yapmak için devamlı bir rekabet ve husumet vardı. Yenice mahalleliler **Mustafa Çiloğlu**'na karşı çıkıyorlardı. Yenice mahalleye verginin (salma) fazla yazılmasını bahane eden bazı kıskırtıcılar halkı ve özellikle Yenice mahallelileri isyan ettirerek Hükümet binası olarak kullanılan **Çiloğlu Konağını** bastılar ve **Hacı Ali Ağa, Mahmut Efendi, Hüseyin Efendi** ve **Osman Efendi** isimindeki jandarma zabitanı öldürdükleri gibi konağı da ateşe verdiler. Nahiye müdürü **Mustafa Ağa** fedakar bir adamı sayesinde canını kurtarmış ve zor kaçmıştır. Başsız kalan Burdur'da birkaç ay çok kötü ve asayişsizlik ile geçmiştir. Bu olaya '*Fetaret Olayı*' adı verilmiştir. **Mustafa Ağa** daha sonra Konya Vilayeti'ne,

orada sonuç alamayınca da İstanbul'a gider ve Saray'da derdini anlatır. Saray tarafından **İbrahim Paşa** ve **Miralay Yusuf Bey** kumandasında iki tabur Arap askeri Burdur'a gelir ve Susamlık tepesine toplar yerleştirilir. Asiler yakalanır ve çeşitli şehirlerdeki hapishanelere gönderilir. Bir kısım Beyler ise (Hüseyin, Reşit, Mahmut Bey gibi) Tekirdağ, Çanakkale, Kütahya ve Edirne'ye sürgün edilir. Bu beyler birkaç senelik sürgünden sonra *Burdur Müftüsü* **Hacı Abdurrahman Efendi**'nin tanıdığı *Saray Muallimi* **Mehmet Efendi** sayesinde affedilerek Burdur'a dönerler. '*Fetaret Olayı*' denen bu olay böylece kapanır ve Burdur *Kaza* olur. Bu olaydan etkilenen **Aşık Vecai Fetaret** olayıyla ilgili bir destan yazar.^{51,52, 53}

19.yüzyılda Burdur beylerin egemenliğindeydi. Her beyin üç-beş tane köyü ve arazileri vardı. Büyük nüfus besleyen bu beyler Konaklarda yaşarlardı.

Burdur'un zenginlerinden **Saden** oğlu **Hacı İsmail Ağa** ve diğer Burdur beyleri 1872 yılında İstanbul'a giderek hazineye ödenmesi gereken fazla ödeneği ve maaşları şahsen vermeyi kabul ve taahhüt ederek çok istedikleri Burdur'un Isparta'dan ayrılarak bağımsız sancak (mutasarrıflık) ya da kaza olmasını sağlamışlar ve Burdur'a *Çeltikçi Çiftliği* sahibi olan *Çatalca Mutasarrıfı* **Ali Rıza Paşa**'nın kardeşi **Halil Bey Mutasarrıf** olarak atanmıştır.^{54,55} O zamanlar Burdur'un en zengin adamlarından biri olan **Sadenoğlu Hacı İsmail Ağa**'nın Burdur'a yaptığı hayırlardan en önemlisi Burdur'a pınar suyu getirmek ve çeşme yaptırmaktır. 1955 yılında dahi Burdur'da daha önce **Saden** oğlu **Hacı İsmail Ağa** tarafından yaptırılmış olan 35 pınar ve çeşme saptanmıştır.⁵⁶ Burdur Belediyesi ise 1877 yılından sonra kurulmuştur.⁵⁷

1872 yılında sancak olan Burdur'un, *Tanzimattan* sonra ilk mutasarrıfı **Mehmet** (Muhammed) **İzzet Paşa**'dır. **Mehmet İzzet Paşa** bir yıl sonra 1873'de ölmüş ve Yenice Mahalledeki *Taş Cami* (Taşdemir Cami) Mezarlığına gömülmüştür. Bu mezarlık Taşcami bahçesinden girip merdivenleri çıktıktan sonra hemen sağ tarafta sütun şeklinde bir mezar taşının olduğu yerdedir.^{58,59}

1876 yılında Konya Valiliğinde bulunan Burdur doğumlu

Müşir Ahmet Tevfik Paşa zamanında Konya Vilayetinde görev yapan *Kahya* ve *Divan Katibi* gibi Burdurlu memurların girişimiyle *Liva* merkezinin ve *Osmanlı Bankası*'nın Isparta'dan *Has'ı Türkmen* denilen Burdur'a naklolunması ortaya çıkmış, ancak Ispartalıların şikayeti üzerine Konya Valisi **Tevfik Paşa** bunu uygun görmeyerek engellemiştir.⁶⁰ 1867 yılında Isparta *Mutasarrıfı Ali Necip Paşa*, Burdur kaymakamı Konyalı **Serdarzade Abdullah Ağayı** azlederek, yerine Isparta kaymakamlığı etmiş bulunan **Çelebi Damadı Hüseyin Nesip Efendi**'yi atamıştır.⁶¹

1870 yılında Konya Valisi olan İngiliz **Sait Paşa** Burdur'un Çerçin köyünde Isparta, Burdur ve Antalya delegeleleriyle toplantı yaparak tren yolu yapımını konuştu. 1882 yılında Vali İngiliz **Sait Paşa** Isparta'ya gelmiş ve kendisini Burdur *Mutasarrıfı Akif Paşa* ve damadı ziyaret etmişti.⁶²

Konya Vilayeti hicri 1288, miladi 1882 yılına ait 4 defa olarak düzenlenmiş olan Burdur Salnamesinde (yıllığında) Burdur'dan birkaç tepe üzerinde yerleşmiş 4000'ni aşan bağ ve bahçeden oluşan ve akarsuyu bol olan bir kasaba olarak bahsedilir. Burdur çayı üzerinde 4 adet kağgır ve 6 adet ahşap köprü olduğu, bağ ve bahçelerin bu çaydan sulandığı, gölün tuzlu ve balık olmadığı, kasabada 19 cami, 16 mescit, bir Mevlevihane, üç Rum ve bir Ermeni kilisesi, 23 medrese, 3 kütüphane, bir Mekteb-i Rüstiye, 19'u Müslüman, ikisi Rum ve biri Ermeni Sıpyan okulu (ilkokul), 5 hamam, 6 han, 104 manifaturacı, 8 bakırcı, 38 demirci, 7 çakmakçı, 5 nalbant, 27 semerci, 60 bakkal ve tuzcu, 12 kalaycı, 10 tütüncü, 10 leblebici, 20 hayyat (terzi), 4 kürkçü, 20 berber, 10 mutaf ve helvacı, 7 kahve, 5 dellal, 12 keçeci, 12 kuyumcu, 3 saraç, 80 dikici, 11 kunduracı, 14 boyacı, 5 basmacı, 31 çulha dükkanı, 4 ekmekçi dükkanıyla toplam 537 adet dükkan olduğu, şehir dışı ve Burdur Çayı üzerinde otuz odası olan bir *debbağhane* (Tabakhane-deri işlenen yer) olduğu yazılıdır. Yine aynı salnamede 1882 yılında Burdur'da 1857 çocuğun sibyan okullarında, 1005 talebenin medreselerde eğitim gördüğü, ipek tohumu için ahalinin dut fidanı dikme hevesinde olduğu, her çeşit bez ve alaca kilim ve dokuma olduğu yazılıdır.⁶³

Burdurlu Tarih Öğretmeni sayın **Osman Koçibay**'ın Türkçeleştirdiği Rumi 1330 (1914-1915) tarihli *Konya Vilayeti Sanlamesi*'nde (yıllığında) şu ilginç bilgiler vardır: “Burdur’a odun ve kömür gölün karşısındaki köylerden kayıklarla nakledilirdi. Bu şehrin asıl ismi ‘Türkmen Halis’ dir. Burdur kasabasının şimali hariç etrafında mezarlıklar vardır. Memlekette üç tabip, bir aş memuru ve ‘Sihhat’, ‘İstikamet’ ve ‘Isparta’ adında üç eczane vardır. Yaşam süresi 55-60 olup havası güzel köylerde bazı kişiler 70-80 yaşını bulur. Kazada 100 yaşını geçmiş olan 300 kişi vardır. Burdur livasında Osmanlı lirası 125 kuruş, mecidiye 20 kuruş olarak işlem görür. On para ve metelik on iki para eder. İngiliz lirası 136 kuruş olarak işlem görür. Burdur’da dimlit, merzivanid, deve gözü, kadın parmağı, razaki, çavuş üzümü, kuş tırnağı, büzgülü, gevrek, akça kara, kaşıklı, beyaz dimlit ve karca tipi üzümler yetişir. Merkezdeki bağlar Dört ayaklı, Akdere, Ortakır, Halil Ağayetti, Hamambendi, Kocabağbaşı, Hıdırilyas, Hacı Hüseyin Köprüsü, Kayapınar, Hristiyan Kabri, Kaçbaşı, Sığıryolu semtlerinde bulunur. Burdur ahalisi ‘Burdur Bankası’ isminde bir banka kurulması için girişimde bulunmuştur. Burdur’un arpa ve buğdayı Baradız (Baladız-Gümüşgün) ve Çardak tren istasyonlarına ve Antalya iskelesine taşınır. Burdur’da Şeyh Bedrettin mezarı civarında vakıfı bulunan bir cami (Ulu Cami) ve bunun civarında zahire alış-satışı için duvarları kargir ancak ahşap yapılı bir lonca vardır (Eski Belediye binası, şimdiki Halı Sarayı olmalı, y.n.). Kasabadan başlayıp göle kadar devam eden bağlar ve gülistanlar (gül bahçesi) vardır. Burdur merkez ve köylerinde 5 adet un ve kereste fabrikası, 4 kilise, 30 değirmen, 7 han ve otel, 6 hamam, 10 çeşme, bir adet şadırvan, 700 mağaza ve dükkân, 500 alaca dokuma tezgahı vardır. Çarşı suyu 86 tarihinde toprak künk ile getirilmiştir. Kayapınar suyu 7 sene evvel getirilmiştir. Burdur ili dahilinde (kazalar dahil) bir polis komiseri ile bir muavin ve beş polis memuru görev yapmaktadır. Polis karakolu yapılmamıştır.” 1906’da Burdur Mutasarrıfı olan **Nazım Paşa Isparta Mutasarrıfı** oldu.⁶⁴

Tarihçi **Osman Koçibay**'ın bana verdiği aşağıda tamamı verilen Haki isimli şaire ait ‘Burdur’da Medfun Evliyalar’ isimli şiir Burdur’da mezarları olan evliyalar ile ilgilidir. Şiirde adı geçen şeyh veya evliyaların isimleri medrese ve mahallelere (Sinan Mahallesi, Hecin Mahallesi-şimdiki Akın mahallesi,

Divanbaba-şimdiki Değirmenler mahallesi gibi) verilmiştir. Divanbaba mahallesinin adının ise bu mahallede mezarı bulunan **Divan Baba**'dan ileri geldiği de bu şekilde anlaşılmış olmaktadır. **Şeyh Gaybi**'nin mezarı **Rıza Erdem**'in Burdur kitabına göre Koca (bazı yayınlarda Hoca) Bali hamamının olduğu yerde, **Şeyh Bedrettin**'n mezarı ise *Burdur Salnamele-rine* göre *Ulu Cami* civarındaymış.

'Burdur'da Medfun Evliyalar

Burdur İli'ni görmek gerek

Her yanları sormak gerek

Burada medfun Piri Baba,

Dahi sergaziyan Hecin Baba

Eylemişler bu makamı ihtiyar,

Emsile toplanmış hemin yar.

Dahi Şeyh Gaybi, Şeyh Sinan,

Şeyh Bedrettin hem Baba Divan.

Hasan Dede ki emir-i asker,

Gelmiş kudretten bu leşker.

Timurlu Baba dahi meşhur,

Medfeni eşcar ile mestur.

Her biri bir hizmetle yayılmış,

Levz-i adayı tathire dağılmış.'

1955 Burdur İl Yıllığına göre Burdur çayı üzerinde eskiden ikişer gözlü ve kemerli 5 adet kesme taştan yapılmış köprü olduğu, bunlardan şimdi sadece *Manastır* köprüsünün (1955 yılında) kaldığı belirtilmiştir. 1948 yılında Burdur Çayı bir mecraya alındığı (mecrası değiştirilmiş) için köprüler yıktırılmış ve yeniden yapılmıştır.⁶⁵

Burdur'da eski medrese binalarından 1931 yılı itibariyle iki tane kalmıştı. Bunlar *Pirkulzade Necip Efendi* (Pirkul ya da Bulgurlu Medresesi; Lise Coğrafya öğretmenim Sayın Yücel Bulgur ve Gülendamlar Özciğer'in akrabalarıdır. Kaynak: Gülendamlar Özciğer) *Medresesi* ile *Urgancıoğlu Medresesi* idi. 1955 yılında bunlardan da eser kalmamıştır.⁶⁶

Burdur 1920 yılında *müstakil mutasarrıflık* (liva) oldu.

Konya vilayetinden ayrılarak doğrudan hükümet merkezi İstanbul'a bağlandı. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet kurulunca yapılan mülki teşkilatla Burdur vilayet oldu. İlk vali bazı kaynaklarda **Ali Suat Bey**⁶⁷ bazı kaynaklarda ise **Faik Üstün Bey** olarak geçmektedir.⁶⁸ Burdur Belediyesinde başkanlık yapanlar 1930 yılından önce **Hacı Ahmet Efendi**, **Hacı Ali Beyzade Hasan Bey**, **Baki Beyzade Ali Bey**, **Tayyarzade İbrahim Efendi**, **Baki Beyzade Reşit Bey**, **Kazancızade Hacı Süleyman**, **Çiloğlu Fahrettin Ağa**, **Berber Salih Efendi** ve **Necip Bediroğlu**'dur.⁶⁹

Burdur'daki Manastır Mahallesinin ismi *Maarif Vekili* (Milli Eğitim Bakanı) **Mustafa Necati Bey**'in adı verilerek *Necatibey Mahallesi* olmuştur.⁷⁰

Burdur'u Ziyaret Eden Seyyahlar ve Gözlemleri

Fransız **Poul Lucas** 1706 ve 1714'de Burdur'a gelir ve kenti küçük ve şirin bir kasaba olarak tanımlar. Ağlasun çevresinde *Sağalasseon* yazılı sikkeler bulur. 1836 ve 1833 yıllarında iki defa bölgeye gelen **F.V.Arundell**, **Lucas**'ın bahsettiği *Sağalassos* ören yerini gezmiş ve burada bir yazıt bulmuştur.⁷¹ **Arundell**'e göre Burdur'da 5000 kadar ev bulunmakta, ayrıca 150 hane Rum, 30 hane Ermeni bulunmaktadır. Ressam **Leon de Laborda** 1838 yılında basılan kitabında Burdur'da bir tapınak ve bir tiyatro kalıntısı olduğunu belirtir. 1841 ve 1842 yıllarında bölgeye seyyah araştırmacı olarak **A.Schönborn**, 1872 yılında **E.J. Davis** gelmiştir. Cumhuriyet döneminde Dr.**Şevket Aziz Kansu** ve ekibi Burdur ve Isparta çevresinde arkeolojik araştırmalar yapmışlardır.

Kütüphaneler Şehri Burdur ve Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesi

Burdur'da 18. ve 19.yüzyılda 9 kütüphane vardı. Bunlardan en meşhur olanı *Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesidir*. Diğerleri ise *Hatipoğlu Kütüphanesi*, *Halil Hamid Paşa Kütüphanesi* (Recep Mahallesinde), *Şeyh Mustafa Efendi Kütüphanesi* (Hacı Ahmet mahallesinde), *Pirkulzade Medresesi Kütüphanesi* (şimdiki Müze'de bulunmaktadır), *Hacı Bali Kütüphanesi* ve

Sadenzade Hacı İsmail Ağa kütüphanesidir (Divanbaba camisinde küçük bir kütüphane).⁷²

Burdur'da Sadrazam **Derviş Mehmet Paşa** tarafından kurulan ve kendi adıyla anılan kütüphane Osmanlı Kütüphaneleri içinde sayılı kütüphanelerden birisidir. Bu kütüphanenin kitaplarının 1687 tanesi halen *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde* bulunmaktadır. 625 adedi ise *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde* tamir için beklemektedir. 18.asrın sonları ile 19.asır başlarında bu kütüphanede 3 kütüphaneci görevli olarak çalışıyordu. Burdur Sinan Mahallesinde bulunan kütüphane kütüphanecilik yapan **Esat Efendi** adıyla da anılmıştır. Bu kütüphane zamanında kitap sayısı bakımından emsallerine göre en fazla kitaba sahipti. 1881 yılında 1260 kitap, 1893 ve 1903 yılları arasında ise 4500 kitabı vardı.⁷³ **Derviş Mehmet Paşa** Hicri 1200 tarihlerinde Burdur'da yüksek alimler yaşadığını görerek burada bir kütüphane yaptırmayı arzu eder ve Şeyh Sinan Mahallesinde oldukça geniş bir arsa satın alarak buraya kagirden bir bina yaptırır. 12 yıl sonra bu arsanın bir köşesine **Giyabi Baba** isminde bir müşşidin *makberesi* de yapılmıştır. Kütüphanede *lahyei saadet* de vardı. İlgisizlik yüzünden harap olmuştur.⁷⁴

Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesi bugün Oluklaraltı Caddesi Şeyh Sinan Cami karşısındaki Hoca Balı Hamamı bitişiğinde 21 ve 23 nolu ev olarak yer almakta ve ilgisizlik yüzünden maalesef ortadan kalkacağı günü beklemektedir.⁷⁵

Küçük bir şehir olmasına rağmen bu kadar çok kütüphanenin olması o zamanlar Burdurluların okuma yazmaya ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir.

Burdur'da Yaşam, Halkın Yapısı, Adetler, Zanaat ve Diğer Faaliyetler

Burdur'da gülcülük 1894 yılında **Yörüköğlu Mustafa Efendi**'nin 2 dönüm gül bahçesi dikmesiyle başlamıştır.⁷⁶ Burdur'da 19.yüzyılın ortalarında *Şark Halı Kumpanyası* isimli şirket tarafından desenli halılar dokutturulmuştur. 1910-1914 yılları arasında Burdur'da 800 adet tezgah, 2400 adet dokuyucu bulunuyordu.⁷⁷ 1900 yıllarında gülcülük gelişir ve şehirde

çok sayıda gülyağı imalathanesi kurulur. 1903 maarif sanla-
mesinde 13 medrese olduğu ve 295 öğrencinin eğitim gördü-
ğü bildirilir. 1906 salnamesinde Hamidiye Kız Mektebinde
halıcılık sanatının öğretildiği belirtilmiştir.⁷⁷

Burdur'da 1900-1923 yılları arasında Türkler ve az sayıda
Rum ve Ermeni yaşamaktaydı. 57.Tümen Komutanı Albay
Mehmet Şefik Aker'in belirttiğine göre 1918 yılında Burdur
ilinde 80.000 Müslüman Türk, 500 Rum ve 60 Ermeni vardı
Denizli, Burdur ve Isparta'daki yerli Rumların hepsi Türkçe
konuşurdu. Türkçe konuşan Rumlar, fiziksel olarak ve adet-
leri bakımından, komşuları Türklere benziyordu. Yine Albay
Aker'e göre Yunan siyasi teşkilatının gayreti ve Rum Pat-
rikanesi vasıtasıyla Rumlara Yunanlılık telkin edilmiş ve
bunların bazıları son dönemlerde kendilerini Yunan olarak
görmeye başlamışlardı. Rumlar, sanatkarlıkla, tarımla ve da-
ha çok ticaretle uğraşırdı. Türklerin tarımla kazandıklarını
satarak Türklerden daha rahat ve mutlu yaşamaktaydılar.⁷⁸
Burdur'un '*Onikidir Şu Burdur'un Dermeni*' türküsünde de
"*Onikidir şu Burdur'un dermeni (Değirmeni)/Dermencisi Urum
değil Ermeni*" şeklinde bu vurgulanmıştır.⁷⁹ Rumların Bur-
dur'da şimdiki Zafer Mahallesinde halen binası mevcut olan
Panagia kilisesi vardı. Bu kilise mensuplarından bazıları 1875
yılında ayrılarak *Metamorfosis* kilisesi ve *Agio Yeorgious* (Aya
Yorgi) kiliseleri adında iki kilise daha kurmuşlardır. Bunların
binaları halen Burdur'da yoktur. Ermenilerin ise *Meryem Ana*
kilisesi vardı.⁸⁰

Burdur'da 1918-1920 yıllarında Burdur halkının yardımla-
rıyla 25-30 yataklı bir hastane eski Orman İdaresinin binasın-
da (şimdiki öğretmenevi karşı tarafında) kurulmuştu. Bu
hastane İstiklal Harbi'nde Menzil Hastanesi olarak 400 yata-
ğa kadar çıkarılmıştır.⁸¹

Burdur Lisesi ise 1906 yılında kurulmuştur. 1906 yılında
Burdur'daki mevcut üç sınıflı bir Rüstiye iki sınıf daha ilave
edilerek beş yıllık bir İdadi oluşturulmuştur. 1915 yılında bir
sınıf daha ilave edilerek altı senelik İdadi olmuştur. 1923 yı-
lında Bir Devreli Lise adını almıştır. Burdur Lisesi orta mek-
tep kısmı 1944-1945 yıllarına kadar Zafer Mahallesindeki kili-

se binasında ortaokul olarak eğitim yapmıştır. 1951-1952 yılında ise Lise olarak eğitime başlamıştır.⁸²

1914 Burdur Depremi

Deprem 21 Eylül 1330 (3-4 Ekim 1914) Pazar gecesi saat 18:30 sıralarında 7.1 şiddetinde oldu. Yenice ve Cemil mahallerinden yakılmadık bina kalmadı. Bu depremde resmi kayıtlara göre 650 (kaynak; Tarihçi Osman Koçibay), bazı yayınlara göre 1000-1500 kadar insan öldü. **Osman Koçibay**'da hangi mahallede ne kadar ölü olduğuna dair belge vardır. Diğer mahallelerde de çoğu bina (evlerin üçte ikisi) yıkıldı. Şehirde yıkılan bina sayısı 2000 civarındadır. 842 can kaybı, 115 yaralanma olmuş, 10.000'ne yakın kişi de açıkta kalmıştır. Deprem öncesi yol inşaatı için Burdur'a gelen işçiler deprem enkazının kaldırılması için bir hafta süre ile çalışmışlar ve 110 kişiyi enkazdan sağ olarak kurtarmışlardır (bakınız Burdur Gazetesi, Tarihi Bir Belge, 9 Ekim 2000, Tarihçi Osman Koçibay'dan temin edilmiştir). Ulu Cami ve Saat kulesi tamamen yıkıldı. Yıkılmış olan Ulu Cami Ağlasun'dan gelen kerestelerle tekrar yapılmaya başlandı (bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj) ve ancak 3 Eylül 1919'ta ibadete açıldı.⁸³ Yani şu andaki Ulu Cami 1919 yılında yapılmış bir binadır. Burdur'da bugün mevcut olan Saat Kulesi ise 1936-1937 yıllarında Burdur eşrafından demir tüccarı **Hacı Rıza** tarafından yaptırılmıştır.⁸⁴ Yıkılmayan binalar ise büyük hasar gördü. Burdur halkı deprem nedeniyle Burdur'un bağlar arası denen yerinde kurulan çadırlarda yaşamaya başladı. Şimdiki istasyonun alt tarafında (göle doğru olan kısımda) olan Kanlıkuyu denen yerde, *Dorum Dede Tekkesi*⁸⁵ civarında çadırlar kuruldu (Bakınız; Mehmet Gül ile yapılan röportaj). O sırada Konya Valisi **Azmi Bey**'de tesadüfen Burdur'da bulunuyordu. Depremden sonra 3 gün kısa aralıklarla 467 kez küçük sarsıntı oldu. Burdur'da Müslümanların oturduğu taş ve kerpiçten yapılmış dam evlerin hepsi yıkılırken Rum ve Ermenilerin ahşap olan evlerinde hasar az oldu. 1000'e yakın insan öldü. Konya Valisi **Azmi Bey** Burdur'da deprem kurtarma çalışmalarına yardım ettikten sonra depremin 3.günü Isparta

ta'ya döndü. İstanbul'dan Doktor **Nafiz Bey** başkanlığında *Hilal-i Ahmer* (Kızılay) heyeti Burdur ve Isparta'ya geldi. İki amele taburu Burdur'a gönderildi. Denizli ve İzmir'den çadırlar, yiyecekler getirildi. Burdur ve Ispartalı askerler izinli olarak memleketlerine geldiler. Ancak 13 Kasım 1914 tarihinde seferlik ilan olduğundan izinli gelen askerler acele kıtalarına döndüler.^{86,87}

Depremde hasar gören evlerin inşa ve tamiri için Ziraat Bankası'ndan borç olarak para istenmiş ancak sağlanamamıştı.⁸⁸ 6.12.1914 tarihinde İstanbul Nirengi mühendisi **Bedri Bey**'le Isparta ve Burdur haritalarının tanzimi için mukavele yapıldı ve mühendise bir adet *neodolit* aleti verildi.⁸⁹ Deprem nedeniyle binası hasar gören Burdur hapishanesinde bulunan mahkûmlar 9.10.1914 tarihinde Afyonkarahisar Merkez Hapishanesi'ne nakledildi.⁹⁰ Depremzedelerin ormanlardan bedava ağaç kesmeleri için 13.3.1916 tarihinde bir kanun çıkarıldığı gibi evi yıkılanlardan beş sene emlak vergisi alınmaması için 17.11.1915'te kanun çıkarıldı.⁹¹ 19.12.1914 tarihinde Suriye vilayetinden Burdur ve Isparta depremzedeleri için 25.000 kuruş yardım gönderildi.⁹² Depremden 2 yıl sonra 1916'da Belediye Reisi **Hacı Ahmet Efendi** tarafından Avusturyalı uzmanlara şehir haritası ve imar planı yaptırıldı ve imar girişimlerine başlandı.⁹³ Burdur şehrinin nüfusu 1927 yılında 12.848 idi.

Çekirge Afeti

1915-1916 yıllarında çekirgeler bulut halinde gelmiş, güneş görünmez olmuş ve mevcut mahsulün yüzde 70 veya 80'ni mahvolmuştu. Su olları çekirge ölümleri ile dolmuştu. Bu yüzden halkın çoğu aç kalmış ve fakir düşmüştür.⁹⁴

Devlet Osmanlı Arşivlerinde Burdur İle İlgili Bilgiler

Devlet Osmanlı Arşivi taramasında Burdur ile ilgili olarak şu bilgiler bulunmuştur:

-21.6.1803'te *Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın İstanbul'daki evkaflı mülhakatından Burdur'da Çeşmecizade Medresesi'ne kitap dolabı gönderildiği.*⁹⁵

-21.4.1827'de Uluborlu'nun Senirkent karyesi (köyü) ahalisinden 300 kişinin Burdur, Aydın ve sair mahallere nakil ve hicret ettikleri.⁹⁶

-2.4.1840 Burdur'da vergi tahsisinden dolayı bir karışıklık çıktığı (Fetaret Olayı olarak anılan olay). Bu nedenle Burdur tarafına Miralay Yusuf Bey'in gönderildiği ve hüsn-i hizmetinden dolayı ödüllendirildiği. Burdur'da vukubulan ihtilalde dahli bulunan şahısların sürüldüğü Burdur'da meydana gelen ihtilal ve isyan neticesinde öldürülenlerin varislerine verilecek paranın, isyanı çıkaranlardan tahsil edildiği.⁹⁷

-1840 yılında Terkemış Has kazalarından Burdur'a Hazine-i Hassa için alelhesap olarak tahsil olunan meblağın gönderildiği.⁹⁸

-21.8.1850'de Türkmen-i Has ve mülhakatı olan kazaların Hamid Kaymakamlığı'ndan ayrılarak Burdur kazasına ilhakıyla bir muhassıllık ittihaz olunup, Dergah-ı Ali kapıcıbaşlarından Ahmed Bey'in muhassıl olarak tayin edildiği ve Burdur sandık emniyetine yirmi kuruş maaşla Hacı Nikola'nın tayin edildiği.⁹⁹

-30.8.1852 tarihinde Hamid sancağından ayrılarak yeniden muhassıllık ittihaz olunan Burdur sancağındaki zabtiye mikdarının elli nefere çıkarıldığı.¹⁰⁰

-1851 ya da 1852'de bir Basma atölyesinin Burdur'a İzmir'den getirildiği.

-1853'de Burdur Muhassılı Ahmed Nuri'nin yeni sadrazamı tebrik ettiği, sonra yerine Şerif Ağa ve sonra İçel Kaymakamı Raif Efendi'nin Burdur'a kaymakam olduğu o yıllarda Burdur'da Sarı-keçili ve Horzum Aşiretlerinin bulunduğ u.

-25.12.1855 Burdur Postahanesi sabık memuru Abdülkadir Ağa'nın münasib bir hizmette istihdam edildiği.¹⁰¹

-1860 yılında Hayriye Tüccarı'ndan Burdurlu Sa'denzade Hacı İsmail Ağa'nın Antalya'lı tüccardan Vasilaki'deki alacağının tahsil edildiği.

-1860'da Burdur, Debbağhane (Tabak) mahallesi menzilhane civarında Piri Baba denilen Piri Mustafa Efendi Zaviyesi zaviyedarlığı ile evkafı bulunduğ u.

-1872'de Burdur Mekteb-i Rüşdiyesi'ne kitap ve risaleler gönderildiği.

-1875'de Burdur Mekteb-i Rüşdiyesi Muallim-i Evveli'nin Mehmed Nureddin Efendi, Muallim-i Sani'nin Ali Efendi olduğu.

-1886 yılında Burdur'da yangından zarar gören ahaliye her türlü yardımın yapıldığı.

-1886'da Burdur Belediye Reisinin Hasan Bey olduğu.

-1888'de Burdur sancağı dahilindeki Çeltikçi Çiftliği ahali ile çiftliğin sahibi olan ve Burdur Hacı Ahmed Mahallesinde oturan Reşid Paşazade Ali Rıza Paşa arasında anlaşmazlık olduğu, çiftliğin muhacir iskanı için hükümetçe satın alındığı.

-1888'de Burdur ahalisinden Arslanoğlu Pendelaki'de ele geçirilen bir kaç sahte mecidiyeden dolayı kendisinin de suçlanarak evinin arandığı hususunda Burdur Umur-ı Ruhaniye Vekili Andikos tarafından şikayette bulunulduğu,

-1890'da Hamidabad (Isparta) ve Burdur'a iki yüz yetmiş hane Kafkasyadan gelen Çerkes muhaciri geldiği ve Burdur'da bulunan Kafkasya muhacirlerinin Konya'nın Saidili nahiyesindeki Dilimdağı adlı boş arazide iskanlarına karar verildiği.

-1890'da Burdur'un tabur merkezi olduğu,

-1891'de Burdur sancağına Bulgaristan'ın Tırnova şehrinden muhacirlerin geldiği ve bunlardan birisinin Mustafa Efendi olduğu.

-1891'de Burdur'da redif deposu (debboy) yapımına başlandığı.

-8.11.1891'de İzmir'de oturmakta olan Amerikalı rahip Barthold'un Burdur'da yapmakta olduğu bina inşaatının Burdur Mutasarrıfı tarafından tatil edildiği.¹⁰² Ancak daha sonra okul ve mabet yapmasına izin verildiği (Hicri 1328).¹⁰³

-1892 yılında Burdur Mutasarrıfının Ahmet Arif Efendi olduğu¹⁰⁴ ve aynı yıl Burdur Sancağında ikamet eden Amerikalı misyoner Barteli'nin (Barthold) evinin yandığı veya yakıldığı¹⁰⁵ ve külliyetli miktarda tazminat talebinde bulunduğ u. Olayın Avrupa gazetelelerine yansdığı.

-14.8. 1894 günü Burdur Hükümet Konağı'nın yeniden inşa edildiği¹⁰⁶ ve aynı yıl Burdur Belediye reisinin Edhem Efendi¹⁰⁷ Burdur Mutasarrıfının ise Fehim Paşa olduğu, o yıllarda Burdur'da Cebelzede Ahmet Ağa isminde zengin bir kişi olduğu ve Burdur hapishanesinde Tabip Usturaki efendinin çalıştığı yazılıdır.

-14.10.1895'te Burdur Mutasarrıflığına Niğde Mutasarrıfı Mehmet Paşa tayin olur, 1897'de Mutasarrıf Ali Ratip Bey, 1898'de ise Mutasarrıf Muhlis Bey'dir. 18.11.1898'te Mehmet Şevki Efendi Burdur Mutasarrıflığına tayin olur. 1899 tarihinde Yenice Mahalle çok kalabalık olduğundan ikiye bölünmesi teklif edilir.

-1900 yılında Burdur Belediye Reisi İbrahim Efendidir.¹⁰⁸ 7.6.1900'de Mutasarrıflığa Mehmet Efendi tayin olur. 2.8.1901'de Burdur Mutasarrıflığına Mahmud Nazım Paşa atanır.¹⁰⁹ Ve aynı yıl Burdur Belediye tabibi olarak Halil Efendi görev yapmaktadır. 1901'de Burdur'daki Rum ve Ermeni kiliseleri tamir edilir.

-28.6.1903'te Burdur Hükümet binası yeniden inşa edilir¹¹⁰ ve aynı yıl Burdur Yoğurtçu Mahallesindeki (şimdiki Zafer Mahallesi olmalı) Rum Penayia Kilisesi ve mektebi tamir edilir.

-1901'li yıllarda Burdur ahalisinden Erzurumluoğlu Mustafa, Hamamcızade Kaptan Hacı Osman Efendi ve bazı kişilerin Mısır'da ikamet ettikleri yazılıdır.¹¹¹ Aynı yıl Burdur'da bulunan Mehmet Ali Mevlevihanesi tamir edilir (Bu Mevlevihane Ulucami'den çay yoluna inen yokuşta, şimdiki İstiklal Caddesi üzerinde yokuştan hemen 10-15 metre inince sağdaydı).

-1906 yılında Burdur Mutasarrıfı Mustafa Paşa, 1907 yılında Zihni Paşadır.

-10.7.1904 tarihinde Burdur Belediyesine yurtdışından mızıka bandosu aletleri alınır.¹¹² 12.6.1904'te Burdur Çerçin Köyü civarındaki boş dağlardan Ispartalı Papaz Yakomi krom madeni çıkarır ve yarisını ihraç ederken kalan yarisını Darülaceze'ye bağışlar.¹¹³

-27.4.1906 tarihinde Burdur-Tefenni yolunun inşasına başlandı-
ğı.¹¹⁴

-2.5.1906 tarihinde Baki Beyzade Ali Haydar Bey'e Burdur Gö-
lü'nde mauna işletmek üzere bir küçük istimbob işletme imtiyazı-
nın verildiği.¹¹⁵

-Bucak nahiyesinin 12.6.1909 tarihinde Burdur'a bağlandığı.¹¹⁶

-25.6.1912 günü Isparta Sancağına bağlı Keçiborlu nahiyesinin Burdur kazasına bağlandığı saptanmıştır.¹¹⁷

-16.09.1913 tarihinde Burdur mutasarrıflığına Hayri Bey, 25.09.1914'te Abdülvehhab Bey atanır.

-8.10.1912'de Burdur Belediye Reisliğine Baki Beyzade Reşid seçil-
mesine rağmen Mutasarrıf tarafından daha ehil olduğu gerekçesi-
yle Tayyar oğlu İbrahim Bey atanır.¹¹⁸ Ancak durum soruşturulur.

-30.12.1906'da Burdur Mutasarrıflığına Mustafa Paşa atanır.

-Birinci Cihan Harbinin çıkışıyla Burdur'da oturmaya zorlanan Rus Jozef Dariç'in 13.8.1923 tarihi itibarıyla Beyoğlu'nda olduğu-
nun saptandığı.

-28.11.1914'te Burdur Mutasarrıflığına Rafet Bey tayin olur.

1914'te Osmanlı Meclisinde Burdur mebusu Atıf Bey idi. 18.4.1915'te Celalettin Bey, 15.8.1916'ta Haşım Bey Burdur mutasarrıfı oldu.

-1.9.1915'te Amerikalı misyonerlere ait kilise için bir çan alındı.¹¹⁹

-4.10.1916'da Burdur ve Isparta'da çekirge istilasından büyük zarar olduğu.¹²⁰ 29.1.1917'de Burdur'da depremde yıkılan Mevlevihane'nin tamiri için para ayrıldı ve aynı yıl Burdur Belediye Reisi Hacı Ahmet soruşturma geçirdi.¹²¹

-1918 yılında Burdur'a bazı ecnebilerin nakledildiği, bazı yabancı uyruklu esirlerin olduğuna dair yazışmalar vardır. Örneğin sivil Fransız esirlerinden fotoğrafçı Kalodil Tavhane Konya'ya fotoğrafçılık yapmak için gönderilir.¹²² Yine Tunus ahalisinden Hacı Mehmed oğlu Hacı Abid, Abdülvahap oğlu Mehmet efendi ve eski Yafa Posta Müdürü Ukraynalı Mişel Viladitrtovski Burdur'da esir tutulan kişilerden bazılarıdır.

-20.3.1919 günü Vasfi Bey Burdur Mutasarrıflığına tayin olur, eski Mutasarrıf Haşım Bey azil olur.¹²³

-3 Eylül 1919 günü Cami-i Kebir (Ulu Cami)'nin açılış töreni yapıldı. Depremde yıkılan Cami'nin tamiratının 1919'a kadar sürdüğü anlaşılmakta.¹²⁴

-6.1.1920 tarihinde Yunaklı eşkıya Ahmed ile Beyköylü Halil İbrahim'in jandarma tarafından ölü ele geçirildiği için bazı köy muhtarlarına teşekkür telgrafi gönderildiği saptanmıştır.¹²⁵

Çanakkale Savaşı'nda Burdurlu Şehitler ve Gazi İsmail Çavuş

Çanakkale Savaşları'nda Burdur ilinden şehit olanların sayısı Milli Savunma Bakanlığı'nın 'Şehitlerimiz' isimli kitabında 607 olarak verilmiştir.¹²⁶ Bunun içinde kayıp olanlar yoktur. Örneğin dedemin babası Bulgurcu oğullarından **İsmail oğlu Mehmet Efendi (Özata)** Çanakkale Savaşı'nda şehit olduğu halde kayıtlarda gaip (kayıp) olarak yer aldığından şehit listesine girmemiştir. Bu nedenle şehitlerin sayısının daha fazla olma ihtimali çok yüksektir. Çanakkale savaşında gazi olanların sayısını ise bilemiyoruz. Bildiğimiz gazilerden birisi Yenice Mahalleden **İsmail Çavuş**'tur.

Çanakkale Gazisi İsmail Çavuş'un Anıları

'Haydarpaşa'da Kahve İçeceğiz Diyen Düşman Denizin Dibinde Tuzlu Kahvesini İçmiştir'

Burdur'un Çanakkale Savaşı Gazisi **Kademlioğlu İsmail Başçavuş**'u (Doğaner) Burdurluların çoğu bilir ve hatırlar. Gazi **Kademlioğlu İsmail Çavuş** Burdur'un Yenice Mahallesinden **Hasan** oğlu 1303 doğumludur. O sadece Çanakkale Savaşı değil İstiklal Savaşı'na da katılmış ve 4 madalya almıştır. 90 yaşında iken 4.4.1972 tarihinde vefat eden **İsmail Çavuş** kendisine şeref aylığı bağlanmasına rağmen almamış ve "Ben malul değilim, gaziyim. Cephede yaralandığımı halde savşa devam ettim. Vatana para ile hizmet edilmez. Miri malda süt emen yetimlerin, dulların, fakirlerin hakkı vardır. Ben böyle bir parayı kabul edemem" diyerek reddetmiştir.

İsmail Çavuş Cumhuriyet, 19 Mayıs Atatürk'ün Anma ve Gençlik Bayramı ve 23 Nisan Çocuk Bayramı törenlerinde asker elbisesi içinde, gür sakalları ve heybetli duruşuyla kılıcını sallayarak törenlere katılırdı. Rahmetli dedem **Hasan Özata**'nın arkadaşı olan **İsmail Çavuş** zaman zaman Yenice Mahallesindeki evinden yürüyerek bizim eve gelir (Pazar Mahallesi Özdemir Sokak) dedemle sohbet ederlerdi. **İsmail Çavuş** Burdur'daki okullara da gider ve Çanakkale ve İstiklal Savaşı hakkında biz ilkokul öğrencilerine bilgiler anlatırdı. Bir gün Sakarya İlkokulu'nda öğretmenimiz **Mehmet Şahin** ile ders yaparken gelmiş ve bize anılarını anlatmıştı.

Prof.Dr.**İsa Kayacan** tarafından yazılan, 'Burdur Hatırlamaları' isimli kitapta tamamı yayınlanmış olan **İsmail Çavuş**'un 1955 yılında Türkiye Muharıpler Birliği başkanına yazdığı mektupta anlattığı savaş anıları şöyledir: "Çanakkale bahr-ı sefid boğazı muharebatında bulunduk. 10 Şubat 1330'da, dış denizden iç denize ve boğaza düşman endirek ve aşırı ateş etmiştir. 12, 16 Şubat, 18 Şubat, 22 Şubat, 26 Şubat muhtelif zamanları boğaza endirekt ateş ettikten sonra Seddülbahir ve kum kalelerini bir günde sükut etmiştir. Rumi 5 Mart boğaza zırhlılar ve muhtelif torpidolar 12 mil suratinde yürümüşlerdir. Her iki taraf ateşe devam etmişlerdir. 24 saat zarfında Çanakkale Boğazından geçip Haydarpaşa'da şekerli kahvesini içeceğini hükümetine verdiği

raporunda bildiren Böğe zırhlısı akşamdan üç saat sonra diğer bir iki zırhlı ve torpido ile batarak denizin dibinde tuzlu kahvelerini içmişlerdir. Bilahare Seddülbahir muntikasına bir ordu çıkarak cephe açmıştır. Alçı Tepe Grup kumandanının sıkışması üzerine mevki-i müstahkemden iki batarya top alarak Alçı Tepe Grup Kumandanlığı emrinde öğle esnası ateş idaresi yapmakta iken esnayı ateşte birinci takım zabiti vazifesinde sol kalçamdaki ağır surette yaralandım. İkinci takım zabitinin şehit olması üzerine yarım sarıldıkdan sonra sedye üzerinde iki takım vazifesinden ateşe devam ediliştik. Akşam hasta arabası ile Çanakkale hastanesine sevk edildim. Hastanede kalçamdaki iki mermi parçasından birisi alınarak yarım kapatıldı. Ve bataryama sevk edildim. Zabitlerin yaralı-şehit olması üzerine batarya kumandanı vazifesinde Alman grup kumandanı emrine verildik. Düşman çekildikten sonra Seddülbahir muntikasına topları yerleştirdik. Orada Alman Grup kumandanı emrinde atış idaresi yapmakta iken düşman yedi sekiz torpido ve zırhlı ile bir saat metre murabada bataryamızı tamamen ateşi altına aldı. Birinci topun dört metre sağına isabet ettirmişti. Ateş haricinde bulunan Alman batarya kumandanına, 'iki ateş altında kaldık, siz ateş edin' diye haber verdik ise de ateş açmadılar. Ateş açmadıklarını Alman Grup kumandanına şikayet ettim. Grup kumandanı batarya kumandanını celp ederek sual etti. Alman batarya kumandanı, 'Toplar açıktan ateş ettiğinden yeri belli olmasın' diye ateş etmediğini bildirdi... Çanakkale'de aldığım yaradan kalan bir mermi parçası İstiklal Harbinde Köşk cephesinde geceleri düşman üzerine keşif kolu giderken iltihap edip geriye sevk edildim. Göbeğime kadar kan içinde belendim. 36 senesinde mermi parçası hak tarafından dışarı atıldı.'¹²⁷

21.2.1972 günü İsmail Çavuş'u ziyaret eden eski Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu çok etkilenmiş ve aşağıda bir kısmı verilmiş olan destanı yazmıştır:¹²⁸

Büyük Gazi Başçavuş

Atmadım ben mermileri boşuna
Nişan aldım hep düşüne düşüne
Düşmedim hiç menfaat peşine

Ben Kademlioğlu İsmail
Etmedim kötüye meyil

Yaralandım gazi oldum savaştım
 Çanakkale Seddülbahir dolaştım
 Vatan için çelik kaleler aştım

Ben Kademlioğlu İsmail
 Cesaretim çok, az değil

Düştüm, kalktım, yaralandım dönmedim
 Parlamadım ışıldadım sönmedim
 Çile çektim, acı duydum yanmadım

Ben Kademlioğlu İsmail
 Canım pek, azıcık değil''

Cumhuriyet Döneminde Burdur

Eski Belediye Başkanı **Rıza Erdem**'in 'Burdur İline Ait Genel Bilgiler-1946' başlıklı çalışmasına göre: "1924'te çarşısı büyük bir yangın geçirdi. Belediye hamur kanunu tatbik edilerek bugünkü mamur çarşı bu yangında doğdu. Yeni Belediye Kanunu'nun neşrine kadar eski şekildeki Belediyecilikle Burdur'da bir şey yapılamamış, 1930 yılından itibaren programlı çalışma düşüncesi yer bulmuştur 1934 yılında Vali Hazım'ın ölümünü müteakip Burdur'a vali gelen Saip Okay, Burdur'un belediyecilik ve imar hususundaki düşünce ve gayretlerini verdiği şuurlu doğrultu ile hızlandırarak Belediye'ye dört yıllık bir çalışma programı düzenlemiş o zaman Belediye Başkanı olan Rıza Erdem ile işbirliği yaparak;

- 1.Cumhuriyet Alanı
- 2.İstasyon Bulvarı
- 3.Hastahane ve Ortaokul Yolu
- 4.İtfaiye
- 5.Elektrik
- 6.Kanalizasyon işleri
- 7.Bağ ve bahçeler için suları kanalları açılma işi
- 8.Yeşil göl plajı
- 9.Halkevinin ikmali
- 10:Hükümet ve çocuk parkının tanzim
- 11.Memleket Hastahanesinin yapılması
- 12.Cumhuriyet ve Gazi Caddelerinin tanzimi ve ağaçlama işleri gibi belli başlı önemli bayındırlık iş ve eserlerinin bir çoklarının fikir ve bazılarının iş alanına girmesine ve tahakkukuna imkan vermiştir.

1935-1939 yıllarında vali olan Abdülhak Savaş'ın zamanında da

Saip Okay gününde başlamış eserlerin ikmali ile uğraşmış, ilin ilçeleriyle olan yolları, Tefenni, Yeşilova Hükümet Konakları, yollardaki devamlı onarma teşkilleri de bu yıllarda yer almıştır.

Burdur, demiryoluna da 1936 yılında kavuştu. 1 Ekim 1936 Pazar günü, Burdur ufkuunda işlemeğe açılan demiryolunun düdüğü tatlı bir musiki gibi çınladı.

1926 yılında Antalya ilinden bir iki bucak alınarak Bucak Nahiyesi ilçe haline getirildi. Bucak Nahiyesinin ilçe haline gelmesi Burdur'un o yıl içinde geçirdiği ilçe olmak tehlikesi sıralarında olmuştur ki o zaman Vali bulunan Celal'in başkanlığında Belediye Başkanı Fahrettin Çiloğlu, Reşit Baki, Şevki Nayipoğlu, Süleyman Kazancıoğlu, Ahmet Yahyaoğlu, Rıza Erdem ve mebus Hüseyin Baki'den müteşekkil ve o zamanki teşekkülleri temsilen giden gazi tazimat heyetinin teşebbüsü, hem Burdur'u yeni bir ilçe ile kuvvetlendirmiştir.

Bu heyet bu münasebetle o zaman Dahiliye Vekili bulunan Cemil Ubaydın, Maarif Vekili Necati, Bayındırlık Vekili Recep Peker ve Dr. Cevdet Akın'ı da Burdur'un fahri hemşehrisi olarak bulunmaları muvafakatını sağlamış bu kıymetli zevatı Burdur'un fahri hemşehrisi ve yakın müzahiri yapmıştır.'

Burdur merkezinde Halkevi 22 Şubat 1935'de açıldı. İlkten 5 çalışma kolu ile açılmış ikince devrede de 9 şubesi açılmıştır. Burdur Halk-evi açılışından itibaren Eski Belediye Başkanı Rıza Erdem, Kamil Başkan, Fevzi Bayraktar, Eczacı Hüsnü Onat, Nuri Artok, Hakkı Bicioğlu, Zekai Yörüker ve Dişhekimini Emin Kutsal başkanlığında çalışmışlardır.

500-700 kişi alan bir salonu, eski yeni 8924 ciltten ibaret muazzam bir kitapsaray, 7 eleman ve 20 aletten ibaret bir bandosu, 2 piyano, 2 keman, 1 akordeon, 1 sazı ve dekor itibariyle de oldukça zengin bir gardrobu vardır. Burdur Halkevi kuruluşundan beri faaldir. Dil Edebiyat Kolu Gül, Burdur, Ülker adlı üç dergi çıkarmış ve Rıza Erdem'in 1928 yılında hazırladığı Burdur Halkiyat ve Harsiyat adlı yazma eserini daktilo ettirerek kitaplığına koymuştur.

Cumhuriyetten evvelki yıllarda ve daha evveleri memleket eşraf ve ayanının elinde yalnız bir kudret ve şeref yeri olarak tutulan belediye 1914'de vukubulan yer depremine kadar kasabanın bayındırlığına bir adım bile atmadan o günlerin belediyecilik zihniyetine göre ağa ve beylerin elinde bir tutak olarak kalmış, elden ele geçen ve hemşehirler üzerinde bir terür silahı olarak kullanılmıştır.

Eski yıllarda, 1900'da Sert Ahmet adı verilen bir jandarma yüzbaşısının himmeti ile o zaman ve halen bile büyük bir bayındırlık eseri olarak yükseltilmiş Hükümet Konağı'ndan başka şehir ve belediye adına ortada görünen bir şey yoktur.

1884'ten itibaren Hacı Ali Bey oğullarından Nafiz'den başlayarak Belediye 1914 yılına kadar Tayyar oğlu İbrahim'e geçmiş bunu takiben Rahmi oğlu Ahmet, Avukat Fuat, Süleyman Kazancı, Reşit Baki, Fahrettin Çiloğlu, Eczacı Hüsnü Onat, Fahri Kaya Alp yeni belediye kanunu intişar edinceye kadar belediye başkanlığında bulunmuşlardır. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun neşrinden sonrada Dr. Ahmet Ruhi Yeşilyurt, Rıza Erdem, Nuri Artok ve Necati İşçil bu görevde çalışmışlardır.

Burdur'un cumhuriyet devrindeki kısmında da açıklandığı veçhile bugün ortada görünen belli başlı Cumhuriyet Alanı, İstasyon Bulvarı, Yeni Giriş Yolu, Memleket Hastahanesi, Plaj vesaire gibi eserler 1934-1938 yıllarındaki programlı çalışmaların mahsulleridir.

Eser bırakan Belediye Başkanlarından Rahmi oğlu Ahmet zamanında eski şehir haritası Macar Şehircilik Mühendisleri'ne yaptırılmış, bu günkü ahşap Belediye Binası ve Hal ile birlikte bazı caddeler ve bilhassa Kışla, Gazi caddeleri ham olarak açılmıştır.

Burdur'da belediyecilik, daima dar ve mahalli görüşlere ve şahsi tesirlere maruz kaldığından belediye hamleleri zaman zaman şehrin nüfuzlu kişileri tarafından kırılmış ve iş başına getirilen belediye başkanları tam randımanla çalışmamıştır.

Burdur Belediyesi bütçeleri cumhuriyetten evvelkilerle dahil olduğu halde esaslı olarak 1930 yılına kadar bulunamamıştır. 1930 yılından itibaren 51000 liradan 24000 liraya ve bu miktardan bu yıllara 138 bin liraya inmiş, yükselmiş bir bütçe ile çalışan Burdur Belediyesi elektrik tesisi münasebetiyle halen 25000 lira kadar da İller Bankasına borçlu durumdadır.

Şehrin temizliği için elde pak mahdud vesait ve iptidai malzeme mevcuttur. İçme suyu, eski halinde ecdadın getirdiği, Saden, Çarşı, Hacı Hasan, Kayapınar, Cümbüşlü suları olup sağlığı bakımından durumları mahzurludur. Şehrin içme suyunu Büğdüz Yaylası'ndaki kaynaktan getirmeyi sağlamak üzere 946 yılında bir Anonim Su Şirketi kurulmuştur.

Mezbahası kısmen fenni ve sihhidir. Yeni bir gaz deposu yaptırmak kararındadır. Bu husus için parası da sağlanmıştır.

İtfaiye Teşkilatı noksandır. 1926 yılında alınmış eski bir arezöz 1935'de sağlanmış bir motopomp ve bir iki eski tulumba itfaiye malzemesini teşkil eder. Evvelce mevcut 60 parçayı geçen emlak ve akarı bugün 15-20'ye inmiş bir durumdadır. Ekserisi Belediyenin istimlak borçları yüzünden satılmıştır.

Belediye, çarşı içinde, şehrin en yüksek bir yerinde yapılmış Ulu Camii karşısında 1914 yer depreminden sonra yapılmış bir binada çalışmaktadır. 22 kişilik bir Belediye Meclisi ile çalışır. Henüz bayındırlık planını yaptıramamıştır. Yapılmak yolundadır.

Son yıllar içinde 'Burdur'u Güzelleştirme Derneği'nin maddi yardımı ile evvelce istimlaki yapılan şehir dışındaki sahayı duvarla çevirmiş, hali hazır durumu ile ölüleri kabule başlamıştır. Yine son yıl içinde göl yolunun bir kısmı şose haline getirilmiş ve etrafı ağaçlarla çerçevelemişti. 'Burdur'u Güzelleştirme Derneği' eliyle de Gazi, Cumhuriyet Caddeleri parkelenmiş, Bayındırlık Bakanlığı'nın yardımıyla yeni Antalya Çıkış Varyantı açılmış Burdur Çayı üzerinde büyük beton bir köprü yaptırılmıştır.

İstasyon Bulvarı'nın 1935 yılında istimlaki Belediye'ce sağlanarak park ve bulvar Bayındırlık Bakanlığı'nca Şömentakse adıyla Burdur Belediyesi'ne bağışlanmıştır. Cumhuriyet yıllarında Burdur'da bayındırlık kısmında izah edilen bayındırlık eserleri de Burdur Belediyesi'nin imar çalışmalarının kayda değer varlıklarıdır.»

Burdur Belediye Başkan yardımcısı Sayın **Hasan Duygulu**'nun 'Dünü, Bugünü ve Yarını İle Burdur Kenti' isimli makalesine göre Burdur'da Cumhuriyet döneminde gelişen bazı ilginç olaylar şöyle sıralanmış: "Burdur Cumhuriyet Meydanı 1935'lerde düzenlenmiştir. O zamanlar meydanın Doğusunda eskiden Köroğlu Kahvesinin olduğu 2 katlı ahşap ev (İtalyan evi de denirdi), batısında şimdiki Belediye binasının olduğu yerde Gazi Mektebi, İstasyon yolunun bir tarafında (meydanın kuzeyinde) muhacir öğretmen Yalçınların binasının bahçesi, istasyon yolunun sağ tarafında hükümet binasının bahçesi vardı. İstasyon yolu 1936 yılında açılmıştır. O zamanlar Meydanın ortasında bir havuz vardı. Şimdiki hükümet konağı ise 1949 yılında Milletvekili Dr.Şerif Korkut'un girişimleriyle yapıldı.¹²⁹ İtalyan evi (Köroğlu Kahvesi), eski PTT ve birçok ahşap ev 1963'de bir fırından çıkan yangınla yok oldu.

Burdur ortaokulu mezun sayısı 1928-1929'da 20'yi ancak geçiyordu, bu sayı 1938-1939 yılında 40'ı geçmiş. 1923-1924 de ortaoku-

la 25 kişi kaydolmuş ve bunun tamamı erkekmiş.¹³⁰

Şimdiki Halı Sarayının olduğu yere Zahire Hali 1938 yılında yapılmış, Burdur Hastanesi 1939 yılında şimdiki İl Sağlık Müdürlüğünün olduğu yerde 40 yataklı olarak açılmış.

Şeker fabrikası altında bulunan Şeker plajında 1939 yılında bayanlar için kabin yapılmış.¹³¹

Şimdiki Çatalpınar Meydanı 1935 yılında küçük bir alan olarak açılıp adına Savaş Meydanı adı verilmiş.¹³⁰

Burdur Çayının duvarları 1946 yılında yapıldı.

Burdur Şeker Fabrikası Burdur Milletvekili ve Bakan Prof.Dr. Fethi Çelikbaş'ın büyük gayretleri sayesinde bir Alman firması olan ARGE tarafından 426 günde tamamlanarak 7 Eylül 1955 günü açılmıştır.¹³²

Burdur'da görev yapan meşhur doktorlardan birisi Dr.Enver Barlas idi.

58.Topçu Alayı Burdur'a 7.7.1955'te gelmiştir.

Meydandaki Atatürk Heykeli 10 Kasım 1963 günü açılmıştır. Meydandaki Atatürk heykeli (şimdi Çatalpınar'da bulunan Atatürk heykeli) Şeker Fabrikası Müdürü Hüseyin Birkan, Vali Sadi Kazım Süer, Emekli Ticaret Odası Başkanı Mustafa Tunçay, Maliye Gelir Şefi Zekai Piribaş, Dr.Süleyman Hacıhabiboğlu ve kaide-nin mimarı Bayındırlık Müdürü Mehmet Hulusi Haydaroğlu'dan oluşan Atatürk Heykeli Yaptırma Derneği tarafından yaptırılmıştır.¹³³ (Bakınız 1967 Burdur İl Yıllığı sf.135). Meydandaki bu Atatürk heykeli yerine 1973 yılında yeni Atatürk heykeli konmuş.

Yeşiltepe Rumların mezarlığıydı. 1964'de burası ağaçlandırıldı. Susamlık tepede 1930'lu yıllarda askeri törenler düzenlenirdi. 1955'te su deposu yapıldı ve ağaçlandırma başladı. 1965-1966'da bu tepede gazino ve çay bahçesi yapılmış, mesire yeri olmuştu. Eski Devlet hastanesinin olduğu yerde eskiden Ermeni mezarlığı vardı.¹³⁴

Çendik Motel 1966 yılında yapılmış.

1971 yılındaki depremde Hüsnü Bayer İlkokulu (o zamanlar şimdiki BP köprüsünün hemen ilerisinde caddenin sağ tarafındaydı, şimdi binalar vardır) hasar görmüş ve 1972 yılında ilkokul arazisi parsellenip satılmış."¹³⁵

İKİNCİ BÖLÜM

BURDUR ANILARI

Burdurlu Mehmet Gül'ün Anıları

1325 (1909) doğumlu Burdurlu **Mehmet Gül** ile yaptığımız röportajda (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj) Burdur'un 1910-1920 yıllarına ait anlattıkları şöyledir.

"Rumların evleri *şimdiki Oluklaraltı caddesinin sağ tarafında ki mahallede, Karasenir ve Tepe tarafındaydı. Oluklaraltı caddesinin sağ tarafı tamamen Rumların eviydi. Sol tarafta ise Dr.Enver Barlas'ın evi dışında birkaç Rum evi vardı. O zamanlar Rumlara ait 3 kilise vardı. Birisi *şimdiki Zafer Mahallesi'nde bulunan 'Kavaklı Kilise' idi. Diğer *şimdiki Tabanoğlu Kahvesi-Astsubay lojmanlarının olduğu yerdeydi. Bunun iki tarafında Rumlara ait bir ilkokul ile bir ortaokul vardı. Üçüncüsü Oluklaraltı'nda Mescide (şimdiki Kasaboğlu Camisi) doğru çıkarken solda idi. Oraya bina yapıldı. O yıllarda Türkler hiçbir işin sahibi değildi. Bütün değirmenleri Ermeniler işletirdi. Kunduracı, berber, aşçı, terzi, bakırcı hep Rum'du. Müslümanlar çiftçilik yapardı. Çorap yoktu. Yeri ne çarık giyilirdi. Rum mağazaları Oluklaraltı'ndaydı. Rumların oturduğu yere o zaman 'gavurlar mahallesi' denirdi. Türklerin evleri taş-kerpiç ve damdan oluşuyordu. Bu dama 'perda' denirdi. Rumların evleri gayet muntazam, ikişer katlı ve ahşaptı. Burdur'un suyu o zamanlar Çine'den gelirdi. Su önce Kurna'ya oradan Kabacalı değirmenine, sonra Ali Bey Değirmenine ve en sonra da Oluklaraltı değirmenine gelirdi. Orada büyük bir havuz vardı. Gelen su Oluklaraltı'nda Hinnaplı Çeşme (Hinnap ağacı varmış) denilen yerde Havuza girer ve sonra oluklarla evlere dağıtılırdı. (Hinnaplı çeşme *şimdiki Mısırlılar Evi'nin oluklaraltına bakan cephesinde bulunmakta ve su terazisi de orada durmaktadır). Evlerde o zamanlar sarnıçlar vardı. Ayrıca kuyular da evlerde bulunurdu. Şimdiki Susamlık Tepe ve Yeşiltepe tamamen mezarlıktı. Ayrıca Gödallar mahallesi, Şeyh Sinan Mahallesi de kabirler vardı. Yenice Mahalle ve Karasenir'in öğrencileri okul çıkışında Susamlık tepesinde sapanlar ile birbirine taş atarlar, kavgaderlerdi. Burdur'da dokumacılık yaygındı. Alaca kumaşlar dokunurdu. Şark Halı Kumpanyası denen bir şirket halı işletirdi. İtalyan bir başkanı vardı. Şark Halı Kumpanyası *şimdiki Ziraat Bankası'nın yanındaki (solundaki) Çöllülerin evindeydi. Burdur'un ilk hastanesi ise *şimdiki Orman Dairesinin olduğu yerdeydi. O za-******

manlar meşhur doktor Zekai Bey vardı. Değirmenler mahallesinin adı daha önce Delibaba idi, sonra Divanbaba oldu. Dernek günü herkes en güzel elbiselerini giyer, kuşanır Çatalpınar tarafına giderdi. Yine Dernek günü davetler yapılır, bağarasına gidilir desti (testi) kebabı yenirdi. Medrese eğitimi Eskiye Cami ve Eskiye hamamının arkasındaki büyük meydanın olduğu yerde olurdu. Hafızlar orada yetişirdi. Eski Demirci Arastası eskiden meydandı. Orada toplanılırdı. Milletvekilleri oradan yolcu edildi. Halen Oluklaraltı'ndan Yeşiltepe 'ye doğru giderken köşede solda kesme taştan yapılmış silindir şeklinde 4 metre civarında yüksekliğe sahip ve üstünde taştan yapılmış bir bileziği olan yapı ark suyu tevzii sanırıcısıdır."¹

Burdurlu Dr.Mehmet Şerif Korkut'un (1895-1957) Kitabı ve Anıları

Dr.Şerif Korkut'un ailesi baba tarafından Senirkentli olup, Senirkent'in Büyük Kabaca (şimdi Esendere) Köyünden Burdur'a göç etmiş olan Kabacalıoğulları'ndandır. Annesi ise Hacı Hamzaogulları ailesindendir. Ailenin en tanınmış siması Hacı Sofu diye tanının Şeyh Hacı Abdurrahman olduğu için Burdur'daki mahallede lakap olarak 'Sofular' ya da 'Molla' diye anılır.² Dr.Mehmet Şerif Korkut'un dedesi Kabacalıoğullarından Topal Hacı Bekir Efendidir. Annesinin babası İshak Bey olup onun babası da Sultan Mahmut zamanında Burdur'a çıkan bir isyanın bastırılmasındaki hizmetinden dolayı 'mir-i miranlık' rütbesi alan Ali Paşa'dır.

1895 yılında Burdur'da doğan M.Şerif Korkut'un daha üç aylıkken annesini, beş yaşındayken de babası Hacı Abdurrahman Efendi'yi kaybetmiştir. Mehmet Şerif Korkut Burdur'un şimdiki Recep Mahallesi'nde bulunan Hacı Mutsafa Camii yanındaki Hacı Mustafa Mahalle mektebinde okuduktan sonra Burdur'daki 5 yıllık İdadi'yi (ilk ve ortaokul) başarıyla bitirdi. 1911 yılında 18 talebe Burdur İdadisi'ni bitirmişti. Lise ayarında olan Konya İdadisi'ne ise bunlardan sadece 2 talebe parasız yatılı olarak alınıyordu. Bu iki kişi içine giremeyen Mehmet Şerif Burdur Mevlevihanesi'nden aldığı tavsiye mektubuyla Konya İdadisine girebildi. Daha sonra iki

yıl Konya İdadisi'nde şimdiki karşılığı Lise olan tahsilini tamamladıktan sonra 1913 yılında İstanbul'daki Askeri Tıbbiye'ye girdi ve 1918 yılında askeri doktor (tabip yüzbaşı) olarak mezun oldu. Elazığ Askeri hastanesi ve El-Cezire cephesinin çeşitli kıta ve hastanelerinde çalışmıştır. 1919 da Kilis'e giderken Adana'da bir Fransız miralay (albayı) tarafından propagandacıdır diye tutuklanmış ve Halep'te hapsedilmiştir. Oradan firar ederek İstiklal Savaşı'na katıldı ve İstiklal Savaşı madalyası aldı. 1925 yılında askerlikten ayrıldıktan sonra çeşitli hastanelerde çalıştı. *Cerahpaşa, Şişli Etfal ve Tıp Fakültesi İkinci Cerrahi Kliniğinde* asistan olarak 5 yıl cerrahi ihtisası yaparak operatör oldu. Uzman olduktan sonra 1927'de bir sene kadar *İsveç Grubu* demiryolu inşaatı operatörlüğünde çalıştı ve yüksek ihtisas yapmak için Almanya'da *Tübingen Üniversitesi Cerrahi Kliniğinde* fahri asistan olarak iki sene kadar çalıştı. Memleketine döndükten sonra 1931'de *Zonguldak Hastanesi Başhekimliğine* atandı ve 6 sene burada çalıştıktan sonra Ankara *Numune Hastanesi'nde* Şef ve operatör olarak vazife gördü. 1945'te aynı hastanenin Başhekim Muavinliğine tayin oldu. Bu tayini kabul etmeyerek Çalışma Bakanlığı İşçi Sigortaları Kurumunda görev almıştır. 1946-1950 yılları arasında Burdur Mebusu olarak çalıştı. 21 Ocak 1957 tarihinde Ankara'da vefat etti.³ Eşi **Kamuran Korkut**'tur.

Dr.Şerif Korkut'un tıp ile ilgili kitaplarının yanı sıra Burdur'u ve Burdur'daki tanıdıklarını anlattığı '*Hayattan Çizgiler-Tanıdıklarım*' kitabı 1949 yılında basılmıştır. Bu kitap sayın Prof.Dr.Ali Birinci'nin sayesinde *Ötüken Neşriyat* tarafından 2006 yılında tekrar basılmıştır. Burdur'daki sosyal hayatı çok iyi anlattığı için sayın Prof.Dr.Ali Birinci, Dr.M.Şerif Korkut'a haklı olarak '*Burdur Muharriri*' der. Dr.M.Şerif Korkut'un '*Yaşadığım Dört Devir*' isimli 19 defterden oluşan hatıraları da Prof.Dr.Ali Birinci tarafından basılacaktır.⁴ Dr.Şerif Korkut'un Burdur'u ve Burdur'da tanıdıkları kişileri anlattığı ve Burdur'u sevenlerin mutlaka okuması gerektiğini düşündüğüm, *Ötüken* yayınlarınca basılmış olan '*Hayattan Çizgiler-Tanıdıklarım*' kitabında Burdur ile ilgili olarak 1895-1911

dönemini kapsayacak şekilde şunları belirtmiştir: "...O zamanki Burdur'un mahalle arasındaki yolları da yol çatlarında bir alan oluverirdi. Bu alanlarda bütün kasabalının işine yarayan bulgur dibekleri, yahut da mescitler, çeşmeler, pınarlar vardı. Kurban bayramlarında kurbanlarının kellelerini, ayaklarını dazlamak için körük ocakları, bayram salıncakları, çocukların eğlence yerleri buralarda kurulurdu. Bu alanlar en çok hangi işe yarıyorlarsa onun adını alırlardı. Bizim evin önündeki meydana dibek önü derlerdi. Dört mahallenin sokakları burada birbirine kavuşurdu. O zamanlar çocuk bahçesi filan gibi yerler yoktu. Bu meydanlar aynı zamanda çocukların oyun yeri idi de... Biz bu meydanlarda, güreşir, el topu, Emmen, çelik çomak, uzun eşek, babuk, körebe, kaydırak oynardık. Hora teptiğimiz de olurdu. Oyundan usandık mı öbür mahalle çocuklarıyla birlikte ya berber anaya masal anlattırmaya giderdik, yahut da Türk kahramanlığına ait bir sürü hatırası olan Dağöttüren'i arardık... Berber ana aşağı kale kapısında, Dağöttüren yukarı kale kapısında otururdu. Burdur'da ne kale var ne de kale yıkıntısı. Buralara niye böyle ad konulmuş onu ben de öğrenemedim. Rahmetli anamın babasının evi de aşağı kale kapısında idi.⁵ '...Burdur'da en çok düşüp kalktığım bir zat geçenlerde yetmiş yaşında ölen Hatip Hoca (Mehmet Hatiboğlu, y.n.) idi. Babamın talebesi imiş herhalde ondan olsa gerek, onunla konuşurken ömrümde tatmadığım zevklerle mest olurdum.⁶

'Burdur hem Antalya'ya dolayısıyla Akdeniz'e, hem de İzmir'e dolayısıyla Ege'ye bağlıdır. Bütün Oğuz aşiretlerinin akınları, yayla çıkışları, göçleri, Osmanlıya isyanları o civarda da iz bırakmıştır. Sultan Korkut Akdeniz'e kavuşmak için kendisine sadık Oğuzlarıyla oradan geçmiştir. Hekini Hamza'nın Burdur'da çeşme damındaki abızülal salıveren pınarı hala oralarda halka sebildir. O çeşme damının eteğinde sipahilerin atlarını çayırlattıkları yerin altında Selçuk hamamı, Baltaoğlu adındaki bir sipahinin altının sikkesini çayıra çakarken 200 yıl evvel keşfolunmuştur.⁷

'Şu karşıdaki saat kulesinin biraz ötesinde Mevlana yokuşu başlar. Bu yokuşun sokağı da Mevlana sokağıdır. Yokuş biraz diktir de onun için araba inemez. Hatta at üstünde de gidilemez, atı yedeğe almak gerekir. Sekiz on adım aşağıda ve sağda Mevlana (Mevlevihane) binası bulunur. Buraya da Burdur ağzınca, kısaltılmış olarak Mevlana derler. Sokağın ve yokuşun adları da Mevle-

*vihane'den galat olarak Mevlana'dır. Mevlana'nın yani Mevlevihane'nin baş dervîşi, senin (yazar kendini belirtiyor) deden, 78 yaşında rahmete kavuşmuş Hasip dede idi. Doğu dillerinde, bilgin ve faziletli bir zat olarak tanınan Hasip dede aynı zamanda büyük bir musiki üstadı idi. Onun içindir ki çocukluğumda kendisine hürmetimi çekmiş olan bu zatı baba dostu oluşundan dolayı da hayatını takip etmek ve tanımak zevkini ayrıca duydum.*⁸ *Mevlana Yokuşunda (bu yokuşun şimdiki adı İstiklal Caddesidir ve U-lucami'den çay yoluna inen, Aykon şimdi adı Oskar Sineması yokuşuna paralel sokaktır) bulunan Mevliahane'de bulunan Neyzen Hasip Dede 15 yıl kadar Burdur'da kalmış ve alaturka musikinin notasını ve usulünü Burdur'a ilk defa getirmiştir (y.n.).*⁹

*'...Mevlevihane'yi biraz indikten sonra bakkal Acem Yusuf'un evine rastlarız. Bu zat Burdurlu değildir. Türkçeden gayri dil konuşmaz ve bilmez. Halis Türk oğlu Türk olup Azerbaycan'dan gelmedir.*¹⁰

*'(Kara Ahmetler) Karamatlar yokuşunu (Karaahmet Caddesi halen Burdur'da Recep mahallesinde mevcuttur, Çay yolunda Çınaraltı Camisini geçtikten 5-10 metre sonra ilk sağa doğru biraz yokuş olan sokaktır ve sokağın yukarısında karşınıza Mustafa Hoca Camisi çıkar, y.n.) çıkarken, solda iki katlı Burdur tabiriyle Hanaylı dediğimiz bir ev ve tepesinde de tamamlanmamış bir cihannüması vardır. Buna da Acem Amatlar'ın evi deriz... Yokuşun tepesinde Saden oğlu çeşmesine varırız. Burdur'un her mahallesinde bu hayır sahibi zatın birer çeşmesi vardır... Burada yol dörde ayrılır. Birisi bizim eve doğru gider. Bizim evin kapısı bu alana açılır.*¹¹ *(Yazarın evini Babam Nuri Özata ile gezdik, Çayyolundan Karaahmet caddesini çıkıyorsunuz ve Mustafa Hoca Camisine gelince hemen sola dönüyorsunuz ev orada sağ tarafta ise Kabacalı caddesi var. Kabacalı değirmenin sahiplerinin evi bu sokakta sağ tarafta imiş).*

*'...Şimdiki tabiriyle bizim çocuk bahçemiz diyebileceğim o zamanki Dibekönü alanı, 5-6 yolun birleştiği bir yer olup 5-6 mahalleye bu yollarla penceremsi bakışı olan bir açıklıktı. Oldukça da geniştir. Bu yolların biri de Hecin mahallesine (şimdiki Akın mahallesi) giderdi...'*¹²

'O zamanda memur dediğin, koskoca şehirde bir kadı, bir mu-tasarraf, 10-15 katip, birkaç tahsildar, beş on daire müdürü birkaç

jandarmadan ibaretti. Bunlar konağın (Hükümet binası, y.n.) etrafında sıralanmış evlerde oturur. Yerli halkla temas tenezzülünde bulunmazlardı. Sayıları kırkı geçmeyen ve kendilerini yabancı duyan, halkın da onları garip diye yazık duyarak andığı bir zümreydi. Ben çocukluğumda ancak iki tane memuru tanırım. Birisi (bu) aylıkçı Mustafa idi, gördüğü vazifeye göre şimdi tahsildar diyebiliriz (Tahsildar Mustafa Bey, eşimin dedesi rahmetli Hacı Hasan Pınarbaşı'nın babasıdır, y.n.). Diğeri de aşıcı İbrahim efendidir.¹³ Belediye doktoru bir Rum'du.¹⁴

'Perşembe günlere okul tatil olurken tören yapmak adetti. Bu törende hafta içinde iyi çalışanlara mükafaatlar verilir, tembellik edenler yüzlenir, azarlanır, cezalandırıldı.¹⁵

'(Burdur'da) Büyük bir yer sarsıntısı oldu. Bir oda içinde düğün gecesi on beş yirmi beş kişi birden ölmüşlerdi. Bütün Burdur'da dört bin kadar ölü vardı. Yaralılar bakılmayacak bir halde bulunuyorlardı. Köylü ve kentli birçok yerlerde çadırlarda idiler... Kavacık Köyünden Kavacıklı İbrama iki çelimsiz öküzünün çektiği kağnıya buğdayını yüklemiş Burdur sokakları içerisinde (depremzedelere yardım için) depoya götürüyordu.¹⁶

'Burdur'un en güzel yeri Oluklaraltı'dır. Müslüman evleriyle Hristiyan evlerinin bitiştigi, garpla şarkın birleştiği, güzelliklerin, çirkinliklerin bağdaştığı yerdir burası. Şarlakların, suların sesi burada birbirine karışır. Avrupamsı Asyamsı kahveler buradadır. Her geçmişe rağmen Müslümanların Hristiyanların seviştiği yer de burasıdır. Antalya Afyon yolu buradan geçer. Eski, yeni su yolları da ya kemerlerden veyahut şose kenarlarındaki büyük arklardan buraya akıp giderler. Eski Selçuk kitaplığı buraya yakındır. Yanında hamamı da vardır. Cami ile kilise burada öpüşür, bu çevrede sular okka ile satılacaktı gibi teraziye biner. Buradan kısaca çaya ve konağa inilir. Biz buraya oynamaya değil, insan çeşitleri görmeye giderdik. Konstantin'in ergenli kahvesinde birer mangıra Atina'dan gelmiş kallı insanlar gösterilirdi. Mahalle doktorunu da, tuvaletçileri de ilk olarak bu civarda gördüm. Dinleri ayrı ama dilleri hep bir. Herkes güzelim Türkçe'yi konuşuyordu. Rumca bilen hemen yok gibiydi. Ermenice de öyle. Evlerin pencereleri ancak burda sokağa yöneltilmiştir. Sokaklar geniş, herkes evinin önünü güzel sulamış, toprak kokusu serinlikle birlikte insanlara taze hayat vermekte. Ehli kuffar kapılarının önünde oturaklarda zevk duymakta-

dır. Oturak denilen iskemlesi yetişmeyenler, çok çocuklu çok kalabalık aileler olduklarından serilmiş hasırlar üzerinde keçi, kilim konmuş ve üzerine öbeklenmişlerdir. İşte ben bunlara hayrandım. Ekseriya mahallemizden kaçarak bu nefis yere daldardım. Orada kadın açıktı. Yüzünde peçe yoktu. Bizim mahallemizin kadınları da öyle peçe meçe bilmezlerdi amma çalışma düzenlenmemiş olduğundan, tertemiz giyinmiş eli yüzü Yunmuş halde çoluk çocuk, ihtiyar, genç, kadın erkek, zengin yoksul hepsi bu akşam zevk ve istirahatını duymak saadetinden mahrum idiler..¹⁷

'Pelerinli uzun boylu Tarih ve Coğrafya hocamız Emin Çelebi'nin çok sevdiği bir öğrenci idim. Bir defasında hastalanmıştım. Beni Rum mahallesindeki eczaneye götürmüş hekim Kozma'ya göstermişti. Kozma Türkçe'den başka dil bilmeyen ve Türk'ten başka bir şey düşünmeyen bu Hristiyan halkı Yunanlaştırmak için gelmiş Yunanlılardan biriydi. Papazlar ve Rum okulunun öğretmenleri eczacıyla birlikte bir Etniki Etery kurulumun faal üyeleri idiler. İşte ben bu doktor Kozma'yı böyle tanımıştım. Git gide bunların telkinleriyle Hristiyan Türk, Müslüman Türk'e düşman oldu. Birbirini çok seven bu insanlar artık birbirinin cenaze merasimine, elem ve kederlerine iştirak etmemeye başladılar. Sempatileri yıkıldı. Yapma düşmanlıklar doğdu. Hristiyan kadınının çelebi ağa diyerek Müslüman Türk erkeğini evine kabullenmesi efsaneleşti..¹⁸

'Beş yıllık idadiyi bitiriyordum. Sınıf arkadaşlarımdan Paskal Dammon (Damyonis) ile birlikte bir gün onu ziyarete gittim. Kili-sede isli idare (camı kirlenmiş gaz lambası, y.n.) altında ruhları zehirlenmiş olan sınıf arkadaşlarım ve Kozma ile tarihten, coğrafyadan konuştuk. Osmanlı tarihine ait münakaşalarında Dammon ile fikir ayrılığına düştük. İşi azıttık. Orada eczane odasında bayağı dövuştük. Sol bileğiminde Dammon'un sapladığı kurşun kalem ucunun dövmesini hala taşıyım. Bütün bu temiz insanları zehirleyen Yunan ideologu Kozma bu savaşta sanki beni destekler davranmayı ihmal etmemişti..¹⁹

'...Hadiseler yılları kovaladı, yıllar hadiseleri kovaladı. Kurtuluş Savaşı'nda sonra Almanya'ya gittim. Tübingen'de bir doktor Damyonos ile karşılaştım (1930 ya da 1931 yılı olmalı, y.n.). Oluklarkaltı'ndan bahsettik. Artık hatırlamaya hacet yok ki bu doktor Damyonos vaktiyle Kozma'nın odasında elime kurşun kalemi saplayan çocukluk arkadaşım Dommon'dan başkası değildi. Beni Pi-

re'ye (Yunanistan) misafir götürdü. Oluklaraltı'ndan bahsettik. Senir köyündeki köy düğünlerinde klarnet çalan klarnetçi İstavri, Pire'de beni kucakladı ve öptü. Hocamın oğlu diyor, gözlerinden yaşlar fışkırıyordu. Pire'de onlara Türk diyorlardı. Yalan da değil, mahalleleri ayrı, adetleri ayrı, yemekleri ayrı, giyinişleri ayrı, iç hayatları ayrı idi. Ve onlar inançları ile Hristiyan idiler. Fakat zevkleri, kültürleri ve ruhlarıyla Türk kalmışlardı.²⁰

'Biz çocukluğumuzda haftanın günlerini şöyle sayardık; Cuma, Cumartesi, Dernek, Pazar, Pazartesi, Çarşamba, Perşembe. Bizde Salı günü diye bir gün yoktu. Bu sonradan geldi. Fakat hafta yine yedi gündür. Dernek günü pazarımızdır. O gün köyden, kentten gelen gidenler ile çarşı dolar boşalır. Gölün karşısında ve kenarında Senir ve Ellas (İlyas) köyleri vardır. Mülki teşkilatımız, eski ağa ve beyler zamanındaki temellük hususiyetlerinden henüz kurtulamamış olduğundan bu köyler Isparta'ya 16-17 saat oldukları halde hala Isparta vilayetine bağlıdırlar. Bu köylerin hükümet ve mahkeme işleri Isparta ile hususi ve ticari işleri Burdur ile hallolunur. Burdur'un odun ihtiyacı o zaman bu köylerin, köylülerin hizmetleriyle bertaraf edilirdi.

Burdur, sırtını altları kömürle dolu iki tane Karaburun arasındaki dağlar ortasından Antalya'ya geçit veren vadiye yaslanmıştır. Bu vadinin ortasında Burdur Gölü'ne akan Burdur Çayı vardır. Bu vadi bizi Antalya'ya götüren yolun etrafındaki meyvelik köylerden geçirir. İbni Batuta'nın seyahatlerinden beri bilindiği gibi meyvesi boldur, köylerden pazara akın akın meyve, sebze gelir. Burdur'un içinden, dışından, komşu ellerden akın akın, taşıma araçlarının ipdidaisinden tutun motorlusuna kadar hepsi alım satım eşyası, mal ve insan taşır. Ben çocukluğumda insan sırtında köylerden bol satış maddesi getirildiğini ve eşek, deve, at ve arabası olmayanların bu suretle çarşıya geldiklerini biliyorum.'²¹

'Burdur idadisinden çıkan öğrencilerden ikisi, diğer sancak idadilerinden çıkan yoksul öğrenciler gibi, lise ayarında olan ve iki sınıf daha fazlası bulunan Konya idadisine gider. Bu, o zamanki prensipler icabı idi. Meşrutiyetin ilanından (1908) 2-3 yıl sonra beş senelik Burdur idadisi 18 gence diploma verdi. (Burdur'da) O zamanın yegane bankası Ziraat Bankası'ydı. Aile vaziyeti, refah derecesi, geçim şartları öğrenilmek üzere Aksakallar Heyeti'ne, (Burdur'da halen Pazar Mahallesinde Aksakallar lakaplı bir aile

vardır, bu lakap herhalde Aksakal heyetinde çalışan bir kişiden ileri gelmekte, y.n.) *jandarma ve belediyeye havaaleler yapılır, neticeler alındıktan sonra idare heyetince teemmül edilerek bir karara bağlanırdı.*²² (Burdur'dan Konya'ya gitmek için) *Bursa mamulatından yumurta yaylısı denilen atlı araba ile Afyon yolunu kullanırlardı.*'²³

'Arap Hoca denilen bu zat, Burdur'un kültür hayatında mühim rol oynamış Nevşehirli bir öğretmendir. Renginden kinaye olarak bu ad verilmiştir. Arap Hoca'nın ders verdiği ilkokulun adı da Arap Okuludur. Arap yokuşu gibi... (Burdur'da Araplar sokağı veya arap yokuşu Cumhuriyet meydanından Cumhuriyet Caddesi'ne doğru giderken Ulucamiye doğru çıkan sağdaki ilk veya ikinci sokağın adıdır). Burdur'a geldiği zaman arabalar dolusu kitap getirmişti. Mesleğinin delisi olan bu Burdur'un şanlı Arap Hoca'sının eşyasından daha fazla olan bu kitaplar, teker teker mektebe taşınmış ve bayağı mektebin malı olmuştu. İşte Arap Hoca böyle bir Arap Hoca'ydı. Burdur'daki her mektep görmüş, her okur yazar, o zamanlar bütün feyizlerini yalnız Arap Hoca'dan almıştı. Burdur'un bir köyünde 75'i müteceviz bir yaşta uğradığı ihmaller yüzünden kasığına kadar büyümüş dalaklı bir hale gelmiş olduğu halde bütün tedbirleri almış ve kininleri muntazam olarak kullanmış olmasına rağmen birbirine giren sıtma nöbetlerini azgınlığına kurban gitti.'²⁴ (1913 yılında İstanbul'da) Harem iskelesindeki Burdur Oteli'ni salık vermişlerdi. Burdur Oteli Harem Camisi yakınındaydı.'²⁵

'Sucu Amatlar'ın Kara Veli'nin İsmail deyince bu kadar uzun soyadı belki de tuhafınıza gider. Bizim ilde babadan, dededen gelme bir soyadı, bir de ona eklenen lakap olurdu. İşte Sucu Amat bu ailenin soyadı, Kara Veli de lakap olurdu. Sarı bela sıtma, soyadı bile oldu. Sıtmalık, bataklık yerde oturan, yahut oturmuş olan bir ailenin sapsarı sararan çocuklarına Sarı diye lakap takılmıştır. Sarıların Ali, yahut Amat, Memet deyince gözlerimin önüne sıtmadan kerhobar gibi sararmış, kara sarıya dönmüş insanlar canlanır.'

'İsmail ile Memet (yazar Mehmet Şerif Korkut), Karamatlar yokuşunun başında büyük Kabacalı'nın develiğinin kapısıyla, Sadan oğlu pınarının karşısındaki 'Mustafa Hoca' denilen mahalle okullarına giderlerdi. (Şimdiki Mustafa Hoca camisinin yanında ayrıca bu okul varmış, y.n.). Okulun yanında bir de Mustafa

*Hoca Camisi vardı. İstanbul'un meşhur Garipler Hastanesinin başhekimi Amat (Ahmet Paşa) Paşa burada okumuş. (İstanbul Gureba-Garipler Hastanesi Başhekimi Ahmet Bey Burdurlu idi. O'nun oğlu Kuvayi Milliye Kocaeli Kumandanı meşhur Yenibahçeli Şükrü'dür, y.n.). Mustafa Hoca sertti. Kızarsa falakayı takar, basardı sopayı... Oturduğu yerden en arkadaki sıralara kadar yetişecek kamış bir değneği vardı. İsmail'le Memet bu okulda kan kardeşi olmuşlardı. Arap hocasının mektebine de buradan birlikte gitmişlerdi. Beş sınıflı sancak idadisine de beraber okumuşlardı. 1913 (1329) yılında bu iki arkadaş darülfünuna (üniversite) girmek için İstanbul'da uğraşıp duruyorlardı.'*²⁶

*'O zamanki her Burdur evi gibi duvarlar adamı boyunu aşkındı. Hayatta ayrıca yumurta, yoğurt, yağ ve diğer gıdaların bozulmamasına yarayan sütlük dururdu. Bu sütlük zamanımızın frijidesi yerine geçiyordu. Rüzgar, delikli ve süslü tahtalarının bir tarafından girip öbür tarafından çıkıyordu. O sayede yemekler ve diğer taze besi nesneleri bozulmaktan korunuyordu.'*²⁷

*'Çocukluğumuzda Burdur'a doğudan iki çeşit insan gelirdi. Bir kısmı zevk ehli aşıklardı. Tanbur ve kanunlarıyla ve güzel sesleriyle ramazan ve bayramlarda Burdur kahvelerini şenlendirirlerdi. Diğer bir kısmı ise derviş insanlardı. Aralarında peçe kullanarak görünmekten kaçınan kimseler tesadüf edilirdi.'*²⁸

Burdurlu Rumların Anıları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923'te Lozan'da imzalanan 'Türk ve Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi' ile Türkiye'de bulunan Rumlar Yunanistan'a, Yunanistan'da bulunan Türkler de Türkiye'ye zorunlu göçe tabi oldular. Bu nedenle Burdur'da bulunan Rumlar da 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Yunanistan'a göç ettiler. Bunların çoğu Rumca bilmiyor, Türkçe konuşuyordu. Bununla beraber Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesinden sonra 1919 yılı Haziran ayından itibaren Burdur ve Isparta'da oturan yerli Rum gençlerinden bazıları İzmir'e gitmeye başladılar. Bu kişiler gönüllü olarak Yunan Ordu ve çetelerine katılıyor ve Kuvayi Milliye kuvvetleriyle çarpışıyordu. Burdur Askerlik Şube Başkanı bu nedenle 4 Haziran 1919 tarihinde Rumların serbestçe seya-

hat etmelerinin men edilmesini isteyen bir yazı gönderdi.²⁹ Bazı Rum ve Ermenilerin çeşitli illerde Yunanlılar lehine casusluk yapmaları ve propaganda yapmaları yüzünden Rum ve Ermeniler Cephe dışına sevk edilmeye başlandı.³⁰ 19 Ocak 1921 tarihinde Burdur'daki 20-40 yaş arası 108 Rum ve 25 Ermeni Jandarma Teğmen **Subhi Efendi** nezaretinde Akşehir'e nakledildi.³¹ Kurtuluş savaşı sonrası ise yapılan mübadele ile hepsi Yunanistan'a gittiler. Rumların bir kısmı ise *Embrikus Denizcilik Şirketine* ait Yunan gemileri ile Antalya'dan 12, 16, 17 ve 18 Ekim 1922 tarihlerinde Yunanistan'a gittiler.³² Burdurlu Rumların evlerinin bir kısmı ihale ile satılmış bir kısmı ise gelen muhacirlere verilmiştir. Yunanistan'a giden Burdurlu Rumlar ise çok sıkıntı çekmişler ve çoğu Burdur özlemiyle ölmüştür.

Burdurlu Rumlardan **Tanasis Bakırcıoğlu** ile 1994 yılında Yunanistan'ın *Veria* şehrinde röportaj yapan yazar **Kemal Yalçın** '*Emanet Çeyiz*' isimli kitabında bu röportajı yayınlamıştır.³³ Burdurlu **Tanasis Bakırcıoğlu** röportajında yazar **Kemal Yalçın**'a Burdur şivesiyle Burdur özlemini şöyle anlatır: "*Sürgünden başlecez. 1920'de Yonan muhabere yaptı. İzmir'e çıktı. Bizi yaptıla memleketimizden, Burdur'dan ekseriye; 20 yaşından 30 yaşına gadar bir partide.. 30'dan 40'a gadar ayrı partide sürgün... 50'den 60'a gadar sürgün.. Son senelerde 14 yaşından itibaren sürgün. Ben 14 yaşında bubamılan gittim sürgüne! 1908'de doğdum. 85'i geçtim. 86'nun içindeyim. Burdur'un Karasenir Mahallesi'ndeydi evimiz. Babam bakırcıydı. Aleksi Usta derdi köylüler. Evimiz kocaman bir hanaydı. 50 deve sığardı avlusuna. 1.5 dönüm de bahçemiz vardı. Evimizin karşısında Türk mezarlığı vardı. Sığırlar bizim Karasenir Mahallesi'nde toplanırdı. Aşağı mahalle öyle değildi. Şimdi varsam Burdur'a... Bak, kaç sene oldu... 22'den 94'e 72 sene oldu. Şimdi gideyim memleketime, bilirim mahallemizi.. Bulurum evimizi! 1915'te büyük bir deprem oldu. 400 ev yıkıldı. Bir hafta insan ölüsü çıkardılar. Ama bizim ev yıkılmadı. O zamanlar Burdur'da yüz hane kadar Rum vardı. Burdur'un köylerinde Rum yoktu. Isparta'da vardı. Türklerle, komşularla kardeş gibiydik. Köylüler pazar olduğu gün Burdur'a inerlerdi. Yoğurt, peynir, yağ satarlardı. Türkler pazara geldiklerinde bi-*

zim eski evde bir iki gece yatarlardı. Çok iyi adamlardı. İshak Usta diye bir bakırcı Türk vardı. Kurban Bayramı oldumu bizi davet ederdi. İki sene gittik evlerine kurban eti yedik. Biz de Yumurta Bayramı'nda, Paskalya'da onlara boyanmış yumurta yolluyorduk. Bulgur kaynattığımızda komşulara verirdik.

Komşumuz Süleyman Bey'e giderdim. Zengin adamdı. İki metre boyu vardı. Çok güzel, çok iyi adamdı. İki kızı vardı. Yanına gittiğimde bana çocukları gibi bakarlardı. Hatıramdam çıkmıyor bunlar. Memleketimizde düşmanlığımız, bir şeyimiz yoktu. Buradaki Rumlara bunları söylüyorum. 'Kardeş gibiydik Türklerle' diyorum.

Babamın bakırcı dükkanında iki Türk çırak vardı. Babaları yoktu. Büyüdüler babamın yanında. Bakırcılığı öğrendiler. Babamı ikisini de everdi. Anladın değil mi babamın ne kadar iyi adam olduğunu? Bir gün bizim dükkana bir Türk alışverişe gelmiş. Parasını ödemiş. Ama para kesesini unutmuş. O zaman para keseye konurdu. Gitmiş başka bir yere, bakıyor para kesesi yok. Kesenin içinde 300 altın lira. Deli oluyor! O adam çıkıp gidince, babam para kesesini buluyor. İçindeki parayı sayıyor. 300 altın lira. Keseyi raftaki bakır tenceresinin içine koyuyor. Geri geliyor adam: 'Aleksi Usta, Aleksi Usta! Böyle böyle...' 'Ne diyon sen? Kaç altın?' '300 altın lira Aleksi Usta!' 'Ya demek 300 altın lira...'

Tencereyi raftan indirip, veriyor kesesini. 'Say eksik falan olmasın.' Sayıyor adamı tam 300 altın lira... Sonra babama; 'Al bu 50 altın lira senin olsun' diyor. 'Yok, almam! Bu senin paran, bana neden veriyorsun?' O adam çok sevdi babamı. Pazara gelişinde Aleksi Usta, Aleksi Usta diye bize uğradı.

Sonra Türklerden, Rumlardan parayı ihtiyacı olanlar gelirdi; 'Aleksi Usta, bir iyilik yap. Bir iş yapacağım. Bana şu kadar altın lira ver.' 'Al sana para. Kimse duymasın. İşini gör getir, koy aldığın parayı bu tencerenin içine' derdi babam. Senet sepet yoktu. İtimat vardı insanlar arasında. Borçlular zamanında getirirlerdi borçlarını. Babam böyle zengin, böyle iyi bir adamdı. Çok varlıklıydık. Sekiz kişiyle otururduk yer sofrasına. İyi yiyip içerdik.

Türkiye'de olan yemeler, içmeler yok burada. O pekmezler, o pastirmalar, o tulum peynirleri, o sadeyağlar; mis gibi kokardı. O bal, o ezmeler, o kaymaklar, parmak gibi olurdu yoğurtçu dükkanlarında. Pideci pide çıkarıyordu sıcak sıcak. Geliyordum sütçünün

yanına, bi çanak bal, bi çanak kaymak alıyordum. Yunanistan'da yok öyle şeyler.

Hele o pekmezler! Orada üzümler çok tatlı olurdu. Bağı olmayanlar, alırdı 200 okka üzümler. Pekmez yapardı. Küpler dolusu pekmez olurdu. Böyle şeyler yok burada Yunanistan'da!... Anlatıyorum buradaki Rumlara her şeyi.

Babamın okuması yazması yoktu. Ama tarih kitapları alır getirir, başkasına okutur, ne dediğini kendisi açıklardı. Çok uyanık bir adamdı. Çok gezmiş, çok görmüştü. Bakır satarmış köylerde. Anlarmış her şeyi. Onun için seviyordu Türkler babamı.

Bakır değerliydi. Başka bir şey yoktu. Eskirse götürüp değiştiriyordun. İki eskiye bir yeni veriliyordu. O vakit Türkler; 'Kazan kazanır!' derlerdi. 'Ver kazana, ver bakıra, artarsa ver katıra!' derlerdi. 'Kazan kazan ver bakıra, artarsa ver katıra!' derlerdi.

Hatırlıyorum bugün gibi. Çok seneler geçti. Gene hatırlıyorum. Ben pişman oldum Yunanistan'a geldiğime! Yunanistan'da iyi adam görmedim. Söylüyorum sana, millete de söylüyorum; Keşke Memet olup kalsaydım Burdurumuzda! Buraya gelmeye idim!...

Gidecektim Burdur'a. Kimi gitti geldi burdan. Ben hastaydım. İki sefer ameliyat oldum. İki sefer taş çıkardılar böbreğimden. Gide-medim. Şimdi varsam Burdur'a, bilirim memleketimi, Karasenir Mahallesi'ndeki evimizi... İyiydik. Sonra Yunan İzmir'e girdi. Vurdu. Muharebe başladı Türklerle. Niye gelmişlerdi? Neyi, kimi arıyorlardı? Çocuğunu kaybettin de onu mu arıyordun? İngiliz'in puşluğuydu bunlar!... Geçimimiz, düzenimiz birden bozuldu.

Yunan Rum erkeklerini askere almasın diye, parti parti sürgün başladı. Burdur'un, Isparta'nın, Denizli'nin eli silah tutan Rum erkeklerini Kayseri'ye, Sivas'a Erzurum'a sürgüne gönderiyorlardı. En son partide 14 yaşından büyükleri de aldılar. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar kaldı geride.

Burdur'un erkeklerini topladılar. Isparta'nın erkeklerini de toplamışlar. Hava çok soğuktu. Ekim sonuydu. Isparta'dan topladıklarıyla birlikte 1920'de, muharebenin içinde yola çıktık. Paltımızı pırtımızı arabaya koyduk. Babam bindi arabaya. Ben yürüyordum. Çocuklar yürüyor, ihtiyarlar biniyordu. İki jandarma vardı başımızda. Konaktan konağa değişiyorlardı."

Yazar **Kemal Yalçın** 1996 yılında tekrar Yunanistan'ın Veria şehrine gider ve orada Burdurlu **Stavro Lazaridis**'le

konuşur. **Lazaridis**, iyi Türkçe bilmektedir ve 1922'de Burdur'dan ayrıldıklarını, o zaman 6 yaşında olduğunu belirtir. Burdurlu **Tanasis Bakırcıoğlu**'nun 1994 Aralık ayında öldüğünü söyler.³⁴ Burdurlu **Stavro Laziridis** ise anılarında şunları anlatır; *"1916'da Burdur'da doğdum. 1922'de Burdur'dan kaçtık. Altı yaşındaydım. Burdur papazı Kostantino'nun torunuyum. Babamı hiç tanımadım. Ben altı aylıkken ölmüş. Evimiz kilisenin e-viydi. Büyüktü. Kilisenin yanında mezarlık vardı. 4-5 dönüm bağımız vardı. Burdur'da yüz hane kadar Rum, ayrıca bir mahallede yaşayan Ermeniler vardı. Türkler, Rumlar, Ermeniler kardeş gibi yaşıyorduk. Sonra biz de anlayamadık, ayrımcılık çıktı. İnsan insana kötülük etmeye başladılar. Yunanlılar İzmir'e geldi. 1922'de bütün Rum ve Ermeniler yüz kadar at arabası, kağıt ve yük hayvanlarıyla Burdur'dan ayrıldık. Yükleyebildiğimiz yatak, yorgan, şu bu balya edildi. Bizim aile büyüktü. İki at arabası kiraladık. Arabacımız Türk'tü. Atının üstünde bizimle Antalya'ya kadar geldi."*

Rıza Erdem'in 'Burdur' Kitabı ve 1928 Yılına Ait Anı ve Bilgiler

Rıza Erdem Burdur'da uzun yıllar öğretmenlik, ilkokul müdürlüğü, Özel İdare Müdürlüğü ve Belediye Reisliği gibi görevlerde bulunmuş aydın bir kişi idi.³⁵ *Maarif Vekaleti*'nin verdiği emir ile Burdur'un folklor, tarih ve edebiyatını **Rıza Erdem** başkanlığında görevli öğretmenlerden oluşan bir kurul hazırlamış ve *'Burdur Tarihi, Halkiyat ve Harsiyat'* ismi ile 1928 yılında ortaya çıkarmıştı. Daktilo edilmiş ve fakat yayınlanmamış olan bu kitaptan bir adeti **Rıza Erdem** tarafından Halkevi reisliği yaptığı zamanında Halkevine, bir adedi de Maarif idaresine verilmiş, ancak sonra kendisi tarafından geri alınmıştı. 1940 yılında Burdur Halkevi Müdürü olan rahmetli Diş Hekimi **Ahmet Feyzi Bakraktar**'ın uzun ve ısrarlı takibi ve Antalya mebusu **Rasih Kaplan**'ın yardımları ile bir adet kalan bu kitap Antalya Tapu Sicil Muhafızı **Faik Çevik**'in gayretleriyle aslından yeniden daktilo edilerek meydana getirilmişti. Bu kitabın tekrar oluşmasını sağlayan Burdur Halkevi Reisi rahmetli Diş Hekimi **Feyzi Bayraktar** ki-

tabin önsözünde 26.6.1940 Çarşamba günü şöyle vasiyet eder: *"Burdur'u seven ve tetkik etmek isteyen Burdurlu münevverlere ilk bir me haz (kaynak) olabilirse Halkevi vazifesini bu uğurda yapmış olmakla kendisini bahtiyar addeder ve bunu her Burdurludan bekler."* Burdur 1955 yıllığı bu kitap sayesinde hazırlanmıştır.

Rıza Erdem'in kitabını rahmetli Diş Hekimi **Ahmet Feyzi Bayraktar**'ın oğlu Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Öğretim üyesi Sayın Prof.Dr. **Köksal Bayraktar**'ın bir fotokopisini bana bahşetmesiyle edindim. Bu kitapta Burdur'un folkloru, tarihi, sosyal yaşantısı ve gelenekleri anlatılmıştır. Maalesef Milli Mücadele dönemine ait bilgi yoktur. İlginç bulduğum 1928 yılına ait Burdurla ilgili bazı saptamaları rahmetli **Rıza Erdem** ve Diş Hekimi **Ahmet Feyzi Bayraktar**'ı saygıyla anarak aşağıda veriyorum.

"Burdur'un 2.5 saat yakınındaki Büğdüz karyesinde (köyünde) 'Yayla' denilen bir mevkide tarlalar kazıldığında kırık insan heykelleri, kadim başlıklar, sütunlar, kilise, mabet ve duvarlar vardır. Bu yayladan getirilmiş Büğdüz içerisinde yarısı ve kafası kesilmiş bir heykel vardır. Koca Hacı Mehmet adındaki bir kişinin evinde direk altına konulmuş üzerinde öküz resimleri ve yazılar bulunan dört taş mevcuttur. Yine Büğdüz'den bulunmuş 35 Kg ağırlığındaki bir taşın dört tarafı resimli, yazılı ayna şeklinde kabartmalıdır ve Sakarya mektebine yerleştirilmiştir.

Burdur'un şarkında askeriye köyünde 'Kadife kale' isminde üzerinde hiçbir yazı olmayan basit mağaramsı bir bina vardır. Bir tepenin üzerinde sağlam ve yekpare bir taş içinde oyulmuş bu bina zeminden 25 metre kadar yüksekliktedir.³⁶

Vilayet binasının şimdiki bulunduğu mahalde pek kadim bir şehir varsa da üzeri kalın bir toprak tabakasıyla örtülmüş durumdadır. Eski-yeni ve Palta oğlu hamamlarının bu kadim şehir kalıntısı olduğu zannedilir.

Palta oğlu hamamının olduğu yerde 500 sene önce büyük bir bahçe olduğu, üzerine ev yaptırmak isteyen sahibi tarafından temel kazılırken amelenin birisinin baltası hamamın kubbesine tesadüf ederek boşuk ses çıkması üzerine yapılan incelemede buranın bir hamam olduğu ortaya çıkar. Bu nedenle buraya 'palta oğlu' hamamı

denmiştir şeklinde bir rivayet vardır. Eski-yeni hamamının da böyle bulunduğu ve sonradan tamir edilerek Eski-Yeni adının verildiği söylenir.³⁷

Yukarı pazarda dört metre derinliğinde ve 1.5 metre genişliğinde oldukça uzun ve sonunun nereye vardığı bilinmeyen toprak altına giden bir yol vardır. İhtiyarlar eskiden içinde mum ile gezildiğini ve havasızlıktan mumun sönerек sonuna kadar gidilemediğini söylemektedirler. Şu an açıktır; su yolu olduğu söyleniyor ise de ne olduğu belli değildir. Çine Ovasında yapılmış buna benzer bir su tüneli daha vardır. Gök pınardan çıkan suyun Çine ovasına göl yapmadan şehre getirmek için yaptırıldığı düşünülüyor. Burdur'un çay suyu halen bu tünelden geçerek gelmektedir.

Askeri Kışlasında seferberlikte 12nci fırka ahz-ı asker kalem reisi (Asker-lik Şube Başkanı) İsmail Hakkı Bey tarafından Gölde çiftliğinden toprak altından çıkarılıp getirilen mermer arslan heykeli incelemeye değerdir.³⁸

Kemer Nahiyesinde nefsi böbekler merkezinde Katırcioğulları'na ait bir saray camisi ile zindan mevcuttur. Kemer nahiyesi camii merdivenin taşında kral ve maiyetini gösteren kabartma resimler, kenarında Latin yazılar vardır. Yine Kemer kabristanında buna benzer taşlar vardır. Köylüler bu sağlam ve yontulmuş taşları kolaylıkla kabir taşı olarak kullanmışlardır. Yine Kemer civarında ağzı taş kapakla muntazam örtülmüş bir mağara vardır. Bu vakte kadar kimse tarafından açılmamıştır. Belenli köyünde asarlık-hisarlık denilen yerde şehir harabesi vardır.

Koca Balı Hamamı 400 sene evvel Hamamcı oğullarından Sıtkı Efendi tarafından yaptırılmıştır. (Bu aileden aynı isimde Hüseyin oğlu Burdurlu Emekli Alb.Sayın Sıtkı Hamamcioğlu İstanbul'da ikamet etmektedir, y.n.).Yeni Hamam rumi 1328 (1914) senesinde Hacı Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır.³⁹ (Koca Balı hamamı Oluklaraltı'ndan Karasenir'e doğru giden caddenin hemen başında sol tarafta bulunmaktadır. y.n.)."

Baki Beyzadelere ait konağın fotoğrafının alınmasına (Rıza Erdem'in kitabı hazırlanırken) konağın varisi eski mebus **Hüseyin Baki Bey** tarafından müsaade olunmamıştır.⁴⁰

1928 yılı itibariyle Burdur'un ileri gelenlerinde mevcut etnoğrafya eşyasını rahmetli **Rıza Erdem** şöyle vurguluyor; "Dr.Zekai Bey'de 2 a-det çini vazo, Hacı Hamitzade Fahri Bey'de 1

adet çini vazo, Hacı İsmailzade Rıza Bey'de 2 adet cam lamba, Kuzucuzade Tevfik Efendide 1 halı seccade, Hacı Mahmut Beyzade Mahmut Bey'de 2 halı seccade, Muallim Hilmi Bey'de 1 taban halısı, Belediye Reisi Fahrettin Bey'de 1 adet buhurdanlık, Hacı Ali Beyzade Şevket Bey'de 1 adet fincan, Tayyazade Osman Efendi'de 2 adet şamdan, Pirkulzade Hasan Efendi'de kil kutusu, Eczacı Hüsnü Bey'de işlemeli atlas seccade."⁴¹

'Burdur'da eski ailelerden şunlar vardır:

Baki Beyzadeler: Teke müselliminin veznedarı Çelik Paşa'nın ahfadı olup Burdur'un Kınalı aşiretine mensup oldukları rivayet olunmaktadır. Eskiden vefat eden Baki Bey'in büyük oğlu Reşit, İbrahim, Hüseyin Beylerle, Ali Bey'in oğlu Rıza Bey bu ailenin bugünkü üyeleridir. Ziraatle uğraşırlar. Babalarından kalma Yaraşlı çiftliğinde bizzat ve ortakçı usulüyle ziraat yaparlar.⁴² (Eski Milletvekili ve Bakan Fethi Çelikbaş İbrahim Baki-Çelikbaş Bey'in oğludur).

Hacı Mahmut Beyzadeler: Bu aileden sadece Mahmut Bey kalmıştır. Armut çiftliğinde ziraat yaptırır. Burdur şehri kenarında da Aşağı Çiftlik isminde bir malikânesi vardır.

Hacı Ali Beyzadeler: Çok geniş bir ailedir. Hacı Ali Bey'in Burdur'un Cami-i kebir (Uluçami-Pazar mahallesi) mahallesinde 'Zincirli Kapu' isminde geniş bir konağı varmış ve hep bu kapıdan girilirmiş. Bugün yıkılmıştır. Şevket ve Ziya Bey'ler isminde iki kişi bu aileyi temsil etmektedir. (buradaki yokuşa halen Burdur'da Şevket Bey Yokuşu denir, y.n.). (Hacı Hasan Pınarbaşı'nın dedesi Hacı Ali Efendi bu ailenin akrabası olup dedeler kardeşirler, halen Yeni Hamam caddesine bitişik Zincirli sokağı vardır, y.n.). Burdurlu Ahmet Uluçay'a göre bu ev Ali Yaver Bey'e aittir.

Çil Oğulları veyahut Ağazadeler: Misafirperver ve fakirlere yardım eden bu aileden Hacı Ahmet Ağa'nın oğlu Fahrettin Ağa şöhret kazanmış ve memleket halkının sevgisini kazanmıştır. Halen Burdur Belediye Reisidir. Çiftlikleri vardır ve Burdur'un yegane kiremit fabrikasının sahibidir. Bu aileden Hamdi Bey de Manca çiftliği muhtasarıdır.⁴²

Saden Oğulları: Burdur'un Divanbaba mahallesinde oturan Saden Oğlu Hacı İsmail Ağa'nın ailesidir. Bu kişi çok zengindi. Çiftlikleri

çocuklarına kalmıştır. Burdur'da 35 çeşme yaptırmıştır. 17.000 altın vererek çok uzak su kaynaklarından su getirtmiştir.⁴³

Demir (Timur) Oğulları: Çay yolunda Demiroğlu Hayratı denen mezarlığı Burdur'a bağışlamışlardır (Kaynak: Ahmet Uluçay). Bu mezarlık yerinde şimdi ev yapılmıştır. Aileden kimse kalmamıştır. Halen Tefenni'de ikamet eden Ahmet Bey oğlu Rıza Bey bu ailenin kalan erkek üyesidir. (Pazar Mahallesi Özdemir Sokak No:9'daki tarihi çeşmesi olan Bey evi halk arasında Demirlerin evi olarak bilinir ve yazarın doğduğu evdir. Bu Bey evi 1947 yılında Edibe Hanım tarafından Hasan ve Hamit Özata'ya satılmış ve Edibe Hanım ve ailesi İstanbul'a göç etmiştir. Edibe Hanım, İsmet Bey'in eşidir. Mehmet Gül'den alınan bilgi, y.n.)

Kınalızadeler: Bunlardan Emin Bey adındaki kişi uzun seneler Burdurun Derebeyi olmuş. Halen yıkılmamış olan Taşoda, Emin Bey'in sarayı imiş. Bu aileden bir kadın ile Hüsnü ve İshak Bey isminde erkekler vardır. Eski lakapları unutulmuş Rızabeyler kullanılmaktadır.⁴⁴

Hatipzade Hacı Mehmet Efendi Burdur'da tahsil ve icazetname almış, asri, malumatlı, muhterem bir zattır. Şimdi 50 ile 51 arasındadır (yaşındadır). Mehmet Efendi bu sene (1928) Burdur Müftüsü olmuştur. Kıymetli bir kütüphanesi vardır."⁴⁵

Burdur'da Mevlevilik Mehmet Fedai dede tarafından başlamıştır. 1250 (rumi) senelerinde Kalender Dede gelmiş ve 1280 tarihine kadar burada Mevlevi şeyhliği yapmıştır. 312 tarihinde Ali Dede gelmiştir. Mevlevihane Burdur'da Mevlevi hane sokağında bir yokuş ağzındadır. (şimdi Ulucami'den aşağı doğru inen İstiklal Caddesi). Memleketin en eski binalarından biriydi. Musikişinas Hasip Dede Burdur Mevlevihanesinde neyzen olarak bulunmuştur.⁴⁶

Burdur'un 'Karaburun' adı verilen mevkilerinde pek yüksek olmayan tepelerde henüz tamamen teşekkül etmemiş kömür madeni vardır. Zamanında imtiyazını almak için şehirden bazı kişiler uğraşmış ancak başarılı olamamıştır. Sermayesizlik yüzünden bu maden hiç işletilememiştir. Kuşvetli bir tabaka olduğu tahmin ediliyor. Kazmaya lüzum görmeden kömür görülmüştür. Tefenni kazasında Dengere köyünde de maden kömürü keşfedilmiştir. Bur-

dur'un güneyinde Antalya yolu üzerinde 'Örtülü yokuş' denen yerde alçı madeni vardır. 'Seccade tepede' çimento madeni vardır. 'Büğdüz köyünde' tepelerde çimento madeni vardır. Burdur tepelerinde halkın beyaz toprak adı verdiği ve kireç yerine kullanılan beyaz bir maden vardır. Buna tebeşir madeni demek daha uygundur. Burdur civarı tepelerde ayrıca bir çeşit kırmızı toprak vardır ki buna pekmez toprağı denir. Ekşi sırayı tatlandırmak hususunda bir türlü kimyevi özelliğı vardır. 'Askeriye köyünde' bir kükürt maden ocağı vardır. 'Kuzuköy'de' çakmaktaşı vardır.⁴⁷ 'Suludere köyü' tarafında bir kaynaktan simsiyah bir su akmaktadır. Rengi yeşil ve siyaha benzemesi ve biraz da petrol kokusu vermesi nedeniyle petrol kaynağı hissi vermektedir.⁴⁸ 'Tefenni Eşeler' dağının batısında zımpara madeni vardır.

1928 yılında Burdur'da biri yabancı olmak üzere 4 büyük halı kumpanyası (şirketi) vardır.⁴⁹ Şark Halı Kumpanyası yabancı, Nur ve Rifat Bey Türk şirketleridir. Halılar İzmir yoluyla ihraç edilmektedir.

Umumi Harpten önce yabancı ülkelere gül yağı ihracatı yapıldığından Burdur bağ arası ve birçok köyde gülistan (Gül bahçesi) oluşmuştu. Harp çıkması sonrası ihracat azalınca 8-10 sene gülcülük azaldı. Gülistan sahipleri güllüklerini sökerek tarla yaptılar. Harpten önce senede 125000 misgal gülyacağı ihraç edilirdi. 1928 yılında 25000 misgal düşmüştür.⁵⁰

Memleketin umumi Pazar günü Pazartesi günüdür. Hatta Pazar günü öğleyin başlar Pazartesi öğleye kadar devam eder. Debağhanenin pazarı da Salı günü sabah erkenden olur.

İpekböcekçiliğı eskiden Burdur'da var iken tamamen sönmüş ve dutluklar kalmıştır.

Hasip Dede (Mevlevihane'de) 15 sene Burdur'da musiki öğrettikten sonra Burdur'u terk etmiş, sonra musiki 15-20 sene Burdur'da Hristiyanlara kalmıştı. Hristiyanlar düğün çalgıcılığı yapardı. Düğünlerde ince saz heyeti özellikle Rumlardan seçilirdi. Bunların hiçbirisi nota ile çalmaz rastgele halk türkülleri ve uzun havalar terennüm ederlerdi.

1336 (1920) senesinde Bursa'nın işgali üzerine Burdur'a gelip bir müddet ikamet eden musikîşinas Bursalı Bahaddin Efendi Şeyhi Mehmet Baha efendi Burdur gençlerine musiki hususunda kıymetli bilgiler verdi.⁵¹

Öğretmen Şevket Şener'in Anıları

Emekli öğretmen **Şevket Şener**'le 1998 yılında Burdur'daki eğitim konusunda bir röportaj yapılmış ve aynı yıl Burdur Valiliği tarafından yayımlanan '1923-1998 Burdur İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim' kitabında basılmıştır. Burdur'daki eğitim ve okullar hakkında bilgi veren bu anılar aşağıda verilmiştir:

"1908 (1324) yılında Burdur'da doğdum. Çocukluğum Burdur'da geçti. İlkokula Manastır mahallesi'ndeki Mahalle Mektebinde başladım. Öğretmenimin adı Hasan Hafız Efendi idi. Perşembe günleri odun, ücret olarak 10 veya 20 para götürerek hocaya verirdik. Bu ücrete 'perşembelik' denirdi. 3. sınıfa geldiğimde çay kenarındaki Rehber-i İntizam Mektebine geçtim. (şimdiki adı Sakarya İlköğretim Okulu). Bu okul 6 yıllıktı. Birinci ve ikinci sınıflara 'Devre-i Ula', üçüncü ve dördüncü sınıflara 'Devre-i Mutavassıta', beşinci ve altıncı sınıflara 'Devre-i Ali' denirdi. Tarih, coğrafya, kıraat (okuma), riyaziye (matematik), hendese (geometri), manzume (şiir), musati ahlakiye (din dersi) dersleri okutulurdu. Eski harflerle yazılı kitaplar vardı. Harita dışında araç-gereç yoktu. Hafta sonu Cuma günleri yapılırdı.

Beşinci sınıfta iken tarih öğretmenimiz ağlayarak sınıfa geldi. İzmir'in işgal edildiğini söyledi. Bütün öğrenciler (40-50 kişiydik) ağladı. Halka moral vermek ve onları bilinçlendirmek için Rehber-i İntizam bahçesinde toplandılar. O zaman ben altıncı sınıfta okuyordum. Orada Mehmet Akif Ersoy'un şiirini okudum. Halk çok duygulandı. O günlerde tarih öğretmenimiz Sait Bey öncülüğünde Yunan bayraklarını asmak isteyen kişiler sopalarla Postanenin önünden uzaklaştırıldı.

Burdur'da Konyalı Mektebi, Şehit Asım İnas (Kız) Mektebi (Turan İlköğretim Okulu). Tecir Hoca Mektebi (İstiklal İlköğretim Okulu), İsmail Özalp Mektebi, Hilal Kız Mektebi vardı. Kızlar ayrı okullarda okuyordu. İlkokuldan sonra idadi Mektebine (Ortaokul) gittim. İdadi Mektebi üç yıllıktı. Bu okulun birinci sınıfına 'Kısmi-Umumi 3' denirdi. Müdürümüzün adı Talat Tahsin Bey'di. İdadi'de okurken merasimlerde kadife üzerine yazılmış 'Padişahım çok yaşa' yazısı takardık. Okulda izci grupları vardı. O yıllarda İdadi'de okunan dersler, bugünkü derslerin hemen hemen aynısı idi.

İdadi'den 4 kişi mezun olduk. Bize Lise diploması verdiler. O yıllarda Burdur'da lise (Sultaniye) yoktu. 842 sayılı kanun ile Mustafa Bey zamanında İdadi'yi bitirenler öğretmen ünvanı aldı. Bundan başka mahalli imtihanlar yapılarak başarılı olanlar da öğretmen olurdu.

1 Eylül 1923 tarihinde 600 kuruş maaşla Arvalı (Bağsaray) köyünde öğretmenliğe başladım. Okulda 70-80 öğrenci vardı. Kız öğrenciler devam etmiyordu. Erkek öğrenciler de devamsızlık yapıyorlardı. Gayretli çalışmalarımı kız ve erkek öğrencilerin devamını sağladım.

1923 yılında üç yıllık olan okula dördüncü sınıf, daha sonra da beşinci sınıf açıldı. Okul bakımsız ve haraptı. Sıra, masa yoktu. Öğrenciler yerde oturuyor, uzatılan tahtalar üzerinde ders yapıyordu. Belediye Başkanı ve Jandarma komutanı Vaha Sait Paşa okula geldi. Ben o sırada kırılan tahtanın yerine yenisini yerleştiriyordum. Okulun durumunu gören komutan İhtiyar Heyetini çağırarak para toplayıp Çeltikçi'ye gelmemizi istedi. Bizde hemen işe koyulduk. Parayı topladık. Komutan bu parayla yeni okul yapımına başlamamızı istedi. 6 Haziran 1932 tarihinde okulun temeli atıldı. 13 Aralık 1932'de bitti. Çevrede örnek bir okul oldu. Okulda kooperatif kurdum. Buradan elde edilen gelir ile fakir öğrencilerin ve okulun ihtiyaçlarını karşıladım. Köyde gece kursları düzenleyerek köylüye okuma-yazma öğrettim. Burdur köylerinin yaklaşık yüzde 30'unda okul vardı. Eğitime çok önem verilirdi. O zamanlarda eğitimde Burdur'un İstanbul'dan sonra ikinci geldiği söylenirdi.

Severek uzun yıllar çalıştığım bu meslektan ilk yılların verdiği aynı heyecanla 02.12.1964'te emekli oldum."⁵²

Hasan Barlas'ın 'Çocukluğum' İsimli Kitabı

Burdur 1955 İl Yıllığı hazırlama komisyonunda görev almış olan zamanın Burdur Lisesi Türkçe Öğretmeni **Hasan Barlas**'ın basılmamış olan 'Çocukluğum' isimli kitabından bahsedilmektedir. Bu kitabın bulunması halinde Burdur tarihi ile ilgili bilgiler saptanabileceğini düşünmekteyiz. **Hasan Barlas**'ın 'Çarşamba-Dernek' isimli şiiri Burdur'da 'Çarşamba' ve 'Dernek' günleri ile ilgili bilgi vermesi açısından ilginçtir. Burdur 1955 İl Yıllığının 70.sayfasında tamamı bulunan bu şiir kısaltılmış olarak aşağıda verilmiştir.

Çarşamba-Dernek

Kenti kıra bağlayan iki yaz günümüüz var;
 Sürer bu gelenekler bağbozumuna kadar,
 Kuzeye kanad geren kıra (Çarşamba) derdik,
 Batıdaki bağlara (Dernek) adını verdik.
 Çarşamba daha yanık, daha sıcak gelirdi,
 Dernek'ten yad bir koku, yad bir renk yükselirdi.
 Müslümanlar'ın bağı Çarşamba yolundaydı,
 Yabancı bağları da Dernek kolundaydı.
 Boşlukta sislenirdi katmer, testi kokusu
 Yollara dökülürdü akşama doğru herkes,
 Havaya yükselirdi binbir tempo, binbir ses
 Kafile toz içinde evlerine dönerdi.
 Bazen bir payton geçer: atlar hop hop, zil çan çan
 İçinde çılgın gençler: tütün ve rakı kokan
 Bazen halkı yarardı şakır şakır bir atlı
 Başı bulutlu gençler bir aşağı bir yukarı
 Kıra çıkamayanlar, yahut erken dönenler
 Şehneşine oturup geçenleri gözetler''

Bu şiirden anladığımız kadarıyla şimdiki Çatalpınar'dan göle doğru olan kısımda Türklerin, şimdiki istasyonun altındaki bölümde ise Rum ve Ermenilerin bağları varmış. Mayıs başından Eylül aylarına kadar herkesin akşamları yürüdüğü ve bir şenlik havasında geçen bu Çarşambalık ve Dernek günleri maalesef artık yoktur. Burdurlu Tarihçi **Osman Koçibay**'ın Türkçeleştirdiği Rumi 1330 tarihli *Konya Vilayeti Sanlamesinde* (yıllığında) Çarşamba günleri Burdur halkının *İslamkırı* denen yere, *Pazar* günleri ise *hristiyan* kırı denen yere gittiği yazılmıştır.

Tarihçi Osman Koçibay'ın Derlediği Şiirler

Tarihçi **Osman Koçibay**'ın Burdur İl Halk Kütüphanesi Arşivinde saptadığı ve eski yazıdan (Osmanlıca) Türkçe'ye çevirdiği '*Sarı Zeybek*' ve '*Çoban*' isimli folklorik özellikler taşıyan iki şiir aşağıda verilmiştir. Bu şiirler 1935 yılında yazılmıştır. Şair Burdurlu olup ismi tespit edilememiştir.

Çoban

Çal! Dertli çoban çal! Kavalın sisleri yarsın,
Neşen açılıp,dalgalanıp dağları sarsın.

Çal! Sende niçin benim gibi gamlı yaşarsın,

Çal! İşte bu dağlarda bugün sen saladarsın.

Çal! Gamlı çoban nağmeni ahulara dinlet!

Çal,çal! Kavalından çıkan avazını inlet!

Çal! Dağları, vadileri, sahraları inlet!

Çal! Çal! Şu yanık gönlümü bir lahza serinlet!

Çal! Dertli çoban çal! Sürü nağmeni ister,

Bekler seni hatta şu çiçekler, kelebekler.

Olsun şu esen saf hava nağmenle mastar,

Dolsun kavalından çıkan avaz ile gökler.

Çal! İşte senindir bugün artık yüce dağlar,

Bak, karşı yamaçtan çıkan ak suya çağlar.

Eyler şu gün elbet haset dağlara bağlar,

Çal! Bir daha girmez.....şu çağlar.

Çal! Dertli çoban, gönlümü teskine-i şatab et,

Çal! Dağlara, vadilere ahengi tab et.

Bir laza ne var gönlümü sermet ve harab et,

Çal! Şevk ile, bir neşe yarat, ref-i hicab et.

Çal! Dertli çoban, sisleri yarsın kavalın, çal!

Çal! Dağlara, sahralara nağmenle bir ün sal.

Çal! İşte bu dağlar ki senindir..... zevk al,

Çal! Çal! Şu güzel manzaranın zevkine....

Çal! Ofla garip dertli çoban, kes figanı,

Bir saf yüreğin nağmesi tutsun bir cihanı.

Yar sisleri, aç gökleri, tut gün ve mekanı,

Canlar sudan birden içir böyle beyanı.

Çal! Dertli çoban eyle teslim-i dil ve canı,

Çal! İşte söğüt kökleri, karşında pınarlar.

Billur gibi etrafa ferah ve neşe sunarlar,

Kuşlarda gelip dallara şevkle konarlar.

Hatta şu koyunlar seni gönlünde anarlar.

Çal!

Çal! Bağrı yanık, göğsü açık dertli çoban çal!

Çal! Burada senin nağmeni takdir edecek yok..

Olgun, yanık avazını tenkit edecek yok.

Çal! Gönlü temiz, alnı açık dertli çoban çal!

Çal! İşte bahar geldi, bugün ortada kurt yok,

Artık şu yeşil yurt gibi bir neşeli yurt yok.

Çal! Sende çoban neşe akıtsın şu kaval,çal!
Çal! Yavru çoban, çal ferah ve şevkle çal! Çal!

7.5.1935

Sarı Zeybek

Sarı Zeybek yorgun argın,
Bağdaş kurmuş,
Şu karşı ki çamın gölgesinde,
Gönlü bilmem kime dargın.

Benzindeki uçukluktan belli, gam var sinesinde.
Dalmış derin düşünceye, bir kaygı var özünde.
Böyle hüznün azgınlığı, belirmezdi yüzünde.

Kederlere gülümsemek, ve şen bakmalı her yana.
Onun zaten gideridir, kızsıa bile kızana.

Konuş altın başaklara, kızgın ışık serpererek.
Çayırdağı zambaklara da, hep bu sima gerek.

Konuş altın başaklara, kızgın ışık serpererek.
Çayırdağı zambaklara da, hep bu sima gerek.

Sarı Zeybek yine baygın baygın, gezer, gülümser.
Duruşunda, bakışında ne gam belli ne keder.
Onun üzgün duruşunda derinleşen bir can var.
Olgun, baygın bakışında efeleşmiş bir sima var.
Fakat niçin bugün böyle düşünceli duruyor.
Kederini sezdirmez ki, kendini yoruyor.

Efem yine ne gamın var, kederlenme pek öyle.
Bu da geçer bilirsin ya, yorma kendini böyle.
Bak şu karşı yamaçlardan gelen kaval inliyor.
Sarı Zeybek düşünme pek, "Oyna oynama" söylüyor.

Oyna Zeybek oynama!
Gam gelmesin sana.

Efem yeter bu durgunluk,
Kemirmesin özünü.
Gam tuzları kaplamasın,
Gülümseyen yüzünü.

Zeybeğim oynama sıkılma
Kaygı tasaya yıkılma
Senin olgun yüreğinde efelik şanı var,
O tertemiz damarında yiğitlik kanı var.

Oyna zeybek meydan senin
Şöyle çark et, devran senin.

Sert kalk, yavan diz çök, oyna durma, oyna,
Zaten bu ahenkler pek kolaydır sana.

Ateş düşse kestane patlayıp döner, zıplar,
Balık çıksa gölünden sıçrar, kıvrılır, hoplar.
Çobansız bir sürüye kurt girse sürü kaynar,
Başı kesilse kuşun gövdesi durmaz oynar.

Gamdan korkma zeybek
Oyna oyna pek
Dönüyor çarkıfelek
Bugün oynamak gerek.

Raks et ki senin raksını görsün kelekler,
Ahenkle baksın gökte melekler.
Bekler seni bak, boynunu bükmüş şu çiçekler,
Hatta koca çamlar bile devrana bekler.

Oyna, damarlarda kanın kaynasın,
Sen raks et, seninle alem oynasın.

Bak bulutlar ki bugün kaynayıp oynar, gezer
Zerrelerden koca yıldızlara dek hepsi döner
Bu oyunlar ne için oynamıyorsan sen eğer,
Oyna raks ile bu devran ki senin çekme keder.

Zeybeğim zeybeğim yanık zeybeğim,
Gönlü temiz alnı açık zeybeğim.

Oyna gez yiğitçe salla cepkeni,
Kimse asla gamlı görmesin seni.

1935

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE BURDUR

A)-Kurtuluş Savaşı Neden ve Nasıl Başladı?

Osmanlı İmparatorluğu 1908 tarihinde *II.Meşrutiyet*'in ila-
nından sonra 1912-1913 yıllarında *Balkan Savaşı*'na, 1914 yılın-
da ise Birinci Dünya Savaşı'na katıldı ve bu savaştan yenik
çıktı. Bu savaş sürerken Batılı devletler Osmanlı İmparatorlu-
ğu'nu paylaşmak için antlaşmalar yapmaya başladılar. 26 Ni-
san 1915'te Londra'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya ara-
sında yapılan antlaşma ile İtalya'nın oniki ada üzerindeki e-
gemenlik iddiası ve Anadolu topraklarının paylaşılması du-
rumunda Antalya yöresinin İtalyanlara ait olacağı kabul e-
dildi. 17 Nisan 1917'de *St.Jean Maurienne Antlaşmasıyla* İzmir,
Menteşe, Antalya sancakları ile Konya vilayetinin büyük bir
kısmı İtalya'ya verilmiş oluyordu.¹

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devletine 30 E-
kim 1918 günü imzalatılan *Mondros Mütarekesi* ile ülkeyi bazı
şartlar altında işgal etme hakkı tanındı. Batılı devletler de
emniyetlerinin bozulduğunu bahane ederek işgallere başla-
dılar. Hükümet ise işgallere direnilmesini istemiyordu. Bu sı-
rada Adana'da bulunan *Yıldırım Orduları Grubu Komutanı*
Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin İskenderun'u işgal etme is-
teklerine karşı çıkarak silahla karşı konulması emrini verdi.
Bu emir yüzünden hükümet **Mustafa Kemal Paşa**'ya kızdı
ve *Yıldırım Orduları Grubunu* kaldırdı. Bu nedenle **Mustafa**
Kemal Paşa 10 Kasım 1918 günü görevi devrederek İstan-
bul'a hareket etti.

Mondros Mütarekesi gereği İzmir'de bulunan 8.Ordu ve
Aydın'daki 21.Kolordu 13 Kasım 1918'de kaldırıldı. İzmir'de
sadece 17.Kolordu bırakıldı. 57.Tümen Karargahı ise 18 Ka-
sım 1918'de Antalya'dan Aydın'a nakledildi.² Menteşe (Ay-
dın) ve Teke (Antalya) tarafındaki alaylar 57.Tümene bağlı-
ydı. Bu arada Yunanistan İzmir ve etrafının kendisine veril-
mesini istemeye başladı. Bu nedenle İtalya ve Yunanistan bir
an önce İzmir'e çıkmak için fırsat kollamaya başladılar. İn-
gilizler kolay kullanabilecekleri Yunanistan'ın İzmir'e çıkma-
sını kabul ettiler.

13 Kasım 1918 günü ise 55 parçadan oluşan müttefik harp
gemileri İstanbul limanına demirledi ve İstanbul işgal edil-

meye başlandı.

Fransızlar Adana, Mersin ve çevresini 11 Aralık 1918'den itibaren, İngilizler Batum, Antep, Konya, Maraş ve Bilecik'i 24 Aralık'tan itibaren işgal etmeye başladılar. Artık ülke dört yandan işgal edilmeye başlandı. Ülkede düzen ve asayiş bozulmuş ve eşiği çeteleri türemeye başlamıştı.³

İşte bu işgallere karşı *Kuvayi Milliye* örgütleri bölgede bulunan subaylar tarafından örgütlenmeye başlandı. *Kuvayi Milliye*, milli kuvvetler yani *milis* anlamına gelmektedir. Milli mücadeleye katılan ve taraftar olan her şahıs '*Kuvayi Milliye-ci*' ya da kısaca '*Millici*' olarak adlandırılıyordu. *Kuvayi Milliye* devri düzenli ordu kuruluncaya kadar geçen döneme denmektedir. Şehir, kasaba ve köylerde toplanan vatansever insanlar *Müdafaa-i Hukuk* dernekleri kurarak düşmanın vatanından atılması için çalışmaya başladılar.⁴ *Kuvayi Milliye* teşkilatı özellikle İzmir'in işgalinden (15 Mayıs 1919) 15 gün sonra kuvvetlenmiş, rağbet görmüş ve gittikçe gelişmiştir.⁵

Kuvayi Milliye güçleri Yunan ordusunun 22 Haziran 1920'de başlayan genel taarruzuna kadar cephede Yunan ilerleyişini kısmen engellemiş ve bazı yerel başarılar elde etmiştir.⁶

B)-1919 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

Antalya'da İtalyan İşgalinin Başlaması

İtalya, 1913 yılında Antalya'da bir konsolosluk açmış ve 31 Mayıs 1913 tarihinde genç diplomatlardan **Agostini Ferrante**'yi buraya atamıştı.¹ Aynı yıl 60 kadar İtalyan Antalya'ya yerleşmiş ve çeşitli etkinliklere başlamıştı.² İtalya *Milli Misyoner Cemiyeti* Ekim 1913'te Antalya kıyılarının birkaç yerine papazlar aracılığıyla rahip ve rahibe okulları, sağlık ocağı ve dispanser açmış ve halkı parasız tedavi ederek sevimli görünmeye başlamıştı. Bu siyaset etkisini göstermeye başlamış ve halk İtalyan hastanesine rağbet eder olmuştu. İtalyanlar ayrıca demiryolu yapım imtiyazı bile almışlardı. Amaçları güney-batı Anadolu'yu işgal etmek ve etkinliklerini artırmaktı.

Mondros Mütarekesi sonrası ise İtalyanlar Antalya'yı işgal

etmek için fırsat kollamaya başladılar. İtalyanların işgal politikasını İstanbul'a 13 Kasım 1918'de gelen İtalyan yüksek komiseri **Kont Carlo Sforzo** yönlendiriyordu.³ **Sforzo**, İngiliz ve Fransız komiserlerine göre daha ılımlı davranıyordu ve **Mustafa Kemal Paşa** ile de İstanbul'da birkaç kez görüşmüştü. İtalyan Yüksek Komiserliğini 1919 yılı Ağustos ayına kadar **Kont Carlo Sforzo** yaptı.⁴

İşgal öncesi İtalyanlar Antalya'ya önce papaz ve rahibeler getirmiş ve ayrıca mektep, hasta yurdu, telsiz ve telgraf kurmuşlardır. **Marki Franti** (Bazı yayınlarda Agustini Ferrante) adındaki eski İtalyan konsolosu Antalya'da İtalya konsoloslughuna gelerek faaliyete başladı. Antalya *Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey*'in İtalyanlarla ilişkiye başlaması ve Rodos'ta bulunan **Karosoni** adındaki İtalyan mümessilini Antalya'ya çağırarak mutasarrıflık makam sandalyesini vermesi İtalyanların işgaline zemin hazırlamaya başladı.⁵

İtalyanlar 1919 yılı Şubat ayı sonlarında Antalya hapishanesinden bazı mahkûmların firar etmesi, 27 Mart 1919 günü Antalya'dan Burdur'a giden posta arabasının soyulması ve 27/28 Mart gecesi Antalya'nın Hristiyan mahallesinde (Karaalioglu bahçesi, Yenikapı) bir kutu barutun patlaması gibi olayları asayişsizlik olarak bahane edip Antalya'yı işgal etmeye başladılar. O zamanlar *Antalya Sultani Mektebi*'nde öğretmen olan **Süleyman Fikri Erten Bey Mondros Mütarekesi** sonrası Antalya Limanına '*Reçina Eleni*' (Regina Elena) ve '*Dovilyo*' isimli iki İtalyan muhribinin Birinci Dünya Savaşından önce Antalya Konsolosu olan **Marki Franti**'yi getirdiğini ve **Marki**'nin eski konsolosluk binasına yerleştiğini belirtmektedir. **Süleyman Erten** ayrıca bu gemilere Yahudiler, Rumlar ve bu arada birkaç cahil Türk'ün ziyaret ederek gemide gördükleri izzet ve ikram ve iyi muameleden hoşnut kalarak boş kağıtlara imza attıklarını ve bunları halkın işgali istediğini ispatlamak için kullandıklarını vurgular. **Süleyman Erten**'e göre barut infilakı İtalyanların işidir ve patlama bölgesinde İtalyan askeri markalarını gösteren kapsül bulunmuştur.⁶ Tüm bunlar İtalyan'ların işgal için bahane aradıklarının göstergesidir. Patlamanın olduğu sırada Antalya kıyıla-

rında 200 kadar İtalyan askeri de görülmüştür.⁷

28 Mart sabahı İtalya temsilcisi Marki (Agustini) **Ferrante** Antalya *Mutasarrıf* vekiline başvurarak memlekette asayişsizlik gördüğünü rahibeleri korumak için 10 kişilik bir kuvvet çıkardığını belirtti. Aslında patlamanın olduğu gece 200 kadar İtalyan asker İtalyan rahibelerin olduğu binaya yerleştirilmişti.⁸ 28 Mart 1919 günü öğleden sonra da Antalya işgal komutanı **Cano Aleksandro** komutasındaki 300 kadar deniz askeri Antalya'ya çıkarıldı ve şehrin bazı yerlerine Antalya'nın işgal edildiğine dair yazı (beyanname) astılar.

Antalya'da o sırada 176.Piyade Alayı vardı. Antalya'da işgale karşı hiçbir müdahale olmamış, sadece işgal protesto edilmişti. İstanbul hükümetinin istediği de buydu. Yani işgale karşı direniş yapılmasın isteniyordu. İşgalden birkaç gün önce Antalya *Mutasarrıfı* **Fahrettin Bey** görevinden azledilmiş ya da istifa etmişti.

İtalyanların işgal bildirisi ise yerel yönetim tarafından çoğaltılıp çarşı ve mahallere asılmıştı. Antalya'da duvarlara asılan beyannameyi **Süleyman Fikri Erten** şöyle aktarıyor: "*Cezair İsna Aşer İtalyan Kumandanı Kavalieri Aleksandro Çano (Gino Alexandros) Antalya ahalisine atide mevaddı beyan eyliyor; Antalya ahalisinin can ve mallarının emniyeti tahtı tehlikededir (tehlike altındadır). Bugünlerde vahim asayişsizlik ile ölü ve mecruh (yaralı) vukua gelmiştir. Dünkü gün İzmir ile İstanbul'a giden posta soyuldu. Bugün memleketin merkezinde büyük bir bomba infilak ettirildi. Antalya havalisi tarafından vaki olan (verilen) istida (dilekçe) üzerine İtalya devlet-i Fehimesi (İtalya devletinin) asakir-i Bahriyesinin (Deniz askerlerinin) bir kısmını Düvel-i Mütrefika (müttefik kuvvetler-devletler) namına memurin ve zabitan-ı mahalliyesinin muaveneti ile asayışı umumiye-yi temin etmek için bugün Antalya'yı işgal ediyorlar. Herhangi bir millete mensup olursa olsun Menafi umumiye namına hülsu niyet sahiplerini emrimizin tamamıyla muhafaza olunması (güvenliğin sağlanması) için davet ediyoruz ve tedabir-i şedide-i harbiyeyi (şiddetli harp önlemleri) ittihat etmeye (almaya) mecbur olamayacağımızı ümid ile icabında tatbik edileceği beyan olunur. 28 Mart 1335 (1919) Bahriye Miralayı Çano Aleksandro.*"⁹

Bu beyannamede de görüldüğü üzere İtalyanlar hem kendileri patlama yapmışlar ve hem de ziyarete gelenlere imzalattıkları boş kağıtları doldurarak sanki Antalya halkının işgali istediğini göstermeye çalışmışlardır.

İtalyanlar 30 Mart 1919 günü Antalya'daki asker sayısını 600'e çıkardı ve şehrin çeşitli yerlerine çadırlar kurarak yerleştiler. Bu arada Antalya'daki silah ve cephane depolarını denetim altına alıp nöbetçi askerler koydular.¹⁰

57. Tümen Komutanı **Şefik Bey** ise 4 Nisan 1919 tarihinde Aydın'dan Antalya'ya geldi ve mutasarrıf vekili ile görüştüktan sonra Belediye binasında kendisine ayrılan odada Antalya'nın ileri gelenleri ile *kuvayi milliye* heyeti kurulması ve İtalyanlara bir direnç oluşturulması için konuştu ve uyarılarda bulundu. Özellikle Müftü **Ahmet Hamdi** ve **Rasih (Kaplan) Bey** halkın direniş için bilinçlenmesi konusunda çok etkili oldular.¹¹

6 Nisan 1919 günü milliyetperver tüccarlardan **Giritli Zeki** ile *İttihat ve Terakki* üyesi **Patriot Mehmet Emin** (Adıson) **Efendi**'yi Antalya *Mutasarrıf* vekili muhasebeci **Talat Bey** kendisi tutuklatıp İtalyanlara teslim etti. İtalyan gemisini bindirilen bu kişiler Rodos adasında tutuklu kaldıktan sonra 14 Mayıs 1919 günü İzmir'de serbest bırakıldılar. **Patriot Mehmet** (Adıson) **Efendi** 15 Mayıs 1919 günü Burdur'a geldi ve güvenlik nedeniyle 2 Ekim 1919 tarihine kadar Burdur'da kaldı ve sonra Antalya Mutasarrıfının izin vermesiyle Antalya'ya geçti.¹²

Bu arada Yunanlılar İtalya'nın kendilerinden önce Anadolu'ya çıkmasına kızarak İzmir'e *Averoff* isimli zırhlısını gönderdiler.

İtalyanlar Antalya'dan sonra işgallerini ilerletmek amacıyla gemiyle getirdikleri makineli tüfeklerle donatılmış 500 kadar askerden oluşan bir kuvveti İzmit-Derince'de karaya çıkarmış ve sonra Haydarpaşa istasyonundan trenle Konya'ya getirmişler ve 26 Nisan 1919 günü Konya'yı işgal etmişlerdir.¹³ İtalyanlar Mentеше sahillerini (Fethiye, Bodrum, Marmaris) ise 11 Mayıs 1919 tarihinden itibaren işgal etmeye başlamışlardır. *Regina Elena Kravazörü* bu defa Kuşadası'na

gelmiş ve İtalyanlar Kuşadası'nı 14 Mayıs 1919 günü işgale başlamıştır.¹⁴

Kızılkaya (Bucak) Bademağacı Cephanesinin Çeltikçi'ye Nakli

Antalya'ya Aydın'dan 4 Nisan 1919 tarihinde gelen 57. Tümen Komutanı Albay **Mehmet Şefik** (Aker) güvenilir kaynaklardan İtalyanların bir müfreze göndererek Bucak yakınındaki Bademağacı'nda bulunan cephaneye deposunu kontrol altına alacaklarını öğrendi. Bunun üzerine hemen harekete geçerek Antalya'nın 45 km kuzeyinde Antalya-Burdur yolunun 2.5 km kadar batısında yer alan ve o zamanlar Bucak Kızılkaya Bucağı'na bağlı Bademağacı köyünde piyade ve topçu cephanesinin bulunduğu depoyu İtalyanlar burayı ele geçirmeden bizzat kendi gözetiminde Çeltikçi'ye naklettirdi.

Albay **Şefik Aker** 6 Nisan 1919 günü akşamüstü Antalya'dan hareket ederek 7 Nisan sabahı Bademağacı'na geldi. Bucak müdürü ve köyün ilere gelenlerine durumu anlattı ve vatansever Kızılkaya köylüleri mühimmatı 200 kadar öküz arabasıyla bir defada Çeltikçi'ye naklettiler. Bu depodaki mühimmat daha sonra Burdur'a taşındı ve oradan da **Şükrü Saracoğlu**'nun Burdur'a gelip cephaneyi Nazilli'ye taşıması sonucu Yunanlılara karşı kullanıldı.¹⁵

İşgal Öncesi İtalyan Heyetinin Burdur'a Gelmesi

Burdur'da işgal öncesi 68. Alay vardı ve bunun komutanı **Cevdet Albay** (bazı yayınlarda binbaşı)'dı. 68. Alayın üçüncü taburu ise Isparta'da idi ve otuz kadar mevcudu vardı.¹⁶ O sırada Burdur askerlik şubesi Başkanı Miralay **İsmail Hakkı** (Küçük), Belediye Başkanı **Hacı Ahmet Efendi** ve en yüksek mülki amir ise Mutasarrıf **Vasfi Bey**'di. (Mutasarrıf şimdiki Vali'nin karşılığıdır).

İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra Burdur'u işgal etmek için girişimlere ve zemin yoklamaya başladılar. İtalyan heyeti Burdur'a gelmeden önce Albay **Şefik Bey** Burdur'a gelmişti. Albay **Şefik Bey**, Hükümet binasına giderek Burdur Mutasarrıfı **Vasfi Bey**'e İtalyanların Antalya'yı bir

hile ile işgal ettiklerini ve onların siyaset ve hilelerine karşı uyanık olunması gerektiğini anlattı. Bu konuşma sırasında Antalya'dan mutasarrıfa gelen telgrafta "*İtalyan işgal komutanıyla, siyasi temsilcisinin otomobille Burdur'a geleceği ve istirahatlerinin sağlanması*" istenmişti. Gece askeri binada (şimdi Alayın olduğu yer) kalan Albay **Aker**, kendisini ziyarete gelen Burdurlulardan Mutasarrıf **Vasfi Bey**'in emriyle İtalyan ekibinin halk ve öğrenciler tarafından karşılanacağını öğrendi. Bunun üzerine Albay **Şefik Bey** Hükümet binasındaki Mutasarrıf **Vasfi Bey**'in yanına giderek gelen ekibin kötü amaçla geldiğini, Burdur'u işgal etmek için bahane aradıklarını tekrar anlattı ve uyardı. Böylece 57.Tümen Komutanı **Albay Şefik**'in uyarıları sonucu İtalyan heyetini karşılamaya hiç kimse çıkmadı.¹⁷

Antalya işgal komutanı Albay **Alessandro Ciano** ve siyasi memur **Marki** (Agustini) **Ferrante** (Franti) ve tercümanları 8 Nisan 1919 günü saat 15.00'de Burdur'a geldi. Mutasarrıf bu heyetin kimliklerini sorup, bir kağıda kimliklerini yazdırdıktan sonra geliş amaçlarını sordu. Heyet de "*Resmî sıfatla gel-mediklerini, demiryolu intiyazı alacaklarını ve demir yolu yapılıncaya kadar Antalya'dan otobüsle mal nakletmek istediklerinden, halkın bunu isteyip istemediğini öğrenmeye geldiklerini*" söylemişlerdi. Mutasarrıf bu isteklere hep olumsuz cevap vermiştir. İtalyanlar belediyenin bulunduğu handa (şimdiki Yukarı Pazarda Halı Sarayının olduğu yer) hazırlanan bir odada misafir edilirler ve Burdur'dan ayrılacakları sırada Mutasarrıfa Fransızca yazılı bir kağıdı imzalatmak için çalışmışlarsa da Mutasarrıf olumsuz cevap verir. İtalyan heyeti 9 Nisan 1919 günü saat 9.00'da Antalya'ya döner.^{17,18}

İtalyanlar gider gitmez halk adına yazılan protestolar telgrafhaneye verildi. Bu protestolarda İtalyanların Burdur'a gelmek istedikleri ve gelen kişilerin hile peşinde koştukları şikayet edildi. Halkın İtalyanları şikayet etmesi için **Hatip** isimli bir Burdurlunun büyük hizmeti olduğunu Albay **Şefik Bey** anılarında belirtir.¹⁹ Sözü geçen **Hatip** isimli Burdurlunun Burdur'daki *Hatipzade müderris Mehmed Hatiboğlu* olma olasılığı yüksektir.

İtalyan temsilci **Ferrante** 4 Haziran 1919 günü yanındaki bir İtalyan subayıyla Antalya'dan Burdur yoluyla Konya'ya keşif yolculuğuna çıkar. Bu gezinin amacını "*Antalya-Burdur ve Bolvadin arasında demiryolu yapacağız, incelemelerde bulunuyoruz*" diyerek açıklar.²⁰ Amaçları yapılması planlanan demiryolu hattını incelemektir. İtalyan subayları bu arada Antalya-Burdur arasında her gün dolaşır ve halka zirai yardımlarda bulunurlar. Burdur'daki İtalyan ajanları da halktan işgali desteklediğini, yani İtalyanların gelmesini istediklerini belirten kağıtlar imzalatırlar.²¹ 2.Ordu Müfettişi (kumandanı) **Cemal Paşa** Konya'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 19 Haziran 1919 tarihli raporda Antalya-Burdur yöresindeki İtalyan faaliyetlerini anlatır ve "*Her tarafımızı yeter kuvvette sardıktan sonra, Hükümet'e ve askeriyemize el koyarak faaliyete geçecekleri şüphesizdir*" diyerek İtalyanların Burdur'u işgal edeceklerini haber verir.²²

Burdur Askerlik Dairesi (o zamanki adıyla 12.Fırka Askerlik Dairesi Reisi) Başkanı **İsmail Hakkı** (Küçük) **Bey**, İtalyanların faaliyetleri ve işgalin yakın olduğunu belirten aşağıdaki yazıyı 5 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderir. Bu yazı *Erkanıharbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın* "*İtalyanların Antalya ve havalisindeki faaliyetlerinin derecesini gösteren malumat olmak... Yunanlıların İzmir havalisindeki hareketleri kadar dikkati celbettiği...*" kaydı ve bu hususta لازم gelen siyasi teşebbüslerde bulunulması isteği ile Sadarete (Başbakanlığa) gönderilmiştir:

"1-Antalya'da İtalya siyasi mümessili -ki sabık Antalya konsolosudur- Marki Cranti, yanında askeri müşavir bir zabıt ve bir tercüman ile ve otomobille 4 Haziran 1335'de Antalya'dan Burdur yoluyla Konya tarafına gitmiştir. Antalya-Burdur-Bolvadin arasında yapılacak şimendüfer (tren) güzergahını tedkik ettiklerini söylemişlerdir. Belediye reisi ile temaslarda nakil vasıtaları ihtiyacı ve şimendüfer inşasına kadar Antalya-Burdur-Bolvadin yolundan otomobil işlettilirilmesi ve yardım lüzumundan bahsetmişlerdir. Daha evvelce 17 Mayıs-22 Mayıs arasında aynı heyet Marini namında emekli bir İtalyan generaliyle İzmir'den Burdur yoluyla Antalya'ya ve Antalya'dan Elmalı ve Fenike'ye gitmiştir. Orman ve maden

keşfinde bulunduklarını söylemişlerdir. Elmalı hükümetinden kazanın yiyecek ve giyecek ihtiyacını sormuşlardır. Aynı mümessil bir İtalyan mülazımı ile beraber 24-26 Mayıs tarihlerinde Antalya-Burdur-Isparta-Eğridir şosesinde bir dolaşma yapmışlardır. Fenike ve Elmalı cihetinde Palermo sanayi mektebi müdürü Pace namında diğer bir İtalyan eski eserler aramıştır. İtalyanların Antalya'da şimendüfer malzemesi gelmesini beklediklerini ve Antalya, Fethiye, Muğla ve Konya hatlarını yapacaklarını söylediklerini Antalya askerlik dairesi bildirmiştir. Hulasa biri geliyor, diğeri gidiyor ve işgal hazırlıkları yapıyor.

2-Vilson prensiplerine rağmen İtalyanların Antalya sahil ve gerilerini himaye daireleri telakki ettiği anlaşılmaktadır. Antalya'da bir tedavihane açmışlardır. Meccanen muayene edip ilaç verdikleri duyulmaktadır. İktisadi vaziyeti büsbütün ellerine almışlardır. Elmalı ve Burdur'a doktor ve ilaç göndermek tasavvurları vardır. İslam eşrafını elde etmeye çalışıyorlar. Zayıf noktaları biliyorlar, kalbleri kazanmak ve hislerle meşgul olmak istedikleri seziliyor. Fikren de-ğilse de ihtiyaç noktalarından muhit her şeye müsaittir.

12. Fırka askerlik dairesinde sıhhi durum ve yolların perişan ve ibtidai hali, asayişsizlik, jandarmaya eşkıya karıştırıldığı hakkında-ki raporlarını ordu askerlik başkanlığına evvelce takdim edilmişti. Yabancıların önce davranmalarına mahal bırakılmaksızın bir şeyler yapmak mümkün ise hemen başlanması lazımdır. İslam ahalinin nüfus çokluklarını ve kesafetlerini teyide yetecek derecede rüşdleri yoktur. Bilhassa, Malta, Girit, Dimyat ve diğer yerlerden gelen mozaik Antalya ahalisi ve aşiretlerinde umumi vicdan ve hatta tabiiyet tebellür etmemiştir. İtalya ajanlarının, kolaylıkla, ahalide görüş ve muhakeme yanlışlığı uyandırmaları umulur. Gizlice halktan rey pusulaları topladıkları söylenmektedir. Mümessillerin tercümanları yerli Hristiyanlardır. Bunlara muhtaç hükümet reislerinin hali endişeyi celbetmektedir. Harici işlerde bulunmuş aynı zamanda idareye vakıf seçkin idare adamlarına ihtiyaç şiddetlidir. Bu havalide vaziyete hakim olacak, vazifeleri yükseklğinde, maalesef mülki ve askeri memur yoktur.”²³

Şehzade Abdürrahim'in Halka Nasihat İçin Burdur'a Gelmesi

İkinci **Abdülhamid**'in oğullarından **Şehzade Abdürrahim Efendi**'nin başkanı olduğu *Nasihat Heyeti*, heyette bulunan **Ali Rıza Paşa** (Ferik), **Mahmut Hayret Paşa** (Ferik), **Süleyman Şefik** ve **Mirliva Ali Fevzi Paşa**, eski mebuslardan *Bursa Müftüsü Ali Fevzi*, *Rumeli Pazarcığı Müftüsü Halil Fehim* ve *Dahiliye Nezareti Memurün Müdürü Ohannes Ferit*, Afyon Karahisar eski *Mebusu Yanko Güvenidis* ve *Özel Kalem Müdürü Arif Efendi* birlikte olduğu halde 29 Nisan 1919 günü Aydın'a gelmiş ve buradan Antalya'ya gitmek istemiştir. *Şehzade* ve yanındaki heyet 57.Tümen komutanı **Albay Şefik**'le beraber Burdur'a 1 Mayıs 1919 Perşembe günü gelir.²⁴

Bu nasihat veya öğüt kurulu Burdur'da Mutasarrıf **Vasfi Bey** ve şehrin ileri gelenleri ile görüşür. Heyet, **Vasfi Bey**'in İstanbul hükümeti yanlısı tutumundan pek memnun kalır. Burdur'da iki gün kaldıktan sonra 3 Mayıs 1919 günü Antalya'ya giderler.^{25,26}

Şehzade'nin Burdur'a geldiğini hatırlayan Burdurlu **Mehmet Gül** yapılan röportajda Şehzade'yi Burdur'da payton içinde, Kayapınar bahçeleri tarafında gördüğünü belirtmiştir (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Burdur ve Isparta'nın ileri gelenleri, subay ve memurlar hep birlikte Şehzadeyi karşılamak için Baladız istasyonuna karşılamaya gitmişlerdi. Burdur Mutasarrıfı **Vasfi Bey** de karşılamaya gelenler arasındaydı. Şehzade trenden çıkınca daha önce Burdur ve Antalya'ya gideceğini ve dönüşte Isparta'ya uğrayacağını belirtir.²⁷ 8 Mayıs 1919 günü Şehzade Antalya'dan Burdur yoluyla Isparta'ya gelir. Isparta'da bir beyanname açıklarlar ve "*Halkın dertlerine çare bulmak için geldiklerini, her şeyden önce asayiş ve huzurun sağlanması gerektiğini, halkın hükümete yardımcı olması gerektiğini*" belirtirler.²⁸

Isparta'dan Konya'ya giden bu heyet 15 Mayıs'ta İzmir'in işgal edildiğini duyunca İstanbul'a kaçar. Bu nasihat heyetinin asıl amacı itilaf devletleri ülkeyi işgal ederse direnilmemesini sağlamak ve ayrıca gidilen yerlerde Hürriyet ve İtilaf kulübü açmaya çalışmaktır.

İzmir'in İşgalinin Burdur'da Doğurduğu Tepki Ve Bucak Fedaileri

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği duyan bazı Rumlar Burdur'da Postanenin olduğu yere Yunan bayrakları asmak istemişse de Tarih öğretmeni **Sait Bey** öncülüğündeki Burdurlular bu kişileri sopalarla kovalamış ve Yunan bayrağı astırmamışlardır (Bakınız öğretmen Şevket Şener'in anıları).

Burdur'un ileri gelenlerinden *Burdur Müftüsü* **Halil Hulusi Efendi**'nin kardeşi **Hacı Ahmet Efendi** (Belediye başkanı) İzmir'in işgaline silahla karşılık verilmesi gerektiğini belirtmiş ve halkı heyecana getirmiştir. Bunun üzerine *Burdur Mutasarrıfı* **Hacı Ahmet Efendi** hakkında soruşturma başlatmış ve bu şekilde konuşup konuşmadığını açıklaması için kendisine bir pusula göndermiştir. **Hacı Ahmet Efendi** bu pusulaya verdiği cevapta; "*İşgal sebebiyle umum teba-yı sadıkanın (bütün sadık halkın) heyecan içinde bulunduğunu*" yazmıştır.²⁹

Burdur'da İzmir'in işgaline karşı miting yapılmak istenmişse de Mutasarrıf **Vasfi Bey** engel olmuştur. Bu sırada **Süleyman Beyzade Mahmut** (Çelik) **Bey**, Burdur Müftüsü **Halil** (Ermiş) **Efendi** ve kardeşi **Hacı Ahmet Efendi** (Belediye Reisi) Burdur'da halkı işgale karşı direniş için heyecana getirmeye çalışmışlardır.^{30,31} Müftü **Halil Efendi** Burdur'un TBMM'deki ilk milletvekillerindendir. Ancak Meclisinin açılışından 2 gün sonra Ankara'da vefat etmiştir ve meclisin vefat eden ilk üyesidir. Isparta *Kuvayi Milliye Kumandanı* **Hafız İbrahim** (Demiralay) anılarında bu konuda şöyle değinir: "*Burdur idâresinin vatanperver zevat eline geçerek hizmete başladıkları görünüyor. Bunlar da Müftü Halil, Belediye Reisi Hacı Ahmet, Süleyman Beyzade Mahmud Bey'ler ve arkadaşlarıdır.*"³¹

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine en büyük tepki Bucak ilçesinde olmuş ve Milli (Kocaaliler) ve Hafızpaşa bucaklarından fedailer savaşmak için Burdur Askerlik Şubesine başvurmuştur. Bucak fedailerinin ilk kafilesinin 500 kadar olduğunu Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Albay** 19 Haziran 1919 tarihli bir şifre telgrafla 57.Tümen Kumanda-

nı **Albay Şefik**'e bildirmiştir.²⁹ Ancak Bucak fedaileri İtalyan jandarma binbaşısının tavsiyesi ile Burdur Mutasarrıfının görevlendirdiği memurlar tarafından dağıtılmıştır.²⁹

Burdur Mutasarrıfının Milli Mücadele aleyhtarlığı yüzünden Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Albay**; "*Şeref sahiplerinin içinin kan ağladığı bu durumda daha fazla dayanma gücünün kalmadığını*" belirterek 9 Haziran 1919 tarih ve 330 numaralı yazıyla tekrarladığı emeklilik isteğinin işleme konulmasını **Şefik Albay**'a bildirmiştir.²⁹ Buna rağmen Albay **İsmail Bey** görevine devam etmiştir.

Albay **Şefik Aker** Burdur mutasarrıfın değiştirilmesi için 20 Haziran 1919'da Harbiye nezaretine telgraf gönderir.³² Ancak İstanbul hükümeti adamı olan mutasarrıfı değiştirmez.³³

Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay İsmail Hakkı Bey'in Kuvayı Milliye Kurulması İçin Yaptığı Yazışmalar

Burdur Askerlik Daire Başkanı (O zaman Burdur Kalem Reisi olarak adlandırılıyordu) olan Miralay **İsmail Hakkı (Küçük) Bey Kuva-yı Milliye'nin** kurulmasını teklif eden askeri liderlerin ilklerindendir. **İsmail Hakkı Albay** Birinci Dünya Savaşında emekli iken hizmete alınmış ve Burdur Askerlik Şube Başkanı olmuştur.³⁴ Fikirlerini uygulama ya da uygulatma olanağı bulamamış olsa da yaptığı teklifler ve bunların zamanlaması çok önemlidir.

Albay **İsmail Hakkı Bey** 17 Mayıs 1919 gün ve 125 sayı ile 57.Tümene çektiği telgrafta şunları öneriyordu: "*İsviçre ve Belçika'dan daha geniş olan bölgede 120.000 kişilik büyük bir potansiyel mevcuttur. Bunlardan sadık ahalinin destekleyeceği gönüllü ve fedai teşkilatı kurulmalıdır. Burdur Mahalli Hükümeti ahali-den silah toplamak teşebbüsünde bulunuyor, buna engel olunmalı ve gerekirse derhal Askeri Hükümet ilan edilmelidir*".³⁵

Tarihçi yazar Sayın **Sıtkı Aydın**'in vurguladığı gibi "*Bu öneri Kuva-yı Milliye örgütlenmesinde çok önemli bir belge olarak değerlendirilmesi gerekir. Telgrafın tarihi İzmir'in işgalinden 2 gün sonra yani 17 Mayıs 1919'dur. Herkes şaşkınlık içerisinde iken geniş bir yetkisi olmayan, fakat kalbi vatan aşkıyla dolu olan bir subayın, yetkili gördüğü bir Tümen Komutanını böylesine u-*

yarması, hatta mesajın sonunda da 'tarihi günler yaşıyoruz, sorumluluğum sensin' diyerek adeta yetkini niçin kullanmıyorsun anlamına gelen ifadeler kullanması, düşündüğü tedbirlerin büyük bir medeni cesaretle, açıklıkla dile getirmesi gerçekten çok önemlidir."³⁵

Albay İsmail Hakkı Bey 17 Mayıs 1919 günü 57.Tümene gönderdiği diğer bir telgrafta da şunları teklif etti: "*Antalya'daki İtalyan askeri ilerlemektedir. İleri gelenler halktan imza toplayıp işgalin tasvibini temine çalışıyorlar. Her nevi emri vaki-lere karşı bir kuvvet temini ve ahaliden gizli teşkilata ve bazı mer-tebe teslihata olan lüzum derkenardır. Halbuki mahalli hükümet si-lahların toplanacağını ve getirmelerini ilan etmiştir. Bu rüesayı hükümet müessesilerinin lazımesidir. İzmir'in işgalini protesto için mitinge bile müsaade edilmemiştir. Ne esas üzerine ve ne suretle mukabele edileceğine dair emir ve talimatınız maruzdur.*"³⁶

Ancak telgraflarına cevap gelmeyince bu defa 19 Mayıs 1919 tarihinde ikinci bir şifre telgraf daha gönderdi. Bu telgrafta ise şöyle diyordu: "*Her şube dairesinde milli mukavemet teşkilatının oluşmasını mümkün kılacak yüz yetmiş kadar genç yedek subay bulunduğunu, kazalarda askerlik şubesi kurarak, Tü-menden gönderilecek birer subayla teşkilatın çekirdeğinin kurulabi-leceğini tekiden*"³⁶ belirtiyordu. Bu ikinci teklif birinciye göre daha somut olarak teşkilatın nasıl yapılabileceğini ortaya ko-yuyordu. Ayrıca 'tekiden' sözcüğüyle önerilerinin niçin dik-kate alınmadığını soruyordu.³⁷

Bu öneriler eğer gerçekleşseydi oluşan milli kuvvet yedeksubay vasıtasıyla olacak ve bunların hepsi bir tümene bağlı olarak çalışacağından daha disiplinli bir güç oluşacaktı. Ancak **Albay Şefik** bu önerileri dinlemedi. **Albay Şefik Bey** kendi yazdığı kitabında **Albay İsmail Bey** için; "*vatansever, çok çalışkan olduğunu ve Burdur Mutasarrıfı Darbazzade Vasfi Bey'in mücadele aleyhtarlığında çok ileri gitmesi sebebiyle, emekli-liğini dahi istediğini*"^{37,38} belirtmiştir.

Prof.Dr.Nuri Köstüklü ise 57.Tümen Komutanı **Şefik Bey'in**, **İsmail Bey'in** bu teklifini uygun bulduğunu 5 gün sonra 23 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne bu konuda bir rapor gönderdiğini durumu düzeltmek için *Kuva-yı Milliye* teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olacağını belirtmektedir. O

zamanlar Genelkurmay Başkanı olan **Cevat Paşa'nın** bu raporun altına, "*son fıkra gayet mühimdir, acele etmek lâzımdır*" diye kayıt koymuştur.³⁸

Albay **İsmail Hakkı Bey**, 57.Tümen komutanından hiçbir cevap alamayınca bu defa 17.Kolordu Komutanı Vekili **Albay Bekir Sami Bey**'le temasa geçti. 4 Haziran 1919'de gönderdiği yazıların ilkinde "... en küçük bir işaretle Milli İstiklal uğruna hiçbir fedakarlıktan çekinmeyecek bir ruha sahip İslamlar varken, bunları kanallı ederek sevk idare edecek Hükümet ve Milli kuruluşlar yoktur. Askeri Hükümet ve Milli Teşkilat kurmaktan başka çare yoktur." Demekte, diğer yazılarında da "*Isparta ve Uluborlu'dan pek çok yerli Rum gençlerinin İzmir'e gittiğini, bunların Yunan ordu ve çetelerine iltihak ettiklerini, buna engel olunması gerektiğini, Antalya, Burdur, Isparta ve Eğridir'de de İtalyanlar'ın halkı aldatmak suretiyle işgal alanlarını genişlettiklerini uzunca bir şekilde anlatarak 'bu havalide vaziyete hakim olacak vazifeleri yüksekliğinde mülki ve askeri memur yoktur.'* Gerekenin yapılması önemle arz olunur" şeklinde önerilerini iletmekte ve 57.Tümen komutanını bir bakıma şikayet etmektedir.³⁹

Isparta Milli Heyet Başkanı Hafız İbrahim'in Burdur Askerlik Şube Başkanı İle Temasları

İzmir'in işgali sonrası Isparta'da tepkiler oluşmaya başladı. Isparta Cemiyeti İlmiye Merkez şubesi reisi **Tahir Paşazade Hafız İbrahim Bey** (Demiralay) hemen teşkilat kurmaya başladı ve Isparta Milli Heyet Başkanlığı'na getirildi. Isparta Milli Mücadele Reisi **Hafız İbrahim Efendi** Burdur Askerlik Şube Başkanı ile de Burdur'da teşkilat kurulması konusunda yazışmalar yaptı. 23/24 Haziran 1919 günü **Hafız İbrahim** aşağıdaki mesajı Burdur Askerlik Şubesi başkanına gönderir: "*Burdur Kalem Reisliğine, Teşkilata devam ve zât-ı âlinizle muhabere etmemiz ordu müfettişliği emridir. Suret-i teşkilat ve harekete müteallik talimatın ita buyurulması. 23/24 Haziran 1335 (1919), numero 1181. Isparta Mücâhitler Reisi Tahir Paşazade İbrahim.*"⁴⁰

Hafız İbrahim Bey daha sonra Isparta'da '*Demiralay*' isminde bir kuvvet oluşturdu. Bu kuvvet milli mücadele'de *Garp Cephesinde* çarpışmıştır.⁴¹

Burdur'un 28 Haziran 1919 Günü İşgal Edilmesi

İtalyanlar Burdur ve civarını işgal etmek amacıyla 13 Haziran 1919'da iki nakliye gemisiyle bir İtalyan general komandasında 2 piyade alayı ve bir batarya topundan ibaret bir kuvveti Antalya'ya çıkardılar.⁴² Bu kuvvetlerin başında Albay **Vibrioni** vardı. İtalyanlar 19-20 Haziran ve 21 ve 22 Haziran 1919 tarihlerinde Burdur yönüne doğru kuvvet göndermeye başladılar. Bu kuvvetler Antalya-Burdur yolu üzerinde karakollar kurarak ilerledi. Albay **Şefik** (Aker) (1877-1964) bu kuvvetlerin hareketini şöyle belirtir; *"Antalya'dan hareket eden kuvvetlerin birinci kademesi 28 Haziran 1919 günü 09:00'da 1 yüzbaşı, 2 üsteğmen, 2 teğmen, 200 asker, 11 yük hayvanı, 5 ağırlık arabasından ibaret olan kuvvet Burdur'un güney çıkışında ve yarım saat mesafede Kayapınarı bölgesinde mola verdi. İkinci kademe kuvvet 100'ü aşkın personel, 7 ağırlık arabası, 38 katır, 1 yük otomobili, 1 binek otomobili ile saat 15:00'da Kurna (Yakaköy) bölgesinde çadırli ordugah kurdu. Üçüncü kademe kuvvet 300 personel, 1 yük otomobili, 15 katır ile Çine ve Bucak'ta birer ambarlı karakol kurdular."*⁴³ İtalyanlar 21 Haziran'da ayrıca bir sıhhiye ekibini Burdur'a doğru gönderdiler.

Burdur'da bulunan 68. Alay komutanı **Vehbi Bey** İtalyanların Burdur'a doğru kuvvet gönderdiğini Hariciye Nezaretine ve Afyon'da bulunan 23. Tümen'e bildirdi.⁴⁴ İtalyanlar Burdur'a asker gönderirken bir taraftan da Burdur'da halkın durumunu anlamak için önce bir binbaşı gönderdiler. Bu binbaşı Burdur'da jandarmaları teftiş edince durum protesto edildi.⁴⁵ Daha sonra da Albay **Viryoni** ve beraberinde üç subay ve birkaç askerden oluşan bir heyet gönderdiler. Bu heyet 22 Haziran'da Burdur'a geldi ve Mutasarrıf **Vasfi Bey** ile görüşerek Antalya-Burdur yolunu tamir edeceklerini, bu nedenle birkaç gün sonra Burdur'a geleceklerini söyleyip geri döndü. Maksatları işgalin bir direnişle karşılaşılıp karşılaşılmayacağını anlamaktı.

Bu arada İngiliz kontrol subayları da İtalyanların hareketlerini kontrol ediyor ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine durumu rapor ediyorlardı. İngiliz Koramirali **Calthorpe** 19 Nisan 1919 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlı-

ğına gönderdiği gizli telgrafta, "İtalyanların içeriye doğru ilerleyerek Bucak'a ulaştıklarını ve Burdur'a (orijinal belgede Burdur yazmaktadır) girmelerinin beklendiğini; Türklere ödülleri dağıttıklarını ve halka pek ucuza pirinç ve şeker sattıklarını bildirmişti."⁴⁶ 21.5.1919 tarihinde Burdur'daki İngiliz askeri denetim subayı ise İstanbul'a gönderdiği raporda, "İtalyanların Antalya bölgesinde sahtekarlıkla davranarak halktan İtalya'nın yardımını dileyen imzalı belgeler sağlamaya çalıştıklarını, Türklerin İngilizlerin yol göstericiliklerini yeğ tuttuklarını iddia ediyordu."⁴⁷

Uluborlu halkı da daha Burdur işgal edilmeden bir gün önce Dahiliye Nezareti'ne bir telgraf göndererek "İtalyanların Burdur'a doğru ilerlemelerin önlenmesini" istemişti.⁴⁸

Burdur'daki Müslüman ve Hristiyan halk da İtalyanların Burdur'a hareketlerinden dolayı ortak bir protestoname hazırlayarak Dahiliye Nezareti ve İstanbul'daki İtilaf Devletleri müessesliklerine gönderdiler.⁴⁹

İtalyan kuvvetlerinin Burdur'a yaklaşması üzerine Burdur Mutasarrıfı **Vasfi Bey** 23 Haziran 1919 günü garip bir protestoyu Antalya'daki İtalyan temsilcisi **Ferrante**'ye sundu. Bu tuhaf protesto şöyledir: "Antalya Mutasarrıflığı Aracılığıyla İtalyan Temsilcisi Ferrante ve Genel Kuvvetler Komutanı Albay Torriani'ye; Burdur'a ve hükümet makamına beraberinizdekiyle beraber teşrif ettiğinizde, Burdur Belediye Başkanı da hazır olduğu halde cereyan eden görüşmemizde, Burdur'un mütareke şartlarını bozan bir durumunun olmadığını ve Burdur'un 400 kadar Ermeni, 100 kadar Rum nüfusundan başka 85.000 Müslüman nüfusunun, Ramazan Bayramı pek yakın olduğu için dini duygularını etkileyecek olan şu kutsal günlerde Burdur sınırı yollarında değişik yerlere asker yerleştirilmesi ve şehir içerisine doğru gelmelerinin asla uygun olmayacağını, bu konuda hükümetimden de resmi bir emir almadığını ve şahsınız tarafından bu durumu gerektiren sebeplerin resmi bir yazıyla bildirilmesini belirttiğimde, yollardaki askerlerin değişik yol tamaratı ile meşgul olup, yakında resmi tebliğatta bulunulacak ise de mensup olduğumuz Konya Valiliğine yapılan uygulamayı telgrafla yazdığımızda resmi emri alacağımızı bildirmiştiniz. Bundan dolayı Konya Valiliğine derhal 22 Haziran 1919 tarih ve 2027/490 numaralı telgrafla durumu arz ettim. Buna cevaben aldığım 22 Haziran 1919 tarihli telgrafta; Konya vilayeti-

*nin her tarafında dünyanın hiçbir noktasında olmayan asayiş mevcut olduğu halde, mütareke hükümlerine aykırı olarak Burdur'un askeri işgal altına alınma girişimi, her ne kadar Dahiliye Nezaretine yazılmış ise de şahsınızda protesto etmem emredilmiş ve yazıyla bildirilmiştir. Antalya Mutasarrıflığı aracılığıyla bu protestoyu tebliğ ediyorum efendim. 23 Haziran 1919, Burdur Mutasarrıfı Vasfi.*⁵⁰

Burdur Mutasarrıfı **Haşim Bey**'in yerine 20 Mart 1919 tarihinde İstanbul hükümeti tarafından Müntefek Kaymakamlığı'ndan ayrılmış Ispartalı **Hacı Katipzade** (Darbaz) **Darbazzade İbrahim Vasfi Bey** atanmıştır.^{51,52,53} **Haşim Bey** ise 15.8.1916 tarihinde Burdur'a Mutasarrıf olarak atanmıştır.⁵⁴ **Haşim Bey** 20.1.1924 yılı itibariyle Halep'te ikamet etmekteydi.⁵⁵ **Haşim Bey** Suriye Cumhurreisliği yapmıştır.

İtalyanların 200 piyade askeri, 2 makineli tüfek, 5 araba erzak ve cephane, 4 otomobil ve 16 hayvandan oluşan bir birliği 27 Haziran 1919 günü Burdur'a girdi ve 28 Haziran 1919'da Burdur'u resmen işgal ettiler. Burdur'da İtalyan işgaline karşı halk sessiz kaldı (bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj). İtalyan kuvvet komutanı yüzbaşı **M.Saldano** Burdur'da karargahlarını kurmak için önce Askerlik Şube Binasını istedi.⁵⁶ Ancak Askerlik Şube Başkanı **İsmail Hakkı Bey** bunun kötü tesir edeceğini belirterek karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İtalyanlar Burdur Hükümet binasının karşısında bulunan Halıcı **Abdizade Edhem Efendinin** iki katlı eski Rum evini karargah yaptılar (bu binada 1950'li yıllarda Köroğlu kahvesi vardı; şimdi ise Kınaytürk İş hanı-İyigün eczanesinin olduğu bina- vardır).⁵⁷ Bu binaya telsiz-telgraf istasyonu kurarak İtalyanlar tam karşıdaki hükümet binasının bahçesine telsiz anten direği diktiler ve İtalyan bayrağı astılar. İtalyanlar aynı binada Hastane'de açtılar (bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj). Hükümet binasına gelen halk bu telsizden altından geçerek hükümet binasına giriyordu.^{58,59} Hükümet konağı o yıllarda eski iki katlı ahşap bir binaydı. Şimdiki binanın gerisindeydi ve önü bahçelikti. 1940' da şimdiki bina yapıldı.⁶⁰

Burdur'un işgalini Mutasarrıf **Vasfi Bey** protesto etme-

miş ancak Burdur'da bulunan 68.Alay komutanı Binbaşı **Cevdet** ve Askerlik Şubesi Başkanı **İsmail Hakkı** tarafından Burdur'daki İtalyan Bölüğü Komutanlığına, Antalya İtalyan temsilcisine ve İtalyan Kuvvetler Komutanı Miralay **Viryoni**'ye protesto yazışmaları gönderilmiştir.⁶¹ Tarihçi **Mevlüt Çelebi** ise Mutasarrıf **Vasfi Bey**'in işgali protesto ettiğini belirtmiştir.⁶² Ayrıca Burdur'un ileri gelenleri Dahiliye Nezaretine ve İstanbul'daki itilaf devletleri temsilcilerine protesto telgrafi göndermişlerdir.

29 Haziran 1919 günü İstanbul Hükümeti Antalya ve Burdur yöresindeki İtalyan işgallerini görüşerek bu hareketi ateşkes hükümlerine ve *Wilson ilkelerine* aykırı buldu ve İtilaf devletleri temsilcilikleri nezdinde olayı protesto etmeye karar verdi.⁶³

30 Haziran 1930 gecesi Burdurlu bir kasabın 100 lirası çalınmış ve kasap yapanların bulunması için Türk yetkililere başvurmuş, ancak Mutasarrıflığın ilgisizliği yüzünden başvurunun reddedilmesi üzerine bu defa cahilce bir hareketle İtalyanlara başvurmuştu. İtalyanlar da bunu fırsat bilerek güvenliği sağlıyoruz bahanesiyle şehir içinde devriye gezdirmeye başlamışlardı.⁶⁴

Bu işgalden sonra İtalyanlar Antalya'dan Burdur'a devamlı asker göndermeye devam etmişlerdi. 1919 Temmuz ayında İtalyanlar Divanbaba (Değirmenler) mahallesinde bir karargah kurmuşlardı ve burada bir yüzbaşı kumandasında 100 er, 2 makineli tüfek ve 50 kadar çadırları vardı. Ayrıca Kurna köyü yakınında ayrı bir karargah, Bucak'ta bir bölük, Çeltikçi köyünde camide kalan 300 asker vardı. Antalya-Burdur arasında ise 35 kadar kamyon Antalya'dan asker ve teçhizat taşımaktaydı.⁶⁵ İtalyanlar 15 Ağustos 1919 tarihine kadar Bucak'ta bir İtalyan Jandarma Karakolu kurdular ve ayrıca Burdur, Kurna ve Bucak'ta birer jandarma kontrol noktaları oluşturdular.⁶⁶

Burdur'daki 68.Alay şimdiki 58.Topçu Alayının olduğu yerdeydi. O zamanlar Burdurlular buraya '*Debboy*' adını verirdi. Depo Alayı olma ihtimali bu nedenle yüksektir. Sonra Topçu Alayı denmeye başlanmıştır (bakınız Mehmet Gül ile

yapılan röportaj). Burdur'daki Alayın deposundaki cephane daha önce İzmir ambarından buraya nakledilmişti.⁶⁷

Temmuz 1919'da ise İtalyanlar Burdur'daki Kuvvetlerinin bir kısmını Antalya'ya geri çekmiştir. Burdur ve Kurna'da toplam 560 İtalyan askeri kalmıştır.⁶⁸ Bunun nedeni askerlerini İzmir ve Aydın havalisine göndermek içindir. İtalyanlar bu işgali eşkiya olaylarını önlemek için yaptıklarını ileri sürmüşlerse de bu sırada eşkiya hareketleri daha da artmıştır.

Bu sırada Burdur'da Ermeni mahallesinde Ermeni **A-gop**'un evine yerleşen 3 İtalyan rahibin İslam, Rum ve Ermeni 15 kişiye İtalyanca ders verdikleri saptanmıştı.⁶⁹ İtalyanlar bu okulda İtalyan propagandası yanında Hristiyanlık propagandası da yapmışlardır. Bu okul 1921 Nisan ayında kapatılmıştır.⁷⁰

İtalyan albayı **Torriani** 29 Temmuz 1919'da Burdur Askerlik Şubesi Başkanı Albay **İsmail Hakkı**'yı ziyaretinde *"İtalya işgalini halkın isteğiyle ve memleketin gerçekten muhtaç olduğu iktisadi gelişmeyi sağlamak için yapıldığını, İtalyan ve Yunan işgalleri arasındaki farkın çok açık olduğunu ve mülki, dini ve askeri görevlilerin halkı bu konuda bilgilendirmesi gerektiğini"* söyler. Bu durumu Albay **İsmail Bey** 31 Temmuz 1919 tarihli bir raporla 57.Tümen komutanı Albay **Şefik**'e bildirir.⁷¹

İtalyanlar 8 Temmuz 1919 günü Osmanlı hükümetine *"Burdur'a iktisadi gayeler için belirli bir süreye matuf olarak asker gönderdiklerini"* bildirmişlerdir.⁷² 31 Ağustos 1919 günü İtalyanlar Antalya'dan telefon ve telgraf memurlarını Burdur'a göndermişler ve Burdur telgrafhanesine giderek hükümete ait hatlardan muhaberratta bulunmuşlardır.⁷³ İtalyanlar 6.11.1919 tarihinde ise Bucak'taki ikametgahları ile askeri noktalar arasında iletişim için telefon hattı kurmuşlardır.⁷⁴

İşgalden hemen sonra 8 Temmuz 1919'da Burdur'da *İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti* kurulmuştur.⁷⁵ Bu cemiyetin ne gibi faaliyetlerde bulunduğu saptanamamıştır. İhtiyat zabiteleri yani Yedek subaylar Burdur Askerlik Şube Başkanına başvurarak *Kuvayi Milliye* kurulmasını da istemişlerdir.⁷⁶

İtalyanlar halkı kendilerine sevdirmek için Burdur'da

Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay **İsmail Bey** Burdur Mutasarrıfına araç temini için başvurmuş, gizli kalması gereken bu isteği **Mutasarrıf Vasfi Bey** Konya Valisine ve Burdur'daki İngiliz temsilcisine bildirmişti. Konya Valisi de İstanbul'daki İngiliz temsilcisine bildirmişti. Hatta Burdur Mutasarrıfı ayrıca Burdur Askerlik Şube Başkanının **Enver Paşa'nın** adamı olduğu ve tutuklanması gerektiğini belirtmişti. Durumu öğrenen İngiliz temsilcisi ise *"Sizin hükümetiniz (İstanbul Hükümeti) Papadan ziyade Papa taraftadır"* diyerek Dinar tren sevk memuruna silahların Milli Kuvvetlere değil İzmir'e gönderilmesini istemiştir.⁸⁶ Burdur Askerlik Şube Başkanı (12 Fırka Kalem Reisi) Albay **İsmail** konu ile ilgili olarak 57.Tümen (fırka) komutanı Albay **Şefik'e** gönderdiği telgraf şöyledir: *"Şifre No. 1066, Burdur 11.6.35, Emirleri veçhile silahların sevki üzerine İngiliz mümessili nezdime gelerek bazı beyanlatla Düvel-i İtilafiye (İtilaf Devletleri) tarafından mesul edileceğimi beyan etmiştir. Burdur mutasarrıfının haber verdiği telgrafla muhaveresinde (haberleşmesinde) 57.Fırka Kumandanı ve 11 ve 12.Kalem Reislerinin Enver'in (Enver Paşa) adamı olduğunu söyleyerek teb'idimiz (tutuklanmamız) lüzumunu mutasarrıfın Konya Valisine arzettiği tevsuk istihbarım üzerine arz ve iktizası. Fırka 12.Kalem Reisi."*⁸⁷

Burdur'dan gönderilen 300 silah ve cephane 10 Haziran 1919 günü Dinar'a sevk edilmiş, buradan da İzmir'e giden trene konulan silah ve cephane 57.Tümen Komutanı Albay **Şefik Bey** tarafından Denizli ya da Sarayköy'de boşaltılarak Sarayköy Müfrezesine teslim edilmiştir. Böylece İngilizlerin engellemeleri boşa çıkarılmıştır.⁸⁸

Burdur Mutasarrıfının bu davranışları nedeniyle Albay **Şefik Bey** 20 Haziran 1919 tarihinde Mutasarrıfın değiştirilmesi için Harbiye Nezaretine telgraf yazar. Ancak İstanbul hükümeti böyle bir Mutasarrıfı tayin etmek yerine iyice yerini sağlamlaştırır.⁸⁹

Burdur Mutasarrıfının diğer bir kötü eylemi Sivas Kongresine gidecek delegeleri engellemesidir. Gazeteci **Arif Oruç'un** *Tasvir-i Efkar Gazetesin'de* 'İzmir Kuva-yi Milliyesi Nezde' başlığı altında yayınlanan ve Ege bölgesindeki Kuvayi

sikalari' dağıtmışlardır. Antalya'dan İzmir'e gidecek olan Burdur, Antalya ve Isparta ahalisinden isteyenlere pasaport ve vesika vermişlerdir. Böyle bir vesikayı 8 Ağustos 1919 gününü alan Burdur'un Üçdibek Mahallesinden **Hüseyin Çekirge**zade oğlu 24 yaşındaki **Ahmed Cemal Türk** makamlarınca tutuklanmıştır. Bu vesika **Nuri Köstüklü Hoca**'nın '*Milli Mücadele*'de *Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*' isimli kitabının Sayfa 341'de Ek-1 olarak yer almaktadır.⁸² Bu tür vesikaları alanlar Osmanlı Devleti tarafından takip edilmiş ve haklarının da işlem yapılmıştır.⁸³

İtalyanlar Burdur'da halkın tohumluk ve ziraat aletleri ihtiyacını karşılamak için girişimlerde de bulundular. Bu durumu Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Albay** Konya Valiliğine bildirmesine rağmen Milli Mücadele aleyhtarı olan Konya Valisi, **İsmail Albay**'a; "*Burdur'da halkın ziraat alet ihtiyacı varsa İtalyan yüzbaşı'ya bildirilmesi ve alınacak aletlerin Osmanlı memurları tarafından dağıtılması*" cevabını verdi.⁸⁴

Burdurlular bu işgali sukut içinde karşılamışlardı. (Mehmet Gül ile yapılan bir röportaj). Ancak Burdurlu gençler daha sonra bu işgale sessiz kalmamış ve geceleyin devriye gezen İtalyan askerlerinin ellerinden silahlarını almaya, kendilerini dövmeye başladılar. İtalyanların telsizlerini bozdular.⁸⁵

Burdur Mutasarrıfının Milli Mücadele Aleyhtarlığı

Burdur Mutasarrıfı **Vasfi** (Darbaz) **Bey** İstanbul Hükümetinin emirlerini aynen uyguluyor ve yaptığı işlemlerle milli mücadele aleyhine çalışıyordu. Burdur Askerlik Şubesinden Haziran ayında Denizli-Aydın cephesine gönderilen gönüllülerin çoğu Burdur, Isparta ve Antalya tarafındandı, ancak Mutasarrıf bunların dağılmalarına neden olmuştu. Mutasarrıf, Burdur'daki silah deposunda bulunan silahların Denizli'ye gönderilmesini de engelliyordu. Burdur'daki silahların Sarayköy'de toplanan *Kuvayi Milliye* kuvvetlerine gizlice gönderilmesi için 57.Tümen komutanı Albay **Şefik Bey** emir vermesine rağmen silahlar bir türlü gönderilememişti. Bu depoyu o zamanlar İngiliz kontrol subayları denetim altında tutuyordu. Silahların gizlice gönderilmesi için

Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay **İsmail Bey** Burdur Mutasarrıfına araç temini için başvurmuş, gizli kalması gereken bu isteği **Mutasarrıf Vasfi Bey** Konya Valisine ve Burdur'daki İngiliz temsilcisine bildirmişti. Konya Valisi de İstanbul'daki İngiliz temsilcisine bildirmişti. Hatta Burdur Mutasarrıfı ayrıca Burdur Askerlik Şube Başkanının **Enver Paşa'nın** adamı olduğu ve tutuklanması gerektiğini belirtmişti. Durumu öğrenen İngiliz temsilcisi ise "*Sizin hükümetiniz (İstanbul Hükümeti) Papadan ziyade Papa taraftarıdır*" diyerek Dinar tren sevk memuruna silahların Milli Kuvvetlere değil İzmir'e gönderilmesini istemiştir.⁸⁶ Burdur Askerlik Şube Başkanı (12 Fırka Kalem Reisi) Albay **İsmail** konu ile ilgili olarak 57.Tümen (fırka) komutanı Albay **Şefik'e** gönderdiği telgraf şöyledir: "*Şifre No. 1066, Burdur 11.6.35, Emirleri veçhile silahların sevkî üzerine İngiliz mümessili nezdime gelerek bazı beyanatla Düvel-i İtilafiye (İtilaf Devletleri) tarafından mesul edileceğini beyan etmiştir. Burdur mutasarrıfının haber verdiği telgrafla muhaveresinde (haberleşmesinde) 57.Fırka Kumandanı ve 11 ve 12.Kalem Reislerinin Enver'in (Enver Paşa) adamı olduğunu söyleyerek teb'idimiz (tutuklanmamız) lüzumunu mutasarrıfın Konya Valisine arzettiği tevsuk istihbarım üzerine arz ve iktizası. Fırka 12.Kalem Reisi.*"⁸⁷

Burdur'dan gönderilen 300 silah ve cephane 10 Haziran 1919 günü Dinar'a sevk edilmiş, buradan da İzmir'e giden trene konulan silah ve cephane 57.Tümen Komutanı Albay **Şefik Bey** tarafından Denizli ya da Sarayköy'de boşaltılarak Sarayköy Müfrezesine teslim edilmiştir. Böylece İngilizlerin engellemeleri boşa çıkarılmıştır.⁸⁸

Burdur Mutasarrıfının bu davranışları nedeniyle Albay **Şefik Bey** 20 Haziran 1919 tarihinde Mutasarrıfın değiştirilmesi için Harbiye Nezaretine telgraf yazar. Ancak İstanbul hükümeti böyle bir Mutasarrıfı tayin etmek yerine iyice yerini sağlamlaştırır.⁸⁹

Burdur Mutasarrıfının diğer bir kötü eylemi Sivas Kongresine gidecek delegeleri engellemesidir. Gazeteci **Arif Oruç'un** *Tasvir-i Efkar Gazetesin'de* 'İzmir Kuva-yi Milliyesi Nez-dinde' başlığı altında yayınlanan ve Ege bölgesindeki Kuvayı

Milliyecilere yaptığı geziyi anlatan yazı dizisinde 28 Teşrinievvel 335 (1919) günü Afyonkarahisar'da 23. Fırka Komutanı Yarbay **Ömer Lütfi** (Argeşo, 1879-1949) ile yaptığı görüşmede Sivas Kongresine seçilecek delegelerin seçiminin gizli çalışmayla devam ettiği bir sırada Burdur Mutasarrıfının Burdur Mıntıka Komutanından aldığı konuyla ilgili gizli şifreyi Konya Valisine bildirdiği ve O'nun da İstanbul'a hemen haber vermesi ile olayın İstanbul hükümetince öğrenildiğini belirtmiştir.⁹⁰

Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey'in Zorla Mutasarrıflıktan İndirilmesi

Burdur Mutasarrıfı **Vasfi Bey Heyet-i Temsiliye**'nin emriyle 20 Eylül 1335 (1919) günü *Kuvayi Milliye* taraftarları tarafından zorla mutasarrıflıktan alınmıştır.^{91,92} Konya Valisi **Cemal** ve Burdur Mutasarrıfı **Vasfi Bey**'lerin Milli Mücadele aleyhtarı hareketleri nedeniyle durum Sivas'ta bulunan **Mustafa Kemal Paşa**'ya bildirilir. Alınan emir gereği Burdur'da bulunan 68. Alay kumandanı Miralay **Cevdet Bey** ve yanında bulunan *Kuvayi Milliye* taraftarı Burdurlular mutasarrıfı tutuklamaya giderler, ancak Mutasarrıf **Vasfi Bey** Mutasarrıflığı bırakmak istemeyince **Cevdet Albay** başına silah dayayarak tutuklar. Mutasarrıf **Vasfi Bey** damadı ile birlikte tutuklanarak *Kuvayi Milliye* güçleri tarafından Denizli'ye gönderilmek üzere önce Dinar istasyonuna gönderilir.⁹³ Demirci **Mehmet Efe** Mutasarrıf **Vasfi**'yi idam ettirmek isterse de Isparta Milli Kuvvet Komutanı **Hafız İbrahim** Ispartalı olan **Vasfi Bey**'in idamını önler ve Isparta'daki evine hapsedilir. Bu olayı **Hafız İbrahim** anlarında şöyle anlatır: "68. Alay kumandanı Miralay Cevdet Bey de Burdur'a taklîbe memur edilmiş idi. Mutasarrıf Darbazoğlu Vasfi eski dostu Konya Valisi Cemal ile akîbet endişesinden makine başından ayrılmıyor ve muhaberede ısrar ediyordu. Cevdet tabancasını kafasına dayamış zorla ayırmıştır. Mânâsız inadının cezası olarak da Nazilli'ye sevkini Demirci Efe emretmiş on süvari ile Isparta'ya oradan da Dinar'a gönderilmiştir. Bu sırada ben de Isparta'ya geldim, meseleyi anladım. Ispartalı bir adamın ne olursa olsun hıyânet-i vataniye ile cepheye idamını

hoş görmedim. Hemen makine başında Mehmet Efe'yi buldum, ta-de ve nezâretimize tevdiini rica, ancak gece yarısı muvafakatini alabildim. Sevke memur, mülâzım Hâlîl Efendi'yi Dinar'dan çevirerek Isparta'ya getirdik. Nâdir ve Hamamcızâde Ethem Efendi'lerin kefaleti ile hanesine tevkîf edildi. 26-27 Eylül 1335, 3-4-5-tahrirat."⁹⁴

Hafız İbrahim'in Vasfi Bey için 26 Eylül 1919 tarihinde gönderdiği telgraflar aşağıda verilmiştir:

"No: 10, 26 Eylül 1335, Dinar Heyet-i Milliyesine, Köşk'e sevk edilmek üzere bu gün oraya izam kılınmış olan Burdur mutasarrıfı Vasfi Bey'in Isparta'da kalmasının tensib edildiği Aydın Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Mehmed Efe'nin işarından anlaşıl-makla cepheye şevkinden sarf-ı nazarla kuva-yı muhafazasıyla be-raber Isparta'ya iadesi mercudur."⁹⁵

"No: 12, 26 Eylül 1335, Dinar'da Burdur mutasarrıf-ı sabıkı Vasfi Bey'in sevkine memur jandarma mülazımı Halid Efendi, Burdur mutasarrıfı Vasfi Bey'in Isparta'da kalması kuvâ-yı umumiye-i millîye kumandanı Mehmed Efe'nin işarından anlaşıl-makla bera-berce Isparta'ya avdet olunması lazımdır."⁹⁶

Burdur Mutasarrıfı **Darbazoğlu Vasfi Bey**'in Isparta'da-ki evi 1920 yılında Ramazan olduğu bir ayda **Demirci Efe**'nin Nazilli'deki evinin yanması üzerine boşaltılmış ve **Demirci Mehmet Efe**'nin ailesi bu eve yerleşmiştir. **Demirci Efe**'nin eşi **Hanım Efe**'nin yanında bulunan yakınları ve kı-zanlarının hayvanları için Gönen köyünün Yuvaşca yaylası durak yapıp İçdecik köyünde de **Hafız Ağaoğlu Süleyman Efendi**'nin konağı efe ve eşine tahsis edilmiştir. Burdur Mu-tasarrıfı **Vasfi Bey**, **Demirci Efe** tarafından evinin işgal edil-mesini ve *Kuvayi Milliye*cilerin kendisini zorla mutasarrıflık-tan almasını bir dilekçe ile İstanbul'da Sadrazam **Ali Rıza Paşa**'ya şikayet etmiştir.⁹⁶ **Demirci Mehmet Efe** 10 Ekim 1920'de Isparta'ya gelmiş ve **Vasfi Bey**'in evini bin sarı altına almış ve karısı ve oğlu adına tapu senedi çıkartmıştır.⁹⁷

Bu durumu Isparta *Kuvayi Milliye* Kumandanı **Hafız İb-rahim** (Demiralay) anılarında '*Darbazoğlu Ev Meselesi*' başlığı altında şöyle anlatır: "Gerçi memleket tarihine geçecek kadar e-hemmiyeti yoktur. Lâkin birçok sû'i tefehhumlara yol açacağından tashihini vazife telakki ettim. Muhaliflerin başında gelen Darbaz-

oğlu'nun hükümet civarındaki hanesini rızası hilâfına boşaltırdık, Demirci'nin (sf.78) ailesini yerleştirdik. Halbuki bu muameleyi kimseye tatbik etmiş değiliz. Yüreğimizde acı duyduk. Lâkin Demirci'nin makine başında kat'i emrini bilhassa o zamanda harfiyyen icra etmek memleket selâmeti idi. Efe nasıl düşünmüş ise ve başındaki kalabalığı da nazara alarak böyle büyük bir evin bilhassa hükümet civarında olması serzeniş uyandırmış. -Biraz da Nazilli'deki hemşehrilerin tensibine kâniyim- Beni müsta'cil makine başına davetle ısrar etti. Hatta biraz teallül etmekliğime kızarak (sen yapmazsan çetelerimi gönderir yaptırım, tehdidine) benim yapmağımı ehven görerek ve arkadaşlarla da istişare ederek Hacı-zâde Ethem ve biraderim Hüsnü Beyleri Darbaz'a ricaya gönderdim. Kabul etmedi. Nihayet bizzat kendim giderek Çelebiler Mahallesindeki evine eşyalarını meccânen (ücretsiz) naklettirmek suretiyle ruhsatını aldım. Efe'nin aile ve kendisinin yerleşmesi için Darbazoglu Vasfi'nin rızası hilâfına (olmadan) evinden çıkarılması, bilâhare kıymetinden fazla bedel ile satın alınması doğrudur. Lâkin o zamanın icâbâtını (şartlarını) düşünüp hüküm vermek lazımdır. Bir defa benim şahsen ne fikrim ne de kusurum vardır. Bu gibi işleri memlekette kimse hakkında tatbik etmiş değiliz. Demirci'nin ihdas ettiği emr-i vâki' neticesidir. Darbaz ise mağdur edilmiş değildir. Bedelinden fazlasıyla kendisine bin altın lira verilmiştir. Bu iş, memleket tarihini işgal edecek bir mesele değilse de birçok sâii tafahhumlara yol açtığından tashihini vazife telakki ederim. 18 teşrinisani 335, ve 134 numero vesika, sahife 41, tahrirat."⁹⁸

Mutasarrıflıktan Kuva-yi Milliye tarafından indirilen **Vasfi Bey** Isparta'da evinde gözetim altında tutulur. **Vasfi Bey** hakkında yapılan bu uygulamayı Sadrazam **Ali Rıza Paşa**'ya 26 Aralık 1919 tarihli bir dilekçe göndererek şikayet etmiştir. **Vasfi Bey**'in dilekçesi şöyledir: "Devlet-i Osmaniye'nin en hücrâ ve uzak yerlerinde fasılasız otuz yedi sene cansiperane iyi hizmet ifa etmiş sadık, gayretli ve müstakil bir memuruyum. Türküm, Müslümanım, Anadolu'luyum. Haccülharemeynim. Devlet adamı, millet hadimiyim. Şehzade Abdürrahim Efendi ile Burdur Sancağını teşrifinizde vazifemin iyi cereyanını müşahade buyurmuş ve bilhassa yüksek iltifatlarınızla da bendenizi taltif ve takdir eylemişsiniz. Sonradan tafsilatı muhabere yoluyla yüksek Sadaret Makamınca da malum olduğu veçhile 20 Eylül 1335 tarihinde Kuva-yi Milli-

ye tarafından cebren vazifeden menedilerek bu kuvvetlerin zulüm ve esareti altında o tarihten beri mevkuf (tutuklu) olarak Isparta Sancağında on dört nefer (kişilik) aile efradıyla birlikte maaszsız inlemekte ve beklemekteyim. Bilvasıta vuku bulan müracat ve taleplerim üzerine 2 Teşrin-isani (Kasım) 1335 tarihinde yerime başkasının tayini hasebiyle Nezaret-i Celilece tabii infisale uğramış addeylediğimi ve 24 Teşrin-i sani (Kasım) 1335 tarihinde de cavaz-ı istihdamına karar verilmiş olduğunu anladım. İstanbul'a celbim hakkında müteaddit defalar yaptığım müracaat ve istirhamlar üzerine Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerinden verilen resmi emirler buraca hükümsüz tutularak serbest bırakılmama yaramadığı gibi dört yüz seneden beri tanınmış bir Türk ailesinin ikamet merkezi olan ailem ocağının da karargahını bu defa Isparta'ya nakletmiş olan Kuvay-ı Milliye ve adamları tarafından bütün eşyası ile zabt ve işgali intaç eylediği müracaat ve istirhamlarımın tekrarlanması buraya şahsi ve ailevi daha acı mahzurları davet edeceğini katiyen bilmekle beraber buradan kurtulabilmekliğim de bir yere tayinim suretiyle hakkımda çıkarılacak irade-i seniyye ile kabil olacağı bence muhakkak bulunduğundan bu yolda muamele ifa buyurulmak suretiyle bir an evvel yakamı kurtarmam imkanını yüksek himmetlerinizden tazimlerle arz, niyaz ve istirham ederim. Isparta Sancağında Burdur Sancağı eski Mutasarrıfı Vasfi."⁹⁹

Vasfi Bey'in bu dilekçesi Dahiliye Nezareti'ne sevk edilir ve orada 14 Şubat 1920'de Harbiye Nezareti'ne 2 defa konu ile ilgili yazı gönderildiği halde cevap alınamadığı değerlendirilmesi yapılır. **Fevzi Çakmak Paşa**'nın Harbiye Nazırlığı döneminde 21 Mart 1920'de "Harbiye Nezaretinin Kuvayi Milliye ile alaka ve münasebeti olamayacağı" gerekçesiyle dilekçe iade edilmiş ve 9 Mayıs tarihli bir kayıta da bunun artık hükmü olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁰ Yukarıda verilen dilekçesinden de anlaşıldığı üzere *Kuvayi Milliye* kendisi hakkında kötü işler yapan **Vasfi Bey**'i aylarca Isparta'da gözetim altında tutmuş ve İstanbul'a dahi gitmesine engel olmuştur. Harbiye Nezareti de el altından *Kuvayi Milliye*'yi destekleyerek bu tür kişilere yardımcı olmamıştır.

Vasfi Bey'den sonra Burdur Mutasarrıflığına 2 Teşrinsani (Kasım) 1335 (1919)'ta başka bir mutasarrıf atandı (Vasfi

Beyin Mektubu). Bu mutasarrıf **Ali Ulvi Bey** olmalıdır. **Ali Ulvi Bey**'in '*Türk Parlamento Tarihi*' kitabındaki¹⁰¹ özgeçmişinde 13 Mart 1920'de görevden alındığı, *Devlet Osmanlı Arşiv*'inde ise yerine **Behçet Bey**'in atandığı yazılıdır.¹⁰² **Ali Ulvi Bey** zamanında Burdur'da *Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Derneği* kurulmuş ve eşi de bu derneğe üye olmuştur. Bu tür *Kuvayi Milliye* yanlısı hareketleri nedeniyle de görevden alınmış olmalıdır. **Behçet Bey** de maalesef Milli Mücadeleye pek taraftar olmamıştır.¹⁰³

Behçet Bey daha önce 1910-1912 yılları arasında Isparta'da Mutasarrıflık yapmış, maymunlarla uğraştığından ve Isparta'ya getirdiği maymunlarıyla oynadığından halk arasında adı *Maymuncu Mutasarrıf*'a çıkmıştı. **Behçet Bey**, Trablusgarp ve Bingazi nüfus memurluklarında bulunmuş, bir aralık Humus Sancağı Mutasarrıflık Vekilliği yapmıştı. Isparta'da hiç başarılı olamayan **Behçet Bey** halk tarafından hiç sevilmemişti. Bu nedenle halkın isteğiyle Isparta Mutasarrıflığından uzaklaştırılmıştı. O'nun döneminde Isparta'da Kuleönü tren istasyonu açılmış ve tren hattı Keçiborlu'dan Eğirdir'e kadar uzamıştı.¹⁰⁴ **Behçet Bey** Burdur'da da başarılı olamamış ve görevinden azledilmiştir.¹⁰⁵

7 ve 8 Ağustos 1921 günlerinde çıkarılan *Tekalif-i Milliye* (ulusal yükümlülük) emirlerinin Isparta ve Burdur'daki uygulamalarını denetlemek ve hızlandırmak üzere bu illere gönderilen Süvari Albay **Şerif Güralp**'de anılarında Burdur mutasarrıfından şöyle şikayet etmektedir: "*Burdur Mutasarrıfının milli davaya alakasızlığı yüzünden, sokakları, pazarları eşek dolu olduğu ve Garp Cephesine şikayetler yağdırdığım halde maalesef bir tane bile kopartamadık. Tek kazası olan Tefenni'den Kaymakam Vekili Kemal Bey'in himmeti ile epeyce bir şeyler aldık.*"¹⁰⁶

Burdur'un Mutasarrıf yönünden Milli Mücadele döneminde hiç şansı olmadı. **Behçet Bey**, Isparta'da Mutasarrıflık yaptığı zamanda kendisinin Isparta Mutasarrıflığından alınmasına neden olduğuna inandığı Ispartalı **Nadir Efendi**'nin (Isparta Mebusu) İtalyanları Isparta'ya davet ettiğini iddia etmişti. Bu nedenle **Nadir Bey** ve bazı Ispartalılar Harbiye Bakanlığı mahkemesinde yargılanmış ve beraat etmişlerdir.

Bu usulsüzlüğü yüzünden **Behçet Bey** Burdur mutasarrıflığından azledilmiştir.¹⁰⁷ **Behçet Bey**'in yerine 1920 yılı sonlarında **Safa Bey** (Apaydın) atandı. **Safa Bey** ise Milli Mücadele taraftarıydı ve 1921 yılından itibaren Burdur'un Milli Mücadele'ye katkısı çok arttı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Burdur'a Mutasarrıf Olarak Atanan Ali Ulvi İle İlgili Görüşleri

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan 12 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nazırı **Cemal Paşa**'ya yazdığı telgrafta Kayseri'den Burdur'a mutasarrıf (Mutasarrıflık o yıllarda Vali ile kaymakamlık arasında bulunan yerleşim yeri, mutasarrıf ise oranın mülki amiridir) olarak tayin edilen **Ali Ulvi Bey**'in idari vasıflarını beğenmediğini şöyle vurgulamıştır: "... *Tabiidir ki, bu müsteşarın* (Dahiliye nezareti müsteşarı Keşfi Bey- o da milli mücadele aleyhtarı idi) *tayin ettireceği memurlar pek haklı olarak mille itimada mazhar olamaz. Mesela mille hareketin başlangıcından nihayetine kadar bir muhalefet konumu almış ve nihayet ahali tarafından işten el çektirilmiş ve hasta olması sebebiyle o zaman tutuklanması ve cezalandırılması yönüne gidilmemiş olan eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, idari vasıflardan dahi büsbütün mahrum ve acizler gurubundan olmasına rağmen Burdur'a tayin buyrulmuştur.*"¹⁰⁸

Bu nedenle 13 Kasım 1919 tarihinde Heyeti Temsiliye kararı olarak "... *Aydın, Menteşe, Burdur livalarına tayin olunan yeni mutasarrıfların milli harekete muhalif oldukları için Harbiye Nazırı Cemal Paşa vasıtasıyla hükümetin nüfuz ve haysiyetini muhafaza namına nazarı dikkatinin çekilmesi kararlaştırıldı.*"¹⁰⁹

Kayseri'de iyi işler yapamayan ve idari yönü zayıf ve kendisi hasta olan **Ali Ulvi Bey**'in Burdur'a atanması ile Milli Mücadele döneminde atanan yönetim beceresi zayıf veya İstanbul hükümeti yanlısı Mutasarrıfların Burdur'a tayin edilme süreci devam etmiştir. **Ali Ulvi Bey** bu niteliklerine rağmen İstanbul hükümetince kısa sürede görevden alınacaktır. Hasta olan **Ali Ulvi Bey** TBMM birinci dönem milletvekili iken 16 Ekim 1922'de vefat etmiştir.¹¹⁰

Burdur Gönüllülerinin Sarayköy Müfrezesi'ne Katılması

Denizli Sarayköy'de Sarayköy Müftüsü **Ahmet Şükrü Efendi** başkanlığında oluşan heyetler 24 Mayıs 1919 gününden itibaren köyleri gezerek eli silah tutan erkekleri gönüllü olarak toplamaya başladılar.¹¹¹ İlk aşamada 50 gönüllü toplandı. Bunlara 30 kişilik atlı bir grup ile Duacılı köyünden **Molla Bekir** ve **Musa Efendi** çeteleri katıldı. 57.Tümeninden 4 subay, 9 er ve 175.Alayın 3.Taburu ve alayın birkaç topu Sarayköy'e getirildi. Bu müfrezeye Dinar'da bulunan Mızraklı Süvari Bölüğü de 10 Haziran 1919'da Sarayköy'e gelerek katıldı. Burada toplanan kuvvetlerin başına da Topçu Alay kumandanı Binbaşı **İbrahim Hakkı Bey** getirildi. Böylece Sarayköy Müfrezesi oluşturulmuş oldu. Denizli'de İzmir'in işgalinden 4 saat sonra millî mücadele için çağrı yapan ve Denizli Milli Heyetini kuran büyük vatansever Denizli Müftüsü **Ahmed Hulusi** (Müftüler) (1861-1931)'nin gayretli çalışmaları ile bu müfrezeye 14 Haziran'da Denizli'den Polis komiseri **Hamdi Bey**'in kuvvetleri, Tavaslızade **Ömer Bey**'in kuvvetleri de 17 Haziran'da Sarayköy'e gelerek Binbaşı **Hakkı Bey**'in emrine girdiler.¹¹² Gelen kuvvetlerle Sarayköy Müfrezesinin sayısı 1000'e ulaştı.

12 Haziran 1919 günü Burdurlu **Çiloğlu Fahrettin Efendi** ve **Bedirzade Necip Efendi** (Necip Bediroğlu) Denizli'ye gelerek Denizli Askerlik Şube başkanı **Tevfik Bey** ile görüştü ve Burdur'dan 500 kadar gönüllünün Sarayköy Müfrezesine katılacağını söylediler. Böylece Batı Anadolu'da ilk millî kuvvet olan Sarayköy Müfrezesi oluştu.¹¹³

Burdur, Denizli ve Isparta'dan gelen gönüllülerden oluşan bu kuvvet *Kuvayi Milliye*'nin ilk kuvvetlerinden birisidir ve 30 Haziran 1919'da Aydın'ın Yunanlılardan geri alınmasında önemli rolü olmuştur.^{114,115}

Sarayköy müfrezesinin *silahlandırma* işini Burdur Askerlik dairesi yapacaktı. Albay **Şefik Aker** 57.Tümen Komutanı olarak Burdur Askerlik Dairesi Başkanı Albay **İsmail Hakkı Bey**'e bu konuda emir vermişti. Burdur deposundaki silahların ise mekanizmalarının olmadığı anlaşılmış ve temin edilerek 11 Haziran 1919'da kara yoluyla Dinar'a gönderilmiştir.¹¹⁶

7 Temmuz 1919 günü *Denizli Redd-i İlhak Kurulu*, gönüllülere silah ve cephane toplamak ve işgal ettikleri yerlerde Yunanlıların yaptığı zulmü anlatmak amacıyla Isparta, Eğridir ve Burdur'a birer kurul gönderdi. Bunun sonucu Afyon ve Dinar'dan top, tüfek ve cephane sağlanarak 10 Temmuz'da Denizli'ye getirilmesi planlandı.¹¹⁷ 10 Temmuz 1919 günü *Denizli Redd-i İlhak Heyeti*'nin çağrısı üzerine Denizli'den, 57.Tümen'den, Muğla, Isparta ve Burdur'dan gelen gönüllüler Aydın-Umurlu'da toplandı.¹¹⁸

Burdur Cephesinin Nazilli'ye Nakli İçin Şükrü Saraçoğlu'nun Burdur'a Gelmesi

Temmuz 1919 ortalarında İngilizler Anadolu'daki mühimmat (cephane) depolarına el koymaya başladılar ve önce Kütahya ve Afyon depolarına el koydular. 57.Tümen Komutanı Albay **Şefik Aker** bu nedenle Burdur'daki cephaneyi kurtarmak ve taşımak amacıyla Kuşadası Kuvayı Milliyecilerinden **Şükrü Saraçoğlu**'nu görevlendirir. Bunu yapmak için **Şükrü Saraçoğlu** emrine kuvvetli bir zeybek müfrezesi alır ve Baladız istasyonuna gelir. Oradan Burdur yolu üzerindeki Çerçin, Kışla ve Askeriye köylerinin fedakar halkının hizmete verdikleri kağnıları ve diğer nakliye araçlarını alarak geceleyin Burdur'a ulaşırlar. **Şükrü Saraçoğlu** Askerlik daire Başkanı **İsmail Albay**'a gerekli talimatı içeren yazılı emiri verir ve bütün mühimmat sandıkları Baladız'a oradan da trenle Nazilli yakınına nakledilir. Bu cephane Haziran 1920 muharebesine kadar cephenin yedeği olarak korunur. 300 sandık kadar olan bu cephane savaşlarda da kullanılmıştır.¹¹⁹

Şükrü Saraçoğlu (1887-1943) o yıllarda *Aydın Mücadele* cephesine katılmıştı. 1923 yılında 2.dönem TBMM de milletvekilliği, *Maarif Vekilliği*, *Maliye Vekilliği* ve *Hariciye Vekil*'likleri yaptıktan sonra 1942 yılında *Başbakan* olmuştur. *Fenerbahçe Futbol Takımının* uzun yıllar başkanlığını da yapmıştır.¹²⁰

Milli Mücadeleci Burdur Telgraf Müdürü Suphi Bey

Burdur Telgraf Müdürü **Suphi Bey** milli mücadele için çalışan vatansever bir telgrafçıydı. Burdur Telgraf Müdürü **Suphi Bey** İtalyanların tüm faaliyetlerini gizlice *Isparta Müdafaa-i Hukuk* Başkanı **Hafız İbrahim Bey**'e ve diğer *Kuvayi Milliye* komutanlarına bildiriyordu.¹²¹ Antalya işgal komutanının Isparta'ya gideceğini öğrenen telgrafçı **Suphi Bey** durumu hemen gizli olarak *Isparta Kuvayi Milliye Reisi Hafız İbrahim*'e bildirir. **Hafız İbrahim Bey** bu olayı anılarında şöyle anlatır: “Bir gün öğleyin içtima halinde iken Burdur telgraf müdürü Bey'den (ma'a teessüf ismini hatırlayamadım) mahrem bir şifre aldım -Antalya işgal kumandanı General (Emilton Duranyi ilh) 168 süvarisi ile Çerçin yolundan Isparta'ya hareketini iki tabur piyadenin de emre âmâde olduğunu bildiriyordu. Mühim nâzik mesele; Ne olursa olsun sokmamaya karar verdik. Yüzbaşı Mustafa ve Hüsnü Beylerle müdafaa vazifesini deruhte eyledik. Çünür, Çerçin, şoselerinin telakî noktasında pusu kurarak muvazalatini bekledik. Efradımıza da emrimize çok dikkat etmelerini tembih eyledik. Otomobilin etrafını süvariler çevirmiş, yavaş yavaş geliyordu. Yaklaştığında nöbetçimizin ansızın dur emrine şaşırmış bir halde etrafına bakınarak hemen otomobilinden indi. Bu hal ile Isparta'ya girmek memnu olduğunu tebliğ ettiler. İtaat etti. Evvelâ süvarilerin silahları alınarak hayvanları ile birlikte askeri deposuna tevkiif edildi. Kumandanın otomobiline de iki çete koyarak hükümete götürdük. Ben kısa yoldan daha evvel mutasarrıfa vardım. Şifahî tebliğde bulundum. (Siz hükümet lisanıyla ne suretle idare ederseniz ediniz, bizce matlup olan, bu adama bir bardak su dahi içirmeyerek bir saate kadar geldiği yola çevrilmesidir.) Talat Bey bir saat güçlük çekti. Bir daha gelmemek şartıyla Burdur'a iadeye muvaffak oldu. Biz de memleket hâricinde silahlarını teslim ve serbest bıraktık.”¹²²

Milli Mücadele aleyhtarı olarak bilinen Konya Valisi **Cemal** (Artin Cemal) o zaman Posta Telgraf Müdürü olan yazar **Refik Halit** (Karay)'a 25 Mayıs 1919 günü gönderdiği telgrafa Burdur Posta Müdürü **Subhi Bey**'in Milli Mücadele tarafı olduğunu belirterek görevden alınmasını istemiştir.¹²¹ **Refik Halit** (Karay) da **Mustafa Kemal Paşa**'nın telgrafları-

nın çekilmesini engellemek isteyen bir kişiydi. Bu yüzden Cumhuriyet kurulduğunda 150'likler içine girerek yurtdışına sürgün edildi.

Osmanlı Devlet Arşivinde Burdur'da ecnebilerle muhaberat için Antalya'dan geçici telgraf memuru olarak **Şükrü Efendi** isminde bir memurun görev yaptığı da anlaşılmaktadır.¹²³ 17.12.1919 tarihindeki bir yazışmadan *Kuvayi Milliye* kumandanlığının emriyle Aydın ve Denizli Livaları dahilindeki Kaymakamlık ve Mutasarrıflıklara (Osmanlı hükümeti tarafından) yazılan Telgrafların Burdur'da tutulduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴

Burdurlu **Mehmet Gül** ile yaptığımız röportajda Telgraf Müdürü **Suphi Bey** ile ilgili olarak şunları söyledi; "*Telgraf Müdürü Suphi Beyi gördüm. O zamanlar Burdur postanesi meydana Gazeteci Kamil'in karşısında eski Şehir Sineması'nın olduğu yerdedi. Daha önce orası Halkeviydi, sonra Özel İdare Binası yapıldı (bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).*"

Bazı İngiliz Subaylarının Burdur'a Gelmesi

6 Ekim 1919 günü Antalya'ya gelen bir İngiliz yardım kruvazöründen çıkan bir İngiliz subayı bir İtalyan subayıyla beraber Burdur'a kadar gidip gelir. Aynı gün General **Porta** da İngiliz subayının arkasından Burdur'a gelir. Bu İngiliz subay Burdur'dan Fethiye'ye geçer. İngiliz subaylarının Rumları durumu ve *Aydın Kuvayi Milliyesi* hakkında bilgi topladıkları anlaşılmıştı.¹²⁵ Aralık 1919 tarihinde de başka bir İngiliz yüzbaşısının Burdur yoluyla İzmir'e geçmek istediği öğrenilir. Bu yüzbaşının halk arasında karışıklık çıkaracağının öğrenilmesi üzerine o sırada Burdur'da bulunan **Demirci Mehmet Efe** tarafından 9 Aralık 1919 günü Antalya'ya geri gönderilir.¹²⁵ O sırada Eğirdir'de bulunan İngiliz subayları da zaman zaman Burdur'a gelirler. Amaçları aslında istihbarat toplamaktır. 13.4.1919 günü Eğirdir'den Burdur'a gelen İngiliz Siyasi Temsilcisi Yüzbaşı **Şarto** maiyetindeki iki askerle Antalya'ya gider ve dönüşünde cevaplandırılmak üzere onüç maddelik sualname (soru listesi) bırakır.¹²⁶ 18.4.1919 günü Eğirdir'de bulunan bir İngiliz yüzbaşı Burdur'a gider ve

hırsızlık olup olmadığını araştırdığını söyler.¹²⁷ 26.4.1919 günü Eğirdir’de bulunan İngiliz subayı mülazım **Monrovi** maiyetiyle Burdur’a gelir.¹²⁸ 6.11.1919 günü de İngiliz zabıtlarından **Haskar** Antalya’dan Burdur’a gelmiştir.¹²⁹

Ege’de Yunan İşgalleri Ve Kuvayi Milliye’nin Mücadelesi

Yunanlılar İzmir’i işgal ettikten sonra Aydın tarafına ilerlemeye başladı. 22 Mayıs 1919 günü Selçuk bölgesini ele geçirdiler. 57.Tümen komutanı Aydın’da bulunan Tümen karargahını Aydın’ın 30 Km güneyindeki Çine’ye nakletmeye başladı.¹³⁰ Aydın’ın işgali sonrası Nazilli’ye gelen Yunanlılar yapılan baskınlarla geri püskürtüldü. Mevcudu 500’e varan Sarayköy müfrezesi Aydın’a 10-12 Km mesafedeki Umurlu mevzilerine kaydırıldı. (21.06.1919).¹³¹ 29 Haziran 1919’da da Aydın’da muharebeler başladı. Üç gün devam eden savaşlar sonucu Yunanlılar Aydın’dan çıkmak zorunda kaldılar. Binbaşı **Hacı Şükrü Bey** bu savaşlarda büyük kahramanlık gösterdi. Ancak 3-5 Temmuz 1919 tarihlerinde Aydın Yunanlılar tarafından ikinci defa işgal edildi.¹³² *Denizli Heyet-i Milliyesi* 18 Temmuz 1919 günü ilk genel toplantısını yaptı ve bütün milleti vatan savunmasına davet eden beyanname yayınladı ve 1300-1310 doğumluların silah altına alınması kararlaştırıldı. Bu beyanname sonrası 57.Tümen sorumluluk alanında olan Aydın, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livalarında, Dinar ve Çivril kazalarında *Heyet-i Milliye*’lerin teşekkülü hızlandı. Bunlar topladıkları gönüllülerle, iase giyim kuşam silah cephane desteğiyle cepheyi desteklediler. Daha sonra Köşk Cephesi kuruldu. Aydın’da eşkiyalık yapmakta olan **Demirci Mehmet Efe** 57.Tümen Komutanı Albay **Şefik**’in çağrısına uyarak 200 kişilik kuvvetiyle Aydın-Umurlu’daki *Kuvayi Milliye*’ye 11 Haziran 1919 günü katılmıştır.¹³³

Demirci Mehmet Efe (1885-1955) Nazilli’nin Piribey köyünde doğmuş ve babası gibi demirci idi. Birinci Dünya Savaşında bir Ermeni kökenli subayın hakaretlerine kızarak askerden kaçarak dağa çıktı ve 200 kişilik kuvvetiyle eşkiyalığa başladı.¹³⁴ **Demirci Mehmet Efe** 20 Temmuz 1919 tarihinde komşu il ve ilçelere bir emir yollayarak 1894-1898 doğumlula-

rın askere alınmasını isteyecek ve daha sonra *Umum Kuvayi Milliye Komutanı* unvanını alacaktır.¹³⁵ **Demirci Mehmet Efe**'nin kuvvetlerine daha sonra **Galip Hoca** takma adıyla görev yapan **Celal Bayar**, **Şükrü Saraçoğlu** ve İsviçre'den gelen **Mahmut Esat** (Bozkurt) da dahil oldular.^{136,137} **Demirci Mehmet Efe** kuvvetlerinin yanında sağlık konusunda Dr.**Cevdet** (Akın) ve Dr.**Vefik Vassaf**'la beraber bir süre de tıbbiye öğrencilerinden Denizlili **Salih** hizmette bulundu.¹³⁸ Dr.**Cevdet Akın** daha sonraları Burdur'da hizmet etti.

Bu arada 27 Haziran 1919 günü Ankara'daki 20.Kolordu Komutanı **Ali Fuat Paşa** Ankara, Kütahya, Afyonkarahisar müstakil *mutasarrıflıkları* ile Isparta, Burdur *livalarının* 20.Kolordu sorumluluk bölgesinde olduğunu ve buraları üç muntıkaya ayırarak her muntıkanın komutanını belirledi. Afyon, Isparta ve Burdur'u içine alan üçüncü Mıntika komutanlığına 23.Tümen Komutanı **Ömer Lütfi Bey** getirildi.¹³⁹ Ancak **Ömer Lütfi Bey** ile 57.Tümen Komutanı **Şefik Bey** arasında yeterince iletişim olmadı.¹⁴⁰ Albay **Mehmet Şefik** Ankara'ya çağrılmasına rağmen gitmedi ve 20.Kolorduya bağlı olarak çalışmadı. Hala Harbiye nezaretine bağlı çalışmaktaydı.

Sivas Kongresinde alınan kararla 9 Eylül 1919'da *Garbi Anadolı Kuvayi Milliye Kumandanlığı*'na **Ali Fuat Paşa** getirildi. Bu sırada 57.Tümen Komutanı **Mehmet Şefik Bey** insiyatifi tamamen **Demirci Mehmet Efe**'ye kaptırdı.¹⁴¹ Denizli ve havalisinden Köşk'te kurulan cepheye destekler devam etti. Bu arada Bursa'da bulunan 56.Tümen kumandanı Albay **Bekir Sami** o tarihlerde *Denizli Heyet-i Milliyesi*'nin askeri danışmanlığını yapan Ödemiş Jandarma Tabur kumandanı yüzbaşı **Tahir**'e çektiği telgrafta; "*Burdur havalisinde İtalyanların silah ve cephane ve diğer teçhizat sattıkları haber alınmaktadır. Buradan tedarik olunmasına gayret edilmesi pek muvafıktır*" demişti.¹⁴² Daha sonra bölgeye **Atatürk** tarafından Albay **Refet** (Bele) gönderildi. Albay **Refet**, Kasım 1919 ayı ortalarında bölgeye geldi ve Albay **M.Şefik** tarafından Denizli'de karşılandı. Sonra Nazilli'ye gelerek **Demirci Mehmet Efe** tarafından karşılandı. Aralık 1919 tarihinde Albay **Refet**, **Demirci Mehmet Efe**'yi kontrolüne almayı başardı.¹⁴³

Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'de birçok kişiyi ve Albay **Tevfik Bey**'i öldürmesi nedeniyle oluşan '*Denizli Olayı*' sonrası **Demirci Mehmet Efe** 10 Temmuz 1920'de Goncalı, Dinar, Isparta, ve Eğirdir'e gitti.¹⁴⁴ Denizli olayı Albay **Şefik**'in itibarını sarstı ve yerine de 12 Temmuz 1920 tarihinde Yarbay **Nazmi Bey** (Solok) (1876-1956, Korgeneral Nazmi Solok, Prof.Dr.Ayferi Göze'nin dedesi) atandı.¹⁴⁵ (Korgeneral Nazmi Solok'un askeri hatıraları torunu Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Prof.Dr.Ayferi Göze'de olup basılmayı beklemektedir).

Dr.Cevdet Akın'ın Burdur'a Gelmesi

Askeri doktor **Cevdet (Akın) Bey** İstanbul işgal edilince kaçarak Antalya'ya gelmiş, sonra Burdur'daki 68.Alay'a iştirak etmiş ve burada çalıştıktan sonra önce bir Fırka Başhekimliği, sonra **Demirci Mehmet Efe** kuvvetlerinde Başhekimlik yapmıştı. Daha sonra birinci ve ikinci Konya isyanlarının bastırılmasında görev aldı. *Birinci ve İkinci İnönü Savaşları*, Kütahya Eskişehir Savaşlarına katıldıktan sonra Büyük Taarruz'da *Birinci Ordu Sıhhiye Reis Muavinliği* yapmıştır. *Harp ve Kılıçlı Liyakat Madalyaları* sahibi olan **Dr.Cevdet Akın** daha sonra askerlikten ayrılıp Burdur'da serbest hekimlik yapmıştır.¹⁴⁶ 1948 yılında basılmış olan '*Türk Hekimleri Biyografisi*' kitabında **Dr.Cevdet Akın**'ın 1894 yılında Tarabzon'da doğduğu ve manifatura tüccarı **Mehmet Tahir Bey**'in oğlu olduğu, İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul Numune-i Terakki İdadisinde tamamladıktan sonra *Tıbbiye* mektebine girdiği yazılıdır. Askeri Tıbbiyede iken Birinci Dünya Savaşının ilanı üzerini tabip vekili unvanı ile askere alınmış ve Erzurum Menzil Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Tıbbiye'ye geri dönmüş ve 1917'de *Evvel Mülazım* rütbesiyle Askeri Tıbbiyeden mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası Aydın ve Menteşe'de *Sahil Alayları Baştabipliği* yapmıştır. *Mondros Mütarekesi* sonrası *Gümüşsuyu Hastanesinde* stajını yapmış ve sonra İstanbul'dan kaçarak önce Antalya'ya sonra Burdur'a gelmiş ve Burdur'daki 68.Alay'da çalışmaya başlamıştır. 1928'de askerlikten ayrılmış ve önce Ankara *Yenişehir Belediye Hekimi* ol-

muş, sonra *Yalova Sıtma Mücadele* tabipliğine tayin olmuş ve burada üç sene kadar çalıştıktan sonra fahri hemşerisi olduğu Burdur'a gelerek serbest hekimlik yapmıştır. Dr. **Cevdet Akın**, *Türk Ocaklarının* kuruluşuna katkıda bulunmuş ve *Burdur Çocuk Esirgeme Kurumu* kurmuştur. Burdur'da bulunduğu sıralarda on sene kadar da *Vilayet Meclisi Umumi Encümen Daima Üyeliği* vazifesi görmüştür.

Yunan Zulmünden Kaçan Muhacirlerin Burdur'a Gelmesi

Aydın tarafını işgal eden Yunanlılar akla gelmeyecek zulümler yapıyorlardı. Bu nedenle Aydın ve civar köylerdeki Türk halkının bir kısmı göç etmeye başladı. Bu muhacirlerin bir kısmı Menderes Nehri'ni geçmiş, bir kısmı da daha güvenli buldukları Afyon, Denizli ve Burdur'a gelmiştir. Burdur Askerlik Daire Başkanı'nın 17 Temmuz 1919 tarihinde II. Ordu Komutanlığına gönderdiği bir yazıda 15/16 Temmuz 1919 gecesi Aydın tarafından trenle 40 muhacirin daha geldiği, ayrıca göçmenlerin durumlarını incelemek üzere iki Fransız subayın geldiği belirtilmiştir.¹⁴⁷ Yine bu tarihlerde Denizli Askerlik Şubesi Burdur Askerlik Şubesi'nden silah, cephane ve kuvvet gönderilmesini istemiştir. Ayrıca İtalyanların satmakta olduğu silahların Gayr-ı Müslimlerin eline geçmemesi için gereğinin yapılması Burdur Askerlik Şubesinden istenmiştir.¹⁴⁸

Anadolu'daki Rumların Yunan işgalinden sonra Yunan askerleriyle birlikte Türk halkına zulüm etmeleri nedeniyle Rumlar takip altına alınmış ve Eylül 1919 başında Garp Cephesi Kumandanı **Ali Fuat Paşa**'nın çıkarttığı tamimle Denizli, Burdur, Isparta gibi ve diğer bazı Batı şehirlerinde bulunan Rum ve Ermenilerden 20-40 yaş arasında olanlar Batı cephesi muntıkası dışına çıkarılmıştır. Burdur, Isparta ve Denizli livalarındakiler trenle ve karadan Konya Vilayeti dahiline nakledilmiştir.¹⁴⁹

Burdur Heyet-i Milliye Teşkilatının Kurulması

Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Hakkı** (Küçük) **Bey** İzmir'in işgalinden itibaren *Kuvayi Milliye* teşkilatları kurulmasını istiyordu. **İsmail** Albay bu tür faaliyetlere başlar-ken Burdur'un bağlı olduğu Konya Vilayeti Valisi **Cemal Bey** ise bu tür teşkilatların kurulmasını devamlı olarak engelliyordu. Burdur Mutasarrıfı da Valinin emirlerini aynen uyguluyor ve *Milli Heyet* kurulmasını engelliyordu. Bu engellemelere rağmen 19 Ağustos 1919 tarihinde Burdur'da ileri gelenlerden oluşan bir *Milli Heyet* (Heyet-i Milliye) oluşturuldu. Bu teşkilatın başkanlığını **Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey** (Mahmut Çelik, Dr.Mehmet Çelik'in dedesidir) yapıyordu. Üyeler de Burdur'un ileri gelenleriydi. Durum Köşk cephesindeki *Kuvayi Milliye* kumandanlığına bildirildi.¹⁵⁰ Bu sırada *Sivas Kongresi* için Burdur'dan delege gönderilmesi için çalışma yapılıyordu ki Burdur Mutasarrıfının engellemesi yüzünden delege gönderilemedi. Burdur *Heyet-i Milliyesi* ile Isparta *Heyet-i Milliyesi* arasında bu sırada yardımlaşma ve haberleşme olmaktaydı. Isparta *Heyet-i Milli Reisi Hafız İbrahim*'in 25 Eylül 1919'da Burdur *Heyet-i Milli*'sine gönderdiği telgraf aşağıda verilmiştir:

"25 Eylül 1335, Burdur Heyet-i Milliyesine, Heyetimiz Karahisar'da kuvâ-yi umumiye kumandanlığına merbut bulunmakla istihbarattan gayrisinin kumandanlık-ı mezkur vasıtasıyla tebliğ edileceği tabiidir. Muhaberat-ı zaideye meydan verilmemesi mercudur."¹⁵¹

Burdur'daki İtalyanların Isparta'da İşgal İçin Nabız Yoklamaları

İtalyanlar işgal siyaseti gereği bazı hilelere başvuruyorlardı. Burdur *Müdafaa-i Hukuk Reisi Mahmut* (Çelik) **Bey** aracılığıyla Kasım 1919 tarihinde Isparta'ya bir İtalyan kamyonu göndererek daha önce sipariş edilmiş bulunan halıların Isparta'daki *Şark Halı Kumpanyası* şirketinden alınması için izin almışlardı. Ancak sadece kamyonu izin verildiği halde kamyonla birlikte Isparta'ya Burdur'a yeni atanan İtalyan kuvvetleri komutanı İtalyan zabiti başkanlığında bera-

berinde bir İtalyan zabiti, bir tercüman, bir *Şark Halı müfettişi* ve Burdur *Şark Halı Şube Müdürü* gelir. Gelen subaylar Isparta *Müdafaa-i Hukuk Reisi* **Hafız İbrahim**'e otomobil işleteceklerini ve *Bank Di Roma*'nın kredi vereceğini söyler. Ancak bu heyet Isparta'da şiddetli bir karşı koyuşla karşılaşır ve dönüşlerinde 4-5 yerde otomobillerinden indirilerek zorlukla Çerçin'e gelirler. Isparta *Heyet-i Milli Reisi* **Hafız İbrahim** (Demiralay) anılarında bu olayı şöyle anlatır: "*Burdur Müdafaa-i Hukuk Reisi Mahmut Bey'in mukaddeman bize çektiği telgrafta (Şark Halı'daki halıları almak üzere yalnız bir İtalyan kamyonuna) müsaade istiyordu. Konuştuk, itimat ederek müsaade etmiş idik. Hilaf-ı memul zabitlerin gelmesine hayret ettim. Tâç başımdan fırladı. Bunları tepeden tırnağa süzdükten sonra haykırdım. 'İzinsiz habersiz niçün geldiklerini sordum.'* 'Burdur Müdafaa-i Hukuk'undan müsaade aldıklarını' söylediler. Yalan söylüyorlardı. İtalya kralının Antalya işgal kumandanının selamını ifade ettiler. Memleket müsaade ederse, otomobil işleteceklerini, sıhhi, sinâî, ticarî müesseseler vücûda getireceklerini, hatta *Bank Di Roma*'nın hepimize kredi açtığını beyan ettiler. *Bank Di Roma*; İtalya işgalinin kılavuzluğunu yapar. Arazi, mebaniye (binalara) değerinden çok fazla ve ehven (kolay) faizle uzun vadelerle ikrâzâtta (borçlanma) bulunur. Borçlar verilemeyecek bir hale geldikten sonra rehinleri kimsenin alamayacağı bedel ile tefavvuz İtalyan muhaciri yerleştirir. Nihayet memleketin resmen ilhakına sebep olur."¹⁵²

İkinci Nazilli Kongresine Burdur Delegelerinin Katılması

Milli mücadelenin idaresini daha iyi düzenlemek ve güç birliği için Nazilli'de 23 Eylül 1919 günü saat dokuzda **Ali Beyzade Ali Bey**'in evinde *İkinci Nazilli Kongresi* toplandı ve 24 Eylül günü sona erdi. Bazı kaynaklarda bu kongrenin 19 Eylül'de toplandığı belirtilmektedir. Bu kongreye Nazilli, Denizli, Isparta, Antalya, Burdur ve Menteşe sancakları ve bunlara bağlı kaza ve nahiyelerinden, otuz merkezden, 51 veya bazı kaynaklara göre 52 delege katıldı.^{153,154}

Nazilli Kongresine Burdur'dan delege olarak **Şamdani-zade Osman Efendi** ve **Tayyarzade Osman Efendi** katılmış-

tır. (Şamdanizade Osman Efendi'nin ailesine ulaşamadım, Tayyarzade Osman Efendi ise halen Burdur'da avukatlık yapan Faruk Uçak'ın dedesidir, y.n.). Bu kongrede 7 maddelik bir vazife kabul edilir ve milli kuvvetlerin nasıl teşkilatlanacağı karar altına alınır.¹⁵⁵ Nazilli Kongresi sonrası 308 ve 309 doğumlular silah altına çağırılmıştı. Bu konuda Demiralay reisi **Hafız İbrahim**'in Afyon'daki 23.Tümen ve **Demirci Efe**'ye 29 Eylül 1919 tarihinde gönderdiği telgraf aşağıda verilmiştir:

"No: 27 29 Eylül 1335, Karahisar'da 23.Fırka ve Kuva-yı Umumiye Kumandanlığına, C: 28/9/1335, Emr-i âlilerinin telettisinden akdem (evvel), vuku bulan talep üzerine Antalya, Burdur, Isparta Liva ve kazalarından izam kılınan Murahhaslardan mürekkep Nazilli'de inikat (toplanoarak) eden Kongrede harekât-ı Askeriye noktayı nazarından mezkûr Livaların Nazilli'ye kurbıyeti ve hat güzergâhlılığı olmak itibarıyla Nazilli Muntika-i Harbiyesiyle Kongresine irtibatımız tensip ve heyet-i merkeziye teşkili için her kazaya birer müntekip azanın izamı kararlaştırılarak o yolda program tanzim edilmiş olmasına ve Nazilli Heyet-i Merkeziyesi tarafından 308 ve 309 tevellüttü efradın taht-ı silaha alınmasını ve hayvan, erzak vs. gönderilmesine talep bulunmasına nazaran selâmet-i muamele ve Vatan noktayı nazarından sûret-i hareketimizin işarı müsterhamdır."¹⁵⁶

Burdur'daki Nizamiye Bölüğünün Isparta'ya Gönderilmesi

Isparta'da bulunan Nizamiye Taburunun Dinar'a gönderilmesi üzerine Burdur'daki Nizamiye Bölüğü Isparta'ya gönderilir. Konu ile ilgili olarak Isparta Milli Heyet başkanı **Hafız İbrahim**'in yazışmaları aşağıda verilmiştir:

"No: 85-86 17 Teşrinievvel 1335, Yirmi üçüncü Fırka Kumandanlığına, Konya murahhası Refet Bey Efendiye, Burdur'da Altmış sekizinci Alay Kumandanlığına, Vâsitayı âlileri ile fırkadan verilen emir üzere Dinar'a hareket etmek üzere hazırlığını ikmal etmek üzere Nizamiye Taburu buranın umur-u inzibatiyesinde yegâne hami olduğu ve hareketi halinde memleketçe bir su-i tesir hasıl edeceği memul olduğundan bir zaman için Dinar'a gönderilmesinin tehiri-ne delalet buyurulması."

"No: 89 18 Teşrinievvel 1335, Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanlığına, Dinar'a hareket edecek bulunan taburun yerine kaimi olmak üzere Burdur'dan bir Nizamiye bölüğünün Isparta'ya gönderilmesi suretiyle ibraz buyurulan teveccühatı âlilerine bilhassa Heyetimiz namına teşekkür olunur efendim."¹⁵⁷

Isparta Heyet-i Milli Reisi Hafız İbrahim'in Burdur Askerlik Daire Başkanı Albay İsmail Hakkı İle Yaptığı Görüşme

Isparta Milli Heyeti Başkanı **Hafız İbrahim** Nazilli Milli Heyeti tarafından hicri 1290-1309 doğumluların askere alınması ile ilgili olarak 1 Kasım 1919 günü Burdur Askerlik Dairesi Başkanı Albay **İsmail Hakkı Bey** ile bir görüş alışverişi içinde bulunmuştur. O zamanki durumun anlaşılmasına faydalı olacağını düşündüğümüz bu haberleşme aşağıda verilmiştir:

"No: 158, 1 Teşrinisani (Kasım) 1335 (1919), Bu tarihte Burdur kalem reisi ile icra edilen Muhabere,

Sual 1- Nazilli Heyet-i Merkeziyesi 290-309 tevelliüdüne kadar efrat istiyor. Karahisar Kuvâ-yi Umumiye Kumandanlığı'na yaptığımız istizada henüz cevap gelmedi. Mezkur efradın celp ve şevki tekarür ettiğinde ne surette muamele olunacak, bunların içinde firari, bakaya, ademi icabet olanlar yine hükümet-i mahalliye'nin muavenet ve muzaheret-i her halde lazımdır. Çünkü yarın firar edenlerin şakavete başlamaları ihtimali vardır. Bunların takibi ne suretle olacak, kuva-yi milliyedeki efradımız buna kafi değildir. Efradımızı fazlalaştırırsak mevcut paramız kifayet etmez. Meselenin ehemiyetine binaen fikr-i âlilerin öğrenmeye lüzum hissettik. Ve arz ediyoruz.

Cevap 1-Nazilli Heyet-i Merkeziyesinin talebi meşrudur. İnfazı lazımdır. Hakiniyet-i Milliye her şey yaptırabilir. Cephenin takviyesi şiddetle lazımdır. Mezkur efradın defteri şubeden alınarak celp ve sevk edilmelidir. Firari ve bakaya efrat Kuvâ-yi Milliye'ye karşı hiç mesabesindedir. Hükümet-i Mahalliye ve muavenet ve müzaheret etmiyor mu? Şakavete başlamaları ihtimali olanlar Kuvâ-yi Milliye'nin emrindeki efrat, Jandarma ve bölük efradıyla ve mülhakatın Kuvâ-yi Milliye'leri ile teşriki mesai edilerek tenkilleri kabil olunabilir. Mamefih Köy, kaza ve mahal lata kadar nasihat heyetleri gönderilmesi ve halkın gafletten uyandırılması lazımdır. Maazal-

lah ufak bir tesamüh neticesinde vatanın muhafazası noktayı nazardan matlup hasıl olmaz. Azim ve metanet lazımdır. İtimat kitle-sini elden bırakmayınız. Hayat ve memat arasında bulunuyoruz. Kuvvetinizi tezyide çalışınız. Para meselesi kolaydır. İlaş ve zahi-reye el koyunuz. Bunlarla masrafınızı temin etmiş olacaksınız.

Sual 2-Şu halde Karahisar Kuva-yi Umumiye Kumandanlığının cevabına intizar etmek lazım değildir. Hükümeti mahalliye bu bap-ta henüz müracaat edilmedi. Zannederseniz muavenet eder. Yalnız bu hususta makam-ı âlilerinden bir işar vuku bulmadığı mazhari-yetiyle dereceyi muzaheret ihtimalini düşündüm. Mezkur efrat hakkında kabul edenler olursa bedel de alınacaktır. Burada iâşe ma-lı yoktur. Sabıklar ahaliye tevzi etmiştir. Hali hazır aşar da bedele satılmıştır.

Cevap 2-Cevap intizar etmek fazladır. Umum millet ve ordular bir gaye ve bir maksat takip etmektedirler. Aradaki ihtilaf halledilmiştir. Evvelki gün Nazilli Heyet-i Merkeziyesinden Sivas'a murah-haslar gönderilmiştir. İşin gecikmesi vukuunda cephe zayıflayacaktır. Hükümet-i mahalliye muaveneti bence muhakkaktır. Mutasarrıfımız âlicenap bir zattır. Bedel meselesi talimat mucibince ka-bulü zaruridir. İlaşenin ahaliye iade edilmeyen bir çok aksamı var-dır. Defterini muhasebeden alırsınız. Çünkü gün Avrupa ahvaline dair size ve makamı mutasarrıflığa şifre ile malumat vermiştim. Aldınız mı? Peyder-pey malumat aldıkça fikrinizi temrine çalışaca-ğım. Cephemiz her yerde muavenet görmektedir. Teçizat her ta-raftan yetiştirilmektedir. Akşam yine size malumat vereceğim. Say-u gayret ve sabr-ı metanet devrindeyiz. Tesadüf edeceğimiz müşkülât için bana malumat veriniz.

Sual 3-Şifre-yi âlilerini halletmek üzeredir. Bilhassa teşekkür ede-riz. Şimdi mutasarrıf Bey'le temas edeceğim. Muhaberatımızı ken-disine gösteririm. Efradın künyelerini serian hazırlamaları husu-sunu şubeye resmen yazarız. Mülhakata da emir vereceğim, efkar ve hareketimizi tenvir hususundaki lütuf ve himmetinize bilhassa teşekkür ederim. Isparta'nın öteden beri olduğu gibi bir azim ve metanetle ve lûlûs-i niyetle çalışacağını kemal-i iftiharla arz ede-rim. Ve tavsiye-i âliyelerinin bekasını istirham eyleriz efendim.

Cevap 3-Neticeden bana malumat veriniz. Miralay Refet Bey dün-kü gün Dinar'a teşrif buyurmuşlardır. Ve bu gün tren-i mahsus ile Nazilli'ye hareket buyurmuşlar, maiyetinde yaveri ve sabah gazete-

sinin muhabiri bulunmaktadır. Oraya teşrif buyurmuşlar mı? Etmedi ise avdetinde her halde oraya uğrayacaktır. Buraya geldiğinde size malumat veririm. Müşariün ileyhe son derece hürmetkar ve misafirperverliğinizi gösteriniz. Umum arkadaşlara ihtiramının tebliğini rica ederim. Ve sıhhatte olduğumu da aileye malumat veriniz. Başka bir şey var mı efendim?

Hulasaten Refet Bey Efendi buraya teşrif buyurmadılar. Teşriflerinde gerekli himmet ve samimiyet ifa edileceği tabiidir. Şifreyi âl iyelerini şimdi makine başında hallettik. Bilhassa teşekkür eder, ihvanı kiramımız bil-mukabele arzı teşekkür ve ihtiram ederler efendim.”¹⁵⁸

Demirci Mehmet Efe'nin Burdur'a Gelmesi

Demirci Mehmet Efe, 5 Aralık 1919 Cuma günü Isparta'ya özel treniyle ilk defa gelir ve bir törenle karşılanır. Yânında 130 kadar silahlı kızan ve erler vardır.¹⁵⁹ İki gün sonra Isparta Milli Kuvvet Reisi **Hafız İbrahim Bey**'in isteğine uyarak 7 Aralık 1919 günü Burdur'a gider ve ertesi günü Burdur'daki İtalyan kuvvetlerinin komutanı Teğmen **Boza** ile bir görüşme yaparak Hükümet binası avlusunda asılı olarak duran İtalyan bayrağının kaldırılmasını sağlar.¹⁶⁰ **Demirci Mehmet Efe** bir gece Burdur'da kaldıktan sonra Nazilli'ye döner.

Isparta Milli Kuvvet Reisi **Hafız İbrahim** (Demiralay) anılarında bu olayı şöyle anlatır; “Efe'yi bir defa da Burdur'a götürmek lüzumu vardı. Çünkü İtalyanlar Burdur'u işgal ettikleri zaman Halıcı Abdizâde Ethem Efendi'nin hükümet karşısındaki hanesini karargâh yapmışlar. Bir de telsiz makinesi koymuşlar. Bunun ahizesine güya münâsib bir mahal bulamamışlar ki -Hükümet havalisine diktikleri uzun direğe koymuşlar bir de İtalyan bayrağı asmışlar. Her gün göğsümüzde dalgalanan bu meş'ûm bayrak hepimizin canını sıkıyordu. Demirci'nin nazar-ı dikkatini celb ettim. Isparta'dan müinasip zevatı da alarak umum zeybeklerle yola çıktık. Akşam Burdur'a vardık. İtalya mümessil-i siyasî ve heyeti de ziyarete gelmiş idi. Demirci hemen bayrak meselesini açtı ve biraz da savurdu. Ertesi gün kaldırdılar. Biz de müsterih olduk. Bu ziyarette bazı efeler güya yatak çarşafı çalmışlar. Demirci'ye şikayet edilmiş. Bunların Nazilli'de idamları cümlemizi müteessir etmiştir. İtalyanların olduğu bir kasabada ufak cürümler dahi olsa ibret için

ağır ceza tatbik olunabilir. Lakin Efe'ye aksettirmek hoş olmaz. (18 Aralık 1919, vesika 166, sahife 53, tahrirat.) Demirci, bir akşam kaldıktan sonra Talat Bey'le beni Burdur teşkilatının ıslâhına ve teftişine memur ederek doğruca Nazilli'ye döndü. Vazifemizi mümkün olduğu kadar hoşlukla yaparak bir gün sonra Isparta'ya geldik."¹⁶¹

Hafız İbrahim, Demirci Efe'nin gelişini de aşağıda belirtilen şifre telgrafla Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirir: "No: 227 16 Kanunuevvel (Aralık) 1335 (1919), Şifre, Sivas'ta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine, Rapor, Madde: 1-5.11.1335'te Demirci Mehmed Efe 131 binek ile Isparta'ya gelmiş 2 gün sonra Burdur'a hareket oradan da Nazilliye avdet etmiştir.

Madde: 2-Maksat-ı seyahati ihtiyat zabitanını ve 1000 kadar mücahit ayrıca da ahali yedinde bulunması melhuz olan eslihanın toplanarak cepheye gönderilmesidir.

Madde 3-Talep vakii ve ısrarı üzerine ihtiyat zabitanı ve efrat için şimdilik 307 ve 309 tevellütlüler davet ve sevk olunmak üzeredir. Bu baktaki emirleri.

Madde 4-Başkaca şayan-ı işar yoktur."¹⁶²

Hafız İbrahim Bey'in yukarıdaki telgrafında da görüldüğü üzere Demirci Mehmet Efe Isparta'dan 1000, Burdur'dan 500, Tefenni'den 200 asker toplanıp cepheye gönderilmesini ister.¹⁶³ Genelkurmay ATASE yayını *'Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi'* kitabında ise **Demirci Mehmet Efe'nin 1884-1898 doğumluları silah altına aldığı, daha sonraları 10 doğumu birden silah altına almak yerine üçer aylık devrelerde doğuma göre silah altına alma işleminin uygulanmaya başlandığı** belirtilmektedir.¹⁶⁴

C)-1920 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

Heyet-i Temsiliye'nin Milli Mücadele Planı

Sivas Kongresi sonrası *Milli Mücadele*'nin daha etkili yapılması ve geniş tedbirler alınması amacıyla 9 Ocak 1920 tarihinde **Mustafa Kemal Paşa** bütün Kolordulara bir taarruz planı gönderdi. Buna göre Kütahya, Afyon, Isparta, Konya, Niğde ve Kayseri'de seferberliğin sürat ve intizamını sağlamak, bölgedeki asayiş muhafaza, ihtiyaçların temini, depo kıtalarının hazırlanması vazifesiyle 12.Kolordu Komutanı Albay **Fahrettin** (Altay) görevlendirildi.¹

Burdur Askerlik Şube Başkanı'nın Mustafa Kemal Paşa İle Yaptığı Yazışmalar

Burdur Askerlik Şubesi Başkanı **İsmail Hakkı Bey Mustafa Kemal Paşa**'ya 16 Aralık 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta Burdur'da halkın İtalyan işgaline hazırlanması (direnmesi) ve İtalyanlara eğilim duyanlara karşı gizli savaş yapılmasıyla ilgili olarak mesaj göndermiş ve bazı önerilerde bulunmuştur. Bu telgrafa cevap olarak **Mustafa Kemal Paşa** aşağıdaki telgrafı **İsmail Albay**'a göndermiş ve önerilerinin pek isabetli olduğunu bildirmiştir. **Mustafa Kemal Paşa** ayrıca Nazilli'de bulunan **Refet** Albay'a bu konuda bilgi vermiş ve Albay **İsmail Hakkı Bey**'le ilişkiye geçilerek milli teşkilatın genişletilmesini istemiştir.²

Burdur Askerlik Şubesi Başkanı Miralay **İsmail Bey'e Mustafa Kemal Paşa** tarafından 5 Ocak 1920'de aşağıdaki telgraf gönderilmiştir:

"Burdur Askerlik Şube Başkanı, Miralay İsmail Beyefendiye, C.16.12.1919 Ankara, 5.1.1920, Yüksek görüşleriniz pek isabetlidir. Nazilli cephesinin ıslah ve tanzimi, Doğu cephesindeki genel hareketin idaresi için, Heyeti Temsiliye'miz üyelerinden Miralay Refet Beyefendi şimdi Nazilli'de bulunmaktadır. Kendisine görüşleriniz bildirilerek bu konuda birlikte icabına girişilmesi yazıldı. Temas buyurularak milli teşkilatın, Nizamname'ye göre, mahalli vaziyete uygun surette şekillenmesinin ve yayılmasının hızlandırılmasına ve ahalinin fikirlerinin aydınlatılmasına ihtimam buyurulması herkeşçe bilinen hamiyetlerinize emanet edilmiştir. Hayati Temsiliye

Namına Mustafa Kemal. 20.Kolordu Kumandan Vekil.”³

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün (5 Ocak 1920) **Refet (Bele) Albay’a** Burdur Askerlik Şubesi Başkanının gönderdiği bilgilerle ilgili olarak şu telgrafı çeker:

“Nazilli’de Heyeti Temsiliye Üyelerinden Refet Beyefendiye, Ankara, 5.1.1920, Burdur, Isparta, Antalya sancaklarından meydana gelen muntika Kumandanı olan Burdur Ahzı Asker Reisi Miralay İsmail Bey’den alınan bir şifrede bu bölge ahalisinin harpten yorgun ve takati sınırlı olmasına rağmen bağımsızlığı muhafaza uğrunda her fedakarlığa hazır oldukları, cemaat teşkilatının olmaması, yerli memurların, jandarmaların kötü hali, hükümet reislerini resmi muamelelerde İtalyanlara işbirliği eylemeleri gibi sebeplerin, bazı bölgelerde İtalyanlara mahsus eğilim olduğu bildirildikten sonra, bu sakıncalara çare bulmak üzere milli teşkilat uğrunda azami gayretle çalıştıklarını, fakat merciin Heyete Temsiliye’den başka bir de Nazilli olduğu ara sıra gelen efelerden korkarak, nakdi yardım ve gönüllü gönderdikleri bildirilmekte; liva, kaza heyetlerine irşat kısmı namıyla aydın zevatın, propaganda heyeti ilhakiyla halkın ayaklandırılması ve İtalyanlara eğilimli olanlara karşı gizli korkutma usulü tatbiki teklif olunmaktadır. Mabus vaziyeti itibariyle kumandanınız altındaki cephe ile alakadar olan bu bölge için yapılacak tedbirler ve icraatın yüksek görüş ve tensiplerinize uygun olması tabii bulunduğundan, bu konuda adı geçenle temas olunarak o bölgedeki milli teşkilatın şekillenmesine ve yayılmasına, efelerin tacizlerine meydan verilmemesi vasıtalarına girişilmesi, yüksek gayretlerinize emanet edilmiştir. İsmail Bey’e bu konuda ayrıca sizinle irtibatta bulunması bildirilmiştir. Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal.”⁴

Burdur Askerlik Şubesi Başkanı **İsmail Albay’ın** 12 Aralık 1919 tarihli şifresine cevap olarak **Mustafa Kemal Paşa** şunları yazmıştır:

“Burdur’da Ahzı asker Kalem Reisi İsmail Bey’e Ankara, 23.1.1920,

1. En büyük askeri memurların bulundukları mahalde heyet ve Kuvayi Milliye’nin düzenleyicisi ve denetleyicisi olması hususundaki kararınız pek uygundur.
2. Herhangi mecburiyet ve suretle olursa olsun ahalinizin bilhassa Türklerin muhalif ve yabancı cereyan ve tahriklerine kapılmalarının milli mevcudiyetimiz ve vatanımız için deva bulun-

maz müthiş yaralar aşacağı hakikati göz önünde tutularak bu cereyanlar önü alınması için şimdiye kadar olduğu gibi bütün mevcudiyetle mesai sarf etmekten bir an vazgeçilmemesi rica olunur. Heyeti Temsiliye Namına Mustafa Kemal.”⁵

Mustafa Kemal Paşa, İsmail Albay’ın bir diğer telgrafına cevap olarak da kendisine aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

“Burdur’da Ahzı Asker Kalem Reisi İsmail Beyefendi’ye, C.15.2.1920 Ankara, 16 Şubat 1920, Sık sık, temasa gelindiği anlaşılan İtalyanlara karşı Kuvayı Milliye’nin hareket ve teşebbüsleri hakkında hakiki bir ketumiyeti (sır saklama) takibi ve İtalyanların da henüz memleketimizi haksız yere işgal altında bulunduran itilaf devletleri arasında bulunduklarının nazarı dikkatle tutulmasını rica ederiz. Heyeti Temsiliye Namına Mustafa Kemal.”⁶

İngiliz Yüzbaşı P.Hadkinson’un Burdur’a Gelmesi ve Demirci Mehmet Efe İle Görüşmesi

İngiliz istihbarat yüzbaşı **P.Hadkinson** 6 Ocak 1920’de Kuşadası’na çıkmış ve Muğla, Fethiye, Antalya ve Burdur’u kapsayan 7 haftalık bir gezi yapmıştır. Bu geziye ait gözlemlerini ve önerilerini 10 Ocak 1919 tarihli bir rapor ile İstanbul’da bulunan İngiliz Yüksek Komiser vekili Amiral **Richard Webb**’e göndermiştir. Amiral **Webb**’te bu raporun bir örneğini **Earl Curzon**’a (İngiliz Dışişleri Bakanı), Atina’ya ve Türkiye’deki İngiliz Orduları Komutanlığına göndermiştir.⁷ Bu belge İngilizlerin Yunanlılar için nasıl çalıştığını göstermesi açısından çok önemli bir belgedir.

Bu İngiliz subaylarının amacı Ege bölgesindeki *Kuvayı Milliye* kuvvetlerinin Sivas’ta bulunan **Mustafa Kemal Paşa**’dan emir almalarını ve bütünleşmelerini önlemek ve bölge hakkında bilgi toplamaktı.

İngiliz Yardım Subayı Yüzbaşı **P.Hadkinson** tamamı Sayın **Bilal Şimşir** tarafından yayınlanan raporunda, Antalya’dan Buldur’a (Burdur) 142 kilometrelik bir otomobil seyahatinden sonra vardığını (9 Ocak 1920), **Demirci Mehmet Efe**’nin Isparta’da olduğunu ve Burdur’u ziyaret edeceğini öğrendiğini ve onu beklediğini belirtir. **Demirci Mehmet Efe** silahlı adamlarıyla beraber ertesi günü Burdur’a 10 Ocak

1920 tarihinde gelir ve halk tarafından törenle karşılanır. **Hadkinson**'un anlatımına göre, **Efe**'nin yanında yüzden fazla seçme süvari vardır. Bütün şehir halkı Rumlar dahil, okul çocukları **Efe**'yi karşılamaya çıkar. Rum ve Türk okul çocuklarının elinde Türk bayrakları vardır. Birlikte yurtsever şarkılar söylerler. Yüzbaşı **Hadkinson** ile **Demirci Efe** Burdur'da yarım saat görüşürler. **Efe** yüzbaşıya; *"Yunanlılara karşı kinini belirttikten sonra İtilaf devletlerinin Türklerin onurunu kıran bu zilleti reva gördüğünü dile getirdikten sonra, Yunanlıların ülkede kaldığı sürece, sükünun gerçekleşmeyeceğini, her Türk'ün Yunanlılara karşı ülkeyi korumak için savaşıacağını, sulhun bir an önce sağlanmasını, İtalyanlardan memnun olduklarını, fakat yörenin daha güçlü ve kültürlü bir ülke tarafından (İngilizleri kastediyor) işgalini İtalyanlara tercih edeceklerini"* söylemiştir.^{8,9}

O zamanlar Yunanlılar dışındaki yabancı subaylara böyle dert anlatma alışkanlığı vardı. Aslında Yunanlıları Anadolu'ya gönderenin İngilizler olduğunu **Demirci Mehmet Efe** gibi bazı efeler kavrayamamışlardı.

Yüzbaşı **Hadkinson** aynı raporunda; *"Burdur'dan Antalya'ya geri dönerken Antalya tarafından içerilere deve kervanlarıyla cephaneye taşındığını gördüğünü, yanındaki İtalyan subaylarının bunların Antalya'dan Denizli'ye giden İtalyan kuvvetlerine ait silahlar olduğunu sıkılarak anlattıysa da benim görüşüme göre bunun Efe'nin gelişiyile bağlantılı olabileceğini düşündüm"* demektedir. Daha sonra **Mehmet Efe** kuvvetlerine İtalyanlarca silah yardımı yapıldığını ve bunun en az 6 aydır devam ettiğini sandığını belirtir. Aynı raporda Yüzbaşı **Hadkinson** Yunanistan'a Türk toprağı verilmesi halinde büyük çapta katliam olabileceğini de belirtir.¹⁰

İstanbul Meclisi Burdur Milletvekili Hüseyin Baki Bey'in Atatürk İle Yaptığı Yazışmalar

İstanbul Meclisinde Burdur Milletvekili olarak görev yapan **Hüseyin Baki Bey** (Çelikbaş) ve diğer milletvekilleri görüşmelerde bulunulmak üzere **Mustafa Kemal Paşa** tarafından Ankara'ya davet edilmiştir. Ancak İstanbul'daki bazı

çevreler milletvekillerinin Ankara'ya gidişini engellemeye çalışırlar. **Hüseyin Baki Bey**'de bu durumu **Mustafa Kemal Paşa**'ya bildirerek nasıl hareket etmesi gerektiğini sorar. **Atatürk**, *Nutuk*'ta bu konuyu şöyle anlatır; "... Biz milletvekillerini Ankara'ya çağırırken onlar da birtakım kişilerin bu çağrıya gelmemelerini ve tasarlanan toplantının yapılmamasını sağlamak için, karşı önlem alıyorlar ve girişimde bulunuyorlarmış. Kimi milletvekillerinin çıktıkları teller üzerine bu işi anladık. Örneğin, Burdur Milletvekili **Hüseyin Baki** imzalı ve 29 Aralık 1919 günlü şöyle bir tel geldi: 'İstanbul'da toplanan milletvekillerini adına Aydın Milletvekili **Hüseyin Kâzım** imzasıyla Teftiş Kurulu Başkanlığına gelen telde, en hızlı araçla İstanbul'a gelmekliğimi pek çok gerekli olduğu duyurulmakta ve bugün Dahiliye Nazırlığından gelen telde de yola çıkmaklığım bildirilmekte. Bundan önce Heyeti Temsiliye adına **Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri'nden gelen buyruk ve bildirim üzerindeki görüşümü açıklayıp bilginize sunduğum halde şimdiye dek bu yolda bir buyruk almadığımdan sizlerden haber gelmesini önemle beklemekteyim efendim.'" ¹¹

Mustafa Kemal Paşa İstanbul Meclisi'ndeki Burdur mebusu **Hüseyin Baki Bey**'e 7 Ocak 1920'de şu telgrafi çekmiştir. "Burdur Mebusu **Hüseyin Baki Bey**'e, verdiğimiz malumata teşekkür ederiz. İcap edenlere lüzumlu tebligatta bulunuldu. Bir an evvel Ankara'ya teşrifleriniz bekliyoruz, Efendim. Heyeti Temsiliye Namına **Mustafa Kemal**." ¹²

Hüseyin Baki Bey, bu çağrıya uymuş ancak Ankara'ya geç geldiğinden ilk dönem TBMM'ne girememiş, ancak 11 Ağustos 1923'te toplanan İkinci Dönem TBMM'de Burdur Milletvekili olarak katılmıştır. ¹³

Burdur Milletvekili **Hüseyin Baki Bey** hakkında O'nu tanıyan Burdurlu **Mehmet Gül** şu bilgileri vermiştir: "**Hüseyin Baki Bey**'in Burdur'da Paşa köprüsü denilen yerde **Hacı Hasan Pınarı**'nın bulunduğu yerde evi vardı. **Hüseyin Baki Bey**'in **Adil Bey** isminde bir oğlu vardı. **Baki Beyler** denilen bu aile 4 kardeş idiler. Bunlar **Saim Bey**, **Hüseyin Bey**, **İbrahim Bey** ve **Reşit Bey**'di. En büyükleri **Reşit Bey**'di. **Saim Bey**'i eşkiyalar öldürdü. **Saim Bey**'i öldüren eşkiya da öldürüldü ve kellesini sırığa takıp Burdur'da gezdirdiler. **Hüseyin Bey**'in adı **Atatürk**'ün *Nutuk*'unda vardır. (Bakınız **Mehmet Gül** ile yapılan röportaj). Burdur'da halen

mevcut olan Baki Bey konağı ve Paşa Köprüsü eskiden Çelik Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır.”¹⁴

Hüseyin Baki Bey’in kardeşi **İbrahim Bey**’in oğlu Prof. Dr.**Fethi Çelikbaş**’tır. 24 Ekim 2008 günü İstanbul’da evinde kendilerini ziyaret ettiğim sayın Prof.Dr.**Fethi Çelikbaş** şu bilgiyi verdi: “Benim çocukluğumdan hatırladığım (28 Mart 1912 doğumluyum) İtalyanlar Burdur’a çıkartma yapmış. Burdur’a bizim evlerin bulunduğu meydana (eskiden hayat denirdi) (şimdi Baki Bey Konağının olduğu yer, orada eskiden meydan varmış) yerleşmişler. Bunlara karşı koymak için Baki Bey ailesi yani Reşit Bey, babam İbrahim Bey, Ali Bey, Saim Bey ve Hüseyin Baki Bey ve merhum İbrahim Topuca’nın eşi Burdur’da toplanan millî kuvvet askerlerinin yiyeceğini karşılamaya çalışmışlar. O zamanlar Yarıklı Çiftliği Baki Bey ailesine aitti ve bu çiftlik Milli Mücadeleye yardım imkanlarına çalışırken maalesef asker kaçakları da yol keserek yolcuları silahla vurmuşlardır. Hatırladığıma göre Saim Bey amcamı vurmuşlardı. Hüseyin Baki Bey amcam Osmanlı Meclisinde Dördüncü Dönem Burdur Milletvekilliği yapmış. Hüseyin Bey amcam Osmanlı Meclisinde İstanbul’da bulunduğu için Galatasaray Lisesinde (o zamanki adı Mektebi Sultani idi) okumak için amcamla Burdur’dan İstanbul’a geldim. Hiç unutmam birinci sınıfta hocamız Robin Charles adında bir Fransızdı. O zamana ait fotoğraf ve kitaplarım maalesef Kandilli’deki köşkümüz yandığında yok oldu.”

Mustafa Kemal Paşa’nın İtalyanların Burdur-Antalya Arasında Yolcu Taşınması Konusundaki Mesajı

İtalyanlar Burdur’a doktorlar getirerek sempati kazanmaya çalıştılar. Ayrıca 1919 Temmuz ayından itibaren Antalya-Burdur arasında haftada iki defa otomobillerle yolcu taşımaya başladılar. Antalya’ya gidecek kişiler Burdur Belediye binası önünde (Yukarı Çarşı, Ulu Cami’nin olduğu yer) Belediye katibi **Ömer Efendi**’ye isimlerini yazdırmaya başladılar. Bunu öğrenen Belediye Başkanı **Ahmet Efendi** belediye katibini ikaz etti. İtalyanlar Antalya’ya Burdur’dan bir kişiyi 20 Kg eşya ile birlikte 4 liraya taşıyorlardı. Diğer nakliyeciler bundan zarar gördüğü için köprülere çivi koyarak İtalyan kamyonlarının lastiklerini patlatmaya başladılar.^{15,16}

Mustafa Kemal Paşa, 12.Kolordu Komutanı **Fahrettin Bey'e** telgraf çekerek İtalyanların yaptıkları taşımacılık konusunda önlem alınmasını istedi. Bu telgraf aşağıda verilmiştir: *"12.Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e (26 Nisan 1920), İtalyanların İstanbul'dan ilticaen gelmekte olan zevata kolaylık göstermesine nazaran, bu nakliyatı men etmek yerinden olmakla beraber bu yoldan istifade etmesi muhtemel kötü niyetlerinin Anadolu'ya girmesinin engellenmesini ve bu hususu da dikkatli olunması rica olunur."*¹⁷

Bu engellemelere rağmen Burdur Mutasarrıfı ve tüccarlar mallarının Antalya'ya kamyonlarla taşınması için Burdur-Antalya arasındaki yolda 3 köprü inşası konusunda İtalyan Mühendis **Ferrero** ile antlaşma imzalamışlardır.¹⁸

İtalyan Temsilci Ferrante'nin Bucak'a Gelmesi

Antalya'da bulunan İtalyan Temsilci **Marki** (Agustino) **Ferrante** Mart 1920'de Bucak'a geldi. **Ferrante** burada ziraat makineleri ve fabrika kurmak için halk ile antlaşma yapacaklarını ve ayrıca tren yolu yapacaklarını söyleyerek İtalyan propagandası yaptı. Mutasarrıf **Ali Ulvi Bey** bu olayı Konya Valiliğine bildirdi.¹⁹

İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Burdur'dan Çekilmesi

İtalyan işgal kuvvetleri 28 Nisan 1920 günü Burdur'u tamamen boşalttılar.²⁰ Bucak'tan da 6 Mayıs 1920 günü çekildiler.²¹ İtalyanlar askeri kuvvetlerinin çekilmesine karşılık halka sevimli görünmek için Burdur'da seyyar askeri hastanelerini bırakmışlar ve halkı ücretsiz tedavi etmeye devam etmişlerdir.²²

Burdur Milli Alayı : 'Çelikalay'

Burdur'da 1920 Eylül ayı sonu veya Ekim başlarında **Demirci Mehmet Efe'nin** emriyle '**Çelikalay**' adında gönüllülerden oluşan bir *Milli Alay* oluşturuldu. Bu kuvvette 360 civarında gönüllü vardı. Oluşturulan bu kuvvetin başına ilk önce İstanbul'dan kaçarak Antalya'ya oradan da Burdur'a gelen Tabip Teğmen (yüzbaşı olmalı, o yıllarda tabipler Askeri Tıbbiyeden mezun olunca Tabip yüzbaşı rütbesi alırlardı, y.n.)

Salih Zeki getirilmişse de bir süre sonra **Baki Beylerden Reşit Bey** getirildi. *Çelikalay* içinde 5 yedek subay vardı ve **Demirci Efe**'nin emriyle Burdur Askerlik Şubesi Başkanı **Miralay** (Albay) **Vecid Bey** tarafından 70 silah ve 12000 cephaneye verildi. Bu kuvvet **Demirci**'nin emriyle köylülerden ve halktan *oktorva vergisi* adında bir vergi toplamakla görevlendirilince halkın tepkisini çekti. *Burdur Milli Alayı* kuruluşundan bir ay sonra düzenli orduya bağlanması amacıyla **Refet Albay**'ın emriyle 22 Ekim 1920 günü kaldırıldı ve *Çelikalay*'da bulunan gönüllüler 57.Tümene sevk edildi.^{23,24} **Demirci Mehmet Efe** ise buna itiraz ederek **Mustafa Kemal Paşa**'ya telgraf çekti ve Alayın yeniden kurulmasını istediye de kabul edilmedi.

Afyonkarahisar ilinde de **İsmail Şükrü Hoca** tarafından *Çelikalay* isminde bir kuvvet kurulmuş olup bunun Burdur'daki *Çelikalay* ile ilgisi yoktur.²⁵

Hafız İbrahim Demiralay'ın hatıralarında *Çelikalay* ile ilgili olarak **Demirci Mehmet Efe**'nin **Hafız İbrahim Bey**'e gönderdiği aşağıda verilen telgraf vardır:

"No: 185, Telgraf, Isparta Mebusu **Hafız Bey'e ve Demiralay Erkânı Harbi Edip Bey'e**, Mahsus selâm ve ellerinizden sıkarım. Cümlelizin hal ve ahvaline dair malûmat veriniz. Burdur'dan Milli bir müsellah Alay tarafınıza hareket etmiştir. Vürudlarında işar ile vaziyet hakkında izahat verilmesini rica ederim. 10 Teşrinisani 1336 **Demirci Mehmet Efe**."²⁶

Çelikalay'ın ilk komutanı olan Tabip Yüzbaşı **Salih Zeki** (Sicil No: 333-70), **Rıza** oğlu olup Burdur Askerlik Şubesine kayıtlı yani Burdurludur ve *İstiklal Savaşı*'nda Binbaşı rütbesindeyken 1.Kolordu 6.Tümen 2.Top Taburunda görev yapmış ve bu nedenle *İstiklal Madalyası* ile ödüllendirilmiştir.

Burdur'dan Milli Mücadeleye katılmak üzere 1892-1899 arası doğumlu askerler Batı Cephesi Komutanlığı'na katılmak üzere Eskişehir'e sevk edilmiştir.²⁷ Askerlik Şube Başkanlığı'na **İsmail Hakkı Bey**'den sonra getirilen **Miralay** (Albay) **Vacid Bey** bu sevk işlemlerini organize etmiştir.

İtalyan Siyasi Temsilci Marki Ferrante'nin Burdur'a Tekrar Gelmesi

Antalya'daki İtalyan Siyasi Temsilcisi **Marki** (Agustini) **Ferrante** 8 Haziran 1920 günü tercümanı, katibi ve eşiyle birlikte Burdur'a gelir ve Burdur Askerlik Daire Başkanı **Albay Vacid**'in (bazı yayınlarda Vahit olarak geçmektedir) evini ziyaret ederek milli mücadele taraftarı Antalya Gümrük Müdürü **İhsan Bey**'i şikayet eder ve yerine başka birinin gönderilmesi için **Mustafa Kemal Paşa**'ya bildirilmesini ister. **Ferrante** Isparta ve Eğirdir'e gitmek istediğini belirtirse de Askerlik Şube başkanı gidemeyeceğini belirtir. **Ferrante** daha sonra Çerçin'deki maden suyuna gitmek ister. Bunun üzerine Teğmen **Refik**'i **Ferrante** ile beraber gönderir. Ancak **Ferrante** Teğmene Isparta'ya gitmek istediğini söyleyince Askerlik Şube Başkanı Isparta'ya gitmesinin kendisi için iyi olmayacağını belirterek gitmesini engeller.²⁸ **Ferrante**'nin amacı İtalyan işgalini genişletmek ve Isparta'yı da işgal etmektir. Burdur Askerlik Daire Başkanı **Albay Vacid** (bazı yayınlarda Vahit), Marki **Ferrante**'nin değiştirilmesi için uğraşmış ve sonunda da değiştirilmiştir.

Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay Vacid (Vahit) Bey'in Asker Gönderme Faaliyetleri

İsmail Hakkı Albay'dan sonra Burdur Askerlik Şube Başkanlığına tayin edilen **Vacib** (Vahit) Albay Burdur ve civarından Batı cephesine asker gönderme işlemlerini organize etti. Sadece Eylül ayının ilk 15 gününde 1892-1899 doğumlular arasından Burdur'dan 159 ve Tefenni'den 145 asker cepheye gönderildi.²⁹ **Vacib** Albayın bu konuda Isparta'daki **Timur Alayı** (sonra bu isim değişerek Demiralay olmuştur) reisi **Hafız İbrahim Bey**'e gönderdiği telgraf aşağıda verilmiştir:

*"Timur Alayı kumandanlığına, 9.10.1336 tarihli tezkereyi vâlâları cevabıdır. Garp cephesi Kumandanlığı vekaletinin emri ahiri mucibince 308-315 tevellütlü efrad kamilen Eskişehir'e sevk edilmekte olduğu cihetle işara âlilerinin tervici bendenizce gayri mümkün olduğundan bu babta vekâlet müşariünileyhin emir istihsali zaruridir efendim. 9.10.1336 Burdur Kalem Reisi Miralay Vahit."*³⁰

Burdur'un Milli Mücadele İçin Yaptığı Silah, Cephane ve Diğer Yardımlar

Burdur'da bulunan depodan 19 Haziran 1919 gününe kadar 694 Rus tüfeği ve 103.057 fişek Sarayköy Müfrezesine gönderildi. 14 Ağustos'da Aydın'da işgal sonrası zor durumda kalanlar için *Denizli Heyet-i Milliyesi*'ne bir defada Burdur ve köylerinden 100 000 kilo arpa, buğday, 500 adet davar ve 2000 lira para gönderildi.³¹

Isparta Milli Kuvvet Komutanı **Hafız İbrahim** anılarında *Demiralay* kuvvetleri için Burdur'un yaptığı yardımları anılarında şöyle anlatır; "*İlaşe, ilbâs ve nakdî yardım hususunda bütün memleketin büyük himmetini minnetle anarım. Komşumuz Burdur'u dahi ziyaretimde beş yüz lira nakit, Abdizâde Edhem Efendi'den o kadar kumaş tedârîki ile muavenetlerini hürmetle karşılarım. (Ağustos 1920).*³² Aralık 1920'de Burdur'dan üç sandık cep-hane, 13 adet Alman tüfeği, 3 adet Osmanlı tüfeği, 3 adet İngiliz maveri, 1 adet İtalyan filintası ve 289 cep-hane cep-heye gönderildi. 1921 yılında Burdur'dan Nazilli cephesine büyük miktarlarda cep-hane, gıda ve giyecek gönderildi. Bu nedenle Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Burdur Belediye Başkanı Fahrettin Çiloğlu'na 17.1.1921'de teşekkür telgrafi gönderdi."³³

Burdur'un Isparta'da kurulan *Demiralay* kuvvetlerine yaptığı yardıma *Demiralay* reisi **Hafız İbrahim** 31 Ocak 1920'de aşağıda verilen telgrafla teşekkür etmiştir.

"*Burdur Heyet-i Milliye'sine, Emanetler vusul buldu. Sevkiyâtı ikmâlden sonra cep-heye hareket emrini aldım. Livamız nâmına atlasdan sancak-ı şerîf ihzar ettim. Muvaffâkiyet ve selâmetinize arkadaşlarımızla beraber duâ ve arz-ı ihtirâmât eyleriz efendim. Reisi İbrahim, 31/1/336, vesika 360, sahife 118, tahrirat.*"³⁴

Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurulması

Daha önce belirttiğimiz üzere Burdur'da 19 Ağustos 1919 tarihinde bir *Heyet-i Milliye* teşkilatı kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştı. Bu teşkilat Mutasarrıf **Vasfi Bey**'in tüm engellemelerine rağmen çalışmalarına devam etti. Burdur *Heyet-i Milliyesi* İstanbul'daki Osmanlı Meclis'ine (Meclis-i Mebusan) **Hüseyin Baki Bey**'i Burdur milletvekili olarak seçti ve

Hüseyin Baki Bey İstanbul'a gitmek üzere 11 Ocak 1920'de Burdur'dan hareket etti.³⁵

Sivas'ta yapılan kongrede alınan karar gereği *Heyet-i Milliye* teşkilatlarının bir nizamnameye uygun olması kabul edilmişti. **Mustafa Kemal Paşa** 7 Ocak 1920'de Burdur Askerlik Şube Başkanı Albay **İsmail Hakkı**'ya bir telgraf göndererek Burdur *Heyet-i Milli* teşkilatının *Sivas Kongresi*'nde kabul edilen *Nizamname*'ye uygun olarak teşekkül etmediğini ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini işaret etti.³⁶ Bunun üzerine Ocak 1920'de Burdur *Heyet-i Milli* teşkilatında değişiklik oldu. Teşkilat Başkanlığına **Mahmut Bey** yerine Belediye Reisi **Ahmet Efendi** seçildi.³⁷

Burdur Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti Reisi Ahmet Bey ve yirmi arkadaşı **Mustafa Kemal Paşa**'nın bildirisi üzerine diğer birçok ilin *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* gibi İstanbul'daki *Meclisi Mebusan*'a telgraf çekerek yeni kurulacak Osmanlı Hükümeti'nin milli isteklere uygun nitelikte kurulmasını istediler.³⁸

6 Şubat 1920 günü Burdur'da bu teşkilat sayesinde Maraş işgali ve Fransızların yaptığı zulüm yapılan bir mitingle protesto edildi. 21 Ocak 1920'de başlayan ve 11 Şubat 1920 tarihine kadar devam eden şehir içindeki çarpışmalar sırasında Maraş halkı varını yoğunu harcamıştı. Bu sebeple savaş sırasında Maraş'ta önemli ölçüde yiyecek ve giyecek eksikliği hissedilmişti. 10 Şubat 1920'te **Mustafa Kemal**'in Maraş'a yardım yapılmasını istemesinden sonra çeşitli illerden yardım yapıldı. Bu nedenle Burdur'dan 200 lira ve Tefenni'den 400 lira gönderildi.³⁹

Burdur *Heyet-i Milli*'si **Mustafa Kemal Paşa**'nın emriyle 3 Nisan 1920'de Burdur'dan TBMM için 5 milletvekili seçti. TBMM için seçilen bu ilk milletvekilleri şunlardı; Burdur Müftüsü **Halil Hulusi** (Ermiş), Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Hakkı** (Küçük), Çiloğlu **Fahrettin Efendi**, Tefenni Kazası Kaymakamı **Şevket Bey** (Canderer) ve Profesör **Veli Bey** (Saltıkgil). Ancak **İsmail Hakkı** Albay ve Çiloğlu **Fahrettin Bey** istifa ettiğinden ve Müftü **Halil Hulusi Efendi** 25 Nisan'da vefat ettiği için boşalan milletvekillikleri için

Burdur *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* tarafından 17 Mayıs 1920 tarihinde **İsmail Suphi** (Soysalıoğlu), **Mehmet Akif** (Ersoy) ve eski Burdur Mutasarrıfı **Ali Ulvi Bey** seçilmiştir.⁴⁰

İlk dönem seçilen Burdur milletvekillerinin isimleri Yurt Ansiklopedisi'nde ve başka kaynaklarda farklı verilmiştir. Örneğin Yurt Ansiklopedisi seçilen milletvekillerinden biri İstanbul'da olduğu ve Ankara'ya gelemediği için yerine **Fahrettin** (Altay) **Paşa'nın**, **İsmail Hakkı** (Miralay) istifa ettiği için yerine **Mehmet Akif**'in seçildiğini belirtilmiştir.⁴¹ Ancak Burdurlu tarihçi Sayın **Osman Koçibey**'in bulduğu ve internet sitesinde yayınladığı mebus orijinal seçim belgesinde **Fahrettin Altay Paşa'nın** ismi yoktur. (Belge için bakınız:EK-I ve Osman Koçibay, Mehmet Akif Ersoy ve Burdur, [http://kocibay.net /mehmetakif.htm](http://kocibay.net/mehmetakif.htm)). Böylece bu karışıklık çözülmüş oldu.

Nazilli Merkez Heyeti, Nazilli'nin işgal edilmesi sonrası önce Denizli'ye, sonra Dinar'a ve nihayet Temmuz 1920 tarihlerinde Burdur'a taşındı ve '*Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi*' adını aldı. Bu nedenle Burdur *Heyet-i Milliyesi* artık *Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi* olarak çalışmaya başladı. Bu teşkilatın başkan yardımcılığını Nazillili **Ali Zühtü Bey** yaptı ve birçok eşraf çalışmalarına katıldı. 27 Eylül 1920 tarihinde bu heyetten Isparta *Demiralay* kumandanına yazılan telgraf aşağıda verilmiştir:

"Burdur: 4373, Isparta'da Demiralay Kumandanı Muhterem Hafız İbrahim Beyefendiye, Rahatsızlığınızı elem ve teessürlerle haber aldım. İktisabı afiyet ve iadeyi sıhhatleri için bilumum umum rüfeka-mın temenni-yi halisânede bulunmakta olduklarının arzına ve heyeti umumiyenin hürmetlerinin takdimine memurum efendim. 27.9.1336 Heyet-i Merkeziye Reis Vekili Ali Zühtü."⁴²

Telgrafını yukarıda verdiğimiz Nazilli Heyet-i Milli üyesi **Ali Zühtü Bey** Sultanhisar'ın ileri gelen ailelerindendir. Bu ailenin Milli Mücadele'de büyük fedakarlıkları olmuştur.⁴³

57.Tümen Komutanı **Nazmi** (Solok) **Bey**'in bu teşkilatın bir işe yaramadığını, sadece **Demirci Mehmet Efe**'ye levazım hizmeti verdiği şeklindeki raporundan sonra 29 Eylül 1920 günü bu teşkilat da kaldırıldı. Bunun yerine *Burdur Mü-*

dafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi kuruldu.⁴⁴ Bu teşkilatta **Mehmet Reşit** (Baki Beyzade olmalı, y.n.) başkan ve Çilzade **Fahrettin Bey** 2.başkan olarak çalıştı.

25 Şubat 1921 tarihinde ise '*Burdur Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi*' kuruldu. Bu son teşkilatta şu üyeler vardı: '*Eşraftan Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman, Hüseyin Çilzade Fahrettin, Dava vekillerinden Hacı Hamzazade Fuad, Tahrirat Müdürü Mısırlızade Hacı Rifat, Müderris Hatibzade Hacı Mehmet, Tüccardan Tayyazade Osman, Kazancızade Ziya, Naibzade Şevki, Hamancızade Hüsnü, Bedirzade Necib, Nafia Katiplerinden Hacı Velizade Ethem Efendi.*'

Yukarıda ismi verilen heyet üyeleri arasında seçim yapıldı. Seçim sonuçları Mutasarrıf **Safa** (Apaydın) **Bey** tarafından TBMM Başkanlığı'na bildirildi. *Burdur Müdafaa-i Milliye Heyeti Merkeziye'sine* seçilen kişiler şunlardır: '*Reisi evvel (Reis): Mutasarrıf Safa Bey, Reis-i Sani (Reis yardımcısı) : Askerlik Şube Başkanı Mazhar Bey, İkinci reis: Abdülbaki Beyzade Reşit Bey. Üyeler; Çilzade Fahrettin, Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey, Mısırlızade Hacı Rifat, Hamancızade Hüsnü, Tayyazade Osman, Hacı Hamzazade Fuad, Kazancızade Ziya, Bedirzade Necib, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman, Hatipzade Hacı Mehmet, Naibzade Şevki, Hacı Velizade Ethem Efendi.*'⁴⁵

Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclise 21 Eylül 1920 günü bir telgraf göndererek direnmeye devam edilmesini ve milletin her türlü fedakarlığa hazır olduğunu belirtti.⁴⁶

Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri hakkında bulduğumuz bilgiler şöyledir:

Mutasarrıf Safa Bey: Safa Apaydın. 28 Mayıs 1923'te Antalya Valisi oldu. Zamanın Tarım Bakanı **Zekai Apaydın**'ın kadresidir.⁴⁷

Askerlik Şube Başkanı Mazhar Bey: Özgeçmişine ulaşamadı. **Albay Şefik Aker** 57.Tümen Komutanı iken 23-24 Haziran 1920 tarihinde hastalandığında vekilliğine bakan Yarbay **Mazhar Bey**'in⁴⁸ *Burdur Askerlik Dairesi Başkanı Mazhar Bey* ile aynı kişi olup olmadığını doğrulayacak bilgi bulamadık.

Abdülbaki Beyzade Reşit Bey: (Reşit Çelikbaş) *Baki Beyler* ailesinden olup Burdur Milletvekili **Hüseyin Baki**'nin kardeşidir. Burdur eski milletvekili **Fethi Çelikbaş**'ın amcasıdır. (Kaynak. Osman Koçibay)

Müderriş Hatipzade Hacı Mehmet: İsmi geçen kişi **Mehmet Hatiboğlu** (1879-1945) olup 1879 yılında Burdur'da doğdu. Arvalı'dan Burdur'a göç etmiş bir ailenin çocuğudur. Önce Divanbaba mahallesindeki *Hacı Abdullah Ağa Sıbyan Mektebini* bitirip 1888-1893 arası *Rüştiye*'de sonra *Hacı Mahmud Bey* medresesinde okumuştur. Burada 1905-1907 yılları arasında Burdur Müftüsü Fakihzade İmamzade **Halil Sabri**'den temel İslam ilimlerini almış ve *Mehmet Kethuda camisi* (şimdiki Eski Yeni Cami) vaizliğine atanmıştır. 1916'da Burdur *bidayet mahkemesi azası* oldu. *Müderrişlik*, *Burdur İdadisi ulumi diniye muallimliği*, *vaizlik* ve *Burdur müftülüğü* (1928) görevinde bulundu. Milli Mücadele esnasında *Müdafaa-i Milliye* iane komisyon reisliği görevlerinde bulundu. Asker celp ve sevk işlerinde uşanmadan çalıştı. Banka idare meclisi ve meclisi umumi azalığında bulundu. '*Ana Kaynaklarına göre İslam Dini, Usul ve tatbikat*' isimli bir kitabı vardır. 23 Ekim 1945 tarihinde vefat etti.^{49,50} Oğulları Prof.Dr.**Mehmet Said Hatiboğlu** ve Sanatçı **Ahmet Hatiboğlu** Ankara'da ikamet etmektedir.

Burdur Müftüsü ve ilk milletvekillerinden Halil Hulusi Efendi: Burdurlu olup, oğlu **Kutsi** (Kuddusi Ermiş) ve torunu ise **Münip Ermiş**'tir. **Münip Ermiş** halen Burdur'da Aşağı Pazar'da ticaretle uğraşmaktadır. (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Hacı Ahmet Efendi: Müftü **Halil Hulusi Efendi**'nin kardeşidir. Eski Belediye Başkanı Dr.**Zeynel Bey**'in (Abidin Tonguç) evi **Ahmet Efendi**'nin eviydi. (Burdur Meydandaki Askeri lojmanların yanındaki sokaktaki ev). (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey: (Mahmut Çelik) Burdur'daki Armut çiftliğinin (Akçaköy'ü geçtikten sonra) sahibidir. Ailenin kökeni Burdur Ulucami'yi yaptıran **Çelik Mehmet Paşa**'ya uzanmaktadır. **Çelik Mehmet Paşa**'nın torunu **Mah-**

mut Bey 1235'de vefat etmiştir. Onun torunu ise Dr.**Mehmet Çelik Bey**'in dedesi ve *Burdur Kuva'yi Milliye Cemiyetinin* ilk başkanı olan Hacı Hüsnü Beyzade **Mahmut Bey**'dir. (Kaynak: Torunu Dr.Mehmet Çelik). Oğullarının isimleri **Hüsnü** ve **Şekip**'tir (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj). Burdur eski Belediye Başkanı **Rıza Erdem**'in kitabına göre ise **Hacı Mahmut Bey** Armut çiftliğinde ziraat yaptırır. Burdur şehri kenarında da Aşağı Çiftlik isminde bir malikanesi vardır.⁵¹ Burdurlu **Ahmet Uluçay**'dan aldığım bilgiye göre **Şekip Bey**'in oğlu Dr.**Mehmet Çelik** İzmir'dedir ve ayrıca bu aileden **Bahattin Çelik** vardır. **Mahmut Bey**'in torunu sayın Dr.**Mehmet Çelik** halen İzmir'de ikamet etmektedir. Sayın Dr.**Mehmet Çelik**'ten aldığım bilgiye göre Burdur'daki Tabakhane Camii **Hacı Mahmut Bey** tarafından yapılmış veya tamamlanmıştır. Bu nedenle yeni adı *Hacı Mahmut Bey* olarak değiştirilmiştir. Burdur'daki *Ulu Cami* ve *Hacı Mahmut Bey Camilerinin* tapu senetleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Dr.**Mehmet Çelik**'in ailesine verilmiştir.

Çilzade Fahrettin: Fahrettin Çiloğlu: Belediye reisliği yaptı. O'nun zamanında **Hacı Ali Efendi** Başkan vekili idi. Berber **Salih Efendi** ise Belediye azası idi. (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj). Burdur'da **Fahrettin Aga** diye bilinir. **Mustafa, Ahmet** ve **İzzet** isimli oğulları vardır. Oğlu **İzzet Çiloğlu** lu Burdur'da ikamet etmektedir.

Dava vekili (avukat) Hacı Hamzazade Fuat: Fuat Onur'er: Burdur'daki avukatların en üstünü, titiz bir kimseydi. Dava alınca karşısına kimse çıkamazdı. Şimdiki Gazi Cami'den yukarı çıkarken köşede bir bina vardır. O bina *Fahrettin Ağa* konağı idi. Onun yukarisında da Avukat **Fuat Bey**'in konağı vardı (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj). Soyadının **Onurer** olduğu, Burdur Emniyet Müdürlüğü arsasını bağışlayan kişi olduğu, evinin şimdiki Emniyet Müdürlüğünün olduğu yerde olduğu, Dr.**Cevdet Akın**'ın arkadaşı olduğu ve 1972 yılında vefat ettiği halen Ankara'da ikamet etmekte olan torunu Emekli Dr.Albay Patoloji uzmanı **Çağlar Acıkara**'dan öğrenilmiştir. **Fuat Onurer**, Dr.**Çağlar Acıkara**'nın anneannesinin

kocası, yani dedesidir. Avukat **Gültekin Yeşilyurt**'un '*Gün-cel Hukuk*' dergisinin Ekim 2007 sayısının 65.sayfasında avukat **Fuat Onurer** hakkında yazdığı makalesinde Avukatlık bürosunun Ulu Cami yakınlarında olduğu, 1912 yılında avukatlığa başladığı, o yıllarda Burdur'da Baro olmadığı için Antalya Barosu'na kaydolduğu, Burdur'da 60'lı yıllarda Baro kurulunca Burdur Barosu'na kaydolana ilk avukat olmuş ve kendisine 1.Nolu ruhsat verilmiş. Son yıllarını Burdur Burç Mahallesinde etrafı yüksek duvarlarla çevrili bahçe içindeki evinde geçirdi. Burdur'da Baronun kurulmasına çok büyük katkısı olmuştur.

Hamamcızade Hüsnü: Koca Bali hamamının kurucusu aileden gelmektedir. Em.Astsubay **Hüseyin Hamamcıoğlu**'nun amcasıdır.

Kazancızade Ziya: Burdur'daki yukarı çarşıdaki Şadırvanlı Kahve'nin sahibiydi. Onun kahvehanesini sonraları **Mehmet Gül** işletmiş. (Mehmet Gül ile yapılan röportaj). Ailesine ulaşamadık. **Kazancızade Ziya**'nın 1920'li yıllarda yukarı çarşıda uzun çarşı mevkiinde mağazası vardı. (Bakınız Rıza Erdem'in Burdur kitabı sf.35). Yanan eski postanenin olduğu yerde evi vardı. Oğlu **Fazıl Bey**'dir. **Rıza Yeşildağ** ise **Fazıl Bey**'in oğludur.

Nafia Katiplerinden Ethem Efendi: Nafia yani Bayındırlık daire-sinde çalışırdı. Ailesine ulaşamadı.

Naibzade Şevki Efendi: Belediye başkatibi Naiblerin **Ahmet**'in babası olduğu söylendi.(Kaynak Mehmet Gül). **Naibzade Şevki** dava vekili olarak çalışmıştır. Sayın **Ahmet Uluçay**'dan alınan bilgiye göre Antalya'da ikamet eden Avukat **Kubilay Ata** beylerin baba ve dede tarafı.

Bedirzade Necip: Burdur'da **Necip Ağa** olarak bilinirdi. Çendik Çiftliği sahibi olduğu söylendi.(Kaynak: Dr.Mehmet Çelik). Burdur'da Belediye reisliği yapmış. **Necip Bediroğlu** olarak bilinir.(Kaynak Burdurlu Ayhan Topates). İzmir'de oturan Emekli Albay **Rahmi Aydemir** oğludur. **Mehmet Sazak** damadıdır. (Kaynak Ahmet Uluçay). Dr.Mehmet Çe-

lik'ten alınan bilgiye göre **Necip Bediroğlu**'nun bir kızının adı **Aliye Hanım** (Yeşildağ) ve diğer kızı **Mürüvvet Hanım** olup **Mürüvvet Hanım** Antalya eski milletvekili **Rasih Kaplan**'ın oğlu **Abidin Bey** ile evliydi.

Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman: Belediye reisliği yapmıştır. Kardeşinin torunu bayan **Mükerrem Savran** halen 84 yaşındadır ve Burdur'da ikamet etmektedir. **Hacı Süleyman Bey**'in oğlu **Fahri Kayaalp** olup Burdur Belediye Başkanlığı yapmıştır, Çine ailesindendir. (Kaynak: Dr.Mehmet Çelik ve **Mükerrem Savran**)

Tayyarzade Osman: Burdur'da tüccarlıkla uğraşmıştır. Belediye başkanlığı yapmıştır. Eskiden Burdur'da tayarların hanı vardı ve bu aileye aitti. Oğlunun ismi **Celal Uçak**'tır. Burdur'da avukatlık yapan Sayın **Faruk Uçak**'ın dedesidir. (Kaynak: Ahmet Uluçay)

Hacı Velizade Ethem Efendi: Dokumacı ustasıdır. Oğlu emekli Albay **Ali İhsan Özel**'dir. (Kaynak: Ahmet Uluçay)

Mısırlıhazade Hacı Rifat: Burdur'da Oluklaraltı'nda halen müze olarak kullanılan *Mısırlılar Evi*'nin sahibidir. Bu aile İstanbul'a göç etmiştir. (Kaynak: Burdurlu Ahmet Uluçay). **Hacı Rifat Bey**'in eşinin adı **Nafia** hanımdır (Kaynak: Dr.Mehmet Çelik).

Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti

Burdur'da 19 Şubat 1920 tarihinde *Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti* kuruldu. Bu cemiyet seçimini 24 Şubat 1920'de yaptı ve birinci başkanlığa ilköğretim Müfettişi **Bekir Sıtkı Bey**'in eşi **Fitnat** hanım, ikinci başkanlığa **Bahaaddin Bey**'in kızı **Zekiye** hanım, sekreterliğe Şehit **Asım Bey Kız Mektebi** (şimdiki Turan İlkokulu) başöğretmenlerinden **Fatma** hanım, Veznedarlığa **Demirzade Mustafa Efendi**'nin kızı **Hayati** hanım seçildiler.^{52,53} Durum 7 Mart 1920 günü *Heyeti Temsiliye* Başkanı **Mustafa Kemal Paşa**'ya bildirildi. 23 Mart 1920 tarihli bir telgrafla da **Mustafa Kemal Paşa** durumu Sivas'ta bulunan *Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti*'ne bildirdi. Burdur'da ne gibi faaliyetlerde bulunduğu dair bir belge

bulunamayan bu cemiyetin 110 civarında üyesi vardı. Göller bölgesi, Antalya ve Denizli civarında sadece Burdur'da *Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* kurulması Burdur için bir övünç kaynağıdır. Bu Cemiyetin yaptığı yazışmalar aşağıda verilmiştir:

A)-Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin Yönetim Kurulu Seçimine İlişken 7 Mart 1920 tarihli yazısı:

"Sivas Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine, 19 Şubat 336 (1920) tarihinde içtima eden Türk Hanımları Kongresine rey-i hafi ile ber vech-i zır Hanımlar azay-ı faale intihap olunmuşlardır. 7 Mart 336 Katibe Fatma Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti Reisesi Fitnat."

B)-Burdur'da seçilen Kadınlar Cemiyeti Yönetim Kurulu üyelerinin listesini Heyet-i Temsiliye'ye 8 Mart 1920 günü bildirilen yazı:

"Heyet-i Temsiliye Riyaset-i Aliyyesine, 24 Şubat 336 tarihinde (yapılan) içtimada azay-ı faale tarafından ekseriyet-i ara ile ber vech-i zir hanımlar intihap edilmiş olduklarından icap eden talimat ve tebligatın cemiyetimize işarını rica ederiz. Reise-i Ula: Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişi Bekir Sıktı Bey ailesi Fitnat Hanım. Reise-i Saniye: Bahaeddin Bey kerimesi Zekiye Hanım. Katibe:Şehit Asım Bey İnas Mektebi Başmuallimi Fatma Hanım. Veznedar: Demirzade Mustafa Efendi kerimesi Hayati. 8 Mart 336 Katibe:Fatma Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti Reisesi Fitnat."⁵³

C)-Mustafa Kemal Paşa'nın Yazıları:

'Sivas Müdafaa-i Hukuku Vatan Kadınlar Cemiyeti Riyaseti'ne, (23 Mart 1920), Ankara'dan 23.3.36 (1920), Sivas Müdafaa-i Hukuku Vatan Kadınlar Cemiyet Riyaseti Aliyesine Malumat edinilmesi için ekiyle beraber takdim kılırdı, Efendim. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal "

"Heyeti Temsiliye Riyaseti Aliyesi'ne Numara 3, 19 Şubat 336 (1920) tarihinde toplanan Türk hanımları kongresince gizli oy ile aşağıdaki hanımlar faal üyeliğe seçilmiştir.⁵⁴

<u>İsimler</u>	<u>Oy Adedi</u>
4.Kolordu Ahzı Asker Heyeti Reisi	110
Erkanıharp Miralayı İsmail Hakkı Bey'in	
Eşi Madam Marten Tedrisatı İptidaiye (İlköğretim	
Müfettişi) Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım	108
Bahaettin Bey'in kızı Zekiye Hanım	105
Şehit Asım Bey İnas (Kızlar) Mektebi Başöğretmeni	
Fatma Hanım	103
Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey'in eşi Safiye Hanım	101
Bahaettin Beyzade Cemal Bey'in eşi Esma Hanım	97
Miralay Bey'in Kızı Zehra Hanım	97
Demirzade Mustafa Efendi'nin kızı Hayati Hanım	87
Hükümet Tabibi Hidayet beyin eşi Rana Hanım	86
Çilzade Fahrettin Bey'in eşi Naile Hanım	82
Şehit Asım Bey Mektebi öğretmenlerinden	
Sururiye Hanım	79
Çekirgezade Hüseyin Efendi eşi Zehra Hanım	72
Reşadiye Ana Mektebi Başmüebbiyesi Fitnat Hanım	70
Selimiye Kız Mektebi öğretmenleri Azime Hanım	70
Hacı Ali Beyzade Nazif Bey eşi Totu Hanım	69
Çilzade İzzet ağa eşi Ayşe Hanım	67
7 Mart 336(1920), Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyet	
Reisi Fitnat Katibe Fatma"	

Bu telgrafta ismi geçenlerden **Fahrettin Çiloğlu** Belediye Reisi, **Çilzade İzzet** ise kardeşidir. Halen Burdur'da ikamet eden **İzzet Çiloğlu**, **Fahrettin Çiloğlu**'nun oğludur.

Yukarıda verilen telgraf ayrıca bize o yıllarda Burdur'da mevcut olan okullar hakkında da bilgi vermektedir. Milli mücadele yıllarında ve öncesinde Burdur'da bulunan okulların bazıları o yılları yaşamış Emekli Öğretmen **Şevket Şener**'e göre şöyleydi: Konyalı Mektebi: 1914 depreminde yıkıldı yerine *Rehber-i İntizam Mektebi* yapıldı. Şimdiki Sakarya İlköğretim Okulu'nun bu okul olduğu söylenir. Ayrıca *Şehit Asım İnas (Kız) Mektebi* (şimdiki Turan İlköğretim Okulu), Karasenir mahallesinde *Tecir Hoca Mektebi* (şimdiki İstiklal İlköğretim Okulu), İsmail Özalp Mektebi ve Hilal Kız Mektebi vardı.⁵⁵ Röportaj yaptığımız Burdurlu **Mehmet Gül** ise o yıl-

lardaki okulları şöyle hatırlıyor: “Burdur’da biz çocukken Yenice Mahalle’de ‘Havvali Hoca’ okulu vardı. Burada Kuran okutulurdu. Ayrıca yukarı Pazar’da Ulu Cami’nin olduğu yerde yukarıda bulunan tuvaletlerin üstünde bir okul vardı. O tuvaletler çok eskidir (Tuvaletler Ulu Caminin olduğu yerde meydana aşağıya doğru inen yolun hemen sol başında Saat Kulesinin karşısındadır). Bu okula ‘Hamit Hafız Okulu’ denirdi. Sonra orası kahve yapıldı. ‘Dilberim Okul kahve yapıldı’ diye çok söylenildi. Burdur’da çay kenarında (şimdi doktorların özel hastane açtığı yerin karşısında) Rehber-i İntizam okulu vardı. Bu okulun başmuallimi Ahmet Bey Yukarı Çarşıda, Mevlana yokuşunda, Ulu Cami’nin olduğu yerde, köşede eskiden uncu Ese ve Orhan Tekin’in dükkanının olduğu binada otururdu. Şimdiki Sakarya İlkokuluna ‘İdadi’ denirdi. Oradan muallimler yetişirdi. Çine Beylerin Fahri Bey o okulda okumuştı. Bir de İsmail Bey’in Karasenir’de Okulu vardı. İsmail Bey şimdiki Belediye binasının (meydandaki) karşısındaki evin sahibiydi. Yukarı Pazar’da şimdi Kahve olan Karagözlerin evinin yanında Zühre-i Maarif okulu açıldı. Bu okul sonra şimdiki Müze’nin olduğu yere taşındı. Yenice Mahallede de hamamın karşısında bir okul vardı.” (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Refet Albay’ın Burdur’a Gelmesi

Hasan Hüseyin Efe adındaki bir efenin isyan etmesi üzerine yakalanması için **Refet Albay** (Bele) (1881-1963) Şubat 1920 tarihlerinde Isparta’ya gelir ve sonra Burdur’a gider. Isparta Kuvayı Milliye Reisi **Hafız İbrahim Bey** ve adamları, **Hasan Hüseyin Efe** ve adamlarını Eğirdir’de yakalar ve hapishaneye koyarlar. Durumu Burdur’da bulunan **Refet Bey’e** bildirirler. Ertesi günü **Refet Albay** Isparta’ya gelir ve **Hafız İbrahim** ile görüşür (25 Şubat 1920).⁵⁶ **Refet Bele** 1920-1921 yılları arasında Batı Cephesi Güney Kesimi Komutanlığı yaptıktan sonra 5 Ağustos 1921’de Milli Savunma Bakanlığına getirilmiştir.⁵⁷

Konya'daki İtalyan Birliğinin Bucak'a Gelmesi Ve İngiltere Başbakanının Protesto Edilmesi

İtalyanlar İngilizlerle yaptıkları anlaşma sonucu Konya'daki birliklerini Mart 1920 tarihinde çekmeye başladılar. O zaman İtalyan başbakanı olan **Francesco Saverio Nitti**'nin emriyle Konya'da bulunan 461 askeri bulunan birliğin küçük bir kısmı Burdur Bucak kazasına 1 Mart 1920'de gönderildi. Diğer İtalyan askerleri ise 10 Mart 1920'de trenle İstanbul'a gönderildi.⁵⁸

Burdur *Milli Heyeti* İngiliz Başbakanı **Llyod George**'un Osmanlı devletinin merkezinin Anadolu'da olması teklifini öğrenince bir telgrafla bunu 11 Ocak 1920 günü İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde protesto etmiştir.

Bu telgrafta Burdur Milli Heyeti şunları yazmıştır: *"İngiltere Başbakanı L.George'un altıyüz bu kadar seneden beri Osmanlı Devleti'nin ve hilafetin başkenti olan İstanbul'un ve Boğazların uluslararası bir hale getirilerek Osmanlı Devletinin merkezinin Anadolu'da olacağı ve İstanbul'un yalnız hilafet merkezi olarak kalacağı hakkında barış konferansına teklifte bulunacağını haber aldık. Dini ve milli ananelerimize aykırı ve hiçbir adalet ve hakkaniyete dayanmayan ve bilakis dünya barışını ve Müslümanları rencide ve ihlal eden bu tasavvurun kabulü halinde milletimiz ölümü hayata tercih ederek her türlü fedakarlıktan çekinmeyeceğine azmetmiş olmakla ona göre işbu protestonameyi arz ederiz."*⁵⁹ İngiliz Belgelerinde bu telgrafın 11 Ocak 1920'de Burdur (Bourdour) dan geldiği ve gönderenin *Milli Müdafaa Cemiyeti* Başkanı **Nurullah** olduğu yazılıdır.⁶⁰ Bulduğumuz belge ve kitaplarda **Nurullah** isminde bir kişiye rastlamadık. Bu isim yanlış yazılmış olabilir diye düşünüyoruz.

Mehmet Akif Ersoy'un Burdur'a Gelmesi

Mehmet Akif, 10 Nisan 1920 günü 12 yaşlarındaki oğlu **Emin** ile birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. Yanında ayrıca **Ali Şükrü Bey** vardır ve onunla Üsküdar Karacaahmet mezarlığında buluştuktan sonra *Kuva-yı Millîye* kuvvetlerinin kontrolü altındaki İzmit yaylası yönünde hareket ederler. **Meh-**

met Akif ve arkadaşları *Kuvay-ı Milliye*’ciler sayesinde Geyve boğazına gelir. **M.Akif** bu yolculuğunda önce araba sonra at ile seyahat eder. Geyve’den dekoville Eskişehir’e oradan da trenle 24 Nisan 1920 günü öğleye doğru Ankara’ya gelir.

Mehmet Akif, Ankara’ya gelince Meclisin önünde **Mutsafa Kemal Paşa** ile karşılaşmıştır. **Mustafa Kemal Paşa, Akif’e**; “*Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz*” demiş ve en kısa zamanda ziyaretine geleceğini söylemiştir.⁶¹

7 Mayıs 1920’de BMM’in *Encümen-i İrşad* ve *Heyet-i Nasihat*’sına seçilen **Mehmet Akif** vaazları ile halkı aydınlatmaya ve Millî Mücadele etrafında birleşmeye çağırdı. Bu aydınlatmalarını Ankara’da yaptığı gibi Anadolu şehirlerine de gitmeye başladı. Henüz Ankara’ya geleli 15 gün olmadan, Burdurluların ısrarlı daveti üzerine, yanında küçük oğlu **Emin** ile birlikte Burdur’a gitti. Kendisini büyük bir sevgi ile karşılayan Burdur halkına vaaz ve nasihatte bulundu. Oğlu **Emin Bey**, babasıyla birlikte Burdur’a yaptıkları seyahatı şöyle anlatmaktadır: “*Mehmet Akif Millî Mücadele’nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki; bu vadi-de öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu’nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti. O çok samimî konuşuyor, doğruyu söylüyordu. Sözleri herkesin üzerinde çok derin tesir ediyor. Onu bir kere dinleyen ve eli silâh tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah’a emanet ederek cepheye koşuyordu.*

Mehmet Akif (Burdur), (Biga) mebusu seçilmişti. Biga maalesef düşman istilasî altında kalmıştı. Burdur’a pederî davet ediyorlardı. Ankara’da onbeş yirmi gün kaldıktan sonra cenuba (güneye) doğru hareket ettik. Seyahatimiz yaylı bir araba ile başladı. Bu seferimizde bize Antalya mebusu Süleyman Efendi refikası (eşi) ile birlikte iştirak ediyordu. Günlerce muayyen mevkilerde mola vererek yol aldık. Burdur’a vasil olduğumuzda (vardığımızda) bu uzun araba yolculuğu hepimizi epeyce yormuştu. Lakin orada gördüğümüzi iyi kabul bize bütün acıları unutturdu. **Mehmet Akif**i Burdur eşrafı aralarında taksim edemiyorlardı. Her akşam bir yerde ağırlanıyor, şerefimize ziyafetler, hususî toplantılar tertip ediliyordu.

Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç dört yüz kişiyi geçen bir cemaate karşı hitap ederken gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor, çok heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiin yürekler acısı avakibini öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, kasırgalar koparacak ruhların kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son kat'î kararından doğuyordu. Bir de şurada burada hissiyatına mâlik olamayarak hıçkırıklarını tutamayan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu..

Burdur'da bir hafta kadar kaldık. Babama çok fazla iltifat ettiler. Öğle ve akşam yemeklerini başka başka yerlerde davetli olarak yiyorduk. Safahat şairi boğazlı (iştahlı) bir insan değildi. Bünyesine nisbeten az yerdi. Lakin güzel yemekleri seçmekte bilhassa sanatkarane yapılmış hamur tatlılarını seçmekte zevki selim sahibi idi. Burdur'da eşraftan bazı kimselerin sofrasında yediğimiz armudi şekilde yapılmış bir tatlı çok hoşuna gitti. Hane sahibinden bunun ismini bile öğrenmeye kalktı. Burdur'dan güneye metevcihan hareket ettik. Seyahatimize yine yaylı ile devam ediyorduk.”⁶²

Mehmet Akif 1920 yılı Nisan ayı sonlarında Ankara'da olmuş ve Ankara'da 10-15 gün kadar kaldıktan sonra bu seyahate başlamıştır. Önce Eskişehir'de 20 gün kalmış ve sonra Burdur'a geçmiştir. Bu nedenle **Mehmet Akif Ersoy**'un Burdur'a 1920 yılı Mayıs ayı sonları ya da Haziran ayı başlarında geldiğini söyleyebiliriz. **Mehmet Akif** Antalya'da onbeş gün kadar kaldıktan sonra Ankara'ya giderken Burdur'da ahalinin ısrarı ile bir hafta daha kalmıştır.^{63,64}

Bildiğimiz kadarıyla Burdur'da armudi şekilde yapılmış tatlı halen yok ise de **Rıza Erdem**'in 1928 yılında belirttiğine göre Burdur'da Ramazanın onbeşinden itibaren samsa tatlısı yapıldığı bunun ince yapılmış yufkadan mustatil (dikdörtgen) kesilerek içine birkaç ceviz içi konulmuş bir çeşit tatlı olduğundan bahsedilmektedir. Bu hamurlar kurutulularak üzeri bağlanıp fırında kızartılır ve üzerine pekmez dökülürdü.⁶⁵

Burdur'un İlk Dönem Milletvekillerinin Seçimi

Burdur Heyet-i Milliyesinin Milletvekillerini Seçmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Burdur *Milli Heyeti* 3 Nisan 1920'de Burdur'dan TBMM için 5 milletvekili seçti. TBMM için seçilen bu ilk milletvekilleri şunlardı: Burdur Müftüsü **Halil Hulusi** (Ermiş), Burdur Askerlik Şube Başkanı **İsmail Hakkı, Çiloğlu Fahrettin Efendi**, Tefenni Kazası Kaymakamı **Şevket Bey** (Canderer) ve Profesör **Veliyuttin** (Saltıkgil) **Bey**. Ancak Albay **İsmail Hakkı Küçük** ve **Çiloğlu Fahrettin Bey** istifa ettiğinden ve Müftü **Halil Hulusi Efendi** 25 Nisan'da vefat ettiği için boşalan milletvekillikleri için *Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* tarafından 17 Mayıs 1920 tarihinde **İsmail Suphi** (Soysallıoğlu), **Mehmet Akif** (Ersoy) ve eski Burdur Mutasarrıfı **Ali Ulvi Bey** seçilmiştir.⁶⁶ **İsmail Hakkı Küçük** Albay'ın istifa etmesi üzerine **Atatürk'ün** direktifiyle yerine **Mehmet Akif Ersoy** seçilmiştir.

Burdur'un TBMM'ne gönderdiği ilk milletvekilleriyle ilgili olarak değişik kaynaklarda değişik isimler bulunmaktadır. Örneğin Yurt Ansiklopedisinde seçilen milletvekillerinden birinin İstanbul'da olduğu ve Ankara'ya gelemediği için yerine **Fahrettin** (Altay) **Paşa'nın, İsmail Hakkı Bey** (Miralay, Küçük) istifa ettiği için yerine **Mehmet Akif'in** seçildiği belirtilmiştir. Ancak Burdurlu tarihçi **Osman Koçibey'in** saptadığı mebus orijinal seçim dokümanında **Fahrettin Altay Paşa'nın** ismi yoktur (Belge için bakınız: Osman Koçibay, Mehmet Akif Ersoy ve Burdur, <http://kocibay.net/mehmetakif.htm>). **Fahrettin Altay Paşa** Burdur'un 8.dönem milletvekilidir. **Kazım Öztürk'ün** TBMM Albümü kitabında **İsmail Hakkı** Albayın Meclise katılmadan 6.7.1336'da istifa ettiği, **Fahrettin B.Çilzade'nin** de 6.7.1336'da istifa ettiği belirtilmiştir.⁶⁷ Ancak Sayın **Osman Koçibay'ın** saptadığı doküman bu karışıklığı ortadan kaldırmıştır.⁶⁸ Tarihçi **Mahmut Goloğlu** ise İstanbul Meclisi Mebusanından Ankara'daki Meclise gelmek isteyen **Hüseyin Baki Bey'in** Meclise katılmadan 5 Temmuz 1920 tarihinde telgrafla izin istediğini ancak bu izinin Meclisçe kabul edilmediğini belirtmektedir.⁶⁹

Burdur Milletvekili Halil Hulusi Ermiş'in Vefatı

TBMM'nin vefat eden ilk milletvekili olan Burdur milletvekili **Mustafa Halil Efendi**'nin 25 Nisan 1920 tarihinde vefatı üzerine **Mustafa Kemal Paşa** eşine şu telgrafı gönderir: *"Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Burdur Müftüsü Mustafa Halil Haremi Hanımefendi'ye, 26 Nisan 1920, 'Eşinizin vefatı bütün Meclis Üyelerini fevkalade üzdü. Pek az zamanda arkadaşlarının hürmet ve muhabbetini kazanan merhumun aziz ruhu için Meclis bir çeyrek saat tatil olundu. Müslümanların gasp edilen haklarını geri almak ve Peygamber'in ruhunu şad etmek için atıldığı mücadele faaliyetinin başlamasını Büyük Millet Meclisi'nde gördükten sonra rahmeti rahmana kavuşan merhum için mağfiret talep eder, size ve aile fertlerinize Büyük Millet Meclisi namına taziyet beyan eylerim.'* Büyük Millet Meclisi emriyle, Reis Mustafa Kemal."⁷⁰

Mehmet Akif Ersoy'un Seçilmesi

TBMM'ne milletvekili seçilen Burdur Askerlik Şubesi Başkanı Albay **İsmail Bey** istifa etmiş ve yerine **Mehmet Akif Ersoy** seçilmiştir. **Mustafa Kemal Paşa**'nın konuyla ilgili olarak **Fahrettin (Altay) Bey**'e gönderdiği şifre telgraf şöyledir: *"Konya'da 12.Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendi, Şifre, Ankara, 29.04. 1336 (1920), 'İstifasından ısrarlı bulunan Burdur lıvası Büyük Milet Meclisi üyesi ve Ahzı asker (Askerlik Şubesi) Reisi Miralay (Albay) İsmail Beyefendi'nin yerine, bahsi geçen liva Büyük Millet Meclisi üyeliğine, Ankara'da bulunan şair Mehmet Akif Beyefendi'nin seçilmesinin teminini ve neticenin bildirilmesini rica ederim.'* Büyük Millet Meclisi Reisi, Mustafa Kemal."⁷¹

Mehmet Akif'in Burdur'dan milletvekili seçildiği yönündeki mazbatası 5 Haziran 1920 tarihinde Meclis'e ulaştı ve Mazbataları İnceleme Komisyonunca ve Meclis tarafından da oybirliği ile kabul edildi. 3 Temmuz 1920 günü ise Meclis'e **Mehmet Akif**'in Biga'dan mebus seçildiği haberi geldi. Bunun üzerine Meclis Başkanlığı 14 Temmuz 1920 günü **Akif**'e bir yazı yazarak, Burdur ya da Biga milletvekilliklerinden birisini tercih etmesini istedi. Ancak bu yazının cevabı

gelmeden **Mehmet Akif**, Meclisin 15 Temmuz 1920 tarihli oturumunda diğer bazı milletvekilleri ile birlikte yemin etti.

14 Temmuz'da ise **Akif**'e yazılan yazının cevabı 18 Temmuz 1920 günü Meclis İkinci Başkanı **Celeleddin Arif Bey**'in Meclisi açısından sonra okundu. Meclis kâtibi **Haydar Bey** tarafından okunan **Akif**'in cevabı yazısı şöyledir: "*Büyük Millet Meclisi Riyaset-i celilesine, 14-VII-1336 tarih ve 270 numaralı emirname-i riyâsetpenâhileri cevâbudır. Evvelce Burdur Liva-sından intihâb edilmiş ve livâ-yı mezkûre giderek müntehib ve müvekkillerime temasta bulunmuş olduğumdan, Burdur livası âzâlı-ğını tercihan Biga âzâlığından istifa ettiğimi arz ile te'yid-i hümet eylerim efendim.* 17 Temmuz 1336, B.M.M. Burdur livası azasından Mehmed Akif."⁷²

Miralay İsmail Hakkı (Küçük) Bey

Miralay **İsmail Hakkı Bey** ile ilgili olarak **Kazım Öztürk**'ün 1973 yılında basılan *Türkiye Büyük Millet Meclisi albümünde* sayfa 12'de **İsmail Hakkı Çallı** diye bahsedilmiştir. Fotoğraf da konmamıştır. **İsmail Hakkı Çallı** isminde bir albaya yaptığımız başvuru sonucunda ne MSB arşivinde ne de Emekli Sandığı arşivinde saptandı. O nedenle Miralay **İsmail Hakkı Albay**'ın soyadının '**Çallı**' olmadığı sonucuna vardık. Ancak bir tesadüf eseri Tarihçi **Osman Koçibay**'a başvuran Miralay **İsmail Hakkı Küçük** isimli bir albayın akrabaları ile İstanbul'da tanıştık. Albay **İsmail Hakkı Küçük**'e ait fotoğraf ve belgeleri bana veren **İsmail Hakkı Küçük** Albayın eşinin yeğeni **Nurten Kaya** ile yeğeninin torunu **Harika Dehri-nur Güneşhan** hanımlara bu konuya açıklık getirdikleri için teşekkür ediyorum. 26 Nisan 2005 tarihinde MSB Arşiv Müdürlüğünden ve Emekli Sandığından alınan belgelere göre **İsmail Hakkı Albay**'ın soyadı '**Küçük**' olup babasının adı **Hasan**, annesinin adı **Fatma Libas**, Filibe 1289 doğumlu olduğu, 2.1.1948 yılında öldüğü, 1 Haziran 1307 tarihinde Harp Okuluna (Mekteb-i Erkan-ı Harbiye) girdiği görülmektedir. **İsmail Hakkı Küçük** Albay (310-4-P) 4 Mart 1313'de yüzbaşı, 24 Nisan 1315'de *Kolağası* (kıdemli yüzbaşı), 31 Temmuz 1319'da *Binbaşı*, 28 Temmuz 1324'de *Kaymakam*, 6 Teşrinievvel 1328'de

Miralay olmuştur. 7 Temmuz 1335'de *tekaud* (emekli) olmuştur. Görev yaptığı yerler ise şöyledir; 1312'de *Mülazım-ı Sani* rütbesindeyken 3.Ordu (Selanik), 12 Ağustos 1315'te *Manastır Redif Fırkasına*, 29 Eylül 1319'da *Erzincan Redif Fırkasına*, 19 Şubat 1323'te 4.Ordu *Erkanı Harbiyesine*, 8 Teşrinievvel 1328'de Balkan Harbinde *İhtiyat Ordusunda Yanya'da* görev yapmıştır. Daha sonra *Sefirlik* nedeniyle ve Almanca bilmesi nedeniyle *Karargahı Umumi* (Genelkurmay) 2.Şubede görev yapmıştır. 24 Kanunuevvel 1329'ta 26.*Ayıntap* (Gaziantep) *Ahız Asker Reisi*, 26 Nisan 1330'da 12.*Bordor* (Burdur) *Ahız Asker Reisi*, 19 Haziran 1334'de Hükümet namına *zahire mü-bayası* için Lemberge memur edilmiştir. 19 Teşrinievvel 1334'de 12.*Fırka Ahız Asker Reisi* (Burdur Askerlik Dairesi) olmuş ve 7 Temmuz 1335'te *tekaüt* olmuştur. **İsmail Hakkı Küçük Albay** 24 Haziran 1332 tarihinde *Harp Madalyası* ile ödüllendirilmiştir. 26 Nisan 1334'te 12.Fırka Ahız Asker kalemi riyasetine becayiş suretiyle naklolunmuştur. **İsmail Hakkı Küçük Albay**'ın askeri safahatında 11 Nisan 1334'te *gümüş liyakat madalyası*, Almanya İmparatoru tarafından ikinci sınıf *demir salib madalyası* aldığı, 30.9.1334 tarihinde Batum Vilayeti Ahız asker heyeti riyasetine tayin olduğu, 19 Teşrinievvel 1334'te 12.Fırka Ahız asker kalemi riyasetine tayin olduğu, 7 Temmuz 1335'te emekli olduğu, "*Dersaadet emvaline tesviye edilmek üzere icra-yı teaddi hususuna irade-i seniyye şerefsudur buyurulmuştur*", şeklinde belirtilmiştir. Eminönü Kaymakamlığı Nüfus Müdürlüğünden 9.6.1992 tarihinde alınan nüfus kayıt örneğinde ise eşinin 1291 Macaristan doğumlu **Marta Küçük** olduğu ve 20.4.1948'te öldüğü, kayıtlı çocuğu olmadığı yazılıdır. **Marta** hanımın akrabalarının Çekoslovakya ve Avusturya'da yaptıkları araştırmada **Marta** hanımın adının **Martha Josefa Fehnl** olduğu saptanmıştır. *Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk* üyeleri arasında Miralay **İsmail Hakkı Albay**ın eşi **Madam Marten** olarak geçmektedir. Bu bilgiler bize milli mücadele döneminde Burdur Askerlik Dairesi Başkanlığı yapan **İsmail Hakkı Albay**ın soyadının '**Küçük**' olduğunu göstermiştir. Ancak tek aydınlatılamayan nokta *Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk* üyesi hanımlar listesinde '*Miralayın kızı Zeh-*

ra' isminde bir bayan olmasıdır. **İsmail Hakkı Albay**'ın çocuğu yoktur. Bu hanım ya o sırada yanlarında kalmakta olan bir bayanın ismi veya nüfusa kayıtlı olmayan evlatlık olarak büyüttüğü bir kız olabilir. Ya da yanlış yazılmış olabilir. Diğer açıklanması gereken bir konu belgelerde Miralay **İsmail Hakkı Küçük**'ün 7 Temmuz 1335 (1919) da emekli olduğunun yazılmış olmasına rağmen 1920 başlarında **Albay İsmail Hakkı**'nın Askerlik Daire Başkanı olarak **Atatürk** ile yaptığı yazışmalar vardır ve 1920'de *Burdur Müdafaa-i Hukuk* derneğince TBMM'ne milletvekili seçilmiştir. Bu durumu aydınlatmak gerekmektedir. Akla gelen bir ihtimal Osmanlı Hükümet kayıtlarına o tarihte emekli olarak geçmiş ancak yerine birisi atanıncaya kadar göreve devam etmiş olabileceğidir.

TBMM I.Dönem Burdur Milletvekilleri Ve Özgeçmişleri **Mehmet Akif Ersoy**

1873'te İstanbul Fatih'te doğdu. Fatih Medresesi Hocalarından **Mehmet Tahir Efendi**'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Fatih'te *Emir Buhari Mahalle Mektebi*, *Fatih İptidaisi* ve *Merkez Rüştîyesi*'nde tamamladı. Babasından ve başka hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Lise öğrenimini *Mülkiye İdadisinde* yaparak 1888'de mezun oldu. *Mülkiye Mektebinin* yüksek kısmında bir yıl okudu ise de babasının ölümü üzerine okuldan ayrıldı. İdadide okurken şiirle meşgul olmaya başladı. 1889 sonunda yeni kurulan *Baytar Mekteb-i Alisine* (Veteriner Yüksekokuluna) girdi. Okulu 22 Aralık 1893'te birincilikle bitirerek *Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Fen Heyetine* (Baytar Müfettiş Yardımcısı) olarak atandı. Görevi nedeni ile Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ın birçok yerlerini dolaştı. Halkla yakın ilişkiler kurdu.

Şiirleri 1894'ten itibaren dergilerde -ilk kez resimli gazetede- yayımlandı. Müslümanların uyanarak bağımsızlıklarını elde etmeleri ve *İslam Milletleri Topluluğu* halinde birleşmeleri ana düşüncesi olup şiirlerinde dile getirdiği konulardan biri de '*Kur'an*' idi. 1906'da ek görev olarak *Halkalı Yüksek Ziraat Okulu* '*Kitabet-i Resmîye*' ve 1907'de *Çiftçilik Makinist Mektebi* türkçe öğretmenliğine atandı. 1908 başında bağlı ol-

duğu *Nezaretin Baytarlık İşleri Dairesi* müdür yardımcısı oldu.

II.nci Meşrutiyetin ilanından sonra yayımlanmaya başlanan ve İslamcı aydınların toplandığı '*Sırat-ı Müstakim*' dergisinin başyazarlığını üstlendi. Bu dergide ve sonraki tarihlerde '*Sebilürreşat*' dergisinde sürekli yazıları, şiirleri ve çağdaş Mısırlı yazarlardan çevirileri yayımlanmaya başladı. 24 Kasım 1908'de *Darülfünun Edebiyat Şubesi Osmanlı Edebiyatı Öğretmenliğine* atandı. Balkan Savaşı sırasında yazdığı şiir ve makalelerini '*Hakkın Sesleri*' eserinde topladı. 11 Mayıs 1913'te *Baytarlık Dairesi*'ndeki görevinden istifa etti. *Sebilürreşat Dergisi*'ndeki yazıları *İttihat ve Terakki* hükümetinin politikasına ters düştüğünden *Darülfünun*'daki görevinden de ayrılmak zorunda kaldı.

1914 başında **Abbas Halim Paşa**'nın konuğu olarak Mısır'a gidip iki ay sonra döndü. Yıl sonunda *İttihat ve Terakki Fırkası*'nın gizli örgütü olan '*Teşkilat-ı Mahsusa*' tarafından Berlin'e gönderildi. Burada Müslüman esirlerle ilişki kurdu. Üç ay süren bu gezideki izlenimleri '*Berlin Hatıraları*' başlığı altında *Sebilürreşat*'ta yayımladı.

1915 Mayıs'ında *Teşkilat-ı Mahsusa* başkanı *Eşref Kuşçubaşı*'nın yönetimindeki bir kurul ile *Necit* (Riyat)'e giderek İngilizlerle anlaşmak üzere olduğu haber alınan **Şerif Hüseyin**'e karşı *Necit Emiri İbn-i Reşit*'in hükümete sadık kalması için çalıştı. '*Necit Çöllerinden Medine'ye*' adlı şiirini bu ziyaret için yazdı.

1918'de açılan *Darülhikme*'ye Başkatip olarak atandı. Ancak işgal altındaki İstanbul'da fazla kalamayarak Balıkesir'e gitti. Bir süre şehrin ileri gelenleri ve milli direniş yanlıları ile görüşmeler yaptı. Camilerde halkı bu konuda aydınlatacak vaazlar verdi. Bir süre sonra İstanbul'a döndü. Amacı kutuluş hareketinin merkezi olan Ankara'ya gitmekti. 10 Nisan 1920'de Çengelköy'deki evinden ayrılarak sonradan Trabzon milletvekili seçilen **Ali Şükrü Bey** ile araba, at ve Geyve'den dekovil ile on sekiz günde Ankara'ya geldi. İlk konuşmasının 30 Nisan 1920'de Hacıbayram Camiinde yaptı. *Kuvayi Milliye*'nin *İttihatçı* bir hareket olmadığı, bu savaşın dine ve halifeye karşı değil, memleketi düşmanlardan kurtarmak için

yapıldığını, bunun bir cihad ve katılmanın da farz olduğunu söylüyordu. TBMM'nin I.nci dönemine 5 Haziran 1920'de Biga'dan milletvekili seçildi. 4 Haziran 1920'de Meclise katıldı. Ancak halkı aydınlatma ile görevlendirilerek Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya ve Afyon yörelerini dolaştı. Camilerde milli mücadelenin amaç ve hedefleri konusunda vaazlar verdi. Bu arada 8 Temmuz 1920'de Burdur'dan da milletvekili seçilince 18 Temmuz'da Burdur'u tercih ederek Biga milletvekilliğinden istifa etti ve Ekim'de Genel Kurul kararıyla 45 gün izinli sayılarak halkı aydınlatma görevini sürdürmesi istendi. Önce Konya'ya sonra Kastamonu'ya gitti. İzni bir ay daha uzatılmakla Aralık sonunda yasama görevine döndü.

Bu arada Genelturmay'ın isteği ile *Milli Marş* olarak seçilecek güfte için 24 Eylül 1920'de bir yarışma açılmış, fakat yarışmaya katılan 724 şiirden hiç biri beğenilmemişti. Yeni *Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey* (Antalya), **Mehmet Akif Bey**'in yarışmaya katılmadığını görerek ricası üzerine kaleme aldığı ve '*Kahraman Ordumuza*' ithaf ettiği '*İstiklal Marşı*' 12 Mart 1921'de Meclis tarafından *Milli Marş* olarak kabul edildi.

Mecliste *Milli Eğitim* ve *İrşad Komisyon*'larında çalıştı. II.nci toplantı yılında *Milli Eğitim Komisyonunun Başkanlığı*nı, III.üncü toplantı yılında ise *İrşad Komisyonunun Katipliği*'ni yaptı.

I.nci Dönemde milletvekilliği sona erince Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a gitti. 1923, 1924 ve 1925 kışlarını Mısır'da geçirdi. *Ezher Üniversitesinde* Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verdi. Ayrıca Kur'an'ın dilimize çevrilmesi çalışmaları sürdürdü. 1935 yılı başında **Abbas Halim Paşa**'nın ölümü üzerine Mısır'da kalamayacağını anladı. Tutulduğu siroz hastalığı da kendisini rahatsız etmekte idi. Aynı yıl Temmuz'unda dinlenmek için Cebel-i Lübnan'a geldi. Bir ay sonra o sırada Fransa idaresindeki Antakya'ya geçti. 1936 Haziran'ında İstanbul'a gitmek üzere Antakya'dan ayrıldı. İstanbul'a ayak bastığı zaman hastalığı artmıştı. 27 Aralık 1936'da Beyoğlu'nda **Sait Halim Paşa** ailesine ait Mısır apartmanında öldü.

Ertesi günü Edirnekapı Mezarlığında toprağa verildi. Naaşı 1960 yılında şehitliğe nakledildi. Evli olup bir çocuk babası idi. Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği kısa hal tercümesinde yazılıdır.⁷³

Halil Hulusi Efendi (Ermiş)

1877'de Burdur'da doğdu. **Hacı Rahmi Efendi'nin** (mezarı halen Karasenir Mahallesinde oluklaraltı ile Alay arasındaki Cadde üzerinde Yeşiltepe'nin aşağısındadır) oğludur. İlk ve orta öğrenimini Burdur'da tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek *İbrahim Paşa Medresesi*'nde eğitim gördü ve *müderreslik icazeti* aldı. 1902-1910 yılları arasında Burdur Medresesinde *Müderreslik* yaptı. 13 Mayıs 1910'da Burdur Müftülüğüne atandı. 8 Mayıs 1919 tarihinde Osmanlı hükümetince görevinden uzaklaştırıldı. Milli Mücadele'de *Müdafaayı Hukuk Cemiyeti*'nde çalıştı. Ulusal direnişe katkısı oldu. TBMM'nin I.inci dönemine Burdur'dan milletvekili seçildi. 24 Nisan 1923 tarihinde mazbatasını tasdik edilmiş, fakat mecliste yemin ederek göreve başlayamadan 25 Nisan 1923'te vefat etmiştir. Cenazesi *Hacı Bayram* mezarlığında toprağa verildi. Evli olup dört çocuk babası idi. Ailesi **Ermiş** soyadını almıştır. Üye defterine adı (Halil Hulusi) olarak geçmiştir.⁷⁴ **Kazım Öztürk**'ün hazırladığı TBMM'i albümünde 1880'de Burdur'da doğduğu, Medrese mezunu, Arapça bildiği, evli 5 çocuk sahibi olduğu belirtilmektedir.⁷⁵ **Halil Hulusi Ermiş** halen Burdur'da ticaretle uğraşan Sayın **Münip Ermiş**'in dedesidir.

İsmail Suphi Bey (Soysalhoğlu)

1884 (1300)'te İstanbul'da doğdu. Gümrük Müdürlerinden **Mehmet Hilmi Bey**'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da *Sıbyan Mektebi* ve *Edirne Askeri Rüstiyesi*'nde tamamladıktan sonra *Rodos-Süleymaniye Medresesi* ve *İdadisinde*, babasının memuriyetli İstanbul'a dönmesinden sonra da *Vefa İdadisinde* okudu. *Hukuk Mektebinde* öğrenci iken, *Adliye Nezareti Ceza İşleri Kaleminde* devlet hizmetine girdi Meşrutiyetin ilanından (1908) sonra Adliyeden ayrılarak ara sıra yazı

yazdığı '*Servet-i Fünun*' dergisinin sürekli yazarı olarak çalışmaya başladı. Bu arada *İttihat ve Terakki Cemiyetinin* yayın organı '*Şura-yı Ümmet*' gazetesinin Selanik'ten İstanbul'a nakli üzerine bu gazetenin iç konularındaki yazılarının sorumluluğunu üstlendi. Sonra da '*Servet-i Fünun*' ve '*İkdam*' gazetelerinin *Başyazar* ve *Yazı İşleri Müdürlüğü* yaptı. 31 Mart (13 Nisan 1909) olayında *Hareket Ordusu*'nun tebliğlerini her gün gazetede ya da ek sayı çıkarmak suretiyle yayımlaması ayaklanmaya ön ayak olan *Avcı Taburu* askerlerinin matbaaya saldırımlarına neden oldu. Padişah **Aldülhamit**'in tahttan indirilmesinden sonra İstanbul normal yaşama kavuşmakla *Servet-i Fünun*'un günlük çıkan kısmını kapatarak derginin haftalık, ancak, ünlülerin yanında genç kalemlerin de yer aldığı bir edebiyat dergisi olarak yayımına devamını sağladı. 1912 sonunda '*Servet-i Fünun*' dan ayrıldı. *Mercan* ve *Vefa İdadilerinde* öğretmenlik yaptı. 1917'de **Celal Nuri Bey** (Gelibolu) ile birlikte '*Atı*' gazetesini çıkardı. Mütareke (1918)'den sonra '*Söz*' gazetesi imtiyazını alarak milliyetçi görüşleri savundu. Ayrıca *Sulh ve Selamet* ve sonra da *Milli Ahrar Fırkalarında* siyasi faaliyette bulundu. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçerek Ankara'ya geldi. **Mustafa Kemal Paşa**'nın isteği üzerine bir süre '*Hakimiyet-i Milliye*' gazetesinin *Başyazarlığını* üstlendi.

TBBM'nin 1.inci Dönemi için yapılan seçimlerde Burdur milletvekili seçilen **İsmail Hakkı Bey**'in Meclise katılmadan istifası üzerine boşalan milletvekilliğine 17 Mayıs 1920'de seçildi ve aynı gün Meclis'e katıldı. 5 Haziran 1920'de Biga Livasında da seçilmiş olduğu bildirilmesi üzerine Burdur'u tercih ederek Biga milletvekilliğinden çekildi.

Mecliste *Dışişleri*, *İktisat*, *Bayındırlık* ve *İrşad* komisyonlarında çalıştı. İlk üç toplantı yılında *Dışişleri Komisyonu*'nun katipliğini yaptı. Başkanlığın 11 Ekim 1920'deki gizli birleşiminde okunan aynı tarihli yazısıyla **Tevfik Rüşti Bey** (Menteşe), **Besim Atalay Bey** (Kütahya) ve **Fuat Bey** (İzmit) ile birlikte Sovyet Rusya sınırları içindeki Türk kökenli ülkelerde bilimsel incelemelere memur edilerek özellikle savaş sonu Rusya'nın her tarafına dağılmış olan esir askerlerin A-

nayurda dönmelerini sağlandı. Ayrıca ilk Anayasayı hazırlamakla görevlendirilen özel komisyonda Raportör olarak görev aldı. Hazırlanan tasarımı Komisyon ve Genel Kurulda savundu. Düşmandan kurtarılan bölgeler halkının durumunun iyileştirilmesi için kurulan özel komisyonda Başkan olarak bulundu.

Yeni seçimlerin yapılmasına karar verildiği 1 Nisan 1923 birleşiminde 121 kişi arasında kendisinin de imzaladığı önerge üzerine söz alarak Meclisin *yurdu düşmandan kurtarmak için görevini yerine getirdiğini*, memleketin geleceğini yeni bir kadro ile güvence altına alınması zorunlu olduğun anlattı.

Dönem içinde kürsüde 18' i gizli oturumda olmak üzere 122 konuşma yaptı. 7 soru ve 2 gensoru önergesi verdi. İstanbul'da ve düşmandan kurtarılan bölgelerde taşınmaz mallarını rehine verenler hakkındaki teklifi, hükümet tasarısı ile birleştirilerek 16 Nisan 1923'te 337 sayılı Kanun olarak kabul edildi.⁷⁶

İsmail Suphi Bey ilk mecliste soyadı kullanmaya başlayan bir milletvekili idi. 23 Nisan 1920'de Meclis'te evrak memuru olarak çalışan **Hıfzı V.Velidedeoğlu** anılarında **İsmail Suphi Bey** için şunları yazmıştır; "*İsmail Suphi Bey'e gelince, daha o zaman 'Soysallıoğlu' soyadını kullanırdı. Kalemde onunla ilgili bir önerge, işlem veya başka bir iş olduğu zaman ondan söz ederken hepimizin dili 'Soysallıoğlu İsmail Suphi Bey' demeye alışmıştı. Konuşmaları hemen her zaman coşkulu idi. İnceleme ve etüt üzerine değil, duygular üzerine oturturdu konuşmalarını. Onunla tartışmaya girişen pek olmazdı.*"⁷⁷

Mehmet Ali Ulvi Bey

1866 (1282)'da İstanbul'da doğdu. **Mehmet Sait Efendi**'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sultan Selim Rüştîyesi ve Mülkiye İdadisinde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebini yüksek kısmından Ağustos 1885'te mezun oldu. Ticaret ve Ziraat Nezareti Tercüme-i Fünun Kaleminde Katip olarak devlet hizmetine girdi. 1888-1891 arası Rüşumat Emaneti, Maliye Nezareti Kupon Kalemi ve Muhasebat Umum Müdürlüğü'nde çalıştı. Kasım 1881'de idare mesleğine geçerek Bursa İli Maiyet

Memurluğu'na atandı. Bu görevde kaymakamlık stajını bitirdikten sonra 13 Aralık 1894'te Aziziye (Sivas), 17 Haziran 1894'te Sandıklı (Afyon), 27 Haziran 1900'de Tavas (Denizli), 25 Mart 1903'de Avlonya (Yanya), 24 Ağustos 1908'de Leros (Adalar) kaymakamı oldu. 1909-1919 arası da Hınıs, Bayazıt, Kerbela, Kangırı, Kayseri ve Burdur mutasarrıfı olarak görev yaptı. Burdur Mutasarrıflığı görevinden 13 Mart 1920'de İstanbul Hükümetince alındı. TBMM'nin I.inci dönemi için yapılan seçimde Burdur milletvekili olan **Fahrettin Bey**'in Meclise katılmadan istifası üzerine 17 Mayıs 1920'de boşalan milletvekilliğine seçilerek 1 Haziran 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Dilekçe ve PTT komisyonlarında çalıştı. Malul olması nedeniyle 7 Mart 1922'de verilen bir kararla toplantılarda bulunması, isteğine bırakıldı. Dönem bitmeden 16 Ekim 1922'de Ankara'da öldü. Evli olup beş çocuk basası idi.⁷⁸ **Kazım Öztürk**'ün TBMM Albümü'nde **Ali Ulvi Bey** için **Memet Sait** oğlu olduğu 1866'da İstanbul'da doğduğu, Fransızca bildiği, Kayseri Mutasarrıfı, Muallim ve Burdur Mutasarrıfı olduğu belirtilmektedir.⁷⁹

Şevket Candaner

1876'da halen Yunanistan sınırları içinde kalan Serfice Sancağının Kozana İlçesi, Çobanlı Köyünde doğdu. Nüvab'tan **Ali Himmet Efendi**'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Serfice ve Selanik'te tamamladıktan sonra 1903'te *İstanbul Hukuk Mektebinden* mezun oldu. Pirlepe İlçesi *Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcılığı* ile 13 Ekim 1904'te devlet hizmetine girdi. 17 Ağustos 1905'te Kolanya İlçesine atandı. 16 Mart 1907'de Zihhe İlçesine *Savcı Yardımcısı* oldu. 17 Ağustos 1909'da Keskin İlçesi *Bidayet Mahkemesi Ceza Reisliğine* getirildi. 2 Ekim'de İstanbul *Polis Müdürlüğü*'nde *Merkez Reisi* olarak görevlendirildi. 25 Haziran 1913'te Konya *Polis Müdürlüğüne* tayin edildi. 13 Ağustos 1914'te de Burdur-Tefenni kazası kaymakamı oldu. Bu görevde iken TBMM'nin I.inci dönemi için 3 Nisan 1920'de yapılan seçimde Burdur milletvekili oldu. Meclise katıldığına dair muamelat defterinde bir kayıt mevcut bulunmamakla beraber ölümünün Meclis Genel Ku-

ruluna bildirildiği 11 Eylül 1920 birleşiminde, Başkan tarafından, merhumun Meclisin ilk açılışında Meclise dahil olduğu, tahsisatına mahsuben 900 lira para aldığı, bir buçuk, iki ay sonra hastalığına binaen mezuniyet verildiği ve 6 Temmuz 1920'de de yeniden bir buçuk ay izin aldığıın açıklanması ve gerçekten Başkanlığa çektiği ve 6 Temmuz 1920'de Genel Kurul'da okunan 5 Temmuz tarihli telgrafında, bir ayı mütecaviz hasta yattığını, bu mazeretinin arkadaşlarınca da bilindiğini beyan ederek burada tedavi ve istirahat etmek üzere bir buçuk ay izin istemesi, Meclise katıldığını kanıtlamaktadır. Bu istek aynı birleşimde genel kurulca kabul edilmiş, ancak hastalığı devam ettiğinden Meclise katılamamış ve 10 Eylül 1920'de Ankara'da ölmüştür. Evli olup iki çocuk babası idi. Ailesi, 'Candaner' soyadını almıştır.⁸⁰

Profesör Veli (Veliyuttin) Bey (Saltıkgil)

Fahri Çoker'in hazırladığı 'Türk Parlamento Tarihi' kitabında "1880'de Burdur'un Buldan İlçesinde doğdu." Denmektedir. Buldan Denizli'nin ilçesidir. **Kazım Öztürk**'ün TBMM Albümü'nde ise doğum yeri 'Boldan' olarak geçmektedir.⁸¹ Buldan esnafından **Hacıveli Ağazade Süleyman Efendi**'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini *Aydın Rüştüyesi* ve *İzmir İdadisinde* tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye Mektebine girdi. 1905 Temmuz'unda yüksek kısımdan mezun oldu ve 28 Ekim 1905'te *Maarif Nezareti Yabancı Okullar Müfettişliği Kalemî*'ne atandı. 13 Şubat 1906'da istifasıyla bir süre açıkta kaldı. 1 Mart 1906'da Aydın İl Maiyet memurluğuna tayin idildi. Bu arada devamla başladığı *Darülfünun Hukuk Mektebi*'ni de bitirdi. Meşrutiyetin ilanından sonra *Maarif Nezaretince* açılan bir sınavı kazanarak Devlet hesabına öğretim için Fransa'ya gönderildi. *Paris Hukuk Fakültesinden* lisans diploması alarak yurda döndü.

İstanbul Mebusan Meclisinin III.üncü dönemi için 21 Mart 1914'te yapılan seçimde Aydın milletvekili oldu. Mecliste engin adalet duygusu ve geniş kültürü ile yaptığı eleştirilerle dikkati çekti. Özellikle I.Dünya Savaşının yönetimin-den yalnız iktidarın değil bütün Meclisin sorumlu olduğu

yolundaki konuşmasıyla yankı uyandırdı.

Bu arada 11 Nisan 1917'de *Darülfünun Hukuk Tarihi* öğretmenliğine getirildi. 5 Nisan 1919'da *Hukuk Fakültesi Hukuk-u Esasiye Müderrisi* (Profesörü) oldu.

TBMM'nin I.nci dönemi için 3 Nisan 1920'de yapılan seçimde Burdur milletvekilliğine seçildi. Ancak İngilizler tarafından sürekli izlendiği için İstanbul'dan ayrılamadı. Meclise katılmaması dolayısıyla istifa etmiş sayıldı ise de 10 Şubat 1921'deki birleşimde mazereti yerinde görülerek milletvekilliğine kabul edildi. Mecliste Bütçe Komisyonunun Başkanlığını ve Dışişleri Komisyonunun da sözcülüğünü yaptı. Bir süre Samsun İstiklal Mahkemesinde üye olarak bulundu.

Kars'ta toplanacak *Barış Konferansı*'na temsilci ve *Lozan Konferansı*'na danışman olarak katıldı. Dönem içinde kürsüde 4'ü gizli oturumda 11 konuşma yaptı.

Milletvekilliği I.nci dönemde sona erince İstanbul Hukuk Fakültesindeki Profesörlük görevine döndü. 13 Aralık 1925'te *Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği*'ne atandı. Yeni açılan *Ankara Hukuk Mektebi*'nde *Anayasa Hukuku* okuttu. Bu görevlerde iken geçirdiği bir kalp krizi ile 20 Mart 1935'de Ankara'da öldü. Cebeci asri mezarlığında toprağa verildi. Evli olup iki çocuk babası idi. Arapça ve Fransızca bildiği resmi hal tercümesinde yazılıdır.⁸²

Yunan Taarruzu Nedeniyle Milli Kuvvetlerin Bozguna Uğraması Ve Burdur'a Göçmenlerin Gelmesi

Yunanlılar 23 Haziran 1920 günü üstün silah gücü ve çok sayıda kuvvetiyle Umurlu-Köşk cephesine saldırmış ve Nazilli tekrar işgal edilmişti. Yunanlılar Artık Menderes nehri boyunca ve Buldan yönünden Denizli'ye doğru ilerliyordu. Halk ve onlar arasına karışan bozguna uğramış *Kuvayi Milliye*'nin bir kısmı da kabileler halinde Isparta, Burdur ve Sandıklı gibi şehirlere geri çekilmişti.⁸³

Dr.Burhanettin Onat, Dr.Lütfi Kırdar Ve Dr.Reşit Galip'in Burdur'da Hilal-i Ahmer (Kızılay) Çalışmaları

Demirci **Mehmet Efe**'nin Aydın cephesinde yaptığı mücadele sırasında yaralılara bakacak bir sağlık desteğine ihtiyaç vardı. **Demirci Mehmet Efe** bu amaçla Harbiye Nazırı **Cemal Paşa** aracılığıyla İstanbul'da bulunun *Hilal-i Ahmer* Başkanı **Dr.Adnan** (Adivar)'a bir telgraf gönderdi. **Dr.Adnan Adivar** da işgal bölgesindeki göçmenlere yardım bahanesiyle *Hilal-i Ahmer 'Sihhi imdat heyetleri'* adı altında kafileler teşkil edilerek Anadolu'ya doktorları göndermeye başladı. Birinci kafile olarak '*Beşinci Sihhi İmdat Heyeti'* adı altında Nazilli'de çalışmaya başlayacak bir ekip oluşturuldu. **Dr.Lütfi Kırdar** başkanlığındaki bu heyette **Dr.Bnb.Mustafa Feridun Bey**, **Dr.Burhanettin** (Onat), **Dr.Celal Ramazanoğlu**, **Dr.Vasfi**, **Dr.Cevat Refik**, **Dr.Vefik Vassaf** (Akan), **Dr.İhsan Arif Derman** vardı.⁸⁴ *Hilal-i Ahmer Beşinci İmdat-ı Sihhi Heyeti* adıyla oluşturulan bu ekip Aralık 1919 tarihinde Nazilli'de göreve başladı. **Dr.Burhanettin Onat**'ın eşi **Dürdane** hanım da Nazilli'ye gelerek sargı bezi imal etti.

Yunanlıların 22 Haziran 1920 tarihinde genel saldırıya geçmeleri ve 3 Temmuz 1920 tarihinde Nazilli'yi işgal etmeleri üzerine Aydın cephesi bozuldu. **Dr.Burhanettin** ve eşi **Dürdane** hanım 24 Haziran 1920 tarihinde bir at arabası kiralayarak Nazilli'den ayrıldı ve Dinar üzerinden Burdur'a geldiler. **Dr.Burhanettin Onat** Burdur'da eski bir evde *Hilal-i Ahmer* kliniği oluşturarak çalışmaya başladı.⁸⁵

Dr.Lütfi Kırdar ise *Nazilli'deki ekibi* önce Denizli'ye sonra Dinar'a ve nihayet Burdur'a **Dr.Burhanettin Onat**'ın oluşturduğu merkeze taşıdı.

Burdur'da oluşturulan *Hilal-i Ahmer Merkezi* Antalya'dan Ankara'ya giden birçok *vatansever aydın* ve *subayın* konakladıkları yer oldu. İstanbul'dan kaçan bu *vatansever kişilerin* bazıları deniz yoluyla Antalya'ya oradan da kara yoluyla Ankara'ya gitmekte idiler. Bu kişiler *Burdur Hilal-i Ahmer*'inde *misafir* ediliyor ve sonra yollarına devam ediyordu. Burdur *Hilal-i Ahmer*'i gelenleri hem misafir ediyor hem de güvenilir kişiler olup olmadığını kontrol edip Ankara'ya bildiriyordu.

Burdur *Hilal-i Ahmer Reisi* Dr.**Lütfi Kırdar** İstanbul'dan yeteri kadar ilaç ve malzeme getirmedeği için mevcut parayla kinin, diğer ilaçlar ve bazı sağlık aletlerini almak üzere Dr. **Burhanettin Onat** ve heyetin muhasibi **Tahsin Bey** 1920 Aralık ayında önce *Antalya*'ya oradan da *Rodos*'a gitti. *Rodos*'tan gerekli ilaçları alıp 12 Şubat 1921'de *Antalya*'ya ve sonra Burdur'a geldiler. Burdur'daki *Hilal-i Ahmer* merkezinde istirahat edenler arasında **Velet Çelebi**, **Mahmut Esat** (Bozkurt) ve Dr.**Tevfik Rüştü** (Aras) da vardır.⁸⁵

Dr.**Burhanettin Onat** *Hilal-i Ahmer Merkezi*'ne gelen Fransız gazeteci **Berthe George Gaulis**'i burada tedavi etti. Gazeteci **Gaulis** Burdur *Hilal-i Ahmer Kliniği*'nde amip dizanterisi hastalığını tedavi ettirdi ve yollar açılincaya kadar Burdur'da 10 gün kaldı.⁸⁶

Burdur *Hilal-i Ahmer* hastanesi 1921 yılının ikinci yarısında, *Sakarya Savaşı* öncesi, Konya'ya nakledildi.⁸⁷

Atatürk'ün fikir fedaisi Dr.**Reşit Galip** de Burdur'da açılan *Hilal-i Ahmer Merkezi*'nde Dr.**Lütfi Kırdar** ve Dr.**Burhanettin Onat** ile beraber çalışmıştır. Dr.**Lütfi Kırdar** bu konudaki anılarını Dr.**Reşit Galip** için hazırlanan bir kitapta şöyle anlatır; “..Milli hareket esnasında, ben Nazilli'de bulunuyordum. O (Dr.**Reşit Galip**) ise *Tavşanlı*'da Kuvayi Milliye teşkilatının başına geçmiş bulunuyordu. Zaman zaman bana yazdığı mektuplarda köylülerden sitayişle fakat köylüyü kahhar pençeleri altında inletemen mütegalibeden nefretle bahsediyordu. *Tavşanlı*'nın düşman tarafından işgali üzerine Burdur'da buluştuk. O da *Hilal-i Ahmer*'e iltihak etti. Onun için mesleki sahada yeni bir faaliyet başlamış demekti. Nitekim *Antalya*'da iken mikropların boyanması hakkında bulduğu yeni usul *Sihhat Vekaleti* tarafından *Avrupa*'ya ajansla neşrolundu.”⁸⁸

Dr.**Reşit Galip**, daha sonra Burdur'dan *Antalya*'ya geldi ve *Hilal-i Ahmer Cemiyeti İmdad-ı Sıhhi* heyeti *Antalya* laboratuvarı müdürü olarak çalışmaya başladı.⁸⁹ 11 Eylül 1921'de *Sağlık Bakanlığı Hıfzısıhha Müdür Muavinliği*'ne tayin oldu. Sağlığı bozulduğundan 5 Aralık 1921'de *Mersin Hükümet Tabipliği*'nde görevlendirildi. **Mustafa Kemal**, Dr.**Reşit Galip**'le ilk kez 17 Mart 1923'te *Mersin* gezisi sırasında tanışmıştı.

Mersin'de konuşma yapan ateşli ve cevval Dr.**Reşit Galip**, **Mustafa Kemal**'in hemen dikkatini çekti ve onu Meclis'in ikinci dönem Aydın milletvekili yaptı. Dr.**Reşit Galip** bundan sonra ölünceye kadar **Mustafa Kemal**'in emrinde büyük hizmetler yapmaya başladı ve *Atatürkçü Düşünce Sistemi* ve *inkılapların* keskin savunucusu oldu.⁸⁹ 19 Eylül 1932'de *Maarif Vekili* (Bakanı) olmuş ve okullarımızda bugün de söylenen "Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam; Küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi özümünden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun!" dizelerinden oluşan 'and'ın yazarı Dr.**Reşit Galip**'tir. Üniversite reformu Dr.**Reşit Galip** sayesinde yapılmıştır. Dr.**Reşit Galip**'in verem ve zatürree hastalığı gittikçe ilerler; artık öleceğini anlayınca demir karyolasını kütüphanesinin olduğu odaya aldırır ve kitapları arasında daha 42 yaşındayken 4 Mart 1934 Pazar gecesi saat 02.30'da Keçiören'deki evinde ölür ve cenazesi *Cebeci Mezarlığı*'na kaldırılır.

Dr.**Burhanettin Onat** (1894-1976) Burdur'dan sonra Konya'da bir süre çalışmış daha sonra Antalya'da büyük hizmetler vermiştir. Dr.**Burhanettin Onat** *Hilal-i Ahmer Cemiyeti* Antalya Şube Başkanlığı, *Türk Ocağı* Antalya Şube kurucusu, *Serbest Cumhuriyet Fırkası* Antalya Teşkilatı kurucusu, *Antalya Belediye Başkanı* ve *Antalya Milletvekili* gibi unvanların sahibidir.⁹⁰ Operatör **Burhanettin Onat**, Dr.**Reşit Galip**'in Rodos'tan çocukluk arkadaşıdır.

Dr.**Lütfi Kırdar** (1887-1961) *Kurtuluş Savaşı* sonrasında *İzmir Sağlık Müdürlüğü*, daha sonra da *Manisa Valiliği* yaptı. *Manisa Valisiyken* Dr.**Refik Saydam** tarafından 1938'de *İstanbul Valiliği* ve *Belediye Reisliği* görevine atandı ve 8 Aralık 1938 ile 24 Ocak 1949 arasında 10 yıl *İstanbul Belediye Başkanlığı* yaptı. İlk işi vaktiyle *staj yaptığı darülacezeyi* düzeltmek oldu. İstanbul'a birçok eser kazandırdıktan sonra 1949 yılında *elçiliğe* tayin edilmek istenmesine rağmen kabul etmedi. 1954 ve 1957 seçimlerinde DP'den *İstanbul Milletvekili* oldu. Son *Menderes* hükümetinde *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı* (1957-1960) olarak görev yaparken, 27 Mayıs'ta tutuklandı. *Yassıada*'da yargılanırken 17.02.1961'de geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti.⁹¹

İtalyan Özel Temsilcisi Prof.Fago'nun Burdur'da Kalması

TBMM'yi açıldıktan sonra İtalyanlar Ankara'daki hükümetle temas etmeye başlamışlardır. İtalyan Dışişleri bakanlığının isteği üzere Prof.**Vincenzo Fago** Haziran 1920'de Ankara'ya gelir ve Anadolu'da bazı ekonomik ayrıcalıklar almak, İtalya'ya hububat ve hammadde ihraç edilmesini sağlamak ve karşılığında da Ankara hükümetine 3 Milyon lîre borç ve savaş malzemesi vermeyi önerir. Ancak bu görüşmelerinden bir sonuç alamayarak 15 Haziran 1920'de Afyon'a oradan da Burdur'a gelir. Burdur'da o zaman İstanbul Meclisinde mebus olan **Hüseyin Baki Bey**'in evinde bir süre kalır. Sonra Antalya'ya gider.⁹² Bu ziyaretten sonra İtalyan diplomat **Alberto Touzzi** ve Antalya Konsolosu **Faralli Burdur**'a 15 Mart 1921'de gelmişlerdir. Burdur Mutasarrıfı **Tuozzi**'yi ziyaret etmiş ve İtalyan hükümeti'nin Türklere karşı izlediği politikadan dolayı teşekkür etmiştir.⁹³ Bu arada *Heyeti İcra* (Bakanlar Kurulu) kararıyla Isparta ve Burdur 18 Haziran 1920'de bağımsız liva haline getirilir.⁹⁴

Burdur Hapishanesinden Mahkûmların Kaçması

25 Haziran 1919 günü Burdur hapishanesinde bulunan **Kaz Ahmet** çetesinden **Yunaklı Ahmet** ve **Halil İbrahim** gardiyan **Mahmut**'u etkisiz hale getirip hapishaneyi boşaltmışlar ve Jandarmanın 69 silahını alıp kaçmışlardır.⁹⁵

7.1.1920 günü Burdur hapishanesinden firar eden **Yunaklı Ahmed** ile **Halil İbrahim** yakalanarak itlaf edilir.⁹⁶ Burdur hapishanesinden kaçan 180 mahkumu yakalayan üstteğmen **Tahir Ağa**'ya "*Burdur Hapishanesinden firar eden 180 mahkumu maiyetindeki müfreze ile takip ve bunlardan idama mahkum birini bir çarpışmada maktulen ele geçirmek suretiyle fedakar hizmetler gösteren İnzibat Mülazımı Evvel (Üsteğmen) Tahir Ağa'ya ileride madalya ile taltif edilmek üzere, şimdilik vaki olan hizmetini takdiren kendisine bir kıta takdirname yazılması uygun olacağı kararlaştırılmıştır*" şeklinde Büyük Millet Meclisi Reisi **M. Kemal** ve Bakanların imzasıyla bir *Heyeti İcraiye* (Bakanlar Kurulu) kararı 26 Haziran 1920'de alınmıştır.⁹⁷

Demiralay Kumandanı Hafız İbrahim Efendi'nin Burdur'dan Mustafa Kemal'e Mesaj Göndermesi

Isparta Mebusu ve Demiralay Kumandanı Hafız İbrahim Efendi Burdur'dan 10.10.1920 günü telgraf göndererek teçhizat istemiştir. **Mustafa Kemal Paşa**'da o sırada Burdur'da olan **İbrahim Bey**'e 16.10.1920'de telgraf göndererek ihtiyaçların Milli Savunma Bakanlığı'na iletildiğini belirtmiştir.⁹⁸

Fahrettin Altay Paşa'nın Burdur'a Gelişi

Konya'da 12.Kolordu komutanlığı yapan Albay **Fahrettin Altay** (1880-1974) 57.Tümen Komutanlığından tayin edilen **Albay Şefik** (Aker)'le buluşmak üzere 20 Temmuz 1920 günü emir subayı ve kurmay başkanıyla beraber hareket eder. Yolda otomobil bozulur ve Sandıklı'dan sonra bir at arabası ile geç vakit Dinar'a gelir ve **Şefik** Albay'la buluşur.

Fahrettin Altay Paşa anılarında Burdur'a gelişini şöyle anlatır; "...Dinar'dan trenle Burdur'un o vakit ki istasyonu Baladız'a gittik. Burdur Mutasarrıfı ile bölge kumandanının bir İtalyan doktorunun otomobili ile gelip bizi Burdur'a götürmeleri dikkatimi çekti. İtalyan işgal kuvvetleri çekilmişti. Fakat böyle otomobilli doktorlar bırakarak halkın sağlık ihtiyaçlarını temine çalışmakla sevgi kazanmak istedikleri anlaşıyordu. Belediye Reisi Fahri Bey'de misafir olarak Müdafaa Hukuk Cemiyeti mensuplarıyla görüştük. Onlara da Denizli vakası (Demirci Mehmet Efe'nin Denizlide birçok insanı öldürmesi olayı) hakkında Atatürk'ün direktifi dahilinde izahatverdik."⁹⁹

Bu anılardan anlaşıldığı gibi o zamanlar tren Burdur'a gelmiyordu. Burdurlular Baladız'da trene biniyordu. Tren Burdur'a 1936 yılında geldi. **Fahrettin Altay Paşa** 1946 yılında 8.Dönem TBMM Burdur milletvekili oldu. Bu anıdan ayrıca **Fahrettin Çiloğlu**'nun Temmuz 1920'de Burdur Belediye Başkanı olduğunu anlıyoruz.

Fahrettin Altay Paşa 1880'de *İşkodra*'da doğdu. 1900'de *Harp Okulu*'nu, 1902'de *Harp Akademisi*'ni bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale, Romanya ve Filistin Cephelelerinde görev aldı. 7 Mayıs 1918'te Konya'daki 12.Kolordu Komutanı, 12 Nisan 1919'ta 3.Kolordu Komutanı, 13 Ekim 1919'ta tekrar 12.

Kolordu Komutanı oldu. Temmuz 1921’de *Kolordu yetkisiyle 5.Süvari Grup Komutanı* oldu. 13 Eylül 1921’de *5.Süvari Kolordusu Komutanı* oldu. *Başkumandanlık Meydan Savaşı* sonrası dağılan düşmanı İzmir’e kadar kovaladı. 1933’te *1.Ordu Komutanı* oldu 1945’de emekli oldu. 1946’de *8.Dönem Burdur Milletvekili* oldu. 1974’te ölmüştür. Mezarı Devlet Mezarlığı’ndadır.¹⁰⁰ **Fahrettin Altay**’ın; ‘*Türkiye İstiklâl Muhârebâtında Süvârî Kolordusunun Harekâtı*’, ‘*İstiklâl Harbimizde Süvârî Kolordusu*’, ‘*On Yıl Savaşı ve Sonrası 1912-1922*’ adlı eserleri vardır.

Düzenli Ordu’ya Geçiş

1920 yılı Ekim ayından itibaren *Kuvay-i Milliye* kuvvetlerinin düzenli orduya geçmesi sağlanmaya başladı. **Demirci Mehmet Efe** Keçiborlu’nun İçdecik nahiyesinde oturmaya başladı. **İsmet Albay** (İnönü) 10 Kasım 1920’de *Batı Cephesi Kuzey Kesimi*, **Refet Albay** (Bele) 11 Kasım 1920’de *Güney Cephesi Kumandanı* oldular.¹⁰¹ 15 Aralık 1920 günü **Refet Albay** kuvvetleri Keçiborlu’ya bağlı İçdecik köyünde olan **Demirci Efe**’yi kuşattı ise de **Demirci Efe** kaçtı ve nihayet Tavas ve Bozdoğan’da yakalanarak orada yanındaki 10 kişiyle ikamete mecbur edildi ve kendisine maaş bağlandı.¹⁰² Bu arada Burdur ve civarından toplanan gönüllüler Denizli’ye gönderilmeye başlandı. 4 Mayıs 1921’de *Batı Cephesi Kuzey ve Güney kesimleri* birleştirilerek tek komuta altında ve *Batı Cephesi Komutanlığı* olarak görev yapmaya başladı ve başına **İsmet Paşa** (İnönü) getirildi.

D)-1921 Yılında Burdur’da Gelişen Olaylar

Burdur Belediye Başkanı Fahrettin Çiloğlu’nun Faaliyetleri

Fahrettin Çiloğlu, 1920 Kasım, 1921 Ocak aylarında *Burdur Belediye Reisi* olarak görev yapmaktaydı. Burdur’da **Fahrettin Ağa** olarak bilinir. Prof.Dr.**Nuri Köstüklü** Hocanın A-TASE arşivinde saptadığı belgelere göre **Fahrettin Çiloğlu Burdur Heyet-i Merkeziyesi** 2.Başkanı olarak 57.Tümen komutanı **Nazmi (Solok) Bey**’e gönderdiği telgrafında **Demirci Efe**’nin istekleri yüzünden Tümen’e yardım yapılamadığını

belirtmiştir. **Fahrettin Çiloğlu** ve *Burdur Heyet-i Milliyesi*'nin daha sonra Batı Cephesine büyük yardımları olmuş ve bu nedenle **İsmet Paşa** (İnönü) tarafından 17 Ocak 1921 tarihinde gönderilen telgrafta **Fahrettin Çiloğlu** ve Burdurlulara teşekkür edilmiştir.¹

İnönü Zaferinin Burdur'da Kutlanması

10/11 Ocak 1921'de *Birinci İnönü Zaferi*, 31 Mart 1921'de *İkinci İnönü Zaferi* kazanıldı.

İkinci İnönü Savaşının kazanıldığı tarihte Burdur'da bulunan Dr.**Burhanettin Onat** Fransız gazeteci **Madam Gaulis**'i tedavi etmekte ve hergün bu nedenle yanına uğramakta ve aldığı haberleri de ona söylemektedir. Bir gün Dr.**Burhanettin Bey, Madam Gaulis**'i ziyaret ettiğinde şöyle der: "*Madam, siz bu halinizle operanın kapısı üzerine konmuş bir kırlangıç kuşuna benziyorsunuz. İçerden trajik sesler duyuyorsunuz ve bir gazeteci olarak bunlar galiba sizin kulağınıza hoş geliyor.*" Bunun üzerine Madam, Dr.**Burhanettin Onat Bey**'e; "*Yanıyorsunuz doktor, Alman topları Paris'i döerken, Marn'da ben bu acıyı çok yakından ve ta kalbimin içinden duymuş, günlerce ürpermiştim. Onun için sizi çok iyi anlıyorum. Ama hiç üzülmeyin ve şüphe etmeyin. Sonunda muhakkak harbi kazanacak ve muzaffer olacaksınız. Burada memleketini seven o kadar çok insan var ki, bu harbin başka türlü bitmesine imkan yok*" dedi. Madam'ın yanından dışarı çıkan Dr.**Burhanettin Onat** Burdur sokaklarında sevinç çılgınlıkları duydu. Ve herkesin telgrafhaneye doğru gittiğini gördü. Ne olduğunu sorduğunda; "*Düşman bozulmuş kaçıyor-muş, telgrafhaneye ajansları okumaya koşuyor herkes*" dediler. Dr.**Burhanettin Onat 2.İnönü Zaferi**'nin kazanıldığını bu şekilde öğrenir ve *Hilal-i Ahmer*'e dönüp **Madam Gaulis**'e zaferin kazanıldığını söyler. Bunun üzerine ikisi sokağa çıkar ve Burdur sokaklarındaki sevinç çılgınlıkları görürler.²

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında *Sakarya Savaşı* yapıldı ve zaferle sonuçlandı. *Sakarya Savaşı*'ndan sonra *Kuvayı Milliye* kuvvetleri tamamen düzenli orduya katıldı.³ *Sakarya Savaşı*'nın kazanılmasından sonra 12 Eylül 1921 günü Ankara'da çıkan '*Hakimiyet-i Milliye*' gazetesinde Burdurlula-

rın gönderdiği telgraf yayınlandı. Bu telgrafta Burdurlular mücadeleye devam edilmesi, orduya güven ve bağlılıklarını bildirdiler.⁴

Fransız Gazeteci Berthe Georges Gaulis'in Burdur'u Ziyareti (14 Nisan 1921)

Milli Mücadelede döneminde **Mustafa Kemal Paşa** yapılan mücadelenin haklılığını anlatmak için zaman zaman yabancı gazetecilerle görüşmüştür. Bu gazetecilerden birisi de Fransız gazeteci ve yazar **Madam Berthe Georgius Gaulis**'tir (1870-1950).⁵ **Mustafa Kemal** ile görüşmek amacıyla 11 Şubat 1921'de İstanbul'a gelen **Gaulis** deniz yoluyla 20 Mart 1921'de Antalya'ya gelmiş ve buradan Burdur'a geçmiştir. **Gaulis**, Burdur'dan 14 Nisan 1921'de **Mustafa Kemal Paşa**'ya gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır; "*Fransız Gazetecisi ve Yazarı Bayan Berthe-George Gaulis'ten, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Burdur, 14.4.1921 'Sizi bir kez daha Türkiye'nin kurtarıcısı yapan büyük askeri başarı için en hararetle tebriklerimi sunmama izin veriniz Paşam. Ankara'ya gitmek üzere 6 Şubatta Paris'ten yola çıktım. Şartlar elvermedi. İvedi kişisel işlerim beni Paris'e dönmeye zorluyor. Sizinle görüşmek ve konuşmak şerefine kavuşmamın derin üzüntüsüyle geri döneceğim. Çok canım sıkıldı. Ama şimdiki olayların mutlu biçimde sonuçlanmasından sonra sizi yakında Avrupa'da görmek zevkine kavuşacağımı umuyorum. Size hayranlık ve sempati duygularımı iletmeden Anadolu'dan ayrılmak istemiyorum Paşam.'* Berthe-George Gaulis."⁶

Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa 17 Nisan 1921 günü Burdur'dan Eskişehir'e gelmiş olan **Madam Gaulis**'e aşağıdaki telgrafi gönderir; "*Mustafa Kemal Paşa'dan Eskişehir'de Bayan Berthe-George Gaulis'e, Ankara, 17 Nisan 1921, 'Nazik telgrafınız ve ordularımızın kazandığı son zafer dolayısıyla bana gönderdiğiniz tebrikleriniz için hararetle teşekkür ederim stop. Ülkemizde kalışınızı biraz daha uzatacağınızı ve Ahmet Muhtar Bey'in de rica ettiği gibi Ankara'ya kadar geleceğinizi umarım stop. Derin saygılarımı kabul buyurunuz Madam.'* Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal."⁷

Yazar **Berthe George Gaulis** 'Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği' isimli kitabında Anadolu'da yaptığı seyahat ile

ilgili anılarını yazmıştır. Bu anılarda Yazar **Gaulis**, Antalya'da gezerken Bursa'dan, Aydından gelmiş muhacirler görür, Antalya Valisi ile görüşür ve akşam Dr.**Cemil Süleyman Bey**'in evinde misafir olur. Antalya'da eski kale boyunca uzanan bulvarda İtalyan subaylarının gezindiğini görür. Daha sonra Burdur'a doğru yola çıkar. Burdur ile ilgili olarak anılarında şunları yazar; *"Haftalar boyu süren yolculuğumuzda birçok yerde konakladık. Araba ile 1.000 (100 km olmalı) kilometre yaptık. Bin zahmetle Burdur'a doğru yola çıktık. Mültecilerle dolu bu merkeze yeni gelmiş Kızılay örgütü tarafından hararetle karşılandık. Nihayet iyi haberler gelmeye başladı. Türk karşı taarruzu başarı ile devam ediyormuş... Her akşam Kızılay örgütünde, haber bülteni ilgiyle okunuyordu. Günde 15 saat çalışarak ameliyat yapan, yaralıların pansumanıyla uğraşan, hastalara moral veren bu gençler yorgunluklarını kısa bir uyku ile giderip kendilerini ertesi günkü çalışmaya hazırlıyorlar. Haberler iyi olduğu zaman içlerinden biri kemanını alıyor ve konusu aşk veya savaş olan eski Türk şarkılarından birini söylemeye başlıyor. Keman da, ses de aynı şeyden şikayet ediyor. İçlerinden doktor Lütfü; 'Bu güzel ve zavallı yurdumuz için daha neler yapmamız gerek' diye mırıldandı. Suları maden tuzlarıyla yoğun bir biçimde yüklü olan türkuvaz mavisi rengindeki Burdur gölünün etrafında gül bahçeleriyle haşhaş tarlaları göz alabildiğine uzanıyor. Her şeye rağmen burada hayat devam ediyor; köylü kadınlar değerli mahsulü toplamaya hazırlanıyorlar, çocuklarla yaşlılar sürülerle meşgul. Savaşın bu kadar yakınında, bu harikulade dekor içinde geçen bu sakin günleri hiç unutmayacağım. Refet Paşanın mesajları halkı sabırlı olmaya davet etmekte. Yaşlı Belediye Başkanı, zaman zaman, olaylar hakkındaki düşüncelerini açıklamakta. Herkes, Fransa'nın buralara kadar geleerek acılarını ve kavgalarını paylaştığını ve bundan da bazı iyilikler ortaya çıkacağını sanmakta."*⁸

Yazar **Gaulis** 16 Nisan 1921 günü Afyonkarahisar'a varır ve sonra Eskişehir'e ve nihayet Ankara'ya gider. Bu nedenle Madam **Gaulis** Nisan başı ile 15 Nisan arasında Burdur'da kalmıştır. Bu anılarda adı geçen Dr.**Lütfi** Heyet Başkanı Dr. **Lütfi Kırdar** olmalıdır. Anılardan anladığımıza göre **Hilal-i Ahmer** heyetinin Dr.**Burhanettin Onat** dışındaki diğer üyeler 1 Nisan 1921'de Burdur'a gelmişler ve o tarihte Ege bölge-

sindeki Yunan zulmünden kaçan göçmenlerin Burdur'da mevcutlarının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Madam **Gaulis**, 2.İnönü *Zaferi*'ni Burdur'da iken öğrenir ve **Gazi Paşa'yı** tebrik eder.

Hollandalı Gazeteci Jorj Bilyeli'nin Burdur'a Gelmesi

Madam **Gaulis**'ten başka Burdur'a Hollanda'da yayınlanan *Algemagnie Handelbladet* gazetesinin savaş muhabiri **Jorj Bilyeli** geldi. Bu gazeteci önce Antalya'ya gelmiş ve Mutasarrıfa başvurmuş ve Ankara'ya gitmek istediğini belirtmiştir. Ancak Ankara'dan cevap alınamayınca cevap gelinceye kadar yol alsın diye Miralay **Aşir Bey** tarafından Burdur'a gönderilir ve *Burdur Hilal-i Ahmer*'inde Dr.**Burhanettin Onat**'a uğrar. Kış mevsiminde Burdur'a gelen **Jorj Bilyeli**'ye Dr.**Burhanettin Onat** yaylı arabasına koymasına için bir döşek ve üstüne 2 battaniye verir. Ankara'da 10 gün kadar kalan gazeteci **Atatürk**'le görüşemez, ancak diğer devlet yetkilileriyle görüşüp tekrar Burdur'a gelir. Bu defa yanında **Atatürk**'ün arkadaşı **Nuri Conker** vardır. **Nuri Conker** Ankara'dan Antalya'ya gitmektedir. Gazeteci **Jorj Bilyeli** gazetesinde *Türkler* lehine yazılar yazar ve bu yazıların birinde; "*Burdur Hilal-i Ahmer*'inde tanıştığım Dr.**Burhanettin** adındaki genç bir Türk doktorunun birçok Rumları tedavi ettiğini ve hatta *Simon* isminde bir tanesine büyük bir ameliyat yaparak hayatını kurtardığını ve hasta yatağından kalkıncaya kadar sabah akşam onu ziyaret ettiğini yazar."

Burdur'da İtalyan Varlığının Sona Ermesi

28 Nisan 1920'de askerlerini Burdur'dan çeken İtalya sa-dece İtalyan hastanesi ve doktorları bırakmıştı. 21 Şubat 1921'de çalışmalarına başlayan *Londra Konferansı*'nda Hariciye Vekili **Bekir Sami Bey** İtalyan Temsilcisi **Kont Sforza** ile 12 Mart 1921'de yaptığı antlaşma ile İtalyanlar'a işgali sona erdirmek koşuluyla bölgede kendilerine öncelik ve ekonomik haklar veriliyordu. Ancak bu durum tam bağımsızlık ilkesine uygun düşmüyordu ve Ankara Hükümeti **Bekir Sami Bey**'in yaptığı antlaşmaları kabul etmedi. İtalyanların Bur-

dur'daki varlıklarını hangi tarihte tamamen sona erdirdiklerine dair bir belge bulamadık. Prof.Dr.**Nuri Köstüklü** İtalyanların 1921 Mayıs'ı ile Haziran arasında Burdur'dan tamamen çekildiğini belirtmiştir.¹⁰ **Hüseyin Çimrin**'in '*Antalya Kent Kronolojisi*' kitabında ise, 31 Mayıs 1921 günü Antalya'nın tahliye kararını alan İtalyan işgal komutanının Teke Mutasarrıfı **Fahrettin Bey**'e durumu tebliğ ettiği, 1 Haziran 1921 gününden itibaren İtalyanların askerlerini çekmeye başladıkları ve tahliyenin 5 Temmuz 1921 gününe kadar devam ettiği ve İtalyanların törenle uğurlanma isteği reddedilerek 5 Temmuz 1921 günü Antalya'dan tamamen ayrıldıkları belirtilmiştir.¹¹ Prof.Dr.**Utkan Kocatürk** ise İtalyanların Antalya civarını 1 Haziran 1921 tarihinde boşalttığını belirtmiştir.¹² Bu nedenle Burdur'da İtalyan varlığının tamamen sona ermesini 1 Haziran 1921 tarihi olarak kabul edebiliriz.

Şair Mehmet Emin Yurdakul Ve Samih Rifat'ın Burdur'a Gelmesi

Halkı Milli Mücadele için bilgilendirmek ve teşvik etmek amacıyla şair **Mehmet Emin Yurdakul** (1869-1944) ve Konya eski Valisi şair ve hatip **Samih Rifat** (1874-1932) **Bey**'ler Ankara'dan Isparta, Burdur ve Antalya'ya gitmek üzere hareket etti. Şair **Yurdakul** ve **Samih Rifat** 3 Ağustos 1921 günü Isparta'ya geldi. Burada 2 gün kaldıktan sonra Burdur'a geldiler.¹³ 5 Ağustos 1920'de Burdur'a gelen şair **Yurdakul** ve **Samih Rifat**'ın Burdur'daki faaliyetleri hakkında bilgi bulunamadı.

Mehmet Emin Yurdakul, 1869 yılında İstanbul'da doğdu. 1897 yılında, '*Ben bir Türk'ün, dinim, cinsim uludur*' diyen ünlü şairimizdir. İzmir'in işgalini protesto amacıyla *İstanbul Sultan Ahmet* meydanında yapılan mitingde unutulmaz bir söylev vermiştir. Daha sonra **Yusuf Akçura** ile beraber İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya gitmiştir. Isparta ve Burdur'dan sonra **Samih Rifat**'la beraber Antalya'ya gitmiştir. Antalya'da bulunduğu sırada Fransızlar Adana'yı tahliye etmeye başlamışlardı. Dr.**Reşit Galip** (o zaman Mersin'de görev yapıyordu) ve arkadaşlarının daveti üzerine Adana'ya gitti ve

orada 'Mustafa Kemal' adlı eserindeki mensur şiiri (Dağlılar) nutuk halinde okudu. Daha sonra Tarsus ve Mersin'de de söylevler vererek Antalya'ya döndü. **Atatürk**'ün isteğiyle Adana'ya tekrar gitti. Daha sonra 1923'te Afyon Karahisar mebusu olarak Ankara'ya yerleşti. Daha sonra milletvekilliği devam etti ve 14 Ocak 1944 tarihinde vefat etti.¹⁴

Samih Rifat, 1874 yılında İstanbul'da doğdu. Müsikişinas **Ali Rifat Çağatay** (ölümü 1935)'ın kardeşi, şair **Oktay Rifat** (ölümü 1988)'ın babasıdır. 1912'de Konya, 1913'de Trabzon, 1914'de Erzurum, 1915'de ikinci defa Konya valiliğine atanan **Samih Rifat**, 1923-1930 yılları arasında Çanakkale Milletvekili olarak hizmet vermiştir. **Samih Rifat** İstiklal Savaşı'nın meşhur hatiplerindendir. Türk Dil Kurumu'nun ilk başkanıdır. 1932 yılında vefat etmiştir. '*Yaslı gittim şen geldim /Aç koynunu ben geldim*' mısraları **Samih Rifat**'a aittir. **Samih Rifat** Türk Dil ve Tarih Tezi'nin kurucularındandır.¹⁵ Aynı ismi taşıyan torunu ünlü yazar, şair, çevirmen ve sanatçı **Samih Rifat** (doğumu 1945) 2007'de vefat etti.

Burdur Yönünden Gelen Bir Düşman Uçağının Isparta'yı Bombalaması

Böcüzade Süleyman Sami Bey anılarında 18 Ekim 1921 Salı günü Burdur yönünden gelen bir düşman uçağının Isparta'ya 15-20 bomba attığını ancak bombalar mezarlığa ve boş yerlere düştüğü için bir zarar vermediğini belirtmektedir.¹⁶ Aynı gün Burdur'un da bombalanıp bombalanmadığını saptayamadık.

Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin'in Burdur'u Ziyareti

İstiklâl mücadelemizin çeşitli yoksulluklar ve zorluklar içinde geçen ilk döneminde Ankara'ya gelen ve 12 Mayıs 1921 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi **Mustafa Kemal Paşa** tarafından kabul edilen Mısırlı Prenses **Kadriye Hüseyin**, Nisan-Haziran 1921 aylarındaki gözlemleriyle ilgili olarak '*Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*' adı ile Fransızca yazdığı eserini 1921 yılında Roma'da bastırması; **Mustafa Kemal Paşa**'ya sunmuş ve bu eserden 300 kadar da milletvekillerine

dağıtılmak üzere TBMM'ne göndermiştir. **Mustafa Kemal Paşa** bu eserin Türkçeye çevrilmesini zamanın Evrak ve Tahrirat Müdürü **Necmeddin Sahir Silan**'ın eşi **Cemile Hanım**'dan istemiş, ancak eser uzun yıllardan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından basılmıştır.¹⁷

Kadriye Hüseyin, *Londra Konferansı*'ndan dönmekte olan **Bekir Sami Bey** Başkanlığındaki Heyet'i Murahhasa'ya 10 Nisan 1921 tarihinde Brindisi/İtalya'dan katılarak, gemi ile Çanakkale-İstanbul-Samsun (16 Nisan 1921) üzerinden Ankara'ya (26 Nisan 1921) geldi ve 26 Nisan-14 Mayıs 1921 tarihleri arasında **Ata**'nın konuğu oldu. 14 Mayıs 1921 günü Ankara'dan trenle ayrılan **Kadriye Hüseyin**'in yanında mebus ve İstanbul Osmanlı Meclisi eski başkanı **Celalettin Arif Bey** vardı. **Kadriye Hüseyin**, 15 Mayıs'ta Eskişehir'e ve sonra Afyonkarahisar'a gelir. Burada Safa otelinde kalır. Antalya Mutasarrıfı **Fahrettin Bey** Afyon'a **Kadriye Hüseyin**'i karşılamaya gelmiştir. Afyon'dan beş arabalık bir konvoy halinde hareket edilir. **Kadriye Hüseyin** ve **Celalettin Arif Bey** bir faytonda, Antalya Mutasarrıfı **Fahrettin Bey** ikinci faytonda yer alır. Kaymakam **Aziz Bey** ve Antalya eşrafından bir kişi üçüncü faytonda oturur. İki yük arabası ise eşyaları taşımaktadır.¹⁸ Prenses **Kadriye Hüseyin Hanım**, **Celalettin Arif Bey** ve beraberindekiler Burdur'a 17 Mayıs 1921 günü gelirler. Burdur'da bir gece kalan Prenses Burdur'daki gözlemlerini kitabında şöyle anlatır; "*Burdur'a vasil olmadan önce iki saat müddetle ihtiva ettiği zehirli tuzlar dolayısıyla şöhret bulan büyük bir gölün kenarından geçtik. Ancak, güller şehrinin girişi pek nefis; yolumuz, tasavvur harici genişlikteki gül bahçelerinden geçiyordu. 'Burada birçok gülyağı imalathanesi var. Bu iş çok inkişaf etmiş.'* 'Çok zeki ve fevkalade becerikli olan belediye reisi bizi bekliyordu. Bizi küçük eve götürdü. Burada, istirahatımızın temini için, her şey mevcut olmasına rağmen, yine gözlerimize uyku girmedii. 'Dimağı yorgunluk mu? Fartı (aşırı) heyecan mı? Endişe mi? Belki hepsi birden. Fakat, tarih sahifeleri içinde yaşanılınca uykusuz geçen gecelerin ne ehemmiyeti olabilir. 'Ertesi sabah gülyağı imalathaneleri ile halı tezgahlarını ziyaret ettik. Buralardan halılar aldım. Renkler ne kadar güzel ve nakışlar ne kadar iyi intihap edilmiş

(seçilmiş)! *Esasen her evde, kadınların, her biri hakiki birer tablo olarak dokudukları meşhur seccadelerin işlendiği iptidai tezgahlar bulunuyor.*'

'Akşam, Hilal-i Ahmer (Kızılay) Heyeti'nin iftarına davet edildik. Türkiye'nin her köşesinden, derhal cepheye hareket etmek üzere gelen bütün doktorlar bu güzel evde toplanmış.' 'Balkan Harbi sırasında Mısır'ın sağlamış olduğu kıymetli hizmetler ile Mısırlı doktorların cesaret ve kabiliyetleri konuşmaların başlıca mevzuunu teşkil etti.' 'Bunun üzerine, hazır olanlardan biri şöyle dedi; 'Bütün İslam aleminin yardımının bizim için zaruri olduğu vakit artık gelmiştir. Çünkü bu yardım, olmaksızın temsil ettiği İslamiyet için mücadele eden bu mağdur memleketin ihtiyaçlarına nasıl cevap verebilir? O kadar yaralı, şehit zevcesi (eşi), yetim var ki!..'

'Ben her şeyi görmüş olduğumdan, bu sıkıntının vüs'atini (küçüklüğünü) biliyordum! Fakat, ayrı bir zümre teşkil eden yeryüzünün büyüklerine anlamak istemedikleri şeyleri nasıl izah etmeli? Şurası da aşikardır ki insan tanımadığı kimselerin sefaleti üzerinde durmaz. Anadolu'da bu büyükler için dört tarafından sıkıştırılmış olan bu milletin feryat ve hıçkırıklarının aksisedasını, bunların kibar alemler içinde sürdükleri veya spora müteallik (ilişkin) zevklerinin cazibesini bozamayan, yabancı ve uzak bir memleket.' Neyse!.. Geçelim. Yarın sabah otomobil ile Antalya'ya hareket edeceğiz."¹⁹

Antalya'ya 19 Mayıs 1921 günü gelen **Kadriye Hüseyin** 23 Mayıs'ta vapur ile Rodos'a ve oradan Avrupa'ya gitmek üzere ülkemizden ayrılır.

Türk dostu olan Prenses **Kadriye Hüseyin Hanım** Türkiye'nin İtalya'dan alacağı savaş uçaklarından birinin bedeli olan 15 bin Frank vermiş ve uçağa kendi isminin verilmesini istemiştir.²⁰

Prenses **Kadriye Hüseyin'e** eşlik eden **Celalettin Arif Bey** daha sonra Roma'daki TBMM temsilciliğine **Cami Bey**'in yerine atanmış ve İtalyanlar'dan silah ve cephane alınması işlerini organize etmiştir.²⁰

Prenses **Kadriye Hüseyin**, Kavalalı **Mahmet Ali Paşa** soyundan, Mısır Hidiv'i **Hüseyin Kamil Paşa**'nın ikinci hanımı Melek'ten olma iki kızından büyüğüdür. 1888 yılında doğdu.

1920 ve 1922 yıllarında iki evlilik yaptı. 1922'den 1930'a kadar, Eski Maliye Bakanlarından satın aldığı Tarabya'daki Huber Köşkü'nde yaşadı. Bugün Cumhurbaşkanlığı İstanbul Konutu olan köşkü, 1930 yılında Ata'nın üç manevi yakınının da mezun olduğu *Notre Dame de Sion* Fransız Kız Koleji'ne bağışladı ve Mısır'a döndü. 1952 yılında, Nasır'ın yaptığı devrim sonucunda Cumhuriyet ilanı üzerine, hanedanın diğer üyeleri ile tutuklandı, yargılandı, beraat etti ve yurt dışında ikamete başladı. Prens'in Ankara'yı ziyaret sebebi hakkın-da hiçbir bilgiye rastlanmadı. 1955 yılında öldü.^{21,22}

E)-1922 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

Halide Edip Adıvar'ın Burdur'a Gelişi

Aralık 1921 ayında Akşehir bölgesinde cephede bulunan **Halide Onbaşı** (Halide Edip Adıvar)'ya o zamanlar Antalya'da bulunan babasının felç geçirdiğini Antalya Sağlık Müdürü ve eskiden İstanbul'daki *Türk Ocağı*'ndan arkadaşı Dr. **Hasan Ferit (Tek) Bey** haber verir. Bu nedenle **Halide Edip Hanım, İsmet Paşa'nın** emriyle Isparta'ya gidip hastane kuracak olan *Hilal-i Ahmer* heyetiyle birlikte Akşehir'den yola çıkarak 31 Aralık 1921 günü Isparta'ya gelir.¹ Isparta'da Antalya'ya gidecek araba buluncaya kadar iki gece kalır. Isparta'da kurulan *Hilal-i Ahmer* hastanesi Dr.**Mim Kemal (Öke)** başkanlığında (Baştabipliğinde) faaliyete geçer. Hastanenin açılışını 1 Ocak 1922 Pazar günü saat 14.00'de Baştabip **Mim Kemal (Öke)**'nin yaptığı konuşmadan sonra hemşire kıyafeti giyen **Halide Edip** (Adıvar) hanım yapar. Ertesi günü **Halide Edip** ve yanındakiler bulunan yaylı araba ile Antalya'ya gitmek üzere yola çıkarlar ve Burdur'a doğru yol alırlar. Ancak yol çamur deryasıdır ve kayalarla doludur. Bu nedenle birlikte hareket eden 7 arabadan sadece **Halide Edip Hanım**'ın bindiği yaylı araba sağlam kalabilmiştir. Dört araba oldukları yerde kalmış, üç tanesi uzun bir zaman sonra hareket edebilir. **Halide Edip Hanım** Burdur'a 2 Ocak 1922 tarihinde gelir ve durmadan Antalya'ya yola devam eder ve Isparta'dan çıktıktan üç gün sonra Antalya'ya varırlar.³ Antalya'da babasını gören **Halide Edip** orada 12 gün kaldıktan

sonra tekrar Ankara'ya gitmek üzere hareket eder. Tahminen 15-16 Ocak 1922 günü **Halide Edip**, Antalya Sağlık Müdürü Dr.**Hasan Ferit** (Tek) ve bir doktorun eşiyile birlikte iki arabayla Burdur'a hareket ederler. Çubuk belini geçip Çine düzlüğüne gelirler. Burada başlarında **Mahmut** isminde bir eşkiyanın olduğu sekiz kişilik bir eşkiya grubuyla karşılaşılırsa da eşkiyalar onlara zarar vermez ve Burdur'a gelirler. Burdur'da bir otelde kalan **Halide Edip Adıvar** ve beraberindekiler ertesi günü Isparta'ya giderler.

Burdur'da Ordu İaşesi İçin Satın Alma Komisyonu Kurulması

TBMM Reisi ve Başkumandan **Mustafa Kemal Paşa**'nın 23 Ocak 1922 tarihli bir numaralı gizli emriyle Şereflikoçhisar, Aksaray, Niğde, Dinar, Burdur, Denizli, Bolu, İzmit, Sivrihisar ve Konya'da Batı cephesinin iâşesi için birer komisyon kurulmuş ve arpa, buğday, et ve kuru sebze satın alınmıştır. Alınan gıdalar en yakın şimendifer (tren) hatları boyundaki askeri ambarlara teslim edilmiştir. Dinar, Burdur ve Denizli komisyonlarına haftada onar bin lira verilmesi ve sadece arpa ve buğday almaları emredilmiştir.⁵

Başkumandan **Mustafa Kemal Paşa** 24 Ocak 1922 tarihli gizli emriyle ise bu iâşe komisyonlarını denetlemek ve işlemlerini kolaylaştırmak için bazı milletvekillerini görevlendirmiştir. Bunlar müfettiş olarak satın almalara ve malların nakliyesine eşlik edecek ve halkın iâşe malzemesi satmasını teşvik edeceklerdi. Burdur, Denizli ve Dinar Bölgesi için Aydın Mebusu **Tahsin Bey** ve Aydın Mebusu **Hoca Esat Efendi** (İleri) müştereken görevlendirildi.⁶

Aydın Milletvekili Hoca Esat İleri Satın Alma Müfettişi Olarak Burdur'da

Aydın cephesinde Milli Kuvvetler için çalışan kahramanlardan biri **Hoca Esat İleri**'dir.⁷ Düzenli ordu kurulduktan sonra askerlerin zorunlu giderlerini karşılamakta büyük sıkıntı çekiliyordu. Halkın gönüllü katkısını sağlamak üzere gruplar oluşturularak veya ferdi olarak sözü geçenlerin kent,

kasaba ve köyleri dolaşarak yardım toplanmasına başlandı. **Esat Efendi** (1882-1957) de Güney-Batı Anadolu yöresinde halktan yardım alınmasında başarılı olmuş kişilerden birisi idi. **Esat İleri**, savaş sırasında bizzat cephede bulunmuş, bir taraftan da TBMM'de I. ve II.Dönem Aydın ve Mentеше milletvekilliği yapmıştır. *Aydın Milletvekili Esat İleri'nin iase satın alımı için Burdur'a da geldiği ve başarılı çalışmalar yaptığı zamanın 1.Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa'nın a-şağıda verilen telgrafından anlaşılmaktadır; "Burdur'da Aydın mebusu Esat Efendi Hazretlerine, Ordunun bu sıralarda muhtaç olduğu mevad-ı iâşenin tedarik ve mubayaasında sebk eden kıymetli muavenetlerinize bilhassa arz-ı teşekkür eder ve iâşenin halen ve atiyen tanziminde bir buhrana ma'ruz kalmamak üzere mubayaa hususundaki himem-i atilerinizin devam ve temadisini bilhassa rica ve arz-ı hürmetylerim efendim. Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan."*⁸

Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa'nın Burdur'u Ziyaretleri

Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa (1882-1957) Burdur'a iki kez gelmiştir. İlk gelişi 5 Şubat 1922'de olmuştur. 4 Şubat 1922 Perşembe günü Sandıklı'daki 6. ve 15. piyade tümenlerine karşılıklı birer manevra yaptırır ve gece Dinar'da kalır. 5 Şubat 1922 günü Dinar'dan hareket ederek Burdur'daki askeri birlikleri ve Menzil hastanesini ziyaret ederek denetlemelerde bulunur.⁹ **Ali İhsan Sabis Paşa'nın** ikinci gelişi 12 Mayıs 1922'de olur. 11 Mayıs 1922 günü Denizli'deki birlikleri *teftiş* ettikten sonra gece Denizli'den trene binerek Burdur'un istasyonu olan Baladız'a hareket eder. 12 Mayıs 1922 Pazartesi sabahı erkenden Baladız'a varırlar. Otomobilleri trenden çıkararak Burdur'a giderler. **Ali İhsan Sabis Paşa** Burdur'daki *menzil müesseselerini ve hastaneleri* tetkik eder. Daha sonra otomobil ile Isparta'ya gider.¹⁰ **Ali İhsan Paşa'nın** '*Harp Hatıralarım*' adlı kitabının 5.cildinde Burdur ziyaretleri ile ilgili olarak 4 fotoğraf vardır. **Ali İhsan Sabis Paşa** 7 Ekim 1921-20 Haziran 1922 tarihleri arasında *Batı Cephesi 1.Ordu Kumandanlığı* yapmıştır. *İstiklal Madalyası* vardır.¹¹

sonra tekrar Ankara'ya gitmek üzere hareket eder. Tahminen 15-16 Ocak 1922 günü **Halide Edip**, Antalya Sağlık Müdürü **Dr.Hasan Ferit** (Tek) ve bir doktorun eşiyile birlikte iki arabayla Burdur'a hareket ederler. Çubuk belini geçip Çine düzlüğüne gelirler. Burada başlarında **Mahmut** isminde bir eşkıyanın olduğu sekiz kişilik bir eşkıya grubuyla karşılaşılırsa da eşkiyalar onlara zarar vermez ve Burdur'a gelirler. Burdur'da bir otelde kalan **Halide Edip Adıvar** ve beraberindekiler ertesi günü Isparta'ya giderler.

Burdur'da Ordu İaşesi İçin Satın Alma Komisyonu Kurulması

TBMM Reisi ve Başkumandan **Mustafa Kemal Paşa**'nın 23 Ocak 1922 tarihli bir numaralı gizli emriyle Şereflikoçhisar, Aksaray, Niğde, Dinar, Burdur, Denizli, Bolu, İzmit, Sivrihisar ve Konya'da Batı cephesinin iaşesi için birer komisyon kurulmuş ve arpa, buğday, et ve kuru sebze satın alınmıştır. Alınan gıdalar en yakın şimendifer (tren) hatları boyundaki askeri ambarlara teslim edilmiştir. Dinar, Burdur ve Denizli komisyonlarına haftada onar bin lira verilmesi ve sadece arpa ve buğday almaları emredilmiştir.⁵

Başkumandan **Mustafa Kemal Paşa** 24 Ocak 1922 tarihli gizli emriyle ise bu iaşe komisyonlarını denetlemek ve işlemlerini kolaylaştırmak için bazı milletvekillerini görevlendirmiştir. Bunlar müfettiş olarak satın almalara ve malların nakliyesine eşlik edecek ve halkın iaşe malzemesi satmasını teşvik edeceklerdi. Burdur, Denizli ve Dinar Bölgesi için Aydın Mebusu **Tahsin Bey** ve Aydın Mebusu **Hoca Esat Efendi** (İleri) müştereken görevlendirildi.⁶

Aydın Milletvekili Hoca Esat İleri Satın Alma Müfettişi Olarak Burdur'da

Aydın cephesinde Milli Kuvvetler için çalışan kahramanlardan biri **Hoca Esat İleri**'dir.⁷ Düzenli ordu kurulduktan sonra askerlerin zorunlu giderlerini karşılamakta büyük sıkıntı çekiliyordu. Halkın gönüllü katkısını sağlamak üzere gruplar oluşturularak veya ferdi olarak sözü geçenlerin kent,

Büyük Taarruz Ve Zafer

Şanlı Ordumuzun taarruzları sonucu 7 Nisan 1922'de Afyon kurtarıldı. 8 Nisan 1922 gecesi Burdur'da şenlik yapıldı (fener alayı) ve zafer kutlandı. Burdur halkı büyük bir kalabalık halinde Askerlik Şubesine oradan da hükümet Binasına gitti. Buralarda Ordu lehine gösteriler yapıldı ve dualar edildi.¹⁹ 17 Nisan 1922 günü Belediye Reisi **Ahmet Efendi** Güney Cephesi Komutanına bir tebrik telgrafi gönderdi.²⁰ 9 Eylül'de İzmir'e girilmesinden sonra büyük zafer Burdur'da ve tüm yurttta büyük coşkuyla kutlandı.

F)-1923 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

Burdur'un II.Dönem Milletvekilleri

TBMM'nin ikinci dönemi için 10 Temmuz 1923'de yapılan seçimde Burdur'dan iki milletvekili seçildi. Bunlar Profesör **Mustafa Şeref Özkan** ve **Hüseyin Baki Bey**'dir.

Profesör Mustafa Şeref Özkan

1884'de Burdur'da doğdu. Babası **Ahmet Hamdi Bey**'dir. Annesi **Baki Beyler** ailesindendir (Kay:Ahmet Uluçay). Kardeşi Burdur'un *ilk dahiliye uzmanı* Dr.**Zekai Özkan Bey**'dir. 1903 Temmuz'unda *İzmir İdadisini* bitirdi. 1908'de *Hukuk Mektebinden* diploma aldı. Eğitimini tamamlamak üzere 1909'da hükümetçe Paris'e gönderildi. *Paris Hukuk Fakültesini* 3 yılda bitirerek 1912'de yurda döndü. 1913 başından Ağustos sonuna kadar İstanbul Hukukunda *Hukuku İdare* dersleri okuttu. Aynı yılın sonunda Konya *Hukuk Mektebine* Müdür oldu. Üç ay bu görevde kaldıktan sonra Konya'dan Meclisi Mebusan'a üye seçildi. Aynı zamanda İstanbul Hukuk Mektebine *Amme Hukuku ve İdare Müderrisliğine* atandı. 1915'te Ticaret ve Ziraat Bakanlığı Müsteşarlığına getirildi ve mebusluktan istifa etti. 1916'da *İtibarı Milli Bankası İdare Meclisi Üyesi* iken *İttihat ve Terakki* döneminde *Ticaret ve Ziraat Bakanı* oldu. İkinci kez Kayseri'den Meclisi Mebusan'a üye seçildi. Mütarekeden 25 gün önce Bakanlıktan istifa etti. 1920'de Anadolu'ya geçti. 1921'de *Sivas Temyiz Mahkemesi Üyeliğine* atandı ise de sağlık nedeniyle işe başlamadan istifa etti.

1922'de Suriye ile yapılan gümrük sözleşmesi görüşmelerine hükümeti temsilen delege olarak katıldı. Dönüşünde *Lozan Sulh Heyetine Müşavir* oldu. Konferansın iki aşaması arasında *Murahhas Heyetini* temsilen Lozan'da kaldı.

TBMM II.Dönemi için 10 Temmuz 1923'de yapılan seçimde 124 oy alarak Burdur'dan milletvekili seçildi. Mazbatası 12.8.1923'te onaylandı. 25.9.1923'te Meclise katıldı.

Ticaret ve Kanunu Esasiye komisyonları üyeliklerinde bulundu. Genel kurulda mebusluğun başlangıcı ve Anayasa'nın 23.maddesinin yorumu konularında konuştu. TBMM'de ikinci dönemden itibaren 4 dönem Burdur milletvekilliği yapmış, *İktisat, Ticaret ve Ziraat Bakanlıklarında* bulunmuştur. 10.9.1938'te ölmüştür.¹ *Ankara Hukuk Fakültesi İdari Hukuk Kürsüsü* tarafından 1935 yılında yayınlanmış '*İdare Hukuku Ders Notları*' isimli kitabı vardır.²

Hüseyin Baki Bey (Çelikbaş)

1881 (bazı yayınlarda 1885) yılında Burdur'un Üçdibek Mahallesinde doğdu. Babası **Abdülbaki Bey**'dir. Annesi **Hayati Hanım**'dır. *Rüştiyeyi* bitirdi. Medrese'ye devam etti. Burdur *Maarif Komisyonunda* ve *İdare Meclisi* üyeliğinde bulundu. Milli Mücadele'de Burdur'da kurulan *Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde* aktif rol aldı. *Burdur Heyet-i Milliye*'sinin kurucuları arasında yer aldı. Bu nedenle 1919 yılı Kasım ayında İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanacak olan *Osmanlı Meclis-i Mebusan*'ı IV.Dönem (Son Osmanlı Meclis-i Mebusan) Burdur Mebusluğuna seçildi.

TBMM'i 2.Dönem için yapılan seçimde 11 Temmuz 1923'te 101 oy alarak *Burdur Milletvekili* seçildi. 11.8.1923'te *Meclis*'e katıldı. Mazbatası 12.8.1923'te onaylandı. *Umuru Tasarrufiye, Maarif ve Layiha Komisyonu* üyeliklerinde, *Umuri Tasarrufiye Komisyonu Katipliğinde* ve Edirne'nin kurtuluş bayramına katılan heyette bulundu. Daha sonraki seçimlere katılmadı. Ziraat ve ticaretle uğraştı. 21.5.1949'da vefat etti.³ Evli ve 4 çocuk babası idi. **Hüseyin Baki Bey**, Burdur eski milletvekili **Fethi Çelikbaş**'ın amcasıdır (Osman Koçibay'dan alınan bilgi).

Lozan Konferansında Bir Burdurlu: Mustafa Şeref Özkan

Burdur 1.Dönem Milletvekili **Veli Saltuk** ve 2.Dönem milletvekili Burdurlu Prof.**Mustafa Şeref Özkan** *Lozan Konferansı* delegesi olarak katılmıştır.⁴ *Lozan Konferansı*na giden heyete **İsmet İnönü**'nün başkanlık etmesi kararlaştırıldı. Başdelege **İsmet Paşa** (Dışişleri Bakanı), Dr.**Rıza Nur** (Sağlık Bakanı) ve **Hasan Saka** (Maliye Bakanı) delege idiler. Danışman olarak **Münir Ertegün**, **Muhtar Çilli**, **Veli Saltık**, **Zülfü Tığrel**, **Zekai Apaydın**, **Celal Bayar**, **Şefik Başman**, **Seniyettin Başak**, **Şevket Doğruer**, **Tevfik Bıyıklıoğlu**, **Tahir Taner**, **Nusret Metya**, **Hikmet Bayur**, **Zühtü İnhan**, **Fuat Ağralı**, **Mustafa Şeref Özkan**, **Şükrü Kaya**, **Hamit Hasancan**, **Ruşen Eşref Ünaydın** ve **Yahya Kemal Beyatlı Bey**'ler de alındı. Konferansa katılan Türk gazeteciler ise **Ahmet Cevdet**, **Ahmet Şükrü Esmer**, **Hüseyin Cahit Yalçın**, **Velit Ebüzziya**, **Kerami Kurtbay**, **Mecdi Sayman**, **Kemal Salih Sel**, **Asım Us**, **Ahmet Hidayet Reel Bey**'lerdi.

Türk Murahhas heyeti *Lozan*'a gitmek üzere Ankara dan 4 Kasım 1922'de törenle uğurlandı. Konferansın açılış tarihi olarak önce 13 Kasım kararlaştırılmıştı. Konferans ancak 20 Kasım saat 03.30 da *Mont Benon Gazinosu* salonunda açıldı. *1.Dönem Lozan Konferansı* 4 Şubat 1923'de ara verildi. *İkinci Dönem Lozan Konferansı* 23 Nisan-17 Temmuz 1923 tarihleri arasında yapıldı. İkinci döneme **Veli Saltık** katılmadı, ancak **Mustafa Şeref Özkan** devamlı olarak *Lozan*'da kaldı ve ikinci döneme de katıldı.⁵

G)-Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Eşkiya Faaliyetleri

Kaz Ahmet Çetesi

Kaz Ahmet (yerel adıyla **Gaz Amad**) Burdur'un Kemer ilçesine bağlı Belenli köyünde köyün ileri gelenlerinden **Hacı Ali Bey**'in yanında çalışan 40-50 kişiden birisiydi. **Gaz Amad** Belenli köyünde bir kız kaçırma olayından sonra eşkiya olmuştur. **Gaz Amad**'ın yanında eşkiyalık yapanlardan önemlileri; Payamlı **Veli**, **Sarı Keçili**, Ürkütlü'lü **Dede**, Antalyalı

Gırının Süllü ve Bogos'tur.¹ *Gaz Amad çetesi* çoğunlukla Burdur, Kemer, Karamanlı ve Tefenni civarında eşkiyalık yapmıştır.

14.4.1919 tarihinde **Kaz Ahmet** ve çetesinin Burdur'un Ekneş karyesinde (köyünde) oldukları haber alınarak üzerine müfreze gönderilmiş ve dağda oluşan silahlı çatışmada bir jandarma şehit olmuş bir jandarma yaralanmıştır.²

Kaz Ahmet çetesi 1 Haziran 1919 günü Karamanlı'da pazardan gelen ahaliyi soymak istemesi üzerine Karamanlı pazarında bulunan müfreze tarafından takibe başlanmış ve çatışmada Manca'dan **Halit**, Höyük'ten **Mehmetoğlu Süleyman**, **Bekiroğlu Hamdi** sağ olarak bir çeteci yaralı ve biri ölü olarak ele geçirilir.

11 Haziran 1919 günü **Kaz Ahmet** çamaşır değiştirmek için geldiği Kemer'de karşısına çıkan bekçi **Şeyh Ali**'yi şehit ederek kaçmış ve takibi bir müfreze tarafından yapılmıştır.³

25 Haziran 1919 günü Burdur *hapishanesinde* bulunan *Kaz Ahmet çetesinden* Yunaklı **Ahmet** ve **Halil İbrahim** gardiyan **Mahmut**'u etkisiz hale getirip hapishaneyi boşaltmışlar ve Jandarmanın 69 silahını alıp kaçmışlardır.³

Kaz Ahmet çetesi ile 16 Temmuz 1919'da çatışma çıkmış ve **Kaz Ahmet** iki yerinden yaralanmıştır. Ağustos 1919'da bu defa **Kaz Ahmet** ve arkadaşı **Yunaklı Ahmet** 68. Alay 3. taburdan Yüzbaşı **Ömer Efendi** komutasında bir müfreze ile çatışmış, **Kaz Ahmet** yaralanmış, çetesinden 6 eşkiya ölmüştür.⁴

Kaz Ahmet çetesi Eylül 1919 tarihinde Keçiborlu ve İlyas köylerinde para toplarken çatışma çıkmış ve bir jandarma onbaşı yaralanmıştır. Isparta Milli Heyet Başkanı **Hafız İbrahim** bu nedenle *Burdur Heyet-i Milliyesi*'ne 27 Eylül 1919 tarihinde aşağıda telgrafı göndermiştir. "No:16, 27 Eylül 1335, Burdur Heyet-i Milliyesine, Mintikanız dahilinde icra-yı habaset ve cinayet eden **Kaz Ahmet**, Keçiborlu'nun köylerine gelerek bargir ve para toplamaktayken İlyas Karakolu müfrezesi tarafından icra kılınan müsademedede Musa onbaşının mecruh düştüğü haber alınmıştır. Buradan tertibat-ı lâzime bil icra tenkillerine şitah edilmek üzere oradan da kuvvetli bir müfreze tahrik ettirilerek müfrezemizle teşrik-i mesai edilmek ve şeririn behemehal yakalanmasına bezl-i

gayret edilmesi ve bu babdaki tertibat ve teşebbüsatımızın işarına şiddetle muntazırız efendim. Hafız İbrahim.”⁵

14 Ekim 1919 tarihinde Kemer'in Bademli dağında çıkan çatışmada **Kaz Ahmet** yaralanıp kaçmış ve takibine devam edilmiştir.⁶

13.11.1919 günü **Kaz Ahmed** ve çetesinden bir kişi ile **Gök İbrahim** ve çetesinden üç kişi sağ olarak yakalanıp Burdur Hapishanesine konulur.⁷

Kaz Ahmet'i gören ve O'nun elinden dedesi **Hacı Ali Efendi**'yi kurtaran **Hacı Hasan Pınarbaşı** ve oğlu **Hilmi Pınarbaşı**'dan ise şu bilgileri öğreniyoruz.

“*Kaz Ahmet, Burdur'un Kemer İlçesine bağlı Belenli köyüne 6 kişilik çetesiyle gelir köyün ileri gelenlerinden Hacı Ali Bey'in evini basarlar ve dipçikle Hacı Ali Bey'in dizini sakatlarlar. Hacı Ali Bey'i alıp Kemer yaylasına götüren Gaz Amad çetesi orada Hacı Ali Bey'i bir ağaca bağlarlar ve salıverilmesi için ailesinden 600 sarı lira (altın) ister. Ailesi bu parayı bulmak için Burdur'a gider ve parayı alıp gelirler. Ancak bu parayı yaylaya götürmeye kimse cesaret edemez. Sonunda Hacı Ali Bey'in torunu (kızının oğlu) Hacı Hasan (Pınarbaşı) ve Yenice köyünden Terkilerin İsmail Bey bu parayı alarak birlikte Kemer Yaylasına parayı götürürler. Parayı getirdikten sonra Gaz Amad çete üyelerine 'Hacı Ali'nin kellesini kesip verin' der. Ancak çete üyelerinden Bogos (Ermenidir) buna karşı çıkıp silahını Gaz Amad'a doğrultur ve 'Biz bu adamın zamanında ekmeği yedik, suyunu içtik buna müsaade etmem' der. Bunun üzerine Hacı Ali'yi torunu Hacı Hasan ve İsmail Bey alarak Belenli köyüne getirirler. Hacı Ali Efendi bu olaydan sonra Burdur'a yerleşir. Hacı Ali Efendi, Burdur'da belediye başkanı Fahrettin (Çiloğlu) yanında belediye başkan (reis) vekili olarak çalışır.*

Gaz Amad'tan kurtulmak için bir gün Belenli köyünde tuzak kurulur. Bir şey bahane edilerek köye davet edilen Gaz Amad yapılan baskınla çete üyeleriyle birlikte yakalanır ve Burdur hapishanesine konulur. Gaz Amad Isparta'ya nakledilirken Kışla köyü yakınındaki Gaz Amad deresi denen yerde (şimdiki Burdur Organize Sanayi'nin karşısı) vurularak öldürüldü.”

Şimdi 99 yaşında olan Burdurlu **Mehmet Gül** ise **Kaz**

Ahmet ile ilgili olarak şunları anlattı. “Ben Gaz Amad’ı gördüm orta boylu, çelimsiz biriydi. Çok adam öldürdü. İsmi duyan korkardı. Hapishane’de zindan denilen yerin bir yerinde Gaz Amad, diğer kısmında Süllü kalırdı. Burdur hapishanesinde yatan amcama yemek götürürken gördüm. Kaz Amad deresi denen yerde Gaz Amad ve Süllü öldürüldü.” (Bakınız Mehmet Gül ile yapılan röportaj).

Hamit Çine’nin derlediği bilgilere göre ise “Gaz Amad Çardak yakınındaki Gümüşgöl’de arkadaşı Payamlı Veli ile giderlerken Denizli müfrezesi ile çarpışır ve kaba yerinden vurulur. Bu olaydan sonra yanında bulunan kadını Arife hanımın yardımıyla yarasını tedavi eder. Ancak yarası iyileşmeyen Gaz Amad Eşen’li İbrahim Ağa’nın yanına gelir. Gaz Amad’ın kardeşi Ömer ile Eşen’li Ağası Gaz Amad’ı karakola teslim ederler. Burdur hapishanesine konan Gaz Amad Yunan savaşı için hapishanelerden adam toplayan Demirci Mehmet Efe’ye, ‘Sen efeysen ben de efeyim’ der ve ayağa kalkmaz. Ve Demirci’nin yanına katılmaz. Bunun üzerine Isparta Damına (hapishanesine) götürülürken Kışla Köyü yakınında kaçıyor bahanesiyle jandarmalar tarafından öldürülür.”⁸

Diğer Eşkıya Olayları

5 Temmuz 1919 tarihinde Burdur’da çiftliliğinden dönmekte iken askeri firarileri tarafından pusuya düşürülerek katledilip eşya ve paraları gasp edilen Burdur eşrafından **Abdülhakizade Saim Bey**’in katilleri Bereket Çiftliği yakınlarında bir kısmı sağ bir kısmı ölü olarak ele geçirilir.⁹

Burdur mıntıkasında diğer meşhur eşkıya **Gök İbrahim**’dir. Gök İbrahim çetesi jandarmalar tarafından ele geçirilmiştir.¹⁰

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK VE BURDUR

Yazılı Kaynaklara Göre Atatürk'ün Burdur'a Gelişi

Atatürk Burdur'a 6 Mart 1930 Perşembe, saat 14:00'de gelmiştir.

Atatürk, 26 Şubat 1930 Çarşamba günü İzmir-Antalya gezisi yapmak üzere saat 18:00'de özel trenle Ankara'dan hareket etmiş ve İzmir'deki gezilerini 5 Mart 1930 Çarşamba gününe kadar devam ettirdikten sonra 5 Mart 1930 Çarşamba günü İzmir'den saat 10:20'de özel trenle Antalya tarafına gitmek üzere hareket etmiştir. Tren aynı gün saat 15:00'de Aydın'a ve saat 18:00'de Denizli'ye gelir. Denizli istasyonunda halk tarafından karşılanan **Atatürk** burada yarım saat geçirir. Bu arada **Gazi**'ye çiçekler sunuldu ve limonata ikram edildi. Daha sonra tren Eğirdir'e doğru hareket eder ve gece trende geçirilir.

Cumhurbaşkanı **Atatürk** 6 Mart 1930 Perşembe günü sabahı trenle Eğirdir'e gelir ve oradan otomobille Isparta'ya doğru hareket eder. Saat 11:30'da Isparta'da Vali, yüksek dereceli memurlar, sivil ve askeri yöneticiler, öğrenciler, kadın erkek binlerde halk ve köylüler tarafından karşılanır. **Atatürk** Saat 13.00'e kadar Isparta'da kalır ve öğle yemeğini Isparta'da yedikten sonra Burdur'a doğru yola çıkar.

Bu arada Burdurlular bütün yol boyunca toplanmışlar, **Atatürk**'ü karşılamak ve ona sevgilerini arz etmek için hazırlanmışlardı. Herkes en yeni elbisesi giymiş, çoluk çocuk Çatalpınar'a koşmuşlardı.

Burdur Valisi ve Burdur heyetleri **Atatürk**'ü Baladız'da karşılamışlar ve O'nunla birlikte Burdur'a doğru gelmişlerdi. **Atatürk** ve yanında bulunan Burdur, Isparta ve Antalya Milletvekilleri, Dahiliye Vekili (Bakanı) **Şükrü Kaya**, Prof.**Afet İnan**, Prof.**İsmail Hakkı Uzunçarşılı**, **Fahrettin Altay Paşa**, Emniyet Genel Müdürü **Şükrü Sökmen Süer** ve eski yaveri **Cevat Abbas Gürer** Burdur'a saat 14:00'de geldi.¹ Burdur'un Çatalpınar denilen yerinde (şimdi Atatürk heykelinin olduğu yerde) **Atatürk** karşılandı. **Atatürk** halkın bu sevgisi nedeniyle otomobilinden indi. Karşılayanlara teşekkür etti, ellerini sıktı. **Gazi**'nin geceyi Burdur'da geçirmesi için ısrar edil-

mesine rağmen Antalya programı nedeniyle hareket etmek zorunda kaldı. Saat 17:00'de Antalya'ya vardı.

Atatürk Antalya'da 11 Mart 1930 Salı gününe kadar kalmış ve 11 Mart 1930 Salı günü saat 10:25'de otomobille Ankara'ya gitmek üzere Burdur'a doğru hareket etti. 11 Mart 1930 günü öğleye doğru Burdur'da coşkulu bir halk topluluğu ve öğrenciler tarafından karşılandı Burdur Özel İdare Binasında öğle yemeği yedi ve uğurlandı. 12 Mart Çarşamba günü Dinar'da kısa bir süre kalan **Gazi** Sandıklı'yı ziyaret ettikten sonra gece Afyon'a vardı. Gece yarısından sonra trenle Ankara'ya doğru yola devam edildi.²

Burdur 1973 İl yıllığında **Atatürk**'ün 9 Mart'ta Burdur'a Antalya'dan geldiği ve bir gece misafir edildiği vurgulanmaktadır.³ Bu yanlıştır. Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç.Dr.**Muhammet Güçlü**'nün '*Burhanettin Onat ve Hayatı*' isimli eserinde **Galip Kahraman**'ın '*Atatürk Antalya'da*' kitabından yaptığı alıntıda **Atatürk**'ün Antalya'dan 12 Mart 1930 günü saat on sıralarında şehirden ayrıldığı belirtilmektedir.⁴ Sayın **Hüseyin Çimrin**'in hazırladığı '*Antalya Kent Kronolojisi*' isimli kitapta da **Atatürk**'ün 12 Mart 1930 Çarşamba günü saat 10.25'te Antalya'dan ayrıldığı yazılmıştır.⁵ Bu nedenle **Atatürk**'ün 12 Mart 1930 günü tekrar Burdur'a geldiğini kabul etmek gerekir.

Atatürk'ün Burdur'a geliş günü olan 6 Mart Burdur Belediye Meclisi'nin 6.10.1972 gün ve 67 sayılı kararı ile '*Burdur'un Şeref Günü*' olarak kabul edilmiş ve 6 Mart 1973 tarihinde zamanın valisi **Ömer Naci Bozkurt** başkanlığında ilk şeref günü olarak kutlanmıştır.⁶ **Atatürk**'ün Burdur'a geldiği yer olan Çatalpınar mevkisi daha sonra Burdur Belediye Başkanı **Çetin Bozcu**'nun yaptığı istimlak ile meydan haline getirilmiş ve buraya Cumhuriyet Meydanındaki Atatürk Heykeli taşınmıştır. *Atatürk*'ün Burdur'a gelişleri bu güzel meydana her yıl '*Şeref Günü*' olarak kutlanmaktadır.

Atatürk'ün Burdur'a Gelişini Yaşayan Burdur'lu Mehmet Gül'ün Anısı

Atatürk'ün Burdur'a gelişini 1909 doğumlu Mehmet Gül çok iyi hatırlamaktadır. Kendisiyle 16 Mayıs 2008 günü yapılan röportajda şunları anlatmıştır. "Ben askere gitmeden önceydi. 19-20 yaşlarındaydım. Atatürk gelecek dendiği zaman herkes hazırlandı.. (O zamanlar) Çatalpınar'dan Yenice Mahalle üzerinden Antalya'ya yol giderdi. Bütün Burdurlular Çatalpınar'da Atatürk'ü bekledik. Şimdiki Hastanenin olduğu yerde, bekledik. Orası eskiden tepelik, toprak bir yerdi. Ben, evlerde karo işleri yapan Azizoglu Mehmet ile gittim. Tam dört yolda, yerlere halılar serilmişti. Müthiş bir kalabalık vardı. Burdur'un ileri gelenleri, geri gelenleri hepsi oradaydı. Herkes karşılamaya gelmişti..

Atatürk, Çerçin, Kışla yoluyla geldi. Şimdiki Benzinliğin (Burdur Şehir Mezarı giriş kapısının olduğu yerdeki benzin istasyonu) olduğu yerde eskiden gül bahçeleri vardı oradan geldi. Jandarmalar vardı. Sıralı 10-15 jeep vardı. Askerler seçmeydi. Jeep-lerde bir tane şoför, iki askerden muhafız vardı. Atatürk'ün yanında 8-10 tane iri yarı, yüksek kumandanlar vardı. Fahrettin Altay vardı. Kumandanlar bellerindeki tabancalarını tutuyorlardı. Daha önce İzmir suikastı olduğu için çok tedbir alınmıştı.

Bağları bekleyen deştiman (kır bekçisi) başı Koca Ömer vardı. Atatürk gelince birden ayağına atıldı, sarıldı. Başkaları da sevgi gösterisinde bulundu. Kalabalıkta Atatürk'e yakın olabilmek için bir itiş kakış vardı... Atatürk önde, Komutanlar etrafında. Atatürk'ün elinde baston vardı. Üzerinde pardösü gibi bir şey ve başında da fotör şapka. Atatürk'ün açık kahve renginde çatmalı çatmalı yerli kumaştan elbisesi vardı üzerinde. Yerli kumaş giyilecek denmişti (hep dışarıdan İngiliz, Avrupa kumaşları gelirdi).

Atatürk Çatalpınar'dan Burdur'a doğru ilerledi. Yol çok dardı. Bir subay, Atatürk'e yaklaştı, 'Paşam, Antalya yolu geride kaldı' dedi. Atatürk ve heyet hep birlikte geri döndüler. Elli, yüz metre kadar yol ayrımından uzaklaşmışlardı. Ani geri dönüşle, arkadaki kalabalıkta bir yığılışma oldu.

Yenice Mahalle tarafına giden yola doğru gideceğini anlayınca arkadaşım Azizoglu Mehmet ile oraya koştuk. Orada biz sokulduk Atatürk'e, jandarmalar çekilin çekilin dediler. O sırada Atatürk

şapkasını çıkarıp halkı selamladı; 'Sıcak değil mi çocuklar' dedi. 'Evet paşam' dedik.

Atatürk kalabalıktan terlemişti. Alnında terler vardı. O zaman biryantın meşhurdu; saçları taranmış, parlıyordu. O günkü görünüşü yüzünden nur akıyor gibiydi. Güzel, yakışıklı adamdı. Saçları hafif seyrek, kırcalıydı. Oyalanmadı, Antalya'ya gideceği için arabalarına bindiler. Kalabalıktan arabaya binişlerini biz göremedik. Yenice Mahalle yolundan Antalya'ya gitti. Antalya'da meşhur çiftlik sahibi arkadaşı Mursi Bey'in çiftliğinde misafir olduğunu duyduk.

İki-üç gün sonra Antalya'dan geldi. Yine herkes karşılamaya gitti. Yollara halılar döşendi. Çatalpınar'dan, sıkış tepiş kalabalıkla birlikte, Hükümet önündeki vali konağına kadar yürüdük. Kalabalık içinde Atatürk'ü bu sefer göremedim. Vali Konağının merdivenlerinde halka hitap etmiş. Çok gerilerde kalmıştım. Kadınlar ve kızlar yol kenarlarındaydı. Şimdiki Hükümet binasının bulunduğu yer, geniş bir alandı. Hükümet arkadaydı. Hükümet binası iki kat, onun da arkası çöplük. Atatürk hükümet karşısında Vali Konağının taş merdiveninde halka hitap etmiş. Ben duyamadım, göremedim, kalabalıktan göremedim. Burdur'da gece kalıp kalmadığını bilemiyorum."

Atatürk'ün Burdur'u Ziyaretine Ait İki Anı

Birinci Anı Burdur'un ünlü saz ve söz ustalarından **Hamit Çine**'nin belirttiği anı olup şöyledir; "Atatürk, 6 Mart 1930 tarihinde Burdur'a ilk defa gelmişler ve birkaç saat sonra da Antalya'ya hareket etmişlerdir. Üç gün sonra yani 9 Mart günü tekrar Burdur'a gelerek bir gün misafir edilmişlerdir. O gün kendilerine, Burdur'un tanınmış ailelerinin hazırlamış oldukları yemekler ikram edilir. Yemek esnasında kendilerine Fahri Kayaalp, Haydar Kuzucu ve Emin Kutsal hizmet ederler. Zamanın Özel İdare binasında ağırlanan Atatürk, yemeğin sonunda ikram edilen muhallebiyi çok beğenmiş ve takdirlerini belirttikten sonra Fahri Bey'e, 'Bu nedir?' diye sormuşlardır. Fahri Bey, 'Bağdat muhallebisi Paşam' diye cevap verince Atatürk sinirlenmiş ve yüksek sesle; 'Hayır, ben Bağdat'ta üç yıl kaldım, böyle bir muhallebi yemedim. Burdur muhallebisine nasıl Bağdat muhallebisi dersiniz?' demiştir.⁷ Fahri Ka-

yaalp, 1956'da Belediye Başkanı olmuştur, Tüccar, çiftçilikle uğraşmıştır."⁸

İkinci anı ise Sakarya İlkokulu Müdürü olan **Mustafa Kutluer'e** aittir. **Mustafa Kutluer**, ben Sakarya İlkokulu öğrencisi iken (1965-1970) Başöğretmenimizdi (müdürümüzdü) ve sınıf öğretmeniz ise **Mehmet Şahin** idi. Öğretmenimiz ve Başöğretmenimizi çok severdik. **Mustafa Kutluer** hoca 1998 yılında Burdur'daki eğitim konusunda yapılan bir röportajda şunları anlatmış; "1921 yılında Burdur'da doğdum. Babam Padişaktan icazetli (diplomalı) Şükrü Hoca idi. Sekiz yaşında Sakarya ilkokuluna başladım. İlk öğretmenim Fazilet hanım, Başöğretmenimiz Ahmet Gürtuna idi. Atatürk'ün Burdur'a gelişini bugünkü Sağlık Meslek Lisesi önünde karşıladık. O gün Atatürk beni çok etkilemişti. 1935-1936 öğretim yılında Burdur Ortaokuluna başladım. 300 kadar öğrenci vardı. Atatürk'ün ölüm haberini müdürümüz verdi. Ağlamaya başladık. Müdürümüz; en zor şartlarda bile Atatürk'ün çalışmamızı istediğini söyleyerek sınıflara girmemizi istedi."⁹

Burdur Eski Mutasarrıfı Ali Ruhi'nin Atatürk'le Eşi Latife Hanım'a 'Anavatan' İsimli Tiyatro Eserini Armağan Etmesi

Burdur'da mutasarrıflık yaptığını belirten **Ali Ruhi Bey** Ankara'da, *Muhacirin Müdür-i Umumisi* olduğu dönemde **Atatürk'e 'Anavatan'** isimli kitabını hediye etmiştir. Revü tarzında bir tiyatro eseri olan bu kitabın hangi tarihte hediye edildiği tam bilinmemektedir.¹⁰ **Atatürk'ün** Anıtkabir Komutanlığındaki özel kitaplığında bu kitap hakkında şu bilgiler yer almaktadır. "No:102. Ali Ruhi: *Anavatan*. Revü tarzında sırf milli temsil. 1337 H. (1918/9 M.) 26 s. 160'228 mm. bbst. Rika mlf. hattı, Ankara cönk şeklinde Avrupa kt. mor mürekkep, ciltsiz. Not: Atatürk'le eşi Latife Hanım'a armağandır."¹¹

Hicri 1337 yılında yazıldığı belirtilen bu kitabın yazarı **Ali Ruhi'nin 'Lemaat'** adlı başka bir eserini İstanbul'da bulunan İSAM kütüphanesinde bulduk. İstanbul *Mihran Matbaasında* basılmış ve Osmanlıca olarak yazılmış bu eserde yazarın yani **Ali Ruhi'nin** özgeçmişini bulamadık. Osmanlı Dev-

let Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi taramasında da **Ali Ruhi** isminde bir mutasarrıfa rastlayamadık.

1955 Burdur İl Yıllığında Mutasarrıf **Safa Bey**'den önce Burdur'da Mutasarrıf **Ali Suat Bey**'in görev yaptığı yazılıdır.¹² **Ali Suat Bey**'in **Ali Ruhi Bey** mi olduğunu da belirleyemedik.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN
BURDUR'U ZİYARETİ

Cumhurbaşkanı **İsmet İnönü**'nün Burdur'a yaptığı iki ziyareti bizzat yazmış olan ve o sırada Gazi İlköğretimleri olan rahmetli **Rıza Erdem**'in kaleminden aşağıda veriyoruz.

"Burdur'un özel tarihinde çok şerefli bir gün, 4 Şubat 1944, Milli Şef'in ziyareti. Burdur'un aynı zamanda demiryoluna kavuşma vaa-dini büyük İnönü'den aldığı gündür. Milli Şef'imiz Burdur'a teşriflerini müteakip derhal Topçu Alayı'ndan getirttiği bir ata binerek şehri baştan başa gezdiler. ve Burdur'un her yönünü yakından gördüler.

Birkaç yıl evvel yapısına başlanmış, fakat parasızlıktan ikmal edilememiş Türk Ocağı (şimdiki Halkevi) binasının tamamlanması için 3000 lira yardımda bulunmuşlar, bu kıymetli ilgi ile bu kutsal çatı bir yıl sonra ikmal edilerek kısa bir zaman içinde halkevi Burdur gençliğinin milli mabedi haline gelivermiştir. Teşrifleri günü akşamı, onurlarına verilen ziyafette büyük şefin seyahat arkadaşlarıyla birlikte Burdur Milletvekili Merhum Mustafa Şeref, Isparta Mebusu Merhum Hafız Bey, Antalya Milletvekilleri Rasih Kaplan ve seçkin davetliler bulunuyorlardı.

Antalya Milletvekili Dr.Cemal Tunca, Burdur-Isparta arasındaki samimi rekabeti kamçılamak maksadıyla, Büyük İnönü'ye; 'Paşam, Burdur'u çok sevdiğinizi görüyoruz, yüksek alaka gösterdiniz. Halbuki dağında ağacı, gölünde balığı olmayan bir memleket...' Daha Cemal Tunca sözünü bitirmeden Büyük Şef, 'Fakat çok zeki insanları var değil mi Şeref bey', diye Burdur Milletvekiline iltifat buyurmuşlar, Şeref Bey de; 'Paşam, tabiat bu yerde bütün varlığını insanlarına vermişse gölüne, dağına bir şey artmamış', sözüyle mukabele etmiş ve bu yerinde buluş Paşa'nın pek hoşuna gitmişti.

Milli Şefimizin Burdur sevgisini sembolleştiren Mustafa Şeref'in bu espirisi, Burdur'un ve Burdurlu'ların dillerinde ve gönüllerinde tatlı bir hatıra olarak kaldı. Büyük Başbakan'ın kıymetli varlığını çevremizde sevgi ve saygıyla yaşatan, eşsiz bir anma vesilesi oldu. Bu sevgi tezahürü aşağıdaki kısa nazım ile Burdur'un şeref tarihine girmiştir.

Burdur

Bu bir şehir ki sanırsın bahtsız,
Sakın inanma, hiç öyle değil,
Gölü balıksız, dağı ağaçsız,
Ne içinmiş bak, bu hikmeti bil.

Tabiat bu yerde hep kudretini,
Vermiş de bütün insanlarına,
Anladın değil mi, hikmetini?
Artmamış hiç gölüne, dağına....
Rıza Erdem

Akşam yemeği sıralarında Vali evi önünde Büyük Başbakanı selamlamak, onun nurlu yüzünü görmek üzere büyük bir fener alayı yaparak toplanan halk, onun ta kapı önündeki sahanlığa kadar gelmek suretiyle gösterdiği asil tevazu ve eşsiz büyük halk sevgisiyle karşılansınca bir tufan gibi coşan sevgisiyle onu alkışladı ve gözleriyle kucakladı. Gazi Başöğretmeni Rıza Erdem, halkın bu içten kopan coşkun hissiyatına tercüman olarak büyük Garp Cephesi Komutanı'na Burdur'un tanzim ve bağlılık duygularını sundu. Sözleri arasında, Burdur'un candan dileği demiryoluna kavuşmak isteğini de temas ederek o yıl içinde Büyük Millet Meclisi'nde yapılması bir kanun ile kabul edilen Afyon-Burdur-Antalya demiryolunun Burdur'dan geçirileceği vaadini büyük Başvekilin ağzından duymak, bu tebşiri, bu sevinçli haberi işitmek bahtiyarlığının da Burdurlu'lara başışlanmasını yalvardı.

Büyük Lozan Fatihî'nin hoşuna giden bu sürpriz, kıymetli iltifatlarıyla ve pek kısa bir süre içinde tahakkuk eden yüksek vaadleriyle karşılandı. Halk, bu büyük vaadi ve elde edilen varlığın sevinciyle müstesna bir heyecan ve mutluluk içinde sabaha kadar bayram etti. 25 Nisan 1943

Büyük İnönü, Cumhurbaşkanımız olarak ikinci defa nurlu yüzünü Burdur'a göstermiş, Burdurlu'ları eşsiz varlığını selamlamak mutluluğuna kavuşmuştur. Antalya gezisi dolayısıyla yaptıkları bu kısa ziyaretlerinde Burdur İstasyonunda, büyük vaadin çelik eseri özel vagonlarında içten bir sevgi, saygı ve şükran duygularıyla karşılandılar.

Büyük Cumhurbaşkanı, trenden iner inmez yaya yürümeyi tercih buyurarak kısa İstasyon Bulvarı'nda yürüyerek ve etrafını sevgiyle çerçeveleyen tazimkâr Burdurlu'ların arasında selamlanarak Halkevi-

ne kadar teşrif buyurmuşlar, Hükümet Konağı'nı, Memleket Hastahanesi'ni Ortaokulu ve pansiyonunu gezmişlerdir.

Akşam hususi vagonlarında istirahat buyurdular. Sabahleyin Antalya'ya hareketle avdetlerinde Burdur İstasyonunda kısa bir istirahatten sonra büyük sevgi ve saygı açıklamaları içinde uğurlanmışlardır.

Büyük Cumhurbaşkanı, bu Antalya dönüşündeki istasyon toplantısında, Antalya'yı beğendiklerini Burdur-Antalya arasının yakın istikbalde çok hareketli bir çevre olacağını, harp sonu büyük çalışmaların milletimizi beklediğini, Türk ulusu için mesut günlerin doğacağını ve çok kutlu günler yaşayacağımızı müjdelemişler, etrafını halkalayan okulluları, öğretmenleri ve halkı bu kıymetli sözleriyle duygulandırarak ayrılmışlardır."

ALTINCI BÖLÜM

**BURDUR'LU MEHMET GÜL İLE YAPILAN
ROPÖRTAJ**

Halen 99 yaşında olan ve Burdur'daki birçok olayı çok iyi hatırlayan **Mehmet Gül** dededen sayın **Mahir Öztürk**'ün '6 Mart' isimli bir makalesi nedeniyle haberim oldu.¹ Burdur'da Grundig bayiliği ve kahvecilik gibi işler de yapan **Mehmet Gül** bir ticaret adamıdır. **Mehmet Gül** dedeye sorulacak soruları hazırladım ve sayın **Mahir Öztürk**, **Mehmet Gül** dedeye bu soruları halen kalmakta olduğu Burdur Yaşlılar Yurdu'nda yönlendirdi. Konuşmaları eniştem emekli memur **Hüseyin Şık** teybe kaydetti ve yeğenim **Nuri Şık** da fotoğraflarını çekti. **Mehmet Gül** dede halen Burdur'da Yaşlılar Yurdu'nda (Huzurevinde) kalmaktadır. 16 Mayıs 2008 Cuma günü Burdur Yaşlılar Yurdu'nda yapılan röportaj aşağıdaki gibidir.

Soru 1-Kendizi tanıtır mısınız? Nerede ne zaman doğdunuz. Aileniz kimlerdir? Çocukluğunuz, eğitiminiz nerede ve hangi okullarda oldu? O zamanlar Burdur'da hangi okullar vardı?

Burdur'da 1325 (1909) yılında doğdum. Burdur'un yerlisiyim. İlkokul mezunuyum. 5 yıl okudum. Babam, dedem gülcü, gülyağı çıkaranlardan, 'Gülcüler' diye anılır. Dedemin babası vaktiyle kervancıymış. Hicaza katırlarla gidermiş. Bir dedem yemenici **Hacı İbrahim**, öteki dedem **Hacı Mustafa** gülyağı çıkarandır. Hacı Gülcü derlerdi. Şimdi hayvan kesilen yerde (mezbahane) Gülhanesi vardı, gülyağı çıkarılırdı.

Okulda önce Kuran öğrendik. Çınaraltı'nda, Yenice Mahalle'ye giderken, 2 tane pınar vardır. Orada 'Havveli Hoca' okulu vardı. Diz çöküp oturulur, Kuran öğrenilirdi. Bir de Yukarı Pazar'da Ulu Caminin olduğu yerde, saat kulesinin karşısında, aşağı doğru giden yolun başında, soldaki tuvaletlerin olduğu yerde, okul vardı. Tuvaletlerin olduğu yer çok eskidir. Bu tuvaletlerin kapıları sonradan değiştirildi. Çeşmeler vardı. Sağ tarafta tekke vardı. Onun üstünde 'Hamit Hafız' adında bir okul vardı. **Hamit Hafız**'ın babası yeşil sarıklıydı. Çocuklar yerde bağdaş kurar oturur Kuran öğrenirdi. Biz çocuklar çaputtan veya örmeden yapılmış çantamızla kuru üzüm, kavurga koyar yerdik. O okul sonra kapatıldı kahve (kahvehane) yapıldı. 'Dilberim okulu kahve yaptılar' diye çok söz edildi.

Çay kenarında, şimdiki doktorların açtığı hastane karşısında (özel poliklinik kastediliyor, sanırım kapanmış, yazarın notu) '*Rehber-i İntizam*' okulu vardı. Bu okulun başmuallimi **Ahmet Bey**, Yukarı Çarşı'da, Mevlana Yokuşunda, Ulu Caminin orda, solda köşede eskiden uncu **Ese** ve **Orhan Tekin**'in dükkanlarının olduğu binada otururdu.

Şimdiki Sakarya İlkokulu'nun olduğu yerde 'İdadi' vardı. Oradan muallimler yetişirdi. Çine Beylerin **Fahri Bey** vardı, O okulda okudu, avukat **Behçet**'in babasıdır, muallimlik yaptı.

Karasenir'de büyük kavak altındaki okulda '*Tecir Hoca Okulu*' vardı. Bir de **İsmail Bey** (Müdür olsa gerek) var, şimdiki Belediye'nin karşısındaki yerin sahibiydi. Ben Karasenir'deki okulda okudum. Okulu bitirdim ancak gazete okuyamadım. İlkokulu bitiren doğru dürüst okuyup yazamazdı. **İsmail Bey**'den herkes korkardı. Bir gün kavga etmiştik, beni Muallimler odasına çağırdılar, **İsmail Bey** şimşir değnekle ayağıma vurdu. Bir daha okula gitmedim. Beni kunduracı çıraklığına verdiler. O zamanlar meşhur **Kel Ahmet** vardı kunduracı; şimdi aşağı Pazar'da, solda oğlu var ticaret yapan, onun yanında mih sökme, çakmayı öğrendim.

Sonraları, Yukarı Pazar'da Karagözlerin evinde, eski belediye binasının arkasında (şimdiki halı sarayı) '*Zühre-i Maarif Okulu*' açıldı. Orada okuduk. Bu okul sonra şimdiki Müze'nin bahçesi olan yere taşındı. Şimdiki müzede bulunan *Pirkulzade* kitaplığının olduğu yerde bir zaman Şube (Askerlik Şubesi) vardı. Yanında kabirler vardı. *Zühre-i Maarif* sonraları *Gazi Okulu* oldu. (Gazi Mektebi, daha sonra şimdiki Cumhuriyet meydanında Belediye binası olan yerdeydi, y.n.). Biz 3. veya 4.sınıfta iken **Molla Hoca** vardı, oğlunun adı **Salih Zeki** idi. Bu okulda Çine Beylerden **Fahri Bey** bir dersimizin hocasıydı, (dersi hatırlayamadı). **Fahri Bey**'in '*Mavi Deniz Yeşil Ağaçlı Burdur/İçinde her tür güller açılın*' diye şiiri vardı. Bize öğretti. Yenice Mahalle'de caminin yanında da bir okul vardı. Yenice mahalle'de hamamın karşısındaydı.

Soru 2-1914 yılında olan depremi hatırlıyor musunuz? Hangi mahalleler de yıkım oldu ve neler yaşandı?

Tüm Burdur'da, bütün mahallelerde evler yıkıldı. Evler o zaman taş-kerpiçti. Şimdiki Zafer Mahallesine, o zaman 'Gavur-

lar Mahallesi' denirdi, Rum ve Ermeniler otururdu. Meydan'dan Oluklaraltı'na kadar sağ taraf hep Rum eviydi. Sol tarafta Dr. **Enver Barlas'**ın evi dışında da birkaç Rum evi vardı. Gavur Mahallesiindeki evler, ikişer katlı, ahşap ve muntazamdı. Onların evlerinde çok az hasar oldu. Müslümanların evi taş, kerpiç, üstüne de '*parda*' (dam) denirdi. Bizim ev Oluklaraltı'ndaydı. Oluklaraltı'nda Mescit'in ilerisindeydi. Evimiz hasar gördü. Komşumuz **Tayyarların Ahmet** öldü dendi. O zaman '*deprem*' değil '*hareket oldu*' denirdi. İstasyonun olduğu yerde, Kanlıkuyu denen yerde (bağların olduğu yer, istasyon altında) çadırlar kuruldu. *Dorum Dede Tekkesi* vardı biz orada çadır kurduk. Erzaklar deprem altında kaldığı için sıkıntı oldu. Dedem ekmek pişirip dağıttı. Üzüm zamanıydı. Bağdan üzüm yediğimizi hatırlıyorum. Burdur Mutasarrıflıktı, Konya'ya bağlıydı, çocuktum.

Soru 3-Çanakkale Savaşı döneminde Burdur'da neler oldu? Hatırladıklarınızı anlatır mısınız?

O zamanlar 16'lılar asker olduğunda, onlardan çok ölen oldu. Onlar talim-terbiye görmeden savaşa gitmişler. Çanakkale Savaşı için sel gibi kan akıyor denirdi. O zaman **Enver Paşa** adını duyardık. Buraya **Enver Paşa** geldi dendi ama bilmiyorum. Dedemler, babamlar konuşurdu. Onlardan duyardım. Ölmüş diye künyesi gelenler oldu. Esir kalanlar olmuş. Yenice Mahalle'de **Derviş Ali** diye bir Çanakkale Gazisi vardı, isimlerini hatırlayamıyorum. Sonra **Mustafa Kemal Paşa** ismini duymaya başladık.

Soru 4-Şehzade Abdürrahim ve yanındaki paşaların Burdur'a gelişlerini hatırlıyor musunuz?

İsmi bilmiyorum. Şehzadeyi gördüm. O zaman tren yok. Paytonlan (Fayton ile) giderken Kayapınar bahçelerinde beklerken gördüm. Sivil kıyafetliydi. Paytonda yanında biri vardı. Paytoncunun yanında da asker vardı. Birkaç payton vardı. Sonra Türkiye'den gönderildi.

Soru 5-Burdur'u işgal eden İtalyanların Burdur'un neresinde askeri birlikleri vardı? İtalyanlar nerede kaldı? İşgalde Ne oldu? Halkın bir tepkisi oldu mu?

Burdur'da işgal sırasında sükut vardı. Kötü bir şey yapmadılar. Yapsalardı bu millet hepsini gebertirdi. Onlar hastane açtılar. Şimdiki hükümetin olduğu yer eskiden bahçeydi. Hükümet binası arkadaydı. İtalyanların şimdi heykellerin olduğu (şimdiki hükümet binasının bahçesi) yerde telsizleri vardı Şimdiki *Faruk Kınaytürk* işhanının olduğu yerde, o zamanlar oraya *Abdilerin* yeri denirdi, İtalyanlar kaldı. Hastaneyi de o binada açtılar. İtalyan doktorları mahalleleri dolaşır, hastalara bakar, ilaç verirdi. Konserveyi biz hiç bilmezdik, ilk defa onlar yerken gördük. Askerleri nerdeydi bilmiyorum. İtalyan askeri Burdur'da azdı. *Abdilerin Kahve* İtalyanların hastanesiydi.

Soru 6-O sırada Burdur Müftüsü olan Halil Hulusi (Ermiş) ve kardeşi Hacı Ahmet Efendi'yi hatırlıyor musunuz?

Bilirim. **Halil Efendi**, **Kudsi Ermiş**'in babasıdır. O'nun oğlu da **Münip Ermiş**'tir. **Hacı Ahmet** efendi'yi gördüm. Uzun elbise-leri vardı. Başlarında sarık vardı. Eski Belediye Başkanı **Dr.Zeynel Bey**'in evi **Hacı Ahmet Efendi**'nin eviydi. **Halil Efendi**, **Kudsi** efendinin babasıdır.

Soru 7-O sıralar Burdur Askerlik Şubesi Başkanı olan Miralay (Albay) İsmail Hakkı Bey'i hatırlıyor musunuz?

Bilmiyorum. Benim duyduğum Alay'da **Haydar Bey** vardı. At ile dolaşırdı. Mapushane boşaldığında ateş etti, dediler.

Soru 8-O yıllarda Burdur Posta Telgraf Müdürü olan Suphi Bey'i hatırlar mısınız? Postane nerdeydi?

Telgraf Müdürünü gördüm. Postane şimdiki gazeteci **Kamil**'in karşısında, eski Şehir Sinemasının olduğu yerdeydi. O bina şimdi Özel İdare Binası oldu.

Soru 9-Demirci Mehmet Efenin Burdur'a gelişini hatırlıyor musunuz? O geldiğinde neler oldu?

Hatırlamıyorum. Efe, çete denirdi.

Soru 10-Dr.Burhanettin Onat ve Dr.Lütfi Kırdar Burdur'da Hilal-i Ahmer (Kızılay) hastanesi açmışlar. Bu Kızılay hastanesi nerede açıldı? Bu konuda bilginiz varsa anlatır mısınız?

Burhanettin Onat Burdur'da çalıştı. Yakışıklı bir doktordu. İtalyan doktorlarla beraber çalıştılar. O'nun Antalya'da Karaoğ-

lan Parkının girişinde binası vardır. Kızılay hastanesi hatırlamıyorum.

Soru 11-İstanbul Meclisine seçilen mebus Hüseyin Baki Bey'i biliyor musunuz. Sanırım Baki beyler ailesinden. Bu aile kimlerdir? Hüseyin Baki Bey neler yaptı? Kimdir? Baki'lerden Reşit Bey kimdir?

Hüseyin Baki Bey'in Burdur'da *Paşa Köprüsü* denilen yerde *Hacı Hasan Pınarı'nın* bulunduğu yerde evi vardı. **Hüseyin Baki Bey'in** **Adil Bey** isminde bir oğlu vardı. **Baki Beyler** 4 kardeş Bunlar **Saim Bey, Hüseyin Bey, İbrahim Bey** ve **Reşit Bey**'di. En büyükleri **Reşit Bey**'di. **Saim Bey**'i eşkiyalar öldürdü. **Saim Bey**'i öldüren eşkiya öldürüldü ve kellesini sırığa takıp Burdur'da gezdirdiler. **Hüseyin Bey'in** adı **Atatürk**'ün *Nutku*'nda vardır. (İbrahim Baki Bey'in oğlu Fethi Çelikbaş'tır, y.n.). Öteki milletvekili (Mustafa Şeref Özkan) **Dr.Zekai Bey**'in küçüğüydü. O milletvekili seçildi. İsmi hatırlayamadım (Mustafa Şeref Özkan, y.n.).

Soru 12-Burdur'da Çelikalay adında bir alay kurulmuş ve başına önce Dr.Salih Zeki sonra Baki Beylerden Reşit Bey getirilmiş. Bu konuda bilginiz var mı?

Bilmiyorum

Soru 13-Burdur'da eskiden 68.Alay varmış. Neredeydi?

Şimdiki Topçu Alayının olduğu yerdeydi. Eskiden alayın olduğu yere '*Debboy*' denirdi. (Depo Alayı veya askeri depo, cephanelik; Ispartalı Böküzade Süleyman Sami de yazdığı Isparta Tarihi kitabında Isparta'da şehir dışındaki Debboy Bahçesi'nden bahsetmektedir, y.n.).² Sonra adı Topçu Alayı oldu. Yakalanan asker kaçakları oraya götürülürdü. O zamanlar Burdur'da 2 tane yaşlı polis vardı. Birisi **Hacı Hasan**, diğeri **Gallavi Bey**. Jandarmalar şehre bakardı. Jandarmalar mahallelerde asker kaçağı arar, bulur ve onları '*Debboy*' denen yere götürürlerdi.

Soru 14-İstiklal Savaşı'nda Burdur'da Neler Oldu?

Yunanlılar Sandıklı'ya kadar geldi. Sandıklı'da fena şeyler yaptılar. Genç kızları tecavüz ettiklerini, çocukları havaya atıp

süngü tuttuklarını işittik. Bizim evimizde odalar vardı. Orada gelen köylüler kalırdı. Sandıklı'dan iki aile muhacir olarak Burdur'a geldi. Bu odalarda kaldılar. Herkes Yunanlılar Burdur'a gelir diye tir tir titredi. Burdur'da İstiklal Mahkemesi kuruldu. Gece-gündüz mahkemeleri oldu. Çok idamlar oldu.

SORU 15-Burdur Müdafaa-i Hukuk heyetinde; Eşraftan Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman, Hüseyin Çilzade Fahrettin, Dava vekillerinden Hacı Hamzazade Fuad, Tahrirat Müdürü Mısırlızade Hacı Rıfat, Müderris Hatibzade Hacı Mehmet, Tüccardan Tayyarzade Osman, Kazancızade Ziya, Naibzade Şevki, Hamamcızade Hüsnü, Bedirzade Necib, Nafia Katiplerinden Hacı Velizade Ethem Efendi, gibi kişilerin ismi geçiyor Bu kişileri tanır mısınız? Kimlerdir?

Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey, Burdur'daki Yeşilova yolundaki Çardak (Armutlu olması gerekiyor, y.n.) çiftliğinin sahibidir. Oğlu **Şekip Bey**'dir.

Fahrettin Çiloğlu, Belediye reis-liği yaptı. Siyasetle meşguldü. O'nun zamanında

Hacı Ali Efendi (Hacı Hasan Pınarbaş-ı'nın dedesi, O'nun oğlu Hilmi Pınarbaşlı'dır, y.n.) Başkan vekili idi.

Berber **Salih Efendi** ise Belediye azası idi.

Bedirzade Necip, Belediye reisliği yapmış olan **Necip Ağa** olabilir. Burdur'da belediye seçimleri çok çekişmeli olurdu.

Dava vekili (avukat) **Hacı Hamzazade Fuat**, Burdur'daki avukatların en üstünü, titiz bir kimseydi. Dava alınca karşısına kimse çıkamazdı. Şimdiki Gazi Cami'den yukarı çıkarken köşede bir bina vardır. O bina **Fahrettin Ağa** (Çiloğlu) konağı idi. Onun yukarısında da Avukat **Fuat Bey**'in konağı vardı.

Kazancızade Ziya; Burdur'daki *Şadırvanlı Kahve*'nin sahibiydi. Onun kahvesini (kahvehane) ben kiralayıp işlettim. Yılda 400 lira kira verirdim.

Nafia Katiplerinden **Ethem Efendi**; Nafia yani karayolları dairesinde çalışırdı. **Uğur Türkay**'ın dedesi **Osman Efendi** de orada çalışıyordu. Öldürülen Vali zamanında da orada çalışıyordu.

Naibzade Şevki Efendi, Naiblerin **Ahmet**'in babası olsa gerek.

Bedirzade Necip, Necip Ağa çiftliği sahibi olsa gerek. Necip Ağa zamanında meşhur avukat Karagöz'ün Şevki Bey vardı.

Soru 16-Mehmet Akif Ersoy Burdur'a 1920 yılı Mayıs-veya Haziran aylarında gelmiş? Hatırlar mısınız?

Hatırlayamadım.

Soru 17-İnönü, Sakarya ve Büyük Taarruz zaferleri sırasında Burdur'da neler yaşandı? Zafer duyulunca Fener Alayları yapıldı mı?

Burdur'da sevinç vardı. Biz 'Şenlik' deriz. Burdur'da şenlik yapıldı.

Soru 18-Burdur ve Tefenni tarafında eşkiyalık yapan Gaz Amad hakkında neler biliyorsunuz?

Ben **Gaz Amad**'ı gördüm; orta boylu, çelimsiz biriydi. Çok adam öldürdü. İsmi duyan korkardı. Hapishane'de bacasız ve penceresiz zindan denilen yerin bir bölümünde **Gaz Amad**, diğer kısmında **Kestellili Süllü** kalırdı. Burdur hapishanesinde yatan amcama yemek götürürken gördüm. Isparta'ya mahkemeye götürülürken kışla yolunda **Gaz Amad** deresi denen yerde jandarmalar tarafından kaçıyor diye **Gaz Amad** ve **Süllü'nün** öldürüldüğünü duydum. Kabirleri oradaydı.

Soru 19-Atatürk 6 Mart 1930 'da Burdur'a geldiğinde neler yaşandı? Yanında kimler vardı? Ne söyledi? Antalya'dan dönüşünde Burdur'da kaldı mı? Burdur da yattı mı?

Bunu sana (Mahir Öztürk Bey'e) daha önce anlatmıştım. **Atatürk**'ün Burdur'a gelişini benden iyi bilen olmaz. Ben askere gitmeden önceydi. 19-20 yaşlarındaydım. **Atatürk** gelecek denildiği zaman herkes hazırlandı. Çatalpınar'dan Yenice Mahalle üzerinden Antalya'ya yol giderdi. Bütün Burdurlular Çatalpınar'da **Atatürk**'ü bekledik. Şimdiki Hastanenin olduğu yerde, bekledik. Orası eskiden tepelik, toprak bir yerdi. Ben, evlerde karo işleri yapan arkadaşım **Azizoğlu Mehmet** ile gittim. Tam dört yolda, yerlere halılar serilmişti. Müthiş bir kalabalık vardı. Burdur'un ileri gelenleri, geri gelenleri hepsi oradaydı. Herkes karşılamaya gelmişti. **Atatürk**, Çerçin, Kışla yoluyla geldi. Şimdiki Benzinliğin olduğu yerde eskiden gül bahçeleri vardı oradan geldi. Jandarmalar vardı. Sıralı 10-15 jeep vardı. Askerler

seçmeydi. Jeeplerde bir tane şoför, iki askerden muhafız vardı. **Atatürk**'ün yanında 8-10 tane iri yarı, yüksek kumandanlar vardı. **Fahrettin Altay** vardı. Kumandanlar bellerindeki tabancalarını tutuyorlardı. Daha önce İzmir suikastı olduğu için çok tedbir alınmıştı. Bağları bekleyen *deştiman* başı **Koca Ömer** vardı. **Atatürk** gelince birden ayağına atıldı, sarıldı. Başkaları da sevgi gösterisinde bulundu. Kalabalıkta **Atatürk**'e yakın olabilmek için bir itiş kakış vardı. **Atatürk** önde, Komutanlar etrafında. **Atatürk**'ün elinde baston vardı. Üzerinde pardösü gibi bir şey ve başında da fotör şapka. **Atatürk**'ün açık kahverenginde çatmalı çatmalı yerli kumaştan elbisesi vardı üzerinde. Yerli kumaş giyilecek denmişti. Hep dışarıdan İngiliz, Avrupa kumaşları gelirdi. **Atatürk** Çatalpınar'dan Burdur'a doğru ilerledi. Yol çok dardı. Bir subay, **Atatürk**'e yaklaştı, '*Paşam, Antalya yolu geride kaldı*' dedi. **Atatürk** ve heyet hep birlikte geri döndüler. Elli, yüz metre kadar yol ayırımından uzaklaşmışlardı. Ani geri dönüşle, arkadaki kalabalıkta bir yığılışma oldu. Yenice mahalle tarafına giden yola doğru gideceğini anlayınca arkadaşım **Azizoğlu Mehmet** ile oraya koştuk. Jandarmalar çekilin, çekilin dediler. Orada biz sokulduk **Atatürk**'e, çekilin çekilin dediler. O sırada **Atatürk** şapkasını çıkarıp halkı selamladı; '*sıcak değil mi çocuklar*' dedi. '*Evet Paşam*' dedik. **Atatürk** kalabalıktan terlemişti. Alnında terler vardı. O zaman biryantın meşhurdu; saçları taranmış, parlıyordu. O günkü görünüşü yüzünden nur akıyor gibiydi. Güzel, yakışıklı adamdı. Saçları hafif seyrek kırcalıydı. Oyalanmadı, Antalya'ya gideceği için arabalarına bindiler. Kalabalıktan arabaya binişlerini biz göremedik. Yenice Mahalle yolundan Antalya'ya gitti. Antalya'da meşhur çiftlik sahibi arkadaşı **Mursi Bey**'in çiftliğinde misafir olduğunu duyduk. İki-üç gün sonra Antalya'dan geldi. Yine herkes karşılamaya gitti. Yollara halılar döşendi. Çatalpınar'dan, sıkış tepiş kalabalıkla birlikte, Hükümet önündeki vali konağına kadar yürüdük. Kalabalık içinde **Atatürk**'ü bu sefer göremedim. Çok gerilerde kalmıştım. Kadınlar ve kızlar yol kenarlarındaydı. Şimdiki Hükümet binasının bulunduğu yer, geniş bir alandı. Hükümet arkadaydı. Hükümet binası iki kat, onun da arkası çöplük. **Atatürk**; hükümet karşısında bulunan Vali Konağının taş merdiveninde halka hitap etmiş. Ben duyamadım, göremedim, kalabalıktan göremedim. Burdur'da gece kalıp kalmadığını bilemiyorum.

Burdur'a Cumhuriyet Treni geldiğinde Kırtasiyeci **Hüseyin Ağaoğlu** ile görmeye gittik. **Atatürk**'ün vagonunu bana gösterdiler. Oradakilere bu anılarımı anlattım.

Yazarın Notu: **Atatürk**, Antalya'da 8 Mart 1930 öğleyin **Mursi Efendi** çiftliğinde yemek yemiştir.³ **Atatürk** Antalya'da şimdiki *Atatürk Evi*'nde kaldı. Bu ev **Seher Üçoklar**'dan kendi rızasıyla alınıp Şubat 1930'da tefriş edilmişti.⁴

Soru 20-Burdur'da yeni yazı nasıl öğretilirdi?

Eskiden Burdur'da fes giyiliyordu. İnsanlar kuşak takar, palaska ve kama takarlardı. **Atatürk**'ten sonra değişti. Şimdiki meydandaki askeri lojmanların olduğu yerde Rumlardan kalma iki katlı şahane bir bina vardı. Burası Muallimler Birliği oldu. Orada okul açıldı. Bir buçuk ayda okumayı öğrendik. Eskiden 5 yılda okulu bitirdiğimizde '*Ceride*' (gazete) okunacak denirdi, okuyamazdık. Burada bir buçuk ayda okumayı öğrendim.

Soru 21-Burdur'daki Saat Kulesi ne zaman yapıldı?

Saat kulesi eski değil. İzmir'de tüccarlık yaptı, **Cihanbatı**'nın amcası, o yaptırdı. Ulu Cami'den sonra yapıldı. Ulu Cami de sonradan yapılmıştır. Minaresinin birisini, Pekerlerin olduğu taraftakini **Hacı Sarıoğlu** yaptırdı. Eski Belediye tarafındakini (şimdiki Halı Sarayı) Velicanların **Şükrü Bey** yaptırdı. Eski Ulu Cami depremde tamamen yıkılmıştı. Yıkıntının keresteleri eski Belediye'nin olduğu yerde, orada yığılıydı. O zamanlar biz çocuktuk, bu kerestelerin üzerinde oyun oynardık. Mühendis **Hattiboğlu** yapımıyla ilgilendi. Ağlasun'dan uzun kağnılarla gelen kerestelerle Cami yapıldı.

Soru 22-Burdur'a tren ne zaman geldi?

Burdur'a tren 1930'lu yıllarda geldi. 33-34 civarı olmalı. Ben askerden geldikten sonra geldi. Ben Isparta'da askerlik yaptım. 1932'de askerden geldim. Askerden geldikten sonra tren geldi. Hatta ben askerdeyken **İnönü** Isparta'ya gelmişti. **İnönü**; fırka binasında yaptığı konuşmada '*Isparta ve Burdur'a kısa zamanda tren gelecek*' demişti. **İnönü** Burdur'a geldiğinde de at üzerinde bazı yerleri gezdi (tren Burdur'a 1936 yılında gelmiştir, y.n).

Soru 23-Burdur'da 1919-1923 yılları arasında yaşantı nasıldı? Halk ne ile geçinirdi? Pazar yeri neredeydi?

Pazar yeri Yukarı Çarşı'da Ulu Cami etrafındaydı. Rumların evleri şimdiki Oluklalaraltı caddesinin sağ tarafındaki mahallede, Karasenir ve Tepe etrafındaydı. Oluklalaraltı caddesinin sağ tarafı tamamen Rumların eviydi. Sol tarafta ise Dr.**Enver Barlas**'ın evi dışında birkaç Rum evi vardı. O zamanlar Rumlara ait benim bildiğim 3 kilise vardı. Birisi şimdiki Zafer Mahallesi'nde bulunan '*Kavaklı Kilise*' idi. Diğeri şimdiki Tabanoğlu Kahvesi-Astsubay lojmanlarının olduğu yerdeydi. Bunun iki tarafında Rumlara ait bir ilkokul ile bir ortaokul vardı. Üçüncüsü Oluklalaraltı'nda Mescide (şimdiki Kasaboğlu camisi) doğru çıkarken solda idi. Fıglalı **Şükrüler**'in evinin olduğu taraftaydı. Oraya şimdi bina yapıldı. Buradaki kilisede çok güzel resimler, işlemeler vardı.

O yıllarda Türkler hiçbir işin sahibi değildi. Bazı Türkler yemeni, kundura ve nalın yapardı. Bütün değirmenleri Ermeniler işletirdi. Kunduracı, berber, aşçı, terzi, bakırcı hep Rum'du. Müslümanlar çiftçilik yapardı. Türkler bunlara gavur sanatı derlerdi ve itibar etmezlerdi. Cahillik vardı. Bu mesleklere oğlunu çırak verenleri kınarlardı. Bir tane Türk terzi yoktu. Çorap yoktu. Yerine çarık giyilirdi. Rumların mağazaları Oluklalaraltı'ndaydı. Rumların oturduğu yere o zaman '*gavurlar mahallesi*' denirdi. Türklerin evleri taş-kerpiç ve damdan oluşuyordu. Damları yuğga taşıyla yoğururlardı. Bu dama '*parda*' denirdi. Rumların evleri gayet muntazam, ikişer katlı ve ahşaptı. Rumlar pasta yapar, güzel yemekler yapardı. Bizde öyle pasta yapan yoktu. Rumlar Türkçe konuşurdu. Bazıları Rumca konuşurdu.

Burdur'un suyu o zamanlar Çine'den gelirdi. Su önce *Kurna*'ya, oradan *Kabacalı değirmenine*, sonra *Ali Bey değirmenine* ve en sonra da *Oluklalaraltı değirmenine* gelirdi. Orada büyük bir havuz vardı. Gelen su Oluklalaraltı'nda *Hinnaphı Çeşme* (Hinnap ağacı varmış) denilen yerde havuza girer ve sonra oluklarla evlere dağıtılırdı. Olukların altında da arık vardı. Evlerde o zamanlar su koymak için sarnıçlar vardı. Herkes sarnıçları doldururdu. Ayrıca kuyular da evlerde bulunurdu.

Şimdiki *Susamlık Tepe* ve *Yeşiltepe* tamamen mezarlıktı. Ayrıca Gödallar Mahallesi, Şeyh Sinan Mahallesi'nde de kabirler vardı. Dr.**Ahmet Bey** (Ahmet Ruhi Yeşilyurt, y.n.) Belediye Başkanı iken *Susamlık* tepeye ağaçlar yaptırdı (Belediye Başkanı Çe-

tin Bozcu zamanında ise buraya ilk defa seyir terasları yapıldı, y.n.).

Yenice Mahalle ve Karasenir'in öğrencileri okul çıkışında *Susamlık* tepesinde sapanlar ile birbirine taş atarlar, kavga ederlerdi. Bu nedenle yaralananlar, hatta ölenler olurdu. Cuma günleri tatil olurdu.

Burdur'da dokumacılık yaygındı. Alaca kumaşlar dokunurdu. *Şark Halı Kumpanyası* denen bir şirket halı işletirdi. İtalyan bir başkanı vardı. *Şark Halı Kumpanyası* şimdiki Ziraat Bankası'nın yanındaki Çöllülerin evindeydi.

Karasenir'de değirmen vardı. Orası mezarlıktı. **Hacı Rahmi Efendi** (Burdur'un ilk milletvekillerinden Halil Hulusi Ermiş'in babası, y.n.) kabristanı vardı. Oraya gidilir dua edilirdi. Manastır'da çul, ip yapılırdı. Karasenir, Manastır ve Yenice Mahalleleri Burdur'un efe kısmıydı. Burdur'da Kalekapısı denen bir mahalle vardı. Aşağı mahalledeydi. Burdur kalesiyle ilgisi var mı bilmiyorum.

Şimdiki hamamların hepsi eskiden mevcuttu. Yenice, *Tabak hamamı*, *Baltaoğlu hamamları* vardı. Değirmenler mahallesinin adı daha önce *Delibaba* idi, sonra Divanbaba oldu. Orada tahtacılar otururdu. Kerestecilik yaparlardı.

Pazartesi günlerine Burdur'da '*Dernek*' adı verilirdi. Dernek günü herkes en güzel elbiselerini giyer, kuşanır istasyon tarafına giderdi. Paralılar payton tutardı. Dernek günü davetler yapılır, bağarasına gidilir, desti kebabı yenirdi. Bir de '*Çarşambalık*' denen yer vardı. Şimdiki itfaiyenin olduğu yerdi. Şimdiki hastanenin göle doğru aşağı tarafı, Çarşambalıktı. Buralarda giyinip kuşanıp gezilirdi.

Burdur'da iki tane polis vardı. Biri **Hacı Hasan** diğeri **Galavi** idi. Güvenlik işlerine jandarmalar bakardı.

Burdur'da erzak yazdan hazırlanır. Yazın değirmende buğday öğütülür ve un yapılırdı. Etler tulumbalara sallanırdı (kuyuya). Taharna (Tarhana, yazarın notu) yapılırdı. Pazarda yapılan ekmeği pek yiyen olmazdı.

Burdur'da Perşembe akşamları gerdeğe girilirdi. Gelin at ile gelir. Yanında sadıç olur. Damat sabahdan arkadaşlarıyla hamağa giderdi. O zamanlar kız istenir ve 3-5 ay nişanlı durulurdu. Damat ile kız birbirlerini önceden görmezdi. Doğumlar evlerde olurdu.

Soru 24-Burdur'da o yıllarda Medrese Eğitimi nerede oluyordu?

Medrese eğitimi Eski-yeni Cami ve Eski-yeni hamamının arkasındaki büyük meydanın olduğu yerde olurdu. Hafızlar orada yetişirdi. Eski *Demirci Arastası* eskiden meydana. Orada toplanılırdı. Milletvekilleri oradan yolcu edildi.

Soru 25-Burdur'un ilk hastanesi nerede açıldı. Meşhur doktorlar kimdi?

Burdur'un ilk hastanesi ise şimdiki Orman Dairesinin olduğu yerdeydi. Meydan'dan hastane tarafına giden yola Hastane Caddesi denirdi. O zamanlar meşhur doktor **Zekai Bey** vardı.

Soru 26-Rum ve Ermeniler Mübadele'de Burdur'dan gitmişler. Bu konuda neler biliyorsunuz?

Rumlar ve Ermeniler tatar arabalar, yaylı arabalar ile Antalya'ya günlerce gittiler. Ağlaya ağlaya gittiler. Eşyalarını satılığa çıkardılar. Müslümanlarda alacak para yok. Giyim kuşam onlarda vardı. Bizde şalvar, peçe vardı. Ermeniler azdı. Ermenilerden sadece bir aile kaldı.

SORU 27: Mehmet Amca başka ilave edeceğin bir şey var mı? Sizi çok yorduk. Teşekkür ederiz.

99 yaşındayım. 93 yıllık hatırayı Allaha şükür hatırlıyorum. Dedemin gülhane'sini, gülyağı çıkardığı yeri hatırlıyorum. Senin için (Mahir Öztürk için, y.n.) yorulmak ne demek.

SONUÇ

Ülkemizin Güney-Batı'sında yer alan küçük ve şirin ilimiz Burdur 1914 depremiyle sarsılmış ve yaralarını sararken bu defa 1916 yılında bir çekirge felaketi ile karşılaşmıştır. Gelir kaynağı zaten dar olan Burdur'da o yıllarda bu nedenle yoksulluk iyice fazlalaşmıştır. *Birinci Dünya Harbi* ve *Çanak-kale Savaşları*'nda bir çok şehit veren Burdur *Mondros Müttareke*'si sonrası 28 Haziran 1919 tarihinde bu defa İtalyan işgaline uğramıştır.

İtalyanlar işgal siyasetleri gereği halkı kandırmak amacıyla Burdur'da hastane açmış ve iyi davranmışlardır. Burdur'da işgale karşı direnişi başlatmak isteyen zamanın Burdur *Askerlik Dairesi Başkanı* Albay **İsmail Hakkı** (Küçük) **Bey** büyük fedakarlıklar göstermiştir. Albay **İsmail Hakkı Bey** *Kuvayi Milli* teşkilatının kurulmasını ortaya atan ilk kişilerden birisidir. İstanbul Hükümeti'nin adamları olan Mutasarrıfların tüm engellemelerine rağmen Burdur'da *Heyet-i Milli* kurulmuş ve Burdur *Milli Mücadele* için elinden geleni yapmıştır. Mutasarrıf **Safa Bey** zamanında ise Burdur'un *Milli Mücadele*'ye katkıları daha da artmış ve hem **Demirci Mehmet Efe** kuvvetlerine ve özellikle Sarayköy Müfrezisine hem de düzenli orduya asker, silah, cephane ve para yardımları yapılmıştır. Burdur'da halkın yardımıyla ve gönüllülerden oluşan '*Çelikalay*' isminde bir milli alay kurulmuş ise de kısa süre sonra lağv edilerek askerleri cepheye gönderilmiştir. Ayrıca Isparta'da kurulan *Demiralay*'a da Burdurluların destekleri olmuştur.

İtalyanlar askeri güçlerini Burdur'dan 28 Nisan 1920 tarihinde çekmiş, ancak hastane ve doktorlarını bırakmışlardır. İtalyan varlığı Burdur'da 1 Haziran 1921'de tamamen sona ermiş ve hastanelerini de boşaltmışlardır.

Antalya yolu üzerinde olması nedeniyle Ankara'ya giden ya da Ankara'dan Antalya'ya giden birçok subay, gazeteci ve heyet Burdur'a uğramış ve kalmıştır. Özellikle Dr.**Burhanettin Onat**, Dr.**Lütfi Kırdar** ve Dr.**Reşit Galip**'in çalıştırdığı Burdur *Hilal-i Ahmer* hastanesi *Kuvayi Milliye* taraftarı vatansever kişilerin uğrak yeri olmuştur. **Şükrü Saraçoğlu** ise Burdur'daki cephaneyi Köşk cephesine taşımıştır. **Mehmet Akif**

Ersoy, şair **Mehmet Emin Yurdakul** ve **Samih Rifat** ise halkı *Milli Mücadele*'ye teşvik etmek için Burdur'a gelmişlerdir. Fransız gazeteci **Berthe George Gaulis** de Burdur *Hilal-i Ahmer* hastanesinde 10 gün kadar tedavi olduktan sonra **Mutsafa Kemal Paşa** ile görüşmek üzere Ankara'ya gitmiştir. Bu dönemde Burdur'a ayrıca **Halide Edip Adivar**, **Celalettin Arif** ve Mısır Prensesi **Kadriye Hüseyin** ziyarette bulunmuşlardır.

Burdur'da *Milli Mücadele* döneminde 110'dan fazla üyesi olan '*Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin kurulmuş olması Burdur için bir övünç kaynağıdır ve Burdurlu kadınların da Milli Mücadele için uğraştığını gösteren güzel bir örnektir.

Burdur *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönemi için **Mehmet Akif Ersoy**, Prof.**Veli Saltık**, Müftü **Halil Efendi**, **İsmail Suphi Soysallıoğlu** gibi çok değerli kişileri seçerek *Milli Mücadele*'ye destek olmuştur. Burdur'un ikinci dönem milletvekillerinden **Mustafa Şeref Özkan** ise *Londra Konferansı*na katılarak Türkiye'nin bağımsızlığının perçinlendiği *Lozan Antlaşması*'nda emeği geçen bir kişi olmuştur.

Bu çalışmamızda tam açıklığa kavuşturamadığımız bazı konular da olmuştur. *Milli Mücadele* döneminde Burdur'da telgraf müdürlüğü yapan **Subhi Bey**'in özgeçmişine tüm uğraşlarımıza rağmen bulamadık. PTT arşivinde **Suphi Bey** isminde birden fazla kişinin adının geçtiğini öğrendik. Sicil numarasını bilemediğimiz için bulamadık. *Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* ve *Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Derneği*'nin faaliyetlerinin de daha detaylı olarak ortaya konması gerekmektedir. Tarihçi **Osman Koçibay**'dan öğrendiğimiz kadarıyla *Burdur Müdafaa-i Hukuk Derneği*'nin köy ve nahiye-lerde de şubeleri varmış. Bu şubelerde çalışanların da saptanması gerekmektedir. Bu cemiyetlerin üyelerinin aileleri, çocukları ya da torunlarından yaşayanların bir kısmına ulaştıysak da bir kısmını bulamadık. Burdur'da Mutasarrıflık yapan **Ali Ulvi**, **Behçet Bey** ve **Safa Bey**'in göreve katılışı ve ayrılışı tarihlerinde de karışıklık mevcuttur. Burdur İl Halk Kü-

tüphanesinde bulunan 32 Şeriye Sicili, belgeler ve bazı Burdurluların Osmanlıca yazılmış el yazması kitap ve hatıralarının da Türkçeleştirilerek Burdur tarihindeki önemli olayların aydınlanacağına inanıyoruz. *Milli Mücadele* döneminde Albay **Şefik Aker**'den sonra 57.Tümen Komutanlığı yapmış olan Korgeneral **Nazmi Solok Paşa**'nın *Harp Hatıralarının* el yazması halinde torunu, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi (İstanbul) öğretim üyesi Sayın **Ayferi Göze**'de olduğunu kendisinden öğrendik. Bu hatıraların yayınlanmasının da Burdur, Denizli ve Isparta bölgesinde *Milli Mücadele* döneminde yaşanan birçok olayı aydınlatacağına inanıyoruz.

Sonuç olarak Burdur *Milli Mücadele*'de *Kuvayi Milliye* fikrinin ilk filizlendiği bir yerdir ve Burdur'lular *Milli Mücadele*'ye büyük katkılarda bulunmuşlardır.

DİPNOTLAR

ÖNSÖZ DIPNOTLAR

1. "Ulusal Kurtuluş Savaşında İtalyan İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri", **Cemil Şenkalp**, Harp Akademileri Kom. Yay., İstanbul, 2003, Sf.249-259
2. "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı", **Salahi R.Sonyel**, TTK Yay., I.Cilt, Ankara, 2008, Sf.777
3. "TBMM Gizli Celse Zabıtları", Cilt I, Tür.İş Ban.Kül.Yay., Sf.253, 1999, İstanbul
4. "Burdur İl Yıllığı 1955", Burdur Valiliği Yay., İsmail Akgün_Mat., 1955, İstanbul, Sf.55
5. "Siperin Ardı Vatan", **Gürsel Göncü**, **Şahin Aldoğan**, MB Yay., 2006, İstanbul Sf.12

I.BÖLÜM DIPNOTLAR

BURDUR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

1. "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Burdur", **Mehmet Özsait**, I.Burdur Sempozyumu, Mehmet Akif Üniversitesi Rektörlüğü, Sempozyum Dizisi:1, 16-19 Kasım 2005 Bildiriler, Ağustos 2007 Burdur, Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi, Isparta, Sf.696-715
2. "Burdur Kültür Envanteri 2007", Burdur Valiliği Yay., THK Bas., 2007, Ankara, Sf.14
3. "İslam Ansiklopedisi", **Metin Tuncel**, Burdur Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., Tür.Diyanet Vak.Yay., 1988, Ankara, Sf.426
4. "Burdur Müzeleri ve Ören Yerleri", **H.Ali Ekinci**, **M.Oral Erbay**, **Alime Çankaya**, **Gonca Gülseven**, YK Yay., 2007. İstanbul, Sf.4
5. "Burdur-1928", **Rıza Erdem**, Daktilo Edilmiş, Basılmamış Eser, Tekrar Daktilo Ettiren Dış Hekimi **Feyzi Bayraktar** (1940), Sf.1
6. "Dünü, Bugünü ve Yarını İle Burdur Kenti", **Hasan Duygulu**, I.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.1339
7. "Burdur 1973 İl Yıllığı", Güven Matbaası, 1974, Ankara Sf.9
8. A.g.e., **Rıza Erdem**, Sf.35
9. "XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı", **Zeki Arkan**, Ege Üni. Ede. Fak. Tarih Bölümü Yay., İzmir, 1988, Sf.19
10. "Hamidoğulları Beyliği", **Sait Kofoglu**, TTK Yay., 2006, Ank., Sf.114
11. A.g.e, **Sait Kofoglu**, Sf.123
12. A.g.e, **Sait Kofoglu**, Sf.143-144
13. A.g.e, **Sait Kofoglu**, Sf.145
14. "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığı Altında Burdur'daki Vakıf Hizmetleri", **M.Sadık Akdemir**, I. Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.68
15. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.101
16. A.g.e., **Sait Kofoglu**, Sf.178
17. A.g.e., **Sait Kofoglu**, Sf.187
18. A.g.e., **Sait Kofoglu**, Sf.189
19. A.g.e, **Sait Kofoglu**, Sf.210
20. A.g.e, **Sait Kofoglu**, Sf.221
21. A.g.e. **Sait Kofoglu**, Sf.223

22. "İslam Ansiklopedisi", **Metin Tuncel**, A.g.e., Sf.427
23. A.g.e, **Zeki Arıkan**, Sf.19
24. A.g.e., **Sait Kofoglu**, Sf.296
25. A.g.e., **Hasan Duygulu**, Sf.1339
26. "Burdur İl Yıllığı 1973", A.g.e., Sf.11
27. A.g.e., **Zeki Arıkan**, Sf.55
28. "Yurt Ansiklopedisi", Anadolu Yay.AŞ Yay., 1982, İst., Sf.1553
29. A.g.e., **Zeki Arıkan**, Sf.22
30. **Zeki Arıkan**, Sf.23, 32
31. **Zeki Arıkan**, Sf.33
32. "İslam Ansiklopedisi", **Metin Tuncel**, A.g.e., Sf.427
33. A.g.e., **Zeki Arıkan**, Sf.55
34. "İslam Ansiklopedisi", **Metin Tuncel**, A.g.e., Sf.428
35. A.g.e., **Zeki Arıkan**, Sf.56
36. "Isparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, Bugünkü Dile Çevirip yayınlayan Dr.Suat Seren, Isparta Eski Senatörü, Serenler Yay., İst., 1983, Sf.205
37. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.154
38. "1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye", **Nuri Köstüklü**, Selçuk Üni.Yay., 1993, Konya, Sf.13
39. A.g.e., **Hasan Duygulu**, Sf.1340
40. "Burdur'da Yaşam", Burdur Belediyesi Yay., 2007, Burdur, Sf.37
41. "1955 Burdur İl Yıllığı", A.g.e., Sf.105
42. "Burdur Kültür Envanteri 2007", A.g.e., Sf.177
43. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.207
44. A.g.e., **Metin Tuncel**, Sf.428
45. "Burdur İl Yıllığı 1955", A.g.e., Sf.88
46. A.g.e., **Hasan Duygulu**, Sf.1340
47. A.g.e., **Hasan Duygulu**, Sf.1341
48. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.208
49. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.211
50. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.215
51. A.g.e., **Rıza Erdem**, Sf.8-10
52. "Burdur 1967 İl Yıllığı", **Haz.Hüsametdin Tanış**, Güven Mat., Ankara, 1967, Sf.112
53. "Yurt Ansiklopedisi", A.g.e., Sf.1554
54. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.225
55. "Burdur İl Yıllığı 1973", A.g.e., Sf.16
56. "Burdur İl Yıllığı", 1955, Sf.106
57. "Burdur Belediye Meclisinin Tarihsel ve Sosyolojik Değerlendirilmesi (1930-2005)", **Hüseyin Bal**, 1.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.1357
58. "Burdur Müzesi ile Merkez Cami Hazirelerindeki Ata Yadigarı Eserlerimiz: Osmanlı Mezar Taşları", **Şevkiye Kazan, Muammer Göçmen**, 1.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.132
59. "Burdur İl Yıllığı", 1973, A.g.e., Sf.16
60. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.223
61. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.233
62. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.260
63. "Burdur 1967 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.118-121
64. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.275

65. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.105
66. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.112
67. "Burdur Hatırlamaları", İsa Kayacan, Ece Yay., 2.Bas., Ankara, 1991, Sf.53
68. "Burdur 1973 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.9-16
69. "I.Burdur Sempozyumu", Hüseyin Bal, A.g.e., Sf.1364
70. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.7
71. "Burdur Müzeleri ve Ören Yerleri", H.Ali Ekinci, A.g.e., Sf.3, 4
72. "Burdur Müzesindeki El Yazma Eserlerin Tanıtılması", Muammer Göçmen, 1.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.83
73. "Katalogda Yer Almayan ve Ortaya Yeni Çıkan Burdur Şer'iye Sicili", Bekir Şahin, 1.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.50-54
74. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.47
75. "Burdur'da Yaşam", A.g.e., Sf.41
76. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1341
77. "Burdur İlinde El Dokuması Halıcılık ve İl Kalkınmasına Katkıları", Fi-liz Nurhan Ölmez, İhsan Akkuş, 1.Burdur Sem., A.g.e., Sf.56
78. "57.Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)", M.Şefik Aker, Genel-kurmay ATESE Yay., Haz.:Dr.Alb.Ahmet Tetik, Ankara, 2006, Sf.4-6
79. "Burdur 1967 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.215
80. "Burdur'da Yaşam", A.g.e., Sf.46
81. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.53
82. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.62
83. DOA, Dosya No:207, Gömlek 1/56 Fon kodu: DH.İ.U.M
84. "Burdur'da Yaşam", A.g.e., Sf.37
85. "Burdur 1955 İl yıllığında Dorum Dede Tekkesinin Bağlar Arasında Hacı Hüseyin Köprüsü Yakınında Olduğu Yazılıdır", A.g.e., Sf.115
86. A.g.e., Böküzade Süleyman Sami, Sf.309-312
87. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1349
88. DOA, Dosya No:58, gömlek 57, Fon Kodu: DH.UMVM
89. DOA, Dosya No:1511, Gömlek 53, Fon Kodu: DH.UMVM
90. DOA, Dosya No:105, Gömlek 25
91. DOA, Dosya No:154, Gömlek 1334/M-17, Fon İ.MLU
92. DOA, Dosya No:58, Gömlek 58, Fon Kodu: DH.UMVM
93. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1341
94. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.115
95. DOA, Dosya No:30, Gömlek No:1471, Fon Kodu: C.MF
96. DOA Dosya No:61, Gömlek 3011, C.DH
97. DOA, Dosya No:30, Gömlek 1510, C.SM
98. DOA, Dosya No:30, Gömlek 1150, C SM
99. .DOA Dosya No:8, Gömlek 39, A.TŞF
100. DOA, Dosya No:57, Gömlek 2840, C.ZB
101. DOA, Dosya No:219, Gömlek 25, A. MKT.UM
102. DOA, Dosya No:71, Gömlek 59 HR.SYS.
103. DOA, Dosya No:72, Gömlek 11, Fon Kodu DH.MUİ
104. DOA, Dosya No:2034, Gömlek No: 47, DH:MKT
105. DOA, Dosya No:264, Gömlek 183, Fon Kodu Y.A. HUS
106. DOA, Dosya No:271, Gömlek.65, DH.MKT
107. DOA, Dosya No:224, Gömlek 65, DH. MKT
108. DOA, Dosya No:2356, Gömlek 69 DH. MKT

109. DOA, Dosya No:2517, Gömlek 64 DH. MKT
110. DOA, Dosya No:730, Gömlek 26 DH. MKT
111. DOA, Dosya No:2596, Gömlek 50, DH. MKT
112. DOA, Dosya No:19, Gömlek 1322/R-4, Fon İ. RSM
113. DOA, Dosya No:860, Gömlek 41, DH. MKT
114. DOA, Dosya No:521, Gömlek 37, DH.MKT
115. DOA, Dosya No:1075, Gömlek 64, Fon DH. MKT
116. DOA, Dosya No:1475, Gömlek 1327/Ca-56, Fon İ. DH
117. DOA, Dosya No:1494, Gömlek 1330/B-10, Fon İ. DH
118. DOA, Dosya No:39, Gömlek 62, DH.İD
118. DOA, Dosya No:154, Gömlek 15, DH. İD.
119. DOA, Dosya No:50, Gömlek 8, DH. UMVM
120. DOA Dosya No:90, Gömlek 19, DH. UMVM)
121. DOA, Dosya No:74, Gömlek 32, DH. EUM. 5.Şb.
122. DOA, Dosya No:42, Gömlek 117, İ. DUİT
123. DOA, Dosya No:207, Gömlek 1/56 DH.İ.UM
124. DOA, Dosya No:29, Gömlek 96, DH. EUM. AYŞ
125. "Şehitlerimiz", Milli Savunma Bak.Yay., 1988, Ankara, Sf.80-99
126. A.g.e., İsa Kayacan, Sf.176-177
127. A.g.e., İsa Kayacan, Sf.186-188
128. , A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1343
129. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1345
130. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1344
131. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1346
132. "Burdur 1967 İl Yıllığı", Sf.135
133. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1347
134. A.g.e., Hasan Duygulu, Sf.1350

2.BÖLÜM DİPNOTLAR BURDUR ANILARI

1. "Burdur Kültür Envanteri 2007", Burdur Valiliği Yay., THK Bas., 2007, Ankara, Sf.176
2. "Hayattan Çizgiler-Tanıdıklarım", M.Şerif Korkut, Ötüken Neşriyat, 2006, İstanbul, Sf.108
3. A.g.e., M. Şerif Korkut, Sf.93-96
4. "Burdur Muharriri Dr.M.Şerif Korkut", Ali Birinci, "Hayattan Çizgiler Kitabı Önsözü", Sf.2-6
5. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.18
6. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.24
7. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.30, 31
8. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.34
9. "Burdur 1955 İl Yıllığı", Burdur Valiliği Yay., İsmail Akgün Mat., 1955, İstanbul, Sf.79
10. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.34
11. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.35
12. A.g.e, M.Şerif Korkut, Sf.37
13. A.g.e.,M.Şerif Korkut, Sf.39

14. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.41
15. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.43
16. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.46
17. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.51
18. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.51-52
19. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.52
20. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.53
21. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.57
22. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.61
23. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.62
24. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.65-67
25. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.78
26. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.83-85
27. A.g.e., M.Şerif Korkut, Sf.88
28. A.g.e., M. Şerif Korkut, Sf.88-89
29. "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları", Nuri Köstüklü, Atatürk Araş.Mer.Yay., Ankara 1999, Sf.168-169
30. A.g.e., Nuri Köstüklü, Sf.175
31. A.g.e., Nuri Köstüklü, Sf.181
32. "Antalya Kent Kronolojisi", Hüseyin Çimren, Ant., 2005, Sf.95
33. "Emanet Çeyiz", Kemal Yalçın, Birzamanlar Yay., 8.B., 2005, İst, Sf.112-116
34. A.g.e., Kemal Yalçın, Sf.288-300
35. "Burdur 1967 İl Yılığ", Haz:Hüsamettin Tanış, Güven Mat., Ank., 1967, Sf.112
36. "Burdur-1928", Rıza Erdem, Basılmamış Kitap, 1928, Tekrar Daktilo Ettiren Diş Hek.Feyzi Bayraktar (1940), Burdur, Sf.33
37. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.35
38. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.36
39. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.41
40. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.46
41. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.54, 55
42. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.64
43. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.65
44. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.66
45. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.72
46. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.73
47. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.221
48. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.222
49. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.233
50. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.237
51. A.g.e., Rıza Erdem, Sf.272
52. "1923-1998, Burdur İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim", Burdur Valiliği Yay., 1998, Burdur, Sf.31,32

3.BÖLÜM DİPNOTLAR

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE BURDUR

1. "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı", **Sıtkı Aydın**, Kültür Bakanlığı Yay., 3.Baskı, Ankara, 2002, Sf.11,12
2. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.15
3. "Anadolu İhtilali", **Sabahattin Selek**, Kastaş Yay. 1.Cilt, 9.Baskı, İstanbul, 2000, Sf.194-195
4. A.g.e., **Sabahattin Selek**, Sf.120
5. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.45
6. A.g.e., **Sabahattin Selek**, Sf.122

B- 1919 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

1. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, Sf.5
2. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.8
3. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.26, 27
4. "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı", **Salahi R.Sonyel**, TTK Yay., 1.Cilt, Ankara, Sf.37
5. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.77
6. "Milli Mücadelede Antalya", **Süleyman Fikri Erten**, Antalya Müzesi Yay., 1996, Antalya, Sf.5-8
7. "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı", **Sıtkı Aydın**, Kültür Bakanlığı Yay., 3.Baskı, Ankara, 2002, Sf.18
8. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.18,19
9. "Milli Mücadele'de Antalya", **Süleyman Fikri Erten**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., 2.Basım, Antalya, 2007, Sf.18
10. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.83, 84
11. "57.Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)", **M.Şefik Aker**, Genelkurmay ATESE Yay., Haz:Dr.Öğr.Albay **Ahmet Tetik**, Ank., 2006, Sf.15-20
12. "Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, Ant., 2005, Sf.60-63
13. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.87
14. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.95
15. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.29
16. "Hafız İbrahim Demiralay Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler", **Hafız İbrahim Demiralay**, Süleyman Demirel Üni., Atatürk İlke ve İlkeler Tarihi Araş.ve Uyg.Mer.Müd. Yay., Haz:Prof.Dr.**Bayram Kodaman**, **Hasan Babacan**, Yeni Mat., Isparta, GÖLTAŞ, 6 nolu Kültür Yay. 1998, Isparta, Sf.22
17. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.30,31
18. "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 1999, Sf.15
19. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.30
20. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, TTK Yay., 1999, Ank., Sf.301
21. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Dışişleri Bakanları Stratejik Araş.Mer.Yay., Ankara, 1999, Sf.103
22. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.331
23. "Milli Mücadele Başlarken", **M.Tayip Gökbilgin**, T.T.K. Bas., Ank., 1959, 1.Kitap, Sf.136, 137

24. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.221
25. A.g.e., **Süleyman Fikri Erten**, Sf.18
26. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.44, 45
27. "Isparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, Bugünkü Dile Çevirip Yay., Dr. **Suat Seren**, Isparta Eski Senatörü, Serenler Yay., İstanbul, 1983, Sf.334,335
28. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.336
29. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.152
30. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.63
31. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.76
32. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.153
33. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.154
34. "Ben De Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş", **Celal Bayar**, Sabah Kitaplar, Cilt:7, İstanbul, 1997, Sf.232
35. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.90
36. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.91
37. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.92
38. **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araştırma Mer.Der., S:14, C:V, Mart 1989
39. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.93
40. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.38
41. "Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları", **Cemal Kutay**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983, Ankara, Sf.189
42. ATASE İSH, Kutu No:257, Gömlek No:54, Belge No: 54-1
43. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.227
44. "Milli Mücadele'de Denizli Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, A.g.e., Sf.16
45. ATASE, İSH, Kutu No:257, Gömlek No:58, Belge No:58-1
46. A.g.e., **Salahi R. Sonyel**, Sf.151
47. A.g.e., **Salahi R. Sonyel**, Sf.206
48. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, Sf.112
49. ATASE, İSH, Kutu No:257, Gömlek No:122, Belge No:122-1
50. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.228
51. DOA, Dosya No:42, Gömlek 117, Fon İ.DUİT
52. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.15
53. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.334
54. DOA Dosya No:42, Gömlek 31, Fon İ. DUİT
55. DOA, Dosya No:95, Gömlek 40, HR. İM
56. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.32
57. **Hasan Duygulu**, I.Burdur Sempozyumu, Mehmet Akif Üni. Rek., Sempozyum Dizisi:1, 16-19 Kasım 2005 Bildiriler, Ağustos 2007 Burdur, Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi, Isparta, Sf.1342
58. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.17
59. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.228
60. "I. Burdur Sempozyumu", **Hasan Duygulu**, A.g.e., Sf.1343
61. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.65
62. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.113
63. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.353
64. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.228
65. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.18

66. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.129, 130
67. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Bas., Ankara, 1991, Sf.171
68. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.18
69. ATASE, İSH, Kutu No:642, Gömlek No: 118, Belge No:118-2
70. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.137
71. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.351, 352
72. DOA, Dosya No:52/3, gömlek 18, DH.KMS
73. DOA, Dosya No:52/4, Gömlek 23, DH.KMS
74. DOA, Dosya No:25 Gömlek 59 DH. EUM. AYŞ
75. DOA, Dosya No:14, Gömlek 94, DH.EUM.AYŞ
76. ATASE, İSH, Kutu No:433, Gömlek No:178, Belge No:178-1
77. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.139
78. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.143
79. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.228, 229
80. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.140
81. DOA, Dosya No:52-5, Gömlek 35, DH.KMS
82. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.341
83. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.143
84. A.g.e. **Mevlüt Çelebi**, Sf.148
85. "Burdur 1955 İl Yıllığı", A.g.e., Sf.116
86. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.150-153
87. "Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş", **Celal Bayar**, Cilt:6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, Sf.153, 154
88. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.151, 152
89. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.154
90. "Milli Mücadele'de Ege Çevresi", **Yücel Özkaya**, Kültür Bak.Yay., 1994, Ankara, Sf.73, 74
91. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.49
92. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü II", **Zeki Sarıhan**, TTK Yay., 1994 Ank., Sf.120
93. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.349
94. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.51
95. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.159
96. "Milli Mücadele Başlarken" **Tayyip Gökbilgin**, 2.Cilt, İş.Ban.Kül. Yay., Ankara 1965, Sf.331,333
97. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.369
98. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.59
99. "Milli Mücadele Başlarken", **Tayyip Gökbilgin**, 2.C., A.g.e., Sf.332-333
100. A.g.e., **Tayyip Gökbilgin**, Sf.333
101. "Türk Parlamento Tarihi : Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem: 1919-1923, I.Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri", **Fahri Çoker**, Ankara, TBMM Vakfı, 1995, 3.Cilt Tür.Büyük Millet Mec.Vak.Yay., Sf.213
102. DOA, Dosya No:43, Gömlek 43
103. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.161
104. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.300-306
105. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.321
106. "İstiklal Savaşı'nın İç Yüzü", **Şerif Güralp**, İst., Dizerkonca M., 1958, Sf.203
107. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.303

108. "Atatürk'ün Bütün Eserleri" (ATABE), Cilt:5, Kaynak Yay., 2.Basım, 2002, İstanbul, Sf.138
109. ATABE, 5.Cilt, Sf.146
110. "Türk Parlamento Tarihi", **Fahri Çoker**, A.g.e., Sf.214
111. A.g.e., **Cemal Kutay**, Sf.293
112. "Garp Cephesi Nasıl Kuruldu", **Rahmi Apak**, TTK Bas., 1990, Ankara, Sf.89-91
113. "Milli Mücadele'de Sarayköy, Denizli", **Veysi Akın**, 2001, Sf.29-33
114. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.102, 103
115. "Ben De Yazdım, Milli Mücadele'ye Gidiş", **Celal Bayar**, Sabah Kitaplar, 1997, İstanbul, Cilt:6, Sf.159, 160, 161
116. A.g.e. **M.Şefik Aker**, Sf.151
117. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.368
118. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.374
119. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.246, 247
120. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.230
121. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.23
122. A.g.e, **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.39
123. DOA, Dosya No:12, Gömlek 78
124. DOA, Dosya No:53, Gömlek 16, Fon Kodu.DH.KMS
125. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.370
126. DOA, Dosya No:23, Gömlek 49
127. DOA, Dosya No:23, Gömlek 69
128. DOA, Dosya No:23, Gömlek 94
129. DOA, Dosya No:25, Gömlek 59
130. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.88
131. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.192
132. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.230
133. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.244
134. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.354
135. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, A.g.e., Sf.316
136. A.g.e., **M.Şefik Aker**, Sf.230
137. "Ben De Yazdım", **Celal Bayar**, Cilt: 8, A.g.e., Sf.1-2
138. "Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri", **Kemal Özbay**, Cilt I, 1976, İstanbul, Sf.384
139. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.256, 257
140. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.263
141. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.267
142. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.281
143. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.337
144. A.g.e., **Sıtkı Aydın**, Sf.422
145. "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri", Genelkurmay Bas., 1989, Ank., Sf.101-103
146. "Türk Hekimleri Biyografisi", **Fethi Erden**, 1948, İstanbul, Sf.7
147. "Yunan Mezalimi", **Mustafa Turan**, Atatürk Araş.Mer., Ank., 2006, Sf.164, 165
148. A.g.e, **Mustafa Turan**, Sf.257
149. A.g.e., **Mustafa Turan**, Sf.305
150. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.92

151. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.145
152. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.48
153. "Milli Mücadelede Sarayköy", **Veysi Akın**, A.g.e., Sf.58, 59
154. "Milli Mücadele'de Batı Anadolu Kongreleri", **Mustafa Albayrak**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, Sf.113
155. "Ben De Yazdım", **Celal Bayar**, Cilt:7, Sf.200-213
156. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.148
157. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.172
158. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.63
159. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.53
160. "Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, SAM Notları, No:1/99, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999, Ankara, Sf.160
161. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.45
162. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.177
163. , A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.124, 125
164. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Bas., Ankara 1991, Sf.172

C- 1920 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

1. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Bas., Ankara, 1991, Sf.178
2. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü II", **Zeki Sarıhan**, A.g.e, Sf.307
3. ATABE, 6.Cilt, Kaynak Yay., 2003, İstanbul, 2.Basım, Sf.70
4. A.g.e., ATABE, 6.Cilt, Sf.71
5. A.g.e., ATABE, 6.Cilt, Sf.206
6. A.g.e., ATABE, 6.Cilt, Sf.339
7. "İngiliz Belgelerinde Atatürk", **Bilal N.Şimşir**, Cilt:I, 2.Baskı, TTK, 1992 Ankara, S.C, ve Sf.341, 343, 346
8. "İngiliz Yüzbaşı P.Hidkinsan'ın 1920 yılında Kuşadası Muğla, Fethiye, Antalya ve Burdur'a Ait Gözlemleri", **Ahmet Özgiray**, Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu 1922-1992 (1992-İzmir), İzmir, Akademi Kit., 1993, Sf.215-220
9. "Milli Kurtuluş Tarihi", **Doğan Avcıoğlu**, Tekin Yay., Cilt:3, 1991, İstanbul, Sf.1022-1023
10. "İngiliz Belgelerinde Atatürk", **Bilal N.Şimşir**, A.g.e., Sf.CI
11. ATABE, Cilt:19, Nutuk I, İstanbul, 2006, Sf.254
12. ATABE, Cilt:6, Sf.93
13. "Yurt Ansiklopedisi", Anadolu Yay.Aş.Yay., 1982, İst., Sf.1598
14. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.206
15. "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araştırma Merk. Yay., Ankara, 1999, Sf.34
16. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2002, Ankara, Sf.159
17. ATABE, Cilt:8, 2.Basım, 2004, Sf.111
18. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.159
19. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.39
20. ATASE, ISH, Kutu 864, Gömlek No:33, Belge No:33-2

21. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, Sf.257
22. "On Yıl Savaş ve Sonrası", **Fahrettin Altay**, 2008 Ankara, Eylem Yay., Sf.255
23. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.115, 116
24. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü III", **Zeki Saruhan**, TTK, 1995 Ankara, Sf.202
25. "Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları", **Cemal Kutay**, 1983, Ankara, Türk Diyanet Vakfı, Sf.191
26. "Hafız İbrahim Demiralay Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler", **Hafız İbrahim Demiralay**, Süleyman Demirel Üni., Atatürk İlke ve İlk.Tar.Araş.ve Uyg.Mer.Müd.Yay., Haz.:Prof.Dr.**Bayram Kodaman**, **Hasan Babacan**, Yeni Mat., Isparta, GÖLTAŞ 6 nolu Kültür Yay. 1998, Sf.251
27. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.125
28. "57.Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)", **M.Şefik Aker**, Genelkurmay ATESE Yay., Yayına Haz:Dr.Öğr.Albay **A.Tetik**, Ank., 2006, Sf.352
29. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.125
30. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.269
31. "Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri", **Mustafa Albayrak**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, Sf.102
32. A.g.e., **Hafız İbrahim**, Sf.89
33. A.g.e. **Nuri Köstüklü**, Sf.136, 137
34. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.63
35. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.93
36. ATEBE, Cilt:6, Sf.94
37. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.94
38. "Üçüncü Meşrutiyet", **Mahmut Goloğlu**, Başnur Mat., 1970, Ankara, Sf.306
39. "Mücadele Sırasında Maraş'a Yapılan Yardımlar", **Yaşar Akbiyık**, Atatürk Araş.Mer.Dergisi, Sayı 21, Cilt:VII, Temmuz 1991
40. www.kocibay.net, **Osman Koçibay**
41. A.g.e., Yurt Ansiklopedisi, Sf.1557
42. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.268
43. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.289
44. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.95
45. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.96
46. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü III", **Zeki Sarıhan**, 1995, TTK, Ankara, Sf.218
47. "Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Antalya, 2005, Sf.100
48. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Basımevi, 1991 Ankara, Sf. 326, 327
49. "Burdur Hatırlamaları", **İsa Kayacan**, 2.Bas., Ece Yay., Ank., 1991, Sf.154, 155
50. "Burdur'un Hatip Hocası", **Mehmet S.Hatiboğlu**, 1.Burdur Sempozyumu, Sf.467
51. "Burdur-1928", (yayınlanmamış kitap), **Rıza Erdem**, Tekrar Daktilo Ettiren Diş Hekimi **Feyzi Bayraktar** (1940), Sf.63
52. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.97
53. "Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", **Bekir Sıtkı Baykal**, Atatürk Araş.Mer.Yay., Ankara, 1996, Sf.69
54. "Atatürk'ün Bütün Eserleri", Cilt:7, 2.Basım, 2003, Kaynak Yay., sf.181, 182
55. "Burdur İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim", Öğretmen **Şevket Şener**'in Hatırası, Burdur Valiliği Yay., 1998, Burdur, Sf.31
56. A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.70

57. A.g.e., **M. Şefik Aker**, Sf.297
58. A.g.e., **Mevlüt Çelebi**, Sf.189
59. "Hakimiyet-i Milliye", 2 Şubat 1920, Sf.2'den ak:**Mevlüt Çelebi**, A.g.e., Sf.195
60. "İngiliz Belgelerinde Atatürk", **Bilal N.Şimsir**, A.g.e., Sf.349
61. "Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in faaliyetleri", **Yaşar Semiz**, Atatürk Araş.Mer.Dergisi, Sayı:54, Cilt 18, 2002
62. "Necid Çöllerinde Mehmet Akif", **Cemal Kutay**, İst., 1992, Boğaziçi Yay., Sf.111-113
63. "Necid Çöllerinde Mehmet Akif", **Cemal Kutay**, A.g.e, Sf.116
64. "Mehmet Akif Ersoy ve Burdur", **Osman Kocibay**, www.kocibay.net
65. A.g.e., **Rıza Erdem**, Sf.89
66. www.kocibay.net, **Osman Koçibay**
67. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü", **Kazım Öztürk**, 1973, Ankara, Sf.2
68. "Mehmet Akif Ersoy ve Burdur", Doküman: **Osman Koçibay**, www.kocibay.net, "Üçüncü Meşrutiyet", **Mahmut Goloğlu**, Başnur Mat., Ank., 1970, Sf.326
69. ATABE, 8.Cilt, 2.Basım, 2004, Sf.119
70. ATABE, 8.Cilt, 2004, Sf.143
71. "Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", **Yaşar Semiz**, Atatürk Araş.Mer.Der., Sayı 54, Cilt 18, 2002
72. "Türk parlamento Tarihi:Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, 1919-1923; I.Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri", **Fahri Çoker**, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, 1995, 3.Cilt TBMM Vakfı Yay., Sf.209-211
73. "Türk Parlamento Tarihi", **Fahri Çoker**, Cilt III, A.g.e., Sf.205
74. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü", **Kazım Öztürk**, Ankara, 1973, Sf.2
75. "Türk Parlamento Tarihi", **Fahri Çoker**, A.g.e., Sf.206-208
76. "Milli Mücadele Anılarım", **Hıfzı Veldet Velidedeoğlu**, Hil Yay., 1983, İst., Sf.159
77. "Türk Parlamento Tarihi", **Fahri Çoker**, A.g.e., Sf.213, 214
78. A.g.e., **Kazım Öztürk**, Sf.2
79. A.g.e., **Fahri Çoker**, Sf.215, 216
80. A.g.e, **Kazım Öztürk**, Sf.3
81. A.g.e., **Fahri Çoker**, Sf.217, 218
82. A.g.e., **Celal Bayar**, Cilt 8, Sf.3
83. "Atatürk ve Tıbbiyeliler", **Metin Özata**, Umay Yay., 2007, İzmir, Sf.292
84. "Dr.H.Burhanettin Onat ve Hayatı", **Muhammet Güçlü**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., 2004, Antalya, Sf.11-13
85. A.g.e., **Muhammet Güçlü**, Sf.24
86. "Dr.Reşit Galip", **A. Şevket Elman**, Ankara, 1955, Sf.353-355
87. "Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, A.g.e., Sf.91
88. "Atatürk'ün Fikir Fedaisi Dr. Reşit Galip", **Yener Oruç**, Gürer Yay., 2007, İstanbul, Sf.279
89. A.g.e., **Muhammet Güçlü**, Sf.V
90. A.g.e., **Metin Özata**, Sf.150
91. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Dışişleri Bak.Str.Araş.Mrz, SAM Notları No:1/99, Ankara, 1999, Sf.207
92. A.g.e., SAM Notları, **Mevlüt Çelebi**, Sf.267
93. ATEBE 8.Cilt, Sf.334

94. "İşgal Yıllarında Burdur ve Çevresindeki Eşkiyalık Hareketleri (1919)", **Dişlen İnci Erdoğan**, 1.Burdur Sem., A.g.e., Sf.781
95. DOA, Dosya No:29, Gömlek 111
96. ATABE, 8.Cilt, Sf.358
97. ATABE, Cilt 10, 2004, İstanbul, Sf.47, 48
98. "On Yıl Savaş ve Sonrası", **Fahrettin Altay**, 2008, Ankara, Eylem Yay., Sf.235
99. "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri", 2.Baskı, Genelkurmay Bas., 1989, Ankara, Sf.113
100. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Bas., Ankara 1991, Sf.427
101. "İsparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, Bugünkü Dile Çevirip Yay.: Dr.**Suat Seren**, İsparta Eski Senatörü, Serenler Yay., İst., 1983, Sf.371-373

D- 1921 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

1. "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araş.Mer.Yay. 1999, Ankara, Sf.136, 137
2. "Dr.Burhanettin Onat ve Hayatı", **Muhammet Güçlü**, Antalya Ticaret Odası Kültür Yay., 2004, Antalya, Sf.20, 21
3. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.223-232
4. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV", **Zeki Sarıhan**, TTK 1996, Ankara Sf.45
5. "Milli Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe George Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri", **Cemal Güven**, Selçuk Üni. Atatürk İlk.ve İnk.Tar. Araş. Mer., www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/%5CCemal%20GÜVEN%5C%20Cemal.pdf -Sf.355
6. "Atatürk'le Yazışmalar", **Bilal N.Şimşir**, Kül.Bak.Yay., 1981, Ank., Sf.112
7. A.g.e., **Bilal N.Şimşir**, Sf.113
8. "Kurtuluş Savaşının sırasında Türk Milliyetçiliği", **Berthe George-Gaulis**, Rado Yay., 1981, İstanbul, Sf.124-128
9. A.g.e., **Muhammet Güçlü**, Sf.21-23
10. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.21
11. "Kuruluşundan Günümüze Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, Antalya Tic.ve San.Oda.Yay., 2005, Antalya, Sf.81
12. "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi", **Utkan Kocatürk**, TTK Bas., 2.Baskı, 2000, Ankara, Sf.259
13. "İsparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, Bugünkü Dile Çevirip Yay. Dr. **Suat Seren**, Isparta Eski Senatörü, Serenler Yay., İstanbul, 1983, Sf.378, 379
14. "Mehmet Emin Yurdakul", **Yüksel Yazıcı**, Tokar Yay., 2.Baskı, 1976, İstanbul, Sf.45, 46
15. "Tasavvufi Şiirin Gücü Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Samih Rifat, Hasan Ali Yücel Tekke Şairi midir?", **Mustafa Kara**, Uludağ Üni. İlahiyat Fak.Der., Sayı:9 Cilt 9, 2000 Sf.14-22
16. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.385
17. "Önsöz, Kadriye Hüseyin, Mukaddes Ankara'dan Mektuplar", **Necmeddin Sahir Silan**, Cumhuriyet Yay., 1999, İst. Sf.VII-VIII
18. "Mukaddes Ankara'dan Mektuplar", **Kadriye Hüseyin**, Cumhuriyet Yay., 1999, İstanbul, Sf.1, 3, 25, 87, 93, 99
19. A.g.e, **Kadriye Hüseyin**, Sf.102, 103
20. "Ulusal Kurtuluş Savaşında İtalyan İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri", **Cemil Şenalp**, Harp Akademisi Kom.Yay., İst., 2003, Sf.235

21. http://www.iyyim.com.tr/prensens_kadriye_huseyin.html,
22. "Samih Bey'in Anıları", **Yasemin Taşkın**, Sabah Gazetesi, 13.3.2004

E- 1922 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

1. "Türk'ün Ateşle İmtihanı", **Halide Edip Adivar**, Özgür Yay., 2004, İst., Sf.250
2. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.411
3. A.g.e., **Halide Edip Adivar**, Sf.253
4. A.g.e., **Halide Edip Adivar**, Sf.254-256
5. ATABE, Cilt 12, Sf.235,237
6. ATABE, Cilt 12, Sf.243, 244
7. "Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş", **Celal Bayar**, Cilt:7, Sf.82
8. "Kurtuluş Savaşında Esat Efendi (İleri)", **Ayten Can Tunalı**, Tarih Araştırmaları Der., Cilt 26, 2007, Sf.4145
9. "Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri", **Ali İhsan Sabis**, Nehir Yay., İstanbul, 1993, 5.Cilt, Sf.435
10. "Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri", **Ali İhsan Sabis**, 6.Cilt, Nehir Yay., 1993, İstanbul, Sf.165
11. "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri", 2.Baskı, Genelkurmay Bas., 1989, Ankara, Sf.176
12. "İsparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, Bugünkü Dile Çevirip Yay. Dr.**Suat Seren**, Isparta Eski Senatörü, Serenler Yay., İstanbul, 1983, Sf.419
13. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf. 417
14. "Milli Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araş.Mer.Yay., 199 Ankara, Sf.210, 211
15. "İstiklal Mahkemeleri", **Egun Aybars**, Dokuz Eylül Üni.Yay., İzmir, 1988, Sf.110
16. "Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV", **Zeki Sarıhan**, 1996, Ankara, Sf.430
17. "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt, 6.Kısım 1.Kitap, Genelkurmay Bas., Ankara, 1967, Sf.225
18. "Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri", **Kemal Özbay**, 1976 İstanbul, Cilt I, Sf.424
19. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.232
20. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.233

F- 1923 Yılında Burdur'da Gelişen Olaylar

1. "Türk Parlemanto Tarihi", **Fahri Çoker**, Sf.167, 168
2. <http://auhf.ankara.edu.tr/auhf-yayinlari-arsivi/mustafa-seref-ozkan/ida-re-hukuku-ders-notlari/kitabin-tamami.pdf>
3. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü", **Kazım Öztürk**, Ankara, 1973, Sf.79
4. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Antlaşması: Lozan", **Sadık Tural**, Atatürk Araştırma Mer.Der., Sayı 55, Cilt 19, 2003
5. A.g.e., **Fahri Çoker**, Sf.168

G- Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Eşkiya Faaliyetleri

1. "Burdur'dan Damlalar", **Hamit Çine**, Uyan Mat., 1989, İzmir, Sf.107
2. DOA, Dosya No:5, Gömlek 15
3. "İşgal Yıllarında Burdur ve Çevresindeki Eşkiyalık Hareketleri (1919)", **Dilşen İnci Erdoğan**, 1.Burdur Sempozyumu, Sf.781
4. A.g.e., **Nuri Köstüklü**, Sf.194

- 5 A.g.e., **Hafız İbrahim Demiralay**, Sf.145
- 6 DOA, Dosya No:24, Gömlek 23
- 7 DOA, Dosya No:26, Gömlek 35
- 8 A.g.e., **Hamit Çine**, Sf.107
- 9 DOA, Dosya No:14, Gömlek 49, DH.EUM.AYŞ
- 10 A.g.e., **Dişlen İnci Erdoğan**, Sf.782

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ATATÜRK'ÜN BURDUR ZİYARETİ

1. "A'dan Z'ye Isparta'nın El Kitabı", **Sümer Şenol**, 2003, Isparta, Sf.15
2. "Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)", **Ertuğrul Zekai Ökte**, Cilt I, Tarihi Araş.Vak. İst.Araş.Mer. Yay., İst., 2003, Sf.609
3. "Burdur 1973 İl Yıllığı", Güven Matbaası, Ankara, 1974, Sf.1-3
4. "Dr.Burhanettin Onat ve Hayatı", **Muhammet Güçlü**, Antalya Ticaret Odası Kültür Yay., Antalya, 2004, Sf.60
5. "Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Antalya, 2005, Sf.119
6. A.g.e., "Burdur 1973 İl Yıllığı", Sf.7
7. "Burdur'dan Damlalar", **Hamit Çine**, Uyan Mat., 1989, İzmir, Sf.82
8. "1. Burdur Sempozyumu", **Hüseyin Bal**, Sf.1364
9. "Burdur'da Eğitim, 1923-1998, Burdur İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim", E.Öğr.**Mustafa Kutluer**'den Burdur Valiliği Yay., 1998, Burdur, Sf.35
10. "Burdur Eski Mutasarrıfı Ali Ruhi'nin Atatürk'le Eşi Latife Hanım'a Armağan Ettiği 'Anavatan' Adlı Eseri", **Muhittin Eliaçık**, 1.Burdur Sempozyumu, A.g.e., Sf.275-286
11. <http://www.tsk.mil.tr/anitkabir/kutup/a.html>
12. A.g.e., "Burdur 1955 İl Yıllığı", Sf.145

ALTINCI BÖLÜM BURDURLU MEHMET GÜL İLE YAPILAN RÖPORTAJ

1. www.eskisehirliyiz.biz, "6 Mart", **Mahir Öztürk**
2. A.g.e., **Böcüzade Süleyman Sami**, Sf.238
3. "Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, A.g.e., Sf.118
4. A.g.e., **Hüseyin Çimrin**, Sf.117

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA

- 1 "TBMM Gizli Celse Zabıtları", C.I, T.İş Ban.Kül.Yay., 1999, İst.
- 2 "Siperin Ardı Vatan", **Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan** MB Yay., 2006 İst.
- 3 "Burdur Kültür Envanteri 2007", TC Burdur Valiliği Yay., THK Bas., 2007 Ank.
- 4 "Burdur Müzeleri ve Ören Yerleri", **H.Ali Ekinci, M.Oral Erbay, Alime Çankaya, Gonca Gülseven**, Y.K.Y., 2007 İst.
- 5 "1.Burdur Sempozyumu", Cilt 2., Mehmet Akif Üni.Yay., 2007 Burdur
- 6 "XV-XVI.Yüzyıllarda Hamit Sancağı", **Zeki Arıkan**, Ege Üni., Edebiyat Fak.Tarih Bölümü Yay., İzmir, 1988
- 7 "Hamidoğulları Beyliği", **Sait Kofoglu**, TTK Yay., 2006 Ankara
- 8 "Burdur'da Yaşam", Burdur Belediyesi Yay., 2007 Burdur
- 9 "Burdur", Burdur Valiliği Yay., Akgün Mat., 1955-İstanbul
- 10 "Burdur 1967 İl Yıllığı", **Haz.Hüsamettin Tanışi**, Güven Mat., Ankara, 1967
- 11 "Burdur Hatırlamaları", **İsa Kayacan**, 2.Bas.,Ece Yay., Ank., 1991
- 12 "Şehitlerimiz, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik", Ankara, 1988
- 13 "Hayattan Çizgiler-Tamдықlarım", **M.Şerif Korkud**, Ötüken Neşriyat, 2006, İstanbul
- 14 "Kuruluşundan Günümüze Antalya Kent Kronolojisi", **Hüseyin Çimrin**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., 2005 Antalya
- 15 "Emanet Çeyiz", **Kemal Yalçın**, Birzamanlar Yay., 8.Bas., 2005, İst.
- 16 "Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı", **Sıtkı Aydın**, Kültür Bakanlığı Yay., 3.Bas, 2002
- 17 "Anadolu İhtilali", **Sabahattin Selek**, Kastaş Yay. 1.Cilt, 9.Bas., 2000, İst.
- 18 "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002
- 19 "Milli Mücadelede Antalya", **Süleyman Fikri Erten**, Antalya Müzesi Yay., 1996, Antalya
- 20 "Milli Mücadele'de Antalya", **Süleyman Fikri Erten**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yay., 2.Basım 2007, Antalya
- 21 "57.Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)", **M.Şefik Aker**, Genelkurmay ATEŞE Yay., Ankara, 2006
- 22 "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları", **Nuri Köstüklü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999
- 23 "Kurtuluş Savaşı Günlüğü I", **Zeki Sarıhan**, TTK Yay., 1999, Ank.
- 24 "Milli Mücadele Başlarken", **M.Tayip Gökbilgin**, TTK Bas., Ankara 1959, Birinci Kitap
- 25 "Milli Mücadele Başlarken", **Tayyip Gökbilgin**, 2.Cilt, İş Ban. Kül.Yay., Ankara 1965
- 26 "Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş", **Celal Bayar**, Cilt 6-7-8, Sabah Kit., 1997, İstanbul
- 27 "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi", **Nuri Köstüklü**, Sayı:14, Cilt V, Mart 1989, Ankara

- 28 "Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları", **Cemal Kutay**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983, Ankara
- 29 "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı", **Salahi R.Sonyel**, TTK Yay., I.Cilt Ankara, 2008
- 30 "Milli Mücadele'de Ege Çevresi", **Yücel Özkaya**, Kül.Bak.Yay., 1994, Ank.
- 31 "İstiklal Savaşı'nın İç Yüzü", Süvari Albay **Şerif Güralp**, İstanbul, Dizerkonca M., 1958
- 32 "Atatürk'ün Bütün Eserleri (ATABE)", Cilt 5, Kaynak Yay., 2.Basım, 2002, İstanbul
- 33 "Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri", **Kemal Özbay**, Cilt I, 1976, İstanbul
- 34 "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri", Genelkurmay Bas., 1989, Ankara
- 35 "Türk Hekimleri Biyografisi", **Fethi Erden**, 1948, İstanbul
- 36 "Yunan Mezalimi", **Mustafa Turan**, Atatürk Araş.Mer., Ank., 2006
- 37 "Milli Mücadelede Sarayköy, Denizli", **Veysi Akın**, 2001
- 38 "Milli Mücadele'de Batı Anadolu Kongreleri", **Mustafa Albayrak**, Atatürk Araş.Mer.Yay., Ankara, 1998
- 39 "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991
- 40 "İngiliz Belgelerinde Atatürk", **Bilal N.Şimşir**, Cilt I, 2.Baskı, TTK, 1992, Ank.
- 41 "İngiliz Yüzbaşı P. Hidkinsan'ın 1920 yılında Kuşadası Muğla, Fethiye, Antalya ve Burdur'a Ait Gözlemleri", "Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu 1922-1992 (1992 İzmir)", **Ahmet Özgiray**, İzmir, Akademi Kit., 1993
- 42 "Milli Kurtuluş Tarihi", **Doğan Avcıoğlu**, Tekin Yay., Cilt 3, 1991 İst.
- 43 ATABE, Cilt 19 Nutuk I, Sayfa 254, İstanbul 2006
- 44 "Kurtuluş Savaşı Günlüğü III", **Zeki Saruhan**, Sf.202, 1995 Ank.
- 45 "Mücadele Sırasında Maraş'a Yapılan Yardımlar", **Yaşar Akbıyık**, Atatürk Araş.Mer.Der., Sayı:21, Cilt:VII, Temmuz 1991
- 46 <http://kocibay.net/>
- 47 "Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi", 2.Cilt 2.Kısım Genelkurmay Bas., 1991, Ankara
- 48 "Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", **Bekir Sıtkı Baykal**, Atatürk Araş.Mer.Yay., Ankara, 1996
- 49 "Atatürk'ün Bütün Eserleri", Cilt:7, 2.Basım, 2003, Kaynak Yay., İst.
- 50 "Burdur ili Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim", 1998
- 51 "Atatürk ile Yazışmalar", **Bilal N.Şimşir**, Kül.Bak.Yay., Ankara, 1981
- 52 "Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", **Yaşar Semiz**, Atatürk Araş.Mer.Der., Sayı:54, Cilt:18, 2002, Ankara
- 53 "Necid Çöllerinde Mehmet Akif", **Cemal Kutay**, Boğaziçi Yay., İst., 1992
- 54 "Üçüncü Meşrutiyet", **Mahmut Goloğlu**, Başnur Mat., Ank.1970
- 55 "ATABE", Cilt:8, 2.Basım, Kaynak Yay., 2004

- 56 "Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, 1919-1923, I.Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri", **Fahri Çoker**, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, 1995. 3.Cilt TBMM Vakfı Yay.
- 57 "Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü", **Kazım Öztürk**, Ank., 1973
- 58 "Milli Mücadele Anılarım", **Hıfzı Veldet Velidedeoğlu**, Sf.159, Hil Yay., 1983, İstanbul
- 59 "Dr.H.Burhanettin Onat ve Hayatı", **Muhammet Güçlü**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., 2004, Antalya
- 60 "Dr.Reşit Galip", **A. Şevket Elman**, Ankara, 1955
- 61 "Atatürk'ün Fikir Fedaisi Dr.Reşit Galip", **Yener Oruç**, Gürer Yay., 2007, İstanbul
- 62 "Atatürk ve Tıbbiyeliler", **Metin Özata**, Umay Yay., 2007, İzmir
- 63 "Yurt Ansiklopedisi", Anadolu Yay. AŞ Yay., 1982, İstanbul
- 64 "ATABE", Cilt:10, Sf.47-48, 2004
- 65 "On Yıl Savaş ve Sonrası", **Fahrettin Altay**, 2008 Ankara, Eylem Yay.
- 66 "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri", 2.Bas., Genelkurmay Bas., 1989, Ank.
- 67 "Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV", **Zeki Sarıhan**, TTK 1996, Ankara Sf.45
- 68 "Milli Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe George Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa İle Temas ve Görüşmeleri", **Cemal Güven**
- 69 "Atatürk'le Yazışmalar", **Şimşir, B.N.**, Ank., Kül.Bak. Yay., 1981
- 70 "Kurtuluş Savaşının Sırasında Türk Milliyetçiliği", **Berthe George-Gaulis**, Rado Yay., 1981, İstanbul
- 71 "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi", **Utkan Kocatürk**, TTK Bas., 2.Baskı, 2000, Ankara
- 72 "Mehmet Emin Yurdakul", **Yüksel Yazıcı**, Toker Yay., 2.Baskı, 1976, İst.
- 73 "ATABE", Cilt:12
- 74 "Kurtuluş Savaşında Esat Efendi (İleri)", **Ayten Can Tunalı**, Tarih Araş.Der., Cilt:26, Sf.4145, 2007
- 75 "Harp Hatıralarım, 5.Cilt, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri" **Ali İhsan Sabis**, 5.Cilt, Nehir Yay., İstanbul 1993, Sf.435.
- 76 "Harp Hatıralarım, 6. Cilt İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri", **Ali İhsan Sabis**, Nehir Yay., 1993 İstanbul
- 77 "İstiklal Mahkemeleri", **Ergun Aybars**, Dokuz Eylül Üni. Yay., İzmir, 1988
- 78 "Yaşadıklarımı dinlediklerim, Tarihi ve Toplumsal Anılar", **Burhan Oğuz**, Simurg Yay., İstanbul, 2000
- 79 "Burdur'dan Damlalar", **Hamit Çine**, Uyan Mat., 1989 İzmir
- 80 "Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)", **Ertuğrul Zekai Ökte**, Cilt I,Tarihi Araş.Vak., İstanbul Araş. Mer.Yay., İst., 2003
- 81 "Burdur 1973 İl Yılı", **Güven Mat.**, Ankara, 1974
- 82 "A'dan Z'ye Isparta'nın Kitabı" **Sümer Şenol**, www.ispartaya.com
- 83 "Isparta Tarihi", **Böcüzade Süleyman Sami**, "Böcüzade Süleyman Sami", Bugünkü dile çevirip yayınlayan Dr.Suat Seren, Isparta Eski Senatör, Serenler Yay., İstanbul, 1983

- 84 "Hafız İbrahim Demiralay Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler", **Hafız İbrahim Demiralay**, Süleyman Demirel Üni., Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araş.ve Uyg.Mer.Müd.Yay., Hazırlayanlar: Prof. Dr.**Bayram Kodaman**, **Hasan Babacan**, Yeni Mat., Isparta, GÖLTAŞ, 6 nolu Kültür Yay., 1998, Isparta
- 85 "İslam Ansiklopedisi, Burdur Maddesi", **Metin Tuncel**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988
- 86 "A'dan Z'ye Isparta'nın Kitabı", **Sümer Şenol**, 2003, Isparta
- 87 "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Mevlüt Çelebi**, Dışişleri Bak.Stratejik Araş.(SAM) Merkezi Yay., Ank., 1999
- 88 "Ulusal Kurtuluş Savaşında İtalyan İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri", **Cemil Şenkalp**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 2003
- 89 "Türk'ün Ateşle İmtihanı", **Halide Edip Adıvar**, Özgür Yay., 2004, İst.
- 90 "Mukaddes Ankara'dan Mektuplar", **Kadriye Hüseyin**, Cumhuriyet Yay., 1999, İstanbul

DİZİN

DİZİN

Ahmet Tevfik Paşa
Ağlasun,
Afyonkarahisar
Amerikalı rahip Barthold'un
Akif Paşa
Ali Ulvi Bey
Ali Suat Bey
Antalya
Aylıkçı Mustafa
Aşıcı İbrahim Efendidir
Akşehir
Arap Hoca'nın
Aleksi Usta
Aydın
Agostini Ferrante'yi
Aleksandro Çano
Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey'in
Averoff
Ali Rıza Paşa
Albay Bekir Sami
Albay Vibrioni
Albay Torriani'ye
Abdizade Edhem Efendinin
Adinelfi
Arif Oruç'un
Albay Şerif Güralp'de
Ali Fuat Paşa
Albay Tevfik Bey'i
Amiral Richard Webb'e
Antalya Gümrük Müdürü İhsan bey'i
Ali Zühtü Bey
Askerlik Şube Başkanı Mazhar Bey
Alberto Touzzi
Antalya Konsolosu Faralli
Albay Fahrettin Altay
Aydın Mebusu Tahsin Bey
Aydın Mebusu Hoca Esat Efendi
Ali İhsan Sabis
Burdur hapishanesinde
Burdur Kalem Reisi
Bilal Şimşir
Binbaşı Cevdet
Burdur Mutasarrıfı Haşim Bey'in
Baladız
Burdur Çayırı
Behçet Bey
Baltaoğlu

Burdur Otel'i'ni
Burdur Kalesi
Burdur Belediyesi
Baki Bey Konağı,
Burdur Depremi
Baki Beyzade Ali Bey
Böcüzade Süleyman Sami
Berber Salih Efendi
Burdur papazı Kostantino
Bucak
Bademağacı
Bolvadin
Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey'e
Burdur Askerlik Şube
Bucak Fedaileri
Burdur
Binbaşı Hakkı Bey'in
Binbaşı Hacı Şükrü Bey
Burdur Heyet-i Milliyesine
Bank Di Roma
Belediye Katibi Ömer Efendi'ye
Baki Beylerden Reşit Bey
Bedirzade Necib
Berthe Georgius Gaulis'tir
Bursa Mebusu Muhiddin Baha (= Pars)
Burdur'da Menzil Hastanesi
Celal Bayar
Cemal Paşa
Cevdet Albay
Cevat Paşa'nın
Çelikalay
Çelikalay
Çerçin
Çatalpınar
Çanakkale Savaşı
Çekirge Afeti
Çelik Mehmet Paşa
Çiloğlu Fahrettin Ağa
Çeltikçi
Çelik Mehmet Paşa
Çekirgezade Hüseyin Efendi
Demirbaş
Divanbaba
Dorum Dede
Doktor Nafiz Bey
Delibaba
Dr. Mehmet Şerif Korkut'un
Demirci Mehmet Efe
Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesi

Demiralay
Dernek
Debboy
Dinar
Denizli
Darbazoglu
Dr. Cevdet (Akın)
Dr. Vefik Vassafla
Denizlili Salih
Denizli Heyet-i Milliyesi
Dava vekillerinden Hacı Hamzazade Fuad
Demirzade Mustafa Efendi'nin
Dr. Burhanettin Onat'ın
Dr. Adnan Adivar
Dr. Lutfi Kırdar
Dürdane hanım
Dr. Reşit Galip'te
Etniki Eteryä
Ellas
Elmalı
"Emanet Çeyiz"
Embrikus Denizcilik Şirketine
Emin Çelebi'nin
Eğirdir
Eskişehir
Eskiyeni Cami
Fevzi Çakmak
Feleküddin DüNDAR Bey
Fitnat Harım
Fetaret olayı
Fenike
Fethiye
F. V. Arundell
Francesco Gargiulo
Fahrettin Çiloğlu
Fuat Onurer
Francesco Savereo Nitti'nin
Fahrettin Çiloğlu
Göhlisar
Gureba-garipler Hastanesi Başhekimî Ahmet Bey
Gino Alexandros
Giritli Zeki
General Porta
Hamambendi
Halil Hamit Paşa
Hamitoğulları
Hızır Bey
Hecin Mahallesine
Hamideli

Hristiyan
Hasip dede
Hamidiye Kız Mektebinde
Hoca Balı Hamamı
Hacı Ahmet Efendi
Hacı Mustafa Camii
Hatip
"Has'ı Türkmen"
Hasan Özsarı
Hekim Kozma
Hinnaplı Çeşme
Heyet-i Temsiliye'nin
Hafız İbrahim
Halil Hulusi Efendinin
Hacı Ahmet
Hafızpaşa
Hacı Agop'un
Hüseyin Baki Bey
Hükümet Tabibi Hidayet beyin
"Hamit Hafız Okulu"
"Himaye Vesikaları"
Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman
Hüseyin Çilzade Fahrettin
Hamancızade Hüsnü,
Hasan Hüseyin Efe
'Hakimiyet-i Milliye"
Isparta
Isparta Mutasarrıfı Talat Bey
İsmail Hakkı, Albay
İshak Bey
İsmail Çavuş'tur
İsmail Hakkı Yılanlıoğlu
İngiliz Sait Paşa
İsmail Suphi Soysallıoğlu,
İbn-i-Batuta
İngiltere,
İtalya
İzmir
İsmail Şükrü Hoca
İngiliz Koramirali Calthorpe
İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti
İngiliz Subayı Mülazım Monrovi
İsmail Suphi (Soysallıoğlu)
İstiklal Mahkemelerinin
Jandarma Teğmen Subhi Efendi
Jorj Bilyeli
Kybra
Karasenir
Kremna

Kavacık Köyünden
Kavacıklı İbrama
Konyalı Serdarzade Abdullah
Konya Valisi Azmi Bey
Kilise
Karaburun
Konya
Karamatlar Yokuşunu
Keçiborlu
Kont Carlo Sforzo
Kuşadası
Kızılkaya
Kocaaliler
Köroğlu Kahvesi
Kurna Köyü
Kınaytürk İşhanı
Kayseri'de
Konya Valisi Cemal
Köşk Cephesi
Kütahya
Kazancızade Ziya
Kaz Ahmet
Limnombria
Llyod George'un
Lozan Konferansı
Mehmet Şükrü Öner
Mevlevihane
Mehmet Akif Ersoy
Mahmut Bey
Manastır
Muhasıllık
Mevlana
Mustafa Ağa Çiloğlu
Mehmet Kethüda
Mustafa Şeref Özkan
Mehmet İzzet Paşa
Menzil Hastanesi
Mızıkı Badosu
Mehmet Gül'ün
Mustafa Hoca Camisi
Mondros Mütarekesi
Menteşe
Marki Franti'yi
Mehmed Hatiboğlu
Muğla
Mevlüt Çelebi
Mustafa Kemal Paşa
Molla Bekir
Mahmut Esat (Bozkurt)

Menderes Nehri'ni
Mühendis Ferrero
Maraş
Mehmet Akif (Ersoy)
Müderris Hatibzade Hacı Mehmet
Madam Marten
Mebuslardan Hacim Muhiddin (= Çarıklı)
Mehmet Emin Yurdakul
Nuri Conker
Necip Bediroğlu
Nüfus Mübadelesi
Nazilli
Nazmi Solok
Naibzade Şevki
Nafia Katiplerinden Hacı Velizade Ethem Efendi
Oluklaraltı
Ohannes Ferit,
Osman Koçibey'in
Oktay Rıfat
Polydorion
Pigol
Paskal Dammon
Pire
Pirkulzade
Poul Lucas
Prof. Dr. Ali Birinci
Prof. Dr. İsa Kayacan
Patriot Mehmet Emin (Adıson)
Prof. Dr.Nuri Köstüklü
Prof. Dr.Ayferi Göze'nin
Prof. Vincenzo Fago
Prof. Dr. Utkan Kocatürk
Rum
Rum Penayia Kilisesi
Regina Elena
Refik Halit
Refet Albay'a
Rehber-i İntizam okulu
Sağalassos
Senirkent
Sultan Korkut
Saden Oğlu Çeşmesine
Senir
Saden oğlu Hacı İsmail Ağa
Stavro Lazaridis'le
St. Jean Maurienne Antlaşmasıyla
Süleyman Fikri Erten
Süleyman Beyzade Mahmud Bey'ler
Sivas Kongresine

Safa Bey
 Sarayköy/
 Sarayköy Müfrezesi
 Sakarya İlköğretim Okulu'nun
 Samih Rifat
 Şevket Şener'in
 Şefik (Aker)
 Şükrü Hacı Nebizade Rıza
 Şahkulu Baba
 Şevket Kansu
 Şark Halı Kumpanyası
 Şeyh Mustafa Efendi Kütüphanesi
 Şükrü Saracoğlu
 Şehzade Abdürrahim Efendi'nin
 Şark Halı Kumpanyası
 Şamdanizade Osman Efendi
 Şevket Bey (Canderer)
 Şehit Asım Bey İnas (Kızlar) Mektebi
 Şimendifer
 Tepe
 Tirkemiş
 Tabip Usturaki Efendi
 Tanasis Bakırcıoğlu
 Tayyazade İbrahim Efendi
 Tabip teğmen Ferucci Seldoni
 Tefenni
 TBMM
 Telgraf Müdürü Suphi Bey
 Tayyazade Osman Efendi
 Teğmen Refik'
 Tecir Hoca Mektebi
 Tahrirat Müdürü Mısırlıhazade Hacı Rifat
 Tefvik Rüştü
 Ulu Cami
 Uluborlu
 Üçdibek
 Üsteğmen Tahir Ağa'ya
 Veli Saltıkgil
 Vasfi (Darbaz) Bey
 Vilson prensiplerine
 Vasfi bey
 Vacib Albay
 Velet Çelebi
 Yıldırım Bayezid'in
 Yörükoğlu Mustafa Efendinin
 Yunaklı eşkıya Ahmed
 Yenice Mahalle'den
 Yıldırım Orduları Grubu
 Yunanlılar

Yüzbaşı M. Saldano

Yarbay Ömer Lütfi

Yüzbaşı Şarto

Yüzbaşısı P. Hadkinson

Yüzbaşı Tahir'e

Yenibahçeli Şükrü

Zühre-i Maarif okulu

57. Tümene

68. Alayın

68. Alay komutanı Vehbi Bey

12. Kalem Reisi''

12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e

EKLER VE FOTOGRAFLAR

EK-I Burdur Milletvekillerinin Seçimini Gösterir Belge-1

(Tarihi Osman Koçibay'a Aittir)

Soysallı İsmail Suphi Bey	İslam Şairi Mehmet Akif Bey	Mutasarrıf-ı Sabık Ali Ulvi Bey	Mekteb-i İdadi Muallimi Feyyaz Bey
<u>Adedi Rey</u>	<u>Adedi Rey</u>	<u>Adedi Rey</u>	<u>Adedi Rey</u>
Merkez Livadan 33	Merkez Livadan 33	Merkez Livadan 31	Merkez Livadan 2
Tefenni Kazsından	Tefenni Kazsından	Tefenni Kazsından	Tefenni
25	25	25	Kazasından 0
58	58	56	2
Yalnız ellisekizdir	Yalnız ellisekizdir	Yalnız ellialtıdır	Yalnız ikidir

EK-II Burdur Milletvekillerinin Seçimini Gösterir Belge-2

(Tarihi Osman Koçibay'a Aittir)

Ankara Büyük Millet Meclisi Burdur Livası Azalığına mukaddime-i intihab olunan beş zevattan(?) Müftü Halil Hulusi Efendi'nin vuku-ı vefatına ve Dördüncü Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Miralay İsmail Hakkı ve Çilzade Fahreddin Beylerin de istifa ettiklerini beyan etmelerine binaen, yeniden intihab icrası için teşkil eden heyetimizce icra kılınan intihabta bala da muharrer olduğu üzere Soysallı İsmail Suphi ve Şair Mehmet Akif Beyler, merkez livadan otuz üç ve Tefenni Kazası'ndan yirmi beş rey ihraz ederek ittifakla, Mutasarrıf-ı Sabık Ali Ulvi Bey merkezden otuz bir ve Tefenni Kazası'ndan yirmi beş ki; cem'an elli altı rey ihraz etmiş ve İdadi Muallimi Feyyaz Bey yalnız iki rey alarak ekalliyette kalmış olduğundan, ekseriyeti ihraz eden Suphi, Mehmet Akif ve Ali Ulvi Beyler Burdur Livası (okunamadı) Meclis-i Ali mezkur azalığına intihab kılınmış olduklarını (okunamadı) İş bu mazbatamız beş nüsha olarak tanzim kılınmıştır. 17 Mayıs 1336

(Bu bölümde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi, vekili ve azaları ile belediye azaları, Bucak Nahiyesi, Çeltikçi, Yazı, İnar, Kuruçay, Mamak, Kıravgaz, Askeriye, Çerçin, Kayış, Büğdüz ve Kurna Kar-ye (Köy)'leri Müntehab-ı Sanileri ile Ermeni, Hamidiye, Üçdibek Mahallelerinin Müntehab-ı Sanilerinin imzaları bulunmaktadır.)

Burdur namına Ankara Büyük Millet Meclisi azalığına (okunamadı) dairesinde icra edilen intihabat neticesini (okunamadı). İş bu mazbata huzurumda tanzim edilmiştir. 24 Mayıs 1336

Aza Aza Aza Aza Aza Aza Burdur Mutasarrıfı

Milletvekili Mazbataları Belge-2'nin Türkçesi (Osman Koçibay Tarafından Türkçeleştirilmiştir.)

Burdur TBMM I.Dönem Milletvekilleri

Burdur Heyet-i Milliyesi'nin İlk Üyelerinden ve Burdur'un Burdurlu İlk Milletvekili ve TBMM'nin Vefat Eden İlk Milletvekili Müftü Halil Hulusi Ermiş

(Fotoğraf Torunu Sayın Münip Ermiş tarafından verilmiştir)

Halil Hulusi Ermiş

Fahrettin Altay (8.Dönem Milletvekilidir)

Burdur TBMM II. Dönem Milletvekilleri

TBMM 2.Dönem Milletvekili Hüseyin Baki Bey (Çelikbaş)

TBMM 2.Dönem Milletvekili Prof.Mustafa Şeref Özkan

Burdur Müdafaa-i Hukuk Üyeleri

1)-Fahrettin Çiloğlu

Müdafaa-i Hukuk 2.Başkanı ve Burdur Belediye Reisi

(Fotoğraf oğlu Sayın İzzet Çiloğlu'ndan alınmıştır)

4)-Hamamcızade Hüsnü

(Fotoğraf yeğeni Emekli Astsubay Hüseyin Hamamcioğlu'ndan alınmıştır)

Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Görev Yapanlar ve Burdur'u Ziyaret Edenler

1)-Burdur Mutasarrıfı Safa Bey (Apaydın)

2)-Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin

3)-Burdur'da Hilal-i Ahmer Hastanesini İlk Defa Açan Dr. Burhanettin Onat

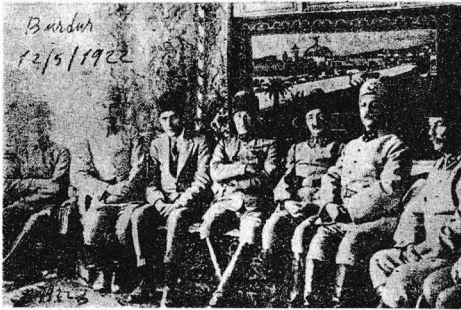
4)-Dr.Lütfi Kırdar: Burdur Hilal-i Ahmer Hastanesi Başkanı

5)-Dr.Reşit Galip: Burdur Hilal-i Ahmer'inde Çalışmıştır

6)-Ali İhsan Sabis Paşa'nın Burdur'a Yaptığı Ziyaret

Burdurda, Ali İhsan Paşa 12/5/1922

7)-Şükrü Saraçoğlu: Burdur Cephanesini Nazilli'ye Taşıyan Kuşadası Kuvayi Milliyecilerinden Saracoğlu Şükrü
(Eski milletvekili, Başbakan, Fenerbahçe Spor Kulübü Başkanı)

8)-Mehmet Emin Yurdakul ve

9)- Samih Rifat

10)- Mehmet Akif Ersoy

11)-Halide Edip Adıvar

Aynı törende Halide Edip hemşirelerle. (Kendisi de hemşire kıyafetli.)

Milli Mücadele Döneminde Burdur İle İlişkili Kumandanlar ve Demirci Mehmet Efe

57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik Aker

57. Tümen Kumandanı Nazmi Solok

12.Kolordu Komutanı Fahrettin Altay

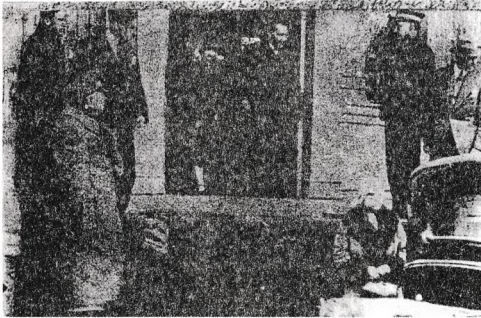

Demirci Mehmet Efe

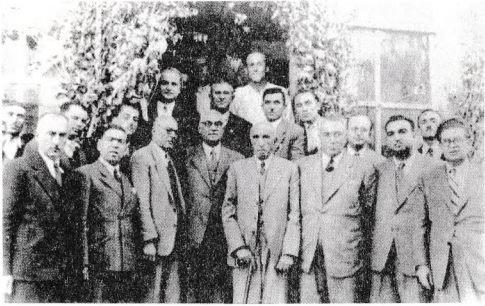

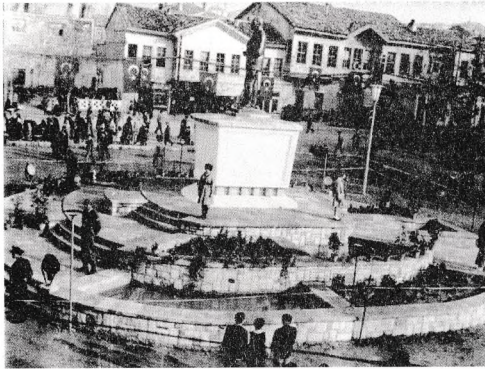
1920 İlk TBMM’de bir toplantı

Atatürk’ün Burdur Ziyareti

Celal Bayar Burdur'da

Burdur Cumhuriyet Meydanı Atatürk Anıtı açılış günü

1969 Çanakkale Gazisi İsmail Çavuş Sakarya İlkokulunda

Mehmet Gül

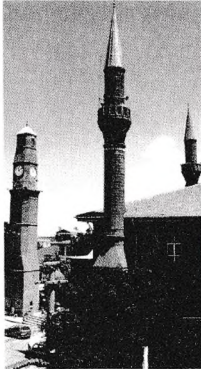
Gazi İsmail Çavuş

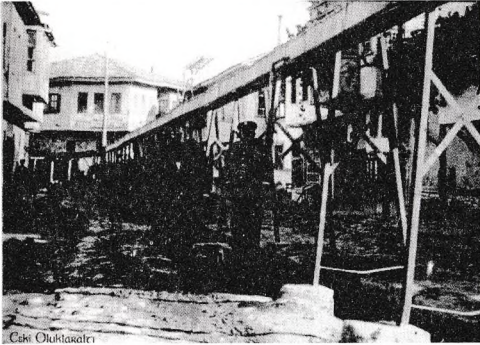
Rıza Erdem

Cumhuriyet Meydanı 1936

Ulucami

Ceki Oluklaraltı
Eski Oluklaraltı

Kule

Milli Mücadele döneminde Burdur'da yaşanan olayların anlatıldığı bu kitapta İtalyanların işgal siyasetini, Burdur'da İtalyan işgali sırasında yaşananları, Kuvayı Milliye kurulması fikrinin ilk öncülerinden Burdur Askerlik Daire Başkanı Albay **İsmail Hakkı'nın Mustafa Kemal Paşa** ve 57.Tümen Komutanı **Mehmet Şefik Aker**'le olan yazışmalarını, *Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin kuruluşu ve üyelerini, *Burdur Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin üyelerini, **Mehmet Akif Ersoy**'un Burdur Milletvekili seçilmesinin öyküsünü, Burdur'da kurulan '*Çelikalay*', **Şükrü Saraçoğlu**, **Dr.Burhanettin Onat**, **Dr.Lütfi Kırdar**, **Dr.Reşit Galip**, şair **Mehmet Emin Yurdakul**, **Samih Rifat** ve Fransız Gazeteci **Berthe George Gaulis**'in Burdur'daki faaliyetlerini, Burdurluların *Milli Mücadele* için yaptıkları yardımları, **Demirci Mehmet Efe** kuvvetlerine gösterdikleri desteği ve diğer ilginç olayları bulacaksınız. Ayrıca **Atatürk**'ün Burdur'u ziyaretinde yaşananlar ilk defa canlı bir tanık ile yapılan röportaj ile açıklığa kavuşturulmuş ve Burdur'un tarihi, sosyal yaşantısı ve kültür varlıkları hakkında detaylı bilgiler şimdiye kadar yayınlanmamış bazı fotoğraflar eşliğinde sunulmuştur.

"Vatan mutlaka selamet bulacak, millet mutlaka mesut olacaktır. Çünkü kendi selametini, kendi saadetini memleketin, milletin saadet ve selameti için feda edebilen vatan evlatları çoktur."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

"Bu vatan binlerce mihnét, binlerce şehit ve sayısız savaşların neticesinde elde edilmiş bir idegldir. Sevgili yeni yetişen Türk nesilleri, onu seviniz. Hem de pek çok seviniz. Çünkü o, insanları ve en çorak toprağı ile bile bu sevgiye gerçekten layıktır. En büyük idealiniz vatan olmalıdır."

Fahrettin Altay, Emekli Orgeneral, Burdur Milletvekili

ISBN 978-975-8913-

K.D.V. Dahil 10 TL